JEAN LOPEZ OLIVIER WIEVIORKA

MITURILE CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

biblioteca rao

MITURILE CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL

Sub coordonarea lui Jean Lopez
și a lui Olivier Wieviorka

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
Miturile celui de-al Doilea Război Mondial / sub coord. lui Jean Lopez şi a lui Oliver Wieviorka. – Bucureşti: RAO Distribuţie, 2017

ISBN 978-606-8905-37-2

I. Lopez, Jean (coord.)
II. Wieviorka, Oliver (coord.)

94

Editura RAO
Str. Bârgăului nr. 9 11, sector 1, Bucureşti, România
www.raobooks.com
www.rao.ro

JEAN LOPEZ, OLIVER WIEVIORKA
Les Mythes de la Seconde Guerre Mondiale
Copyright © Perrin, un département d'Édi8, 2015
Toate drepturile rezervate

Traducere din limba franceză:
Alexandra Oana Safta
prin GRAAL SOFT

© RAO Distribuţie, 2016
Pentru versiunea în limba română

2017

Această carte, apărută în cadrul
Programului de sprijin pentru publicare „Nicolae Iorga",
a beneficiat de susţinerea Ambasadei Franţei în România

ISBN 978-606-8905-37-2

Cuprins

Introducere 9

1. Britanicii îl susţineau în unanimitate pe Churchill înainte şi în timpul celui de-al Doilea Război Mondial
de François KERSAUDY 11

2. Înfrângerea din 1940 era inevitabilă
de Maurice VAÏSSE 29

3. Submarinele U-boot puteau să întoarcă soarta războiului
de François-Emmanuel BRÉZET 41

4. Hitler a devansat un atac al lui Stalin
de Jean LOPEZ şi Lasha OTKHMEZURI 49

5. Pearl Harbor, o victorie japoneză
de Pierre GRUMBERG 72

6. Rommel era un bun comandant de război
de Vincent ARBARÉTIER 81

7. Ceferiştii, vârf de lance ai Rezistenţei franceze şi actori esenţiali ai Eliberării
de Sébastien ALBERTELLI 91

8. Economia sovietică nu putea să rivalizeze cu potențialul industrial al Reich-ului
de Olivier WIEVIORKA 99

9. Montgomery, un general supraestimat
de Daniel Feldmann și Cédric Mas 113

10. *Waffen-SS*, soldați de elită
de Jean-Luc LELEU 123

11. Al Doilea Război Mondial, o chestiune de bărbați
de Fabrice VIRGILI 139

12. Armata italiană era nepregătită
de Hubert HEYRIÈS 156

13. Pacificul, un teatru secundar de război
de Benoist BIHAN 173

14. Debarcarea din Provence, o operațiune inutilă
de Claire MIOT 186

15. Soldatul american nu știe să lupte
de Nicolas AUBIN 198

16. Corpul expediționar francez în Italia: un sacrificiu inutil
de Jean LE GAC 214

17. Bombardamentele aeriene au înfrânt Germania
de Patrick FACON 225

18. Soldații Kamikaze au murit degeaba
de Pierre-François SOUYRI 240

19. Franța a contribuit la victoria Aliaților
de Jean-François MURACCIOLE 248

20. Armele miraculoase ale nemţilor ar fi putut să schimbe totul
de Pierre GRUMBERG 267

21. Germania a pierdut războiul din cauza lui Hitler
de Benoit BIHAN 283

22. Japonia a capitulat din cauza Hiroshimei
de Bruno BIROLLI 297

23. Ialta sau împărţirea lumii între cele trei Mari Puteri
de Georges-Henri SOUTOU,
membru al Institut de France 313

Note biografice ale autorilor 329

Introducere

Dacă al Doilea Război Mondial devine din ce în ce mai cunoscut, grație cercetărilor sârguincioase ale istoricilor, nenumărate mituri rămân greu de descifrat. Câte spirite cultivate nu continuă să creadă că înfrângerea Franței în sumbrele zile din 1940 era scrisă în stele, că Pearl Harbor a însemnat o victorie copleșitoare a Imperiului Japonez asupra Statelor Unite, că Rommel era un fin strateg, că soldații americani nu știau să lupte, că Hitler nu a făcut decât să devanseze un atac al lui Stalin? Aceste câteva exemple – și lista e departe de a fi exhaustivă – compun un dicționar al ideilor moștenite care sunt totuși negate de cele mai recente studii istoriografice.

Persistența acestor idei convenționale, chiar dacă nu sunt corecte, reflectă o dificultate: în ciuda talentului lor, istoricii nu au reușit încă să împărtășească roadele muncii lor marelui public. De asemenea, această realitate confirmă că ravagiile propagandei din cel de-al Doilea Război Mondial și-au exercitat efectele multă vreme după momentul înfrângerii forțelor reunite ale Axei. Fiindcă imaginea „Vulpii deșertului" luptând cu onoare și povestea unei economii naziste care îmbina puterea și eficacitatea sunt chestiuni provenite direct din laboratoarele doctorului în Filosofie Paul Joseph Goebbels, devotatul ministru al Propagandei Führerului, care s-a dedicat, pe tot parcursul anilor întunecați, laudelor atât pentru meritele mareșalului Rommel, cât și pentru talentele arhitectului Albert Speer. După aceea, marii lideri civili și militari ai

Reich-ului, precum conducătorii Japoniei, au evitat să risipească îndoielile şi au preferat să prezinte războiul la care luaseră parte în cele mai binevoitoare culori, în loc să îl descrie respectând canoanele lucidităţii şi ale veridicităţii. Astfel, niciunul dintre comandanţii Wehrmacht-ului (Armata Germaniei Naziste – n.red.) nu a recunoscut participarea trupelor lui la exterminarea evreilor din Europa, punând mai degrabă crima pe umerii soldaţilor politici ai Führerului din Schutzstaffel sau „Eşalonul de protecţie", prescurtat SS, organizaţia paramilitară fascistă reprezentând baza partidului nazist. Prin urmare, drumul spre adevăr a fost presărat cu destule capcane, ceea ce explică de ce uneori a fost atât de dificil să fie scos la lumină.

Volumul de faţă îşi propune să restabilească anumite fapte, revenind, de-a lungul a douăzeci şi trei de capitole, asupra marilor mituri care, deşi uneori considerate adevăruri sfinte, sunt cu atât mai greşite. Fără a viza exhaustivitatea, lucrarea de faţă speră să contribuie în a le oferi cititorilor roadele celor mai recente cercetări. Punem pariu că rezultatele – adesea neaşteptate – îi vor pasiona şi, poate, îi vor surprinde. Aceasta este, cel puţin, dubla dorinţă pe care o exprimăm.

Jean Lopez şi Olivier Wieviorka

1. Britanicii îl susțineau în unanimitate pe Churchill înainte și în timpul celui de-al Doilea Război Mondial

de François KERSAUDY

Mai mulţi factori au contribuit la apariţia şi perpetuarea acestui mit; pe de-o parte, mişcările şi guvernele exilate la Londra, în timpul războiului, adesea divizate şi izolate, nu aveau cum să nu fie influenţate de faţada unanimităţii pe care o afişau gazdele lor britanice; pe de altă parte, *Memoriile de război* ale lui Churchill însuşi, anulând dezacordurile şi disensiunile din interiorul şi din afara guvernului său, au întărit această impresie, consolidată cu atât mai mult de trecerea timpului; în cele din urmă, graţie încheierii victorioase a războiului, cei care criticaseră desfăşurarea lui s-au abţinut, în general, să se laude după aceea.

Înainte de toate, este necesar să stabilim cine era vizat şi în ce perioadă. Deoarece atunci când vorbim despre „britanici", ne gândim imediat la opinia publică, dar aceasta include presa, Parlamentul, partidele, Guvernul, Ministerul de Război şi şefii de Stat Major – şi să nu uităm de monarhul însuşi. Faptul că Winston Churchill a contat pe sprijinul constant şi ferm al tuturor acestor actori, de la începutul şi până la finele celui de-al Doilea Război Mondial, pare mult prea frumos ca să fie adevărat...

Oaia neagră a establishment-ului

Între sfârşitul anului 1936 şi începutul lui 1939, Winston Churchill era, fără îndoială, politicianul cel mai nepopular din Marea Britanie – şi, mai presus de orice, în interiorul propriului partid: din clipa în care a părăsit *Shadow Cabinet* (Cabinetul sau guvernul din umbră – n.red.), la începutul anului 1931, după o divergenţă radicală pe tema Indiei, el a devenit „deputat conservator de opoziţie". Însă cu partidul lui, dar şi cu toate celelalte partide, a fost în dezacord şi pe tema dezarmării, şi pe cea a politicii de apărare lacunare a Guvernului, a pacifismului prim-ministrului Stanley Baldwin, apoi a politicii de împăciuire a succesorului său, Neville Chamberlain. În convingeri, dar şi în Parlament, intervenţiile lui în favoarea înarmării, sprijinul acordat regelui Eduard al VIII-lea şi opoziţia fermă faţă de Acordurile de la München l-au izolat dramatic, din perspectivă politică, astfel încât, la sfârşitul anului 1938, se baza doar pe doisprezece aliaţi în Camera Comunelor – dintre care aproape toţi, de exemplu Anthony Eden şi Alfred Duff Cooper, se arătau chiar foarte discreţi în sprijinul lor...

De asemenea, faptul că politica lui Neville Chamberlain după München s-a bucurat de aprobarea Guvernului, a partidelor, a presei aproape în unanimitate şi a unei majorităţi puternice la nivelul opiniei publice britanice[1] explică, în mare parte, ostracizarea senatorului Churchill. Chiar şi în circumscripţia lui din Epping, s-a format un puternic curent de lobby pentru a protesta faţă de atitudinea lui de opoziţie în legătură cu Acordurile de la München[2]. Iar faptul că regele George al VI-lea însuşi a ţinut să-şi exprime susţinerea faţă de politica lui Neville Chamberlain nu a făcut decât să accentueze sentimentul de izolare al lui Churchill – totuşi fără să modifice opoziţia lui necondiţionată cu privire la iluziile politicii de împăciuire şi la incoerenţele reînarmării.

Intrarea nemţilor în Praga, urmată de primele cerinţe formulate împotriva Poloniei, a început să deschidă larg ochii Parlamentului,

ai presei, ai intelectualilor și ai mediului de afaceri – care au conștientizat brusc că războiul era inevitabil, că Anglia nu era pregătită și că Winston Churchill repeta acest lucru, în toate modurile posibile, deja de șase ani; cum aveau, cu siguranță, să fie nevoiți să înfrunte o dictatură supraînarmată, se puteau lipsi de un războinic cu experiență cum era Churchill?

Unii credeau că nu, iar discursurile lui în Camera Comunelor au găsit urechi mai receptive, în vreme ce marile ziare naționale au început să ceară revenirea lui la guvernare: în aprilie, *Daily Telegraph*, *Evening Advertiser* și, respectiv, *Sunday Pictorial*; în mai, *News Chronicle*[3] și *Time and Tide*; în iulie, *Yorkshire Post*, *Observer*, *Sunday Graphic*, *Daily Mail*, *Evening Standard* și chiar *Manchester Guardian*, care-i cereau prim-ministrului Chamberlain să „favorizeze patriotismul în locul nemulțumirilor personale"[4].

De fapt, nu era vorba chiar de nemulțumiri personale – deși ele abundau în sânul establishment-ului conservator. Adevărul este că Neville Chamberlain se temea ca senatorul de Epping să nu ajungă să-i domine rapid Guvernul și, mai ales, considera, la fel ca miniștrii lui, Simon, Hoare și Halifax, că venirea lui Churchill ar fi fost un mesaj de război adresat Berlinului. Or, în ciuda norilor amenințători care se strângeau deasupra Europei, Chamberlain căuta încă pacea cu orice preț – exceptând pierderea funcției sale. Iată motivul pentru care emisarii lui și-au sporit, de-a lungul verii, gesturile conciliante față de Führer, în paralel făcând discret presiuni asupra polonezilor pentru negocieri cu Berlinul[5]. Dar concluzia Pactului germano-sovietic Ribbentrop-Molotov din 23 august și invazia Poloniei la 1 septembrie 1939 au pus capăt brutal iluziilor oficiale: confruntat cu perspectiva unei fronde în sânul Guvernului și al majorității parlamentare, Chamberlain nu a avut altă opțiune decât declararea războiului. Și pentru toată lumea, până și pentru cei mai implacabili adversari ai lui Churchill, era de neconceput înfruntarea unui conflict important în lipsa singurului politician care cunoștea războiul, nu se temea de el și știa să-l poarte. Atunci

când a început al Doilea Război Mondial, Winston Churchill a fost numit în funcția pe care o ocupase cu un sfert de veac înainte: Prim-Lord al Amiralității.

Pentru Churchill, nu exista război superficial: navele lui urmăreau fără milă Kriegsmarine (marina germană de război – n.red.), au suferit pierderi semnificative, însă au obținut o victorie răsunătoare împotriva crucișătorului „de buzunar" Amiral *Graf Spee* în Bătălia de la Río de la Plata (Fluviul de argint, în spaniolă – n.tr.); activismul lui și discursurile somptuoase din Parlament și de la BBC au produs un efect extraordinar asupra moralului simplilor cetățeni, al soldaților, al deputaților și chiar miniștrilor; intervențiile lui constante în treburile tuturor colegilor, precum și nenumăratele planuri de ofensivă pe care le-a propus prim-ministrului au avut, sigur, efectul revigorării unui guvern prea puțin războinic, dar, nu mai puțin, au speriat un prim-ministru care voia să evite „provocarea Germaniei", sperând confuz ca războiul să se încheie fără a fi realmente nevoit să-l poarte... Cum și cei mai mulți miniștri erau exasperați de intervențiile destul de haotice ale Prim-Lordului în domeniile lor de competență[6], trebuie să recunoaștem că Winston Churchill era puțin popular în sânul Guvernului. Cu siguranță, era mult mai popular în rândul englezilor, însă, în decembrie 1939, un sondaj arăta că 63,78% dintre britanici susțineau politica de expectativă a lui Neville Chamberlain și că prim-ministrul era preferat în fruntea Guvernului de 51,69% dintre ei, comparativ cu un procent de doar 30,27% în favoarea lui Churchill (iar 18% nu aveau nicio părere)[7].

Prim-ministru în lipsă

Declanșarea operațiunilor militare active pe continent va schimba situația: la începutul lunii aprilie, după ce Wehrmacht-ul a cucerit Norvegia printr-o operațiune fulger, corpul de expediție britanic, slab pregătit, a încercat să-i gonească pe nemți, a eșuat la Narvik și

a suferit o înfrângere teribilă la Trodheim. S-au evidenţiat astfel strategia şovăitoare a liderilor britanici şi lipsurile soldaţilor lor, marcând debutul panicii în rândul populaţiei şi al reprezentanţilor poporului. Cu toţii vedeau apropiindu-se de insulele britanice spectrul hidos al înfrângerii, ceea ce explica scăderea vertiginoasă de popularitate a lui Neville Chamberlain[8] şi retorica înflăcărată a dezbaterilor din Camera Comunelor în 7 şi 8 mai 1940 – la finele cărora, prim-ministrul va demisiona[9]. Lordul Halifax era considerat cel mai acceptabil succesor în opinia tuturor partidelor, dar acesta a refuzat, iar funcţia i-a revenit lui Winston Churchill – în lipsă, într-o anumită măsură, fiindcă nu a fost prezent.

Accesul la puterea supremă a deputatului şi Prim-Lordului Churchill nu a produs un entuziasm delirant în establishment-ul politic şi administrativ britanic – după cum va mărturisi unul dintre secretarii lui Chamberlain, John Colville: „La nr. 10 [Downing Street], am sperat atâta ca regele să facă apel la lordul Halifax; însă Churchill fusese ales şi am privit cu oarecare reticenţă venirea insignifianţilor Bracken, Lindemann şi Desmond Morton[10]. [...] Ţara ajunsese pe mâinile unui aventurier, desigur, genial, şi un orator convingător, dar un om ai cărui prieteni şi partizani nu erau nişte persoane cărora să le încredinţăm frâiele afacerilor de stat în ceasul unei mari primejdii. Rareori, venirea la putere a unui prim-ministru a stârnit atâtea îndoieli în cadrul establishment-ului şi atâtea convingeri că îndoielile urmau să fie justificate[11]".

Asemeni multora dintre colegii lui, John Colville îşi va recunoaşte repede greşeala: după ce a format un guvern de coaliţie în care era deopotrivă lider şi ministru al Apărării, Churchill şi-a propus să transforme ţara într-o fortăreaţă; energia sa era inepuizabilă, discursurile lui au mobilizat ţara, din Westminster şi Whitehall până în cel mai mic cămin din insulele britanice; inspiraţiile, îndemnurile, instrucţiunile lui au fost transmise constant secretarilor, miniştrilor, funcţionarilor, diplomaţilor şi şefilor Statului Major. Chiar

şi atunci când armatele franceze şi britanice erau învinse crunt pe vechiul continent, la sfârşitul lunii aprilie 1940, Churchill se prezenta drept garant al luptei disperate împotriva nazismului, indiferent de şansele de succes. Totuşi, în guvernul lui existau câteva personalităţi marcante, precum Chamberlain şi Halifax, care se declarau mai mult sau mai puţin discret în favoarea negocierilor indirecte cu Hitler. Însă, în cadrul reuniunilor Cabinetului de război, între 26 şi 28 mai, au fost reduşi la tăcere de abilitatea, elocvenţa şi puterea de convingere ale prim-ministrului[12].

Până la mijlocul lunii iunie 1940, succesul evacuării forţelor Aliate de la Dunkerque, peripeţiile luptei din Franţa, cooperarea sinceră şi loială a miniştrilor laburişti[13] şi impactul considerabil al discursului lui Churchill la BBC, dar şi în Parlament, au determinat reducerea la tăcere a oricărei opoziţii făţişe la adresa politicii lui.

Cu toate acestea, nu se întâmpla la fel şi cu opoziţiile secrete, după cum consemna ambasadorul Suediei, Björn Prytz, în seara de 17 iunie, într-o telegramă trimisă ministrului de Externe, Günther: „În cadrul unei întrevederi de astăzi cu [subsecretarul de stat] Butler, acesta mi-a confirmat că [...] atitudinea oficială a Marii Britanii ar fi pentru moment ca războiul să continue, însă m-a asigurat că totul va fi luat în calcul în vederea încheierii unui acord de pace, în cazul în care s-ar ivi anumite posibilităţi de a obţine condiţii rezonabile. Stop. Nu vor permite niciunuia care ar dori să ia măsuri extreme, indiferent de consecinţe, să se interpună[14]. Stop. [...] În cadrul întrevederii, Butler a fost convocat de Halifax, care m-a asigurat că raţiunea, şi nu bravada, va dicta politica Guvernului britanic[15]. [...] A adăugat că lucrul acesta nu trebuie interpretat drept o căutare a păcii cu orice preţ. [...] Din întâlnirile mele cu alţi lideri ai parlamentarilor, pare să reiasă că se aşteaptă ca perspective de negociere să se întrezărească într-un viitor apropiat. Stop. Eventual după 28 iunie. Stop. Halifax ar putea să-i succeadă lui Churchill"[16].

Opoziție în ambuscadă

Desigur, acest lucru nu se va întâmpla, iar Halifax va fi nevoit să se recompenseze respingând personal propunerile de pace ale lui Hitler în 22 iulie. În plus, faptele de arme din Bătălia Angliei, curajul piloților aliați, discursurile somptuoase ale lui Churchill și vizitele lui dese în zonele cu populație sinistrată îi vor propulsa popularitatea la niveluri amețitoare[17]. Totuși, chiar și după eșecul ofensivei aeriene nemțești și primele semne ale renunțării la planurile de debarcare ale dușmanilor, nu dispăruseră indiciile unei opoziții surde la adresa lui Churchill în sânul establishment-ului; astfel, fostul lider liberal, Lloyd George, declara în toamnă: „Voi aștepta căderea lui Churchill" și, într-o scrisoare adresată ducelui de Bedford, preconiza: „Negocieri de pace cu Germania după bătălia Angliei[18]". Churchill știa din experiență că lumea politică era nemiloasă și că mulți alții, pe lângă Lloyd George, așteptau primele dezastre militare pentru a-l destabiliza și a-l obliga să demisioneze.

Este adevărat că presa avea o mare contribuție și, după eșecul de la Dakar, din septembrie[19], ea a atacat vehement Guvernul: de exemplu *Daily Mirror*, care denunța o „greșeală grosieră de calcul". Iar în articol se comenta de asemenea: „Odată cu Dakar, am atins, cu siguranță, adâncimile imbecilității[20]". Dar Churchill, conștient de influența presei asupra unei opinii publice care deținea un minimum absolut de informații fiabile, și-a atacat imediat detractorii, declarând în Camera Comunelor, în 8 octombrie: „Critica este adesea utilă atunci când este constructivă, riguroasă și bine informată. Însă tonul relevat de unele organe de presă – din fericire nu foarte numeroase – când evocă episodul din Dakar și alte chestiuni mult mai grave este atât de agresiv și de veninos, că ar fi aproape indecent și dacă s-ar adresa dușmanului[21]"

Iată felul de a liniști, pentru o vreme, înflăcărarea adversarilor – mai ales că, după moartea lui Chamberlain în noiembrie, Churchill

i-a succedat la funcţia de şef al Partidului Conservator[22] – însă bănuia că prezenţa sa în funcţia de prim-ministru depindea de succesul armatei britanice în teatrele de război. Or, în primele luni ale anului 1941, victoriile au fost rare şi înfrângerile numeroase – mai ales în Libia, Grecia şi Creta, unde soldaţii Maiestăţii Sale, puţin instruiţi şi slab echipaţi, s-au văzut constrânşi la retrageri şi evacuări umilitoare. Între mai şi iunie 1941, în Marea Britanie, mulţi se plângeau în legătură cu desfăşurarea operaţiunilor, lucru exprimat fără ocolişuri în presă, în cluburi şi în şedinţele furtunoase din Cameră. „La vremea aceea, îşi va aminti generalul Sir John Kennedy, criticile împotriva lui Churchill erau acerbe şi generale. Se susţinea că ceva nu funcţiona în mecanismul de comandă militară de război. [...] Se vorbea despre improvizaţie şi oportunism. Se spunea că, [...] de la bun început, opiniile militarilor fuseseră părtinitoare şi influenţate de elocvenţa redutabilă a unui prim-ministru care era în acelaşi timp avocat, martor, procuror şi judecător. Era criticat şi pentru obiceiul său de a trimite comandanţilor în funcţie instrucţiuni personale, fără să se fi consultat înainte cu experţii, dar şi de a-i obosi periculos de tare pe şefii Statului Major[23]". De asemenea, deputatul Henry „Chips" Channon, un palavragiu formidabil, scria în jurnalul lui: „Criticile la adresa lui Churchill se multiplică din toate părţile. Popularitatea lui este în cădere liberă şi mulţi dintre duşmanii săi, reduşi mult timp la tăcere, au reînceput să vorbească. A fost afectat serios de cazul din Creta[24]".

Puterea cuvântului

Victoria are nenumăraţi taţi, dar înfrângerea este orfană... În Marea Britanie, totul depindea de Cameră; dacă ea punea Guvernul în minoritate, Churchill era nevoit să demisioneze. Însă discursul pe care l-a susţinut în faţa deputaţilor, în 10 iunie 1940, semăna cu un adevărat tur de forţă: „Pentru a putea emite o judecată raţională

despre dispozitivul nostru aerian şi capacitatea noastră ulterioară de a trimite suficiente avioane în apărarea Cretei, trebuie să se ştie nu doar care era situaţia tuturor resurselor noastre, dar şi care era situaţia în toate teatrele, care erau puternic interdependente, şi este inutil să pretindem a judeca toate aceste chestiuni fără a avea o cunoaştere exhaustivă a faptelor care, în mod evident, nu pot fi făcute publice. [...] Aud că unii spun că n-ar trebui să ne luptăm niciodată fără un sprijin aerian adecvat. [...] Dar ce faci când nu dispui de el? Nu avem întotdeauna de ales între o soluţie bună şi una proastă; de foarte multe ori, trebuie să alegem între două rele. Şi dacă nu poţi să ai sprijinul aerian dorit, vei abandona, unul după altul, sectoarele strategice importante? Alţii mi-au zis că ar trebui să apărăm doar locurile despre care suntem siguri că vor rezista. Însă atunci, putem să fim siguri de rezultatul luptei înainte ca ea să aibă loc? Şi, în acest caz, duşmanul n-ar obţine fără luptă un număr nelimitat de victorii? [...] Luptând cu încăpăţânare pentru apărarea poziţiilor importante, chiar în condiţii defavorabile, nu facem decât să câştigăm timp; opunem o rezistenţă acerbă voinţei inamicului. [...] Creta a fost un eveniment foarte important pe linia noastră de apărare; ea a fost ca fortul Douaumont la Verdun în 1916 sau Vârful Kemmel, în 1918. Ambele au fost cucerite de nemţi, dar, în ambele cazuri, ei au pierdut bătălia şi, de asemenea, campania şi, la final, războiul. Însă sunteţi siguri că rezultatul era identic dacă Aliaţii nu se luptau pentru Douaumont şi Kemmel? Şi pentru ce altceva ar fi luptat? Nu putem să ne gândim la aceste bătălii decât în raport cu ansamblul campaniei. [...] Dacă un guvern pe timp de război dă impresia că nu este capabil să obţină victoria finală, ce mai contează justificările sale? Trebuie să demisioneze – cu condiţia, desigur, de a fi siguri că se va găsi un altul în stare să facă lucrurile mai bine. [...] Dar dacă un guvern este obligat să privească în permanenţă peste umăr, de frică să nu fie înjunghiat pe la spate, atunci îi este imposibil să stea cu ochii pe inamic"[25].

A mai exprimat cineva vreodată mai bine constrângerile şi dilemele pe care trebuia să le înfrunte strategul? Oricum, pentru moment, ultimele fraze au fost cele care au produs cel mai mare efect asupra onorabililor deputaţi; deoarece, indiferent de mediocritatea rezultatelor obţinute pe câmpul de luptă, nu exista, evident, nimeni la Londra care să-l înlocuiască pe Winston Churchill în dublul lui rol de prim-ministru şi ministru al Apărării...

În realitate, Adolf Hitler însuşi îi va veni în ajutor lui Churchill; în 22 iunie 1941, în vreme ce Wehrmacht-ul şi Kriegsmarine păreau să fie în avantaj atât în Mediterana, cât în Atlantic, Führerul a schimbat brusc strategia, iar trupele sale au pătruns adânc în URSS. De la Gibraltar până la Alexandria, trecând prin Malta, Tobruk şi Bagdad, armatele britanice vedeau slăbindu-se substanţial menghina forţelor Axei – în vreme ce un aliat nou s-a alăturat, împotriva voinţei sale, coaliţiei antihitleriste. Pentru Churchill, era o redresare semnificativă, deşi îi ridica noi probleme în politica internă: la ordinele Moscovei, comuniştii britanici vor lansa în presă, dar şi în Parlament, o campanie neobosită care îşi propunea să-l constrângă pe prim-ministru să deschidă un al doilea front în Europa de Vest; pentru a ajuta mai ales armatele sovietice, subminate de implacabila maşină de război a Wehrmacht-ului. Dar, bineînţeles, Marea Britanie, care se lupta încă pentru supravieţuire, nu avea mijloacele necesare ca să treacă la ofensivă în Europa...

Când, atacate în Pacific, Statele Unite au intrat în război, în 8 decembrie 1941, Churchill a înţeles imediat că era vestea salvării; în acel război mecanizat, nimic n-avea să reziste puterii industriei americane. Totuşi, între finele anului 1941 şi începutul lui 1942, situaţia s-a agravat considerabil pentru Marea Britanie: în largul coastelor Singapore, şi-a pierdut singurele cuirasate prezente în Orientul Îndepărtat, *Repulse* şi *Prince of Wales*; Hong Kong-ul a fost ocupat, la fel şi cea mai mare parte din Malaezia; în Mediterana, un crucişător şi două cuirasate mari s-au scufundat, în vreme ce în

Libia, germanii au repornit ofensiva și se pregăteau să cucerească Benghazi; în sfârșit, în Atlantic, marina aliată suferea pierderi fără precedent[26].

Revenit din Statele Unite, prim-ministrul va fi nevoit din nou să-și apere Guvernul în fața criticilor exprimate de parlamentarii înspăimântați de atâtea dezastre. Dezbaterile care au început în 27 februarie 1942 trebuiau să se încheie cu un vot de încredere, iar unii sperau că ele vor lua aceeași turnură precum cele care-i fuseseră fatale lui Chamberlain cu douăzeci de luni mai devreme. Însă după două zile de replici aprinse, Churchill a rămas același maestru al artei oratorice: „Sunt oameni care vorbesc și se poartă de parcă ar fi anticipat acest război și l-ar fi pregătit cu grijă, acumulând mari stocuri de armament. Nici vorbă de așa ceva. În doi ani și jumătate de lupte, am reușit doar să ne menținem la suprafață. Când am fost chemat să devin prim-ministru, nu exista niciun alt candidat pentru această funcție. De atunci, fără îndoială, oferta s-a îmbunătățit întru câtva: în pofida nepăsării rușinoase, a gestionării defectuoase, a incompetenței flagrante, a suficienței fericite și a neglijenței administrative care ne sunt reproșate zilnic, începem să facem pași înainte. [...] Nu am avut niciodată mijloacele și nu am fi putut să avem mijloacele de a ne lupta simultan în Germania, Italia și Japonia, de unii singuri. [...] Am încercat să explic situația în Cameră, în măsura permisă de considerentele de siguranță publică. [...] Nu am de oferit scuze, nici porțile de ieșire, nici promisiuni [...] dar, în același timp, îmi exprim încrederea, mai puternic ca niciodată, într-un rezultat în acest conflict, care se va dovedi extrem de favorabil celei mai bune organizări a lumii viitoare[27]". Deși sesiunea a început cu o Cameră ostilă, datorită talentului său oratoric, Churchill a încheiat-o obținând 464 de voturi de încredere la *unu*. Onorabilii deputați au fost nevoiți să încuviințeze ceea ce era evident: chiar dacă era dificil să reziste în fața forțelor Axei, era imposibil ca Winston Churchill să fie schimbat în toiul luptei...

Totuşi, mulţi politicieni au continuat să spere în această schimbare, politicieni precum Lloyd George, deputatul laburist Aneurin Bevan, fostul ministru de Război, Hore-Belisha, ambasadorul şi ministrul marxist Stafford Cripps[28]. După înfrângerea de la Singapore, în vreme ce prestigiul lui Churchill de comandant militar a atins cel mai scăzut nivel şi presa s-a dezlănţuit împotriva lui[29], Rangoon şi Tobruk credeau că i se apropia sfârşitul. La 1 iulie 1942, în Camera Comunelor, deputatul conservator sir John Wardlaw-Milne a depus o moţiune de cenzură care exprima „lipsa de încredere a Camerei faţă de conducerea centrală a războiului", apoi l-a acuzat pe Churchill că a intervenit inutil în strategie; a propus, în primul rând, separarea funcţiilor de prim-ministru şi ministru de Război, precum şi desemnarea unui generalissim. Dar pentru ocuparea acestei poziţii, sir John a avansat numele ducelui de Gloucester, membru al familiei regale şi care nu avea pregătirea pentru exercitarea unei asemenea funcţii! Numirea a provocat o anumită nehotărâre în cadrul adunării, care s-a accentuat vizibil atunci când fostul erou de la Zeebrugge, sir Roger Keyes, greşindu-şi întru câtva ţinta, şi-a concentrat atacurile spre Comitetul şefilor Statului Major, apoi a declarat, ca răspuns la o întrebare: „Plecarea prim-ministrului ar fi un dezastru deplorabil". În timpul dezbaterilor care s-au prelungit până la trei dimineaţa, lordul Winterton a găsit argumente mai convingătoare, stigmatizând disensiunile ministeriale, deficienţele materiale şi greşelile strategice; a fost urmat a doua zi de către deputatul laburist Aneurin Bevan, care a subliniat într-un discurs veninos că „prim-ministrul câştigă toate dezbaterile şi pierde toate bătăliile", însă s-a făcut de râs când a propus să se încredinţeze conducerea operaţiunilor terestre unor generali cehi, polonezi şi francezi. Sir Hore-Belisha a încheiat prin amintirea numeroaselor înfrângeri din trecut şi reproşându-i prim-ministrului lipsa de raţiune, dar şi el a făcut o greşeală fatală atunci când a insistat îndelung asupra

calității slabe a armatelor britanice, organizate când el însuși era ministru de Război...

De data asta, Churchill va vorbi ultimul și o va face, cu o tenacitate inegalabilă, pentru mai mult de două ore: „Pe durata acestei dezbateri care se încheie [...] s-au folosit toate argumentele posibile pentru slăbirea încrederii în Guvern, pentru a dovedi că miniștrii sunt incompetenți și a-i face să se îndoiască de sine, pentru a inspira în armată neîncrederea în autoritatea civilă, pentru ca muncitorii să-și piardă încrederea în armele pe care se străduiesc să le creeze, pentru a prezenta Guvernul ca pe o colecție de nulități, dominat de prim-ministru și pentru a compromite imaginea acestuia din urmă în propriii ochi și, dacă este posibil, în ochii națiunii". A urmat o apărare în toată regula a generalilor, miniștrilor, diplomaților, soldaților, strategiilor adoptate și calității materialelor de război, apoi a reluat ofensiva: „Nu putem să ne așteptăm ca generalii să-și asume riscuri fără să aibă certitudinea că sunt sprijiniți de un guvern puternic, fără să știe că nu trebuie să se uite peste umăr sau să se îngrijoreze de ce se întâmplă la spatele lor, fără să aibă sentimentul că își pot concentra toată atenția pe inamic. Și aș adăuga că nu ne putem aștepta ca un guvern să-și asume riscuri fără să aibă certitudinea că este susținut de o majoritate solidă și loială. Pe timp de război, dacă vrei să fii bine servit, trebuie să oferi la schimb loialitate. [...] Datoria Camerei Comunelor este să susțină Guvernul sau să-l schimbe. Dacă nu poate să-l schimbe, trebuie să-l susțină. Pe timp de război, nu există altă soluție. [...] Fiecare dintre voturile dumneavoastră vor conta. Dacă numărul celor care ne-au atacat este redus la o cantitate neglijabilă, [...] atunci să nu vă înșelați, vom auzi uralele tuturor prietenilor Marii Britanii și ale tuturor slujitorilor credincioși cauzei noastre, în vreme ce dangătul disperării va răsuna în urechea tuturor tiranilor pe care încercăm să-i înlăturăm de la putere[30]".

Cum să reziști unei asemenea elocvențe? În seara de 2 iulie, moțiunea de cenzură a fost respinsă cu 475 de voturi la 25. Va fi ultima

tentativă de destabilizare politică a Guvernului Churchill până la sfârşitul războiului. Pe vastul câmp de luptă de pe întreg Globul, destinul îi va influenţa treptat cursul: Midway, El Alamein, Alger, Stalingrad, Tunis, debarcările din Sicilia, Normandia şi Golful Leyte vor fi tot atâtea etape marcante în redresarea Aliaţilor şi declinul forţelor Axei. Între toamna anului 1942 şi primăvara lui 1945, Churchill, abil secondat – şi ferm încadrat – de miniştrii, diplomaţii şi şefii de Stat Major[31], şi-a văzut poziţia consolidată în ţară, în vreme ce în străinătate, ea a slăbit treptat, în sânul unei coaliţii aliate de acum dominate de americani şi sovietici. Dar în mai 1945, atunci când Germania a fost înfrântă, popularitatea lui Churchill în Marea Britanie a atins punctul culminant[32], poziţia lui părea de neclintit şi nimeni – nici măcar laburiştii[33] – nu se mai îndoia că el îi va conduce pe conservatori la victorie în următoarele alegeri.

Dezavuare

Totuşi, în politică, la fel ca în război, neprevăzutul este cel mai sigur lucru. În vreme ce mulţi miniştri, deputaţi, jurnalişti, sindicalişti, diplomaţi şi militari se opuseseră prim-ministrului Churchill în cele mai întunecate zile din timpul războiului, opinia publică, în ansamblul ei, îi aprobase dintotdeauna acţiunile cu o majoritate confortabilă[34].

Or, tocmai acest sprijin puternic va fi retras în alegerile din iulie 1945. Multe argumente credibile au fost avansate pentru a explica fenomenul[35], însă realitatea e de netăgăduit, iar generalul de Gaulle nu se va arăta surprins: „Pentru cei care au nutrit iluzii sentimentale, această ruşine, impusă dintr-odată de naţiunea britanică marelui om care a condus-o cu glorie spre salvare şi victorie, putea să le pară surprinzătoare. Cu toate astea, nu exista nimic din ce s-a întâmplat care să nu fi fost conform cu ordinea lucrurilor omeneşti[36]“. De fapt, dacă popoarele acceptă, cu reticenţă, să se bazeze pe oamenii

mari pe timp de furtună, ele au tendința să se întoarcă împotriva lor la prima acalmie – iar în cazul lui Churchill, au făcut-o chiar înainte de sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial. *Quod erat demonstrandum...*

---

1. De la 52,8% în decembrie 1938 la 56,6% în aprilie 1939. (British Institute of Public Opinion – BIPO, Institutul Britanic al Opiniei Publice, 1938-1946, UK Data, Universitatea din Warwick, # 53 până la 57.)
2. M. Gilbert, *Winston S. Churchill*, Heinemann, Londra, 1976, vol. V, p. 1012
3. În 10 mai, *News Chronicle* a publicat un sondaj care arăta că 56% din cei intervievați își doreau includerea lui Churchill în Guvern (26% erau împotrivă și 18% nu aveau nicio părere).
4. *Manchester Guardian*, 3 iulie 1939. Sub presiunea Parlamentului și a anumitor miniștri, Chamberlain a fost nevoit să pună în aplicare trei măsuri pe care Churchill le preconizase cu doi ani înainte: recrutarea, numirea unui ministru al Aprovizionării și începutul negocierilor cu URSS; dar totul a fost realizat cu o lipsă de entuziasm care a asigurat, practic, ineficacitatea lor.
5. Pentru a nu duce la bun sfârșit garanția imprudent oferită Poloniei în luna aprilie.
6. Sau de incompetențe, după caz.
7. BIPO, din 1938 până în 1946, *op.cit.*, # 65, decembrie 1939.
8. Doar 32,75% dintre persoanele întrebate în mai 1940 erau de acord cu politica lui Chamberlain, versus 59,78% care erau împotrivă. (BIPO, *op.cit.*, # 69, mai 1940.)
9. Nu s-a ajuns la minoritate, deoarece 281 de deputați au votat pentru Guvernul lui și doar 200 împotrivă. Însă între aceștia din urmă, 33 erau conservatori, în vreme ce 60 s-au abținut. În fața acestei sfidări evidente, Chamberlain a înțeles nevoia de a forma un guvern de coaliție pentru a continua războiul, dar laburiștii și liberalii au refuzat să facă parte din el atâta vreme cât Chamberlain se regăsea în fruntea lui.
10. Lordul Halifax, totuși un model de politician moderat, i-a numit chiar „gangsteri"...

11. John Wheeler-Bennett (ed.), *Action This Day, Working with Churchill*, Macmillan, Londra, 1968, p. 49.
12. CAB 65/13, WM (40) 139, 151, 179, 180, 187; 26-27/5/40 (Anexă confidențială); WM (40) 145/1, 28/5/40.
13. Mai ales Attlee, Greenwood și Bevin; primii doi fuseseră incluși în Guvernul de război.
14. Iluzie evidentă la Churchill însuși.
15. Ambasadorul a reprodus apoi spusele lui Halifax în versiunea originală din engleză: „*Common sense and not bravado wouldd*ictate the British government's policy"
16. Chiffer-London-UD 723, 17/6. HP 39 A, Telegrammet Prytztil UD/ Günther, 17/6/40. Reprodus în Wilhelm Carlgren, *Svensk Utrikespolitik 1939-1945*, Allmänna Förlaget, Stockholm, 1973, p. 194.
17. 87,36% pentru Churchill în 1940... (BIPO, *op.cit.*, # 71, iulie 40.)
18. Colin Cross (ed.), *Life with Lloyd George*, Macmillan, Londra, 1975, p. 281; David Reynolds, *From World War to Cold War*, Oxford University Press, Oxford, 2006, p. 79.
19. Între 23 și 25 septembrie 1940, o forță navală britanică incluzând elemente franceze, sub conducerea generalului de Gaulle, a încercat să obțină ralierea Dakarului la Franța liberă, dar a întâmpinat o rezistență îndârjită a reprezentanților vichy-ști ai guvernatorului Boisson și a fost nevoită, în cele din urmă, să se retragă cu pierderi considerabile.
20. *Daily Mirror*, 27 septembrie 1940. Există articole la fel de virulente și în *Times*, *Evening Standard*, *Daily Mail*, *New Statesman*, *Guardian* și *Observer*.
21. Camera Comunelor, Dezbaterile parlamentare, vol. 365, col. 298-301, 8/10/40.
22. În vreme ce „*împăciuitorii*" („*appeasers*"), lordul Halifax și Samuel Hoare, erau exilați la Washington și, respectiv, Madrid.
23. John Kennedy, *The Business of War*, Hutchinson, Londra 1957, pp. 114 și 115.
24. Robert Rhodes James (ed.), *Chips, the Diaries of Sir Henry Channon*, Londra, Weidenfeld & Nicolson, 1967, p. 307.
25. Robert Rhodes James (ed.), *Winston S. Churchill, His Complete Speeches*, vol. VI, Londra, Chelsea House, 1974, pp. 6 408-6 423.
26. 31 de nave doar în ianuarie 1942.

27. Robert Rhodes James (ed.), *Winston S. Churchill, His complete Speeches*, vol. VI, *op.cit.*, pp. 6 559, 6 573, 6 578.
28. De la revenirea din URSS, la începutul anului 1942, Cripps nu-şi ascundea ambiţia de a-i lua locul lui Churchill.
29. Mai ales *Daily Mirror*, *Manchester Guardian*, *Times*, *News Chronicle*, *New Statesman* şi, bineînţeles, *Daily Worker*.
30. Robert Rhodes James (ed.), *Winston S. Churchill, His complete Speeches*, vol. VI, *op.cit.*, pp. 6 645, 6 656, 6 657, 6 659, 6 661. Precum cele două de dinainte, acest discurs al lui Churchill face parte dintre cele mai remarcabile discursuri ale lui, cele mai puţin cunoscute... şi cele mai agresive la adresa opozanţilor săi.
31. Care au zădărnicit în faşă nenumărate aspiraţii strategice catastrofale.
32. 83% opinii în favoare. (BIPO, *op.cit.*, # 126, mai 1945.)
33. Şi mai puţin Stalin, un expert în chestiuni electorale, care era convins că Winston Churchill a făcut totul ca să falsifice consultarea ce urma să fie organizată...
34. Conform sondajelor, popularitatea lui între mai 1940 şi mai 1945 nu a coborât niciodată sub 78% – cu procentaje foarte ridicate după noiembrie 1942.
35. Popularitatea atinsă de laburişti, graţie acţiunilor lor în guvernul de coaliţie; campania de o agresivitate inutilă dusă de conservatori şi preşedintele lor – despre care se bănuia că voia să extindă războiul cu URSS; atracţia mai mare a programului laburist, care promitea case mai bune, servicii medicale gratuite şi slujbe pentru toată lumea; în sfârşit, votul în semn de protest al militarilor, care considerau că Partidul Conservator era responsabil că nu ştiuse cum să evite războiul şi că îi mobilizase timp de şase ani lungi.
36. Charles de Gaulle, *Le Salut*, Plon, Paris 1959, pp. 203 şi 204.

Bibilografie selectivă

Colville, John, *The Fringes of Power*, Hodder & Stoughton, Londra, 1985.
Gilbert, Martin, *Winston S. Churchill*, vol. VI şi VII, Heinemann, Londra, 1983 şi 1986.

Hastings, Max, *Finest Years*, Harper Collins, Londra, 2009.
James, Robert Rhodes (ed.), *Chips, the Diaries of Sir Henry Channon*, Weidenfeld & Nicolson, Londra, 1967; *Winston S. Churchill, His complete Speeches*, vol. VI, Chelsea House, Londra, 1974
Kennedy, John, *The Business of War*, Hutchinson, Londra, 1957.
Manchester, William şi Reid, Paul, *The Last Lion*, Little, Brown & Co, Boston, 2012.

2. Înfrângerea din 1940 era inevitabilă

de Maurice VAÏSSE

Ar fi plictisitor să enumerăm ceea ce s-a scris pentru a explica de ce înfrângerea era inevitabilă[1]. După 1940, o întreagă istoriografie a încercat să explice înfrângerea prin evoluţia istorică a Franţei în perioada interbelică. Iar analiza remarcabilă a lui Ladislas Mysyrowicz, *Autopsie d'une défaite* (*Autopsia unei înfrângeri*), este subintitulată „Origines de l'effondrement militaire français de 1940" (Originile prăbuşirii militare franceze din 1940[2]) pentru a sublinia clar faptul că Franţa s-a îndreptat spre înfrângere încă din 1919. Cei mai mulţi istorici au tendinţa să analizeze unele evenimente prin prisma consecinţelor lor. *Post hoc ergo propter hoc.* Pe scurt, ne putem întreba dacă istoricii înfrângerii nu au avut tendinţa să demonstreze că, înainte de confruntarea militară, Franţa acumulase „bătălii pierdute în diplomaţie, demografie, economie, reînarmare: au fost multe înfrângeri înainte ca armele să ia cuvântul[3]". În acelaşi timp, Jean-Baptiste Duroselle şi-a construit lucrarea insistând pe cauzele profunde care au dus Franţa în „pragul abisului": „Francezii au intrat în război la data de 3 septembrie 1939 şi, pentru acest popor paşnic, este deja o înfrângere morală. Va urma înfrângerea materială, la mai puţin de nouă luni[4]". Nici măcar mărturia lui Marc Bloch, *L'Étrange Défaite* (*Strania înfrângere*)[5], care rămâne lucrarea cea mai lucidă în privinţa cauzelor catastrofei din 1940, nu scapă de

concluzia iminenței înfrângerii, după cum explica Etienne Bloch, fiul lui, care considera titlul „absurd... Atât în partea mărturiei, cât și în partea de reflecții, totul concură pentru a conchide asupra predictibilității înfrângerii[6]" Această lucrare este confirmată de cele mai recente studii istorice, chiar dacă, după cum vom vedea, trebuie reactualizată la nivelul evaluării corecte a cauzelor înfrângerii[7].

S-au folosit tot felul de argumente, dar putem să conturăm o tipologie: unele, factuale, sunt absolut convingătoare; altele sunt pure polemici; în cele din urmă, justificările strict militare merită să fie luate în discuție. Mai întâi argumentele factuale: inegalitatea demografică dintre Franța și Germania, 41 de milioane de locuitori față de 60 de milioane, chiar 80 de milioane între granițele Germaniei Mari din 1940. Apoi confruntarea dintre un regim totalitar, pregătit să câștige tot, și un regim democratic slab, *a fortiori* al celei de-a III-a Republici, în plină criză, cu guvernele sale instabile, incapabile să ducă o politică pe termen lung. În sfârșit, mai este un argument invocat adesea cu pertinență: contradicția dintre o politică militară defensivă, simbolizată de Linia Maginot, și o politică externă dornică să oprească Germania nazistă prin acorduri cu statele Europei Centrale și de Est. Cum ar fi putut Franța să ajute aceste țări, fără o intervenție externă? Pare un lucru evident în cazul ceh din 1938 și în cazul polonez din 1939.

Alte argumente sunt mai controversate, în ambele sensuri. Pe de-o parte, unii denunță guvernele Frontului Popular, acuzate că n-au dus o politică de reînarmare care să se ridice la nivelul inamicului, că au demobilizat efortul francez prin instituirea celor 40 de ore de lucru și naționalizarea uzinelor de armament. Pe scurt, dacă Franța a fost învinsă, s-a întâmplat pentru că Frontul Popular nu a echipat suficient armata, din lipsă de patriotism și convingere ideologică pacifistă. Pe de altă parte, este adusă în discuție trădarea categoriilor sociale avute care, din ură pentru stânga și Frontul Popular, ar fi favorizat victoria Germaniei naziste, regim spre care înclinau. „Naziștii nu erau chiar atât de răi pe cât se încerca să se

arate şi, fără îndoială, am fi evitat mai multă suferinţă dacă le deschideam larg porţile decât dacă ne opuneam cu violenţă invaziei[8]". Activitatea comisiei de anchetă parlamentară şi procesele de epurare au invalidat rolul comploturilor de extremă stângă sau de extremă dreaptă care ar fi împins spre defetism.

Probabil că aceşti factori nu au fost decisivi, chiar dacă, într-adevăr, s-a observat o anumită dezorganizare în uzinele de război şi o penurie la anumite materiale.

În schimb, argumentele militare trebuie luate în considerare cu atenţie. Toţi analiştii se alătură analizei lui Marc Bloch (ca, de altfel, analizei lui Charles de Gaulle), conform căreia cauzele imediate ale înfrângerii au fost tehnice şi au ţinut de carenţele din doctrina militară şi de deficienţele pregătirii şi ale echipamentului militar. Aceste argumente tind să arate că înfrângerea nu era inevitabilă. Ele se referă la rolul combatanţilor, la strategiile celor două ţări beligerante şi la inferioritatea forţelor franceze în comparaţie cu forţele germane. Acestea au făcut obiectul unei reevaluări, pornind de la publicarea cărţii lui Karl-Heinz Frieser, care demonstra remarcabil că războiul fulger (Blitzkrieg) era o invenţie jurnalistică sau, mai curând, că strategia aceasta, care a avut atât de mult succes, nu fusese prevăzută şi nici concepută ca atare[9].

Astfel, adesea a fost invocată lipsa de combativitate a soldaţilor francezi, care s-ar fi prăbuşit fără să lupte sau chiar ar fi fugit din calea inamicului. Se poate să fi existat acţiuni disperate în rândurile infanteriştilor, confruntaţi, în paralel, cu blindatele şi bombardierele germanilor (Jünkers Ju 87 sau Stuka), părăsiri ale posturilor, după cum sublinia Marc Bloch atunci când a dat exemplele pompierilor care au fugit din faţa flăcărilor, urcaţi pe motopompa mobilă: „Totul putea la fel de bine să piară, acolo, în incendiu, atâta vreme cât se ţineau la distanţă de jăraticul ce trebuia stins". Dar s-a constatat, de asemenea, că francezii au luptat bine în Belgia şi pentru a apăra teritoriul, pe Oise, Aisne, Somme. Putem să menţionăm luptele de la Horgne, unde regimentele blindate de spahii

(compuse din algerieni, marocani şi tunisieni) au dat dovadă de sânge rece, şi de la Stonne, în munţii Ardeni, contraatacul de la Abbeville, iniţiat în 28 mai de Divizia a 4-a blindată a generalului de Gaulle, apărarea de pe Loara a cadeţilor din Saumur, fără să mai vorbim de rezistenţa soldaţilor de pe Linia Maginot. Pe tot frontul, forţele franceze au înregistrat aproximativ 65 000 de morţi în cinci săptămâni (înainte, alte estimări indicau 100 000 de pierderi).

Dar strategiile? De fapt, ceea ce uimeşte este rapiditatea înfrângerii franceze, de parcă armata considerată cea mai puternică din lume ar fi fost scoasă din luptă într-un duel inegal. Momentul a fost interpretat ca dovada succesului unei armate ultramoderne asupra uneia arhaice; a fost subliniată victoria războiului fulger al Wehrmacht-ului opus lipsei de strategie a francezilor. În realitate, ideea că armata germană era ultramodernă şi complet motorizată este o legendă; în afară de o armată bine echipată, la germani, ca şi în armata franceză, existau divizii mecanizate sau motorizate şi divizii echipate cu arme vechi şi vehicule de tracţiune.

De altfel, campania din 1940 dusă de armata germană nu a semănat deloc cu un război fulger; a fost o operaţiune care ţinea de domeniul tactico-militar, şi nu de cel strategico-politic, fondată pe unul dintre resorturile fundamentale în arta războiului: luarea prin surprindere. A fost o campanie de infanterie care aproape a eşuat. De fapt, ideea centrală din planul german viza o manevră de învăluire prin Belgia şi un atac surpriză, trecând prin Ardeni. Chiar dacă a fost ţinut la distanţă, generalul von Manstein, care concepuse acest plan, a reuşit să-l pună în aplicare şi să fie sprijinit de generalul Guderian, cu excepţionalele lui informaţii despre tancuri şi tehnicile de transmisie şi care, în plus, cunoştea bine regiunea încă din vremea Marelui Război.

La rândul său, Franţa era lipsită de strategie? Şi acest lucru este fals. În realitate, strategia franceză se baza pe o etapă iniţială de defensivă, perfect coerentă cu situaţia sa demografică. Din cauza apropierii de războiul din 1914-1918 şi a pierderilor enorme – aproape

un milion şi jumătate de morţi –, francezii, per ansamblu, militari şi civili, erau profund pacifişti. Ca să evite repetarea hemoragiei din Marele Război, Franţa a adoptat o strategie tactică de durată, defensivă, simbolizată de Linia Maginot. Aceasta presupunea aşteptarea momentului potrivit în care Germania, asfixiată de blocada care îi fusese impusă, putea să fie invadată sau era forţată să negocieze. Strategia în speţă se baza pe ideea că frontierele din Est erau protejate: la nord, de Belgia, care îşi declarase neutralitatea în 1938; pe Rin, de Linia Maginot; şi la intersecţia celor două, de un masiv muntos considerat de netrecut. Mareşalul Pétain, la fel ca mareşalul Gamelin, erau partizani necondiţionaţi ai acestui război defensiv. Campania din 1940 a fost gândită ca un conflict de durată, similar Primului Război Mondial, şi deloc ca un război scurt. Iar Linia Maginot a fost concepută ca un obstacol pe care să se bizuie pentru a câştiga timp şi a implementa un război de manevră. Însă inamicul german nu a reacţionat conform aşteptărilor. A recurs la o putere de luptă copleşitoare în momentul decisiv şi a atacat poziţia cea mai puţin apărată. Când i s-a vorbit despre apărarea slabă a sectorului din Ardeni, mareşalul Pétain a răspuns că nemţii nu se vor aventura pe acolo şi că, dacă o făceau, vor fi încolţiţi la ieşire. Cât despre generalul Gamelin, acesta se gândea la o bătălie în Belgia şi aprecia că obstacolul Ardenilor şi al râului Meuse aveau să fie de-ajuns ca să descurajeze armata germană. De altfel, când în dimineaţa de 10 mai a aflat de ofensiva prin Ardeni, s-a felicitat, deoarece o considera sortită eşecului. Cu toate astea, străpungerea liniilor inamice la Sedan chiar a avut loc: a fost făcută prin trei divizii care, prin integrarea inovaţiilor tehnologice precum tancul, avionul şi radioul, au reuşit să străpungă sistemul francez de apărare. Pe scurt, campania din 1940, concepută ca una de durată, s-a dovedit a fi un război scurt.

În 1940, forţele franceze erau inferioare forţelor germane? Şi de această dată, argumentul este incorect. Specialiştii sunt departe de a cădea de acord asupra evaluării armatei franceze în septembrie 1939. Dar, din acest punct de vedere, mărturia copleşitoare a lui

Marc Bloch este discutabilă; evocând specificul acestui război, el afirma: „Nu avem destule avioane, motoare, tancuri"[10]. De fapt, efortul de înarmare al celei de-a III-a Republici nu era deloc neglijabil; cheltuielile militare ale Franței între 1919 și 1939 erau mai însemnate decât ale altor puteri, în asemenea măsură că membrii delegației din Franța se aflau pe locurile pe care stau de obicei acuzații la conferința de dezarmare din 1932. Cât despre guvernul lui Léon Blum, acesta a lansat un plan de reînarmare în septembrie 1936[11], iar în 1938, cheltuielile militare erau de două ori și jumătate mai mari decât în 1913. Prin urmare, chiar în materie de tehnologie și armament, germanii și francezii erau relativ egali. Tancurile franceze erau chiar mai multe decât cele germane: 3 200 versus 2 400 (desigur, cifrele variază; alții arată o egalitate aproape perfectă: 2 574 de tancuri franceze contra 2 285 de tancuri germane); de asemenea, erau superioare calitativ (mai ales tancul B1), fiindcă Tratatul de la Versailles le interzisese germanilor să construiască tancuri; când au început construcția lor, erau cu o generație în urmă. Artileria grea era similară de ambele părți, însă tunul de 75 mm conferea avantaj francezilor. Observăm că echipamentele antiaeriene și antitanc au fost insuficiente de partea franceză în 10 mai, fără să luăm în calcul sistemele de transmisie, care erau mediocre.

În schimb, germanii le erau superiori francezilor în sectorul aerian, deci în privința cifrelor, avioanele aliate erau mai numeroase decât cele germane: 4 500 versus 3 500 și chiar dacă, după cum se știe, aproape toate avioanele britanice au rămas de partea cealaltă a Canalului. Dar cifrele au doar o valoare relativă. Nu contează că francezii dispuneau de mijloace echivalente numeric cu cele ale germanilor, deoarece problema ținea, în primul rând, de disponibilitatea lor reală: în fapt, multe dintre avioanele franceze nu erau „bune de război", fiind fără echipament, fără elice, fără tren de aterizare sau arme, deoarece exista teama ca muncitorii din uzinele de aviație, renumiți pentru angajamentul lor politic și sindical, să nu intre în posesia lor.

Şi mai gravă era problema modului în care putea fi folosite, pentru că aviaţia militară nu se bucura de o autonomie reală: o parte din forţa aeriană era, de fapt, pusă la dispoziţia forţelor terestre; cealaltă jumătate, care depindea de generalul Vuillemin, şef al Statului Major al armatei aeriene, era scindată în diferite grupuri, mai ales aviaţia de vânătoare. Aspect valabil şi pentru tancuri; desigur, francezii aveau tancuri, însă distribuţia lor era nepotrivită: direcţia infanterie a reuşit să păstreze controlul asupra tancurilor într-o acţiune de însoţire a trupelor; multă vreme, nevoia unei forţe blindate autonome nu părea relevantă, în pofida argumentelor lui Charles de Gaulle, care pledase, încă din 1934, în *Vers l'armée de métier* (*Spre armata profesionistă*), pentru constituirea unei asemenea forţe. Abia odată cu declanşarea războiului au fost înfiinţate primele divizii blindate, care nu erau totuşi în măsură să acţioneze prompt, din cauza dificultăţii aprovizionării cu benzină: în unele cazuri, era nevoie de ore întregi pentru umplerea rezervoarelor unui tanc, lucru adesea fatal. Din lipsă de combustibil, numeroase tancuri ale Diviziei 1 blindate au rămas imobilizate în 14 mai în zona Charleroi. În schimb, germanii aveau camioane în care ţineau canistre pentru a asigura în cel mai scurt timp aprovizionarea blindatelor. Când a atacat sectorul Sedan, Germania şi-a mobilizat jumătate din forţele mecanizate.

De asemenea, organizarea războiului şi comandamentul erau problematice. De la sfârşitul Marelui Război, francezii au înţeles care era specificitatea războiului modern: puterea de foc, mobilitatea, importanţa logisticii şi capacitatea industrială a naţiunii. Dar toate erau concepute mai degrabă pentru o bătălie planificată şi metodică, nu pentru un război fulger. Când Marc Bloch acuza incapacitatea comandamentului[12], el evidenţia un criteriu esenţial, ritmul operaţiunilor şi lentoarea reacţiei francezilor: „De la începutul până la sfârşitul războiului, metronomul Statului Major nu a încetat să bată mai târziu cu câteva măsuri". De fapt, germanii, care au preluat iniţiativa, au zădărnicit tactica temporizatoare a

francezilor. Ofiţerii lor luau iniţiative şi chiar îşi asumau riscuri, în ciuda ordinelor primite, astfel că operaţiunea germană s-a bazat pe viteză şi mobilitate. Guderian şi Rommel au ignorat ordinele lui Hitler, prin care acesta le cerea să încetinească înaintarea. De partea franceză, a fost pusă sub semnul întrebării slaba autonomie a cadrelor şi o armată obsedată, după exemplul generalului Gamelin, de gestionarea raţională a războiului, ceea ce impunea un ritm lent, făcând dovada concepţiei statice de război şi a unui sistem de comandă foarte rigid. Informat în 13 mai, la orele 22.35, de ameninţarea germană la Sedan, Gamelin nu a reacţionat decât în 15 mai. Jean-Louis Crémieux-Brilhac a evocat surpriza trăită de aceşti ofiţeri, care nu au ştiut să recunoască războiul nici când s-au aflat faţă în faţă cu germanii, obişnuiţi fiind cu un conflict de durată. Cât despre comandament, acesta îi părea tulburat viitorului general Beaufre, ofiţer la vremea aceea pe lângă generalul Doumenc, care a vizitat, în seara de 13 mai, Cartierul General al generalului Georges, responsabilul cu operaţiunile: „Atmosfera este aceea a unei familii care veghează un mort". Operaţiunile militare abia au început, dar moralul comandamentului este „la pământ[13]".

Înfrângere inevitabilă? Nu, după cum am şi văzut; sau, mai degrabă, era posibilă evitarea derutei atunci când războiul a început în septembrie 1939. Astfel, perioada cunoscută ca „războiul ciudat", un adevărat răgaz, nu a fost suficient exploatată. Cu siguranţă, generalul Gamelin însuşi a căutat să tragă învăţăminte din cucerirea Poloniei. Statul Major francez a făcut tot posibilul pentru a studia şi a asimila metodele utilizate de germani ca să-i învingă pe polonezi şi a îmbunătăţi instruirea armatei franceze, dar, de prea multe ori, oamenii au fost folosiţi doar ca să toarne beton şi să întărească poziţiile. Însă au existat multe greşeli şi letargie. Francezii au pierdut astfel opt luni din războiul ciudat, neunindu-şi forţele blindate în unităţi de război, după cum sugerase Charles de Gaulle. Ştim că Divizia a 4-a blindată, creată în grabă şi încredinţată tocmai lui Charles de Gaulle, arăta complet improvizată pe câmpul de

bătălie. Manevra „Dyle", imaginată de generalul Gamelin, constând în aducerea în Belgia a celei mai bune forţe franceze (atât pentru mobilitatea, cât şi pentru profesionalismul ei), era contradictorie doctrinei defensive şi riscantă (în măsura în care Belgia îşi declarase neutralitatea în 1936), dar putea fi o soluţie pentru evitarea invaziei şi a ocupării teritoriului naţional[14]. La 20 martie, Gamelin a adăugat şi varianta „Breda", care presupunea, cu unităţi mecanizate, o înaintare mai în profunzime şi joncţiunea cu armata olandeză. Astfel, strategia franceză, care era coerentă în contextul unei serii întregi de constrângeri demografice, istorice, geografice etc., a fost pusă în dificultate de aventurarea într-o confruntare directă. Când armata franceză era tot mai încolţită în ambuscadă, fiind înghesuită în Ardeni şi înconjurată în Belgia, întrebarea lui Winston Churchill, care se referea la precedentul Marelui Război: „Unde sunt rezervele?", era şi mai tragică. Nu existau sau, mai curând, localizarea şi distribuirea în teren a trupelor era de aşa natură încât forţele de rezervă nu puteau interveni rapid, complicându-se astfel orice contraatac.

În cele din urmă, forţele germane au avut parte de o succesiune de adevărate minuni. Atunci când blindatele şi trupele lui Guderian au traversat Ardenii, s-a produs un blocaj fantastic al celor 41 000 de vehicule într-un coridor îngust, moment de care forţele franceze ar fi putut să profite ca să îi atace, însă rivalităţile dintre forţele terestre şi cele aeriene au întârziat intervenţia, iar mijloacele de luptă germane erau aşa de mari că au spulberat, efectiv, Rezistenţa franceză. „Minunea din 1940", din perspectivă germană, s-a bazat şi pe importanţa fricii pe care înaintarea tancurilor germane o provoca trupelor franceze. Atmosfera de panică produsă la Bulson a dus la prăbuşirea unui întreg front din cauza zvonului prezenţei tancurilor, care, în momentul atacului, nici nu trecuseră râul Meuse. Trupele care se găseau în acel sector nu erau menite să lupte: ele s-au retras din calea înaintării germane, care părea a fi dincolo de orice posibilitate de înţelegere, încât a fost atribuită unei

coloane a cincea, aluzie la faimoasa Coloană a cincea a lui Franco, practic o armată ocultă care a încercat, şi până la urmă a reuşit, să pună mâna pe Spania. Frica de tancuri a fost amplificată de utilizarea avioanelor de luptă Stuka, a căror sirenă se declanşa când coborau în picaj. Apoi campania din Franţa a fost un război fulger improvizat şi reuşit, în ciuda ordinelor prudente emise de Hitler şi de eşaloanele superioare din ierarhia germană, deoarece, după străpungerea de la Sedan, Guderian nu le-a respectat şi a decis să se grăbească spre Vest, în direcţia Canalului Mânecii, ca să nu le dea timp Aliaţilor să formeze o nouă linie de apărare. Pe scurt, după cum demonstra Ernest May, pare mai dificil să explici victoria rapidă a Germaniei decât înfrângerea francezilor; concluziile lui sunt rezumate în titlul lucrării sale[15], *Strange Victory* (*Victoria ciudată*), şi care răspunde bine cărţii lui Marc Bloch, ce nu este chiar atât de „absurdă".

1. Pe tema istoriografiei înfrângerii, fac trimitere la două articole scrise de François Cochet: „La campagne de France; mai-juin 1940, ou le retour sur les circonstances d'une étrange victoire allemande", în Pierre Allorant, Noëlline Castagnez şi Antoine Prost (dir.), *Le Moment 1940. Effondrement national et réalités locales*, L'Harmattan, Paris, 2012; şi „Relire la défaite à l'aune de l'historiographie récente", în Yves Santamaria şi Gilles Vergnon (dir.), *Mai-juin 1940, un trou noir mémoriel?*, Riveneuve, Paris, 2015. Subliniez importanţa studiului lui Philippe Garraud, *Le rôle de la doctrine défensive dans la défaite de 1940*, în „Guerres morales et conflits contemporains", nr. 214, 2004. Cf. pe tema acestui articol: Olivier Wieviorka, *La défaite était-elle inéluctable?*, în L'Histoire, aprilie 2010.

2. Ladislas Mysyrowicz, *Autopsie d'une défaite*, L'Age d'Homme, Lausanne, 1973.

3. Henri Michel, *La Défaite de la France*, PUF, Paris, 1980.

4. Jean-Baptiste Duroselle, *La Décadence, 1932-1939*, Imprimerie nationale, Paris, 1984; *L'Abîme, 1939-1944*, Imprimerie nationale, Paris, 1983.

5. Marc Bloch, *L'Étrange Défaite*, Paris, Gallimard, col. „Folio", 1990. Citatele sunt preluate din ediția publicată în 1946.
6. Scrisoare a lui Etienne Bloch adresată revistei *L'Histoire* și publicată în nr. 236 din octombrie 1999.
7. Cf. Maurice Vaïsse (dir.), *Mai-juin 1940. Défaite française, victoire allemande sous l'œil des historiens étrangers*, Autrement, Paris, 2000; reedit., 2010.
8. Marc Bloch, *op.cit.*, p. 160.
9. Karl-Heinz Frieser, *Blitzkrieg-Legende, der Westfeldzug, 1940*, Oldenbourg, München, 1995. Invitându-l pe acest autor la un colocviu în 1997, în cadrul Centrului de Studii istorice de Apărare, am considerat – alături de Laurent Henninger – că noutatea abordării era atât de importantă, încât lucrarea merita o traducere în franceză. Marie-Claude Brossollet, director al Editurii Belin, a dorit să urmeze sugestiile noastre și cartea *Le Mythe de la guerre éclair. La campagne de l'Ouest de 1940* a fost publicată în 2003.
10. Marc Bloch, *op.cit.*, p. 154.
11. Robert Frankenstein, *Le Prix du réarmement français, 1935-1939*, Publications de la Sorbonne, Paris, 1982.
12. „Nenumărate greșeli diverse... ne-au condus armatele spre dezastru. Totuși, o mare carență le domină pe toate", în Marc Bloch, *L'Étrange Défaite*, *op.cit.*, p. 66.
13. Generalul Beaufre, *Le Drame de 1940*, Plon, Paris, pp. 233 și 235.
14. Bruno Chaix, *En mai 1940, fallait-il entrer en Belgique? Décisions stratégiques et plans opérationnels de la campagne de France*, Ed. Economica, Paris, 2005.
15. Ernest May, *Strange Victory: Hitler's Conquest of France*, Hill & Wang, New York, 2000.

Bibliografie selectivă

Bloch, Marc, *L'Étrange Défaite*, Gallimard, col. „Folio", Paris, 1990.
Crémieux-Brilhac, Jean-Louis, *Les Français de l'an '40*, Gallimard, Paris, 1990.
Frieser, Karl-Heinz, *Le Mythe de la guerre-éclair*, Belin, Paris, 2003.

May, Ernest, *Strange Victory: Hitler's Conquest of France*, Hill & Wang, New York, 2000.

Mysyrowicz, Ladislas, *Autopsie d'une défaite*, L'Age d'Homme, Lausanne, 1973.

Vaïsse, Maurice (dir), *Mai-juin 1940. Défaite française, victoire allemande sous l'œil des historiens étrangers*, Autrement, Paris, 2000; reedit., 2010

Vaïsse, Maurice, şi Doise, Jean, *Diplomatie et outil militaire, 1871-2015*, Le Seuil, ediţie actualizată, Paris, 2015.

3. Submarinele U-boot puteau să întoarcă soarta războiului

de François-Emmanuel BRÉZET

„Singurul lucru care m-a speriat cu adevărat în timpul războiului, scria Winston Churchill în *Memorii de război*, a fost ameninţarea submarinelor. Chiar înainte de Bătălia pentru Anglia, mă gândeam că invazia era sortită eşecului. După victoria aeriană, lucrurile arătau bine pentru noi; era chiar tipul de luptă de care trebuia să fim mulţumiţi în condiţiile crude ale războiului. Dar liniile noastre vitale de aprovizionare, chiar pe vastele întinderi ale oceanelor şi, mai ales, în apropierea insulei noastre, erau în pericol. Această luptă mă îngrijora mai mult decât glorioasa confruntare aeriană care fusese Bătălia pentru Anglia[1]."

Proclamând ulterior, prin analogie cu Bătălia pentru Anglia care a continuat, „bătălia din Atlantic", Churchill punea accentul pe o luptă menită să dureze şi al cărei rezultat era cu atât mai greu de înţeles cu cât nu se prezenta sub aspectul bătăliilor răsunătoare, ci sub forma statisticilor, a curbelor şi a diagramelor nu întotdeauna uşor de interpretat.

Eşecul unei bătălii nemiloase

După anul 1942, caracterizat în Atlanticul de Nord de o creştere alarmantă a numărului de nave de mare tonaj aliate pierdute, 1943

se anunţa pentru Aliaţi anul tuturor pericolelor; în sens invers, pentru comandamentul U-Boot[2] (BdU – Befehlshaber der U-Boote), raportul între numărul submarinelor germane pierdute şi cel al navelor scufundate era urmărit cu îngrijorare.

Bilanţul operaţiunii desfăşurate timp de mai multe zile, începând cu 4 februarie 1943, de 21 de submarine împotriva convoiului SC-118 (68 de nave protejate de trei distrugătoare, o navă de patrulare[3], trei corvete, dintre care *Lobelia* aparţinând Forţelor Franceze Libere), era semnificativ: treisprezece nave comerciale (59 765 BRT[4]) scufundate, trei U-Boot pierdute şi patru avariate. Marele Amiral Karl Dönitz, care tocmai preluase, în locul Marelui Amiral Erich Raeder, comanda Kriegsmarine, păstrând şi comanda operaţională a submarinelor, o calificase drept „cea mai dură luptă din războiul submarin". Pentru unele submarine, ea continuase timp de patru nopţi la rând. Pentru Aliaţi, şocul fusese crunt: „Un aspect îngrijorător al acestui convoi, scria istoricul Stephen Roskill, era faptul că fuseseră înregistrate pierderi grele, în ciuda numărului neobişnuit de mare de nave de escortă[5]".

Pentru Aliaţi, ce era mai rău abia urma. Convoiul SC-122 (60 de nave escortate de două distrugătoare, o fregată şi trei corvete) a părăsit rada portului New York în 5 martie, în vreme ce convoiul rapid HX-229 (40 de nave escortate de patru distrugătoare şi o corvetă) plecase în 8 martie. Aceste convoaie trebuiau să parcurgă, cu viteze diferite, rute independente. La Amiralitatea britanică, nimeni n-avea să prevadă că, din cauza unor diversiuni succesive organizate pentru a contracara ameninţarea submarinelor U-Boot semnalate în zonă, convoiul HX-229 avea să prindă din urmă convoiul SC-122, producând o aglomerare rar întâlnită de nave într-un spaţiu restrâns.

Desigur, convoaiele făcuseră deja obiectul unor atacuri parţiale, dar BdU, conştient de noua situaţie, a decis de îndată să concentreze toate submarinele disponibile spre noul obiectiv. Între 18 şi 20 martie 1943, s-a purtat o adevărată luptă în care s-au înfruntat 91 de

nave comerciale şi 18 nave de escortă împotriva a 44 de submarine. Amiralitatea a adunat de partea sa toate navele şi aeronavele disponibile: presiunea celor din urmă a făcut ca BdU să decidă încheierea operaţiunii în dimineaţa de 18 martie. Pe bună dreptate, Dönitz va considera această bătălie ca fiind cea mai mare victorie a submarinelor U-boot; 21 de nave (140 842 BRT) fuseseră scufundate cu preţul pierderii unui singur submarin.

În primele trei săptămâni din martie, pentru 15 submarine scufundate, Aliaţii au pierdut 87 de nave, dintre care 67 în convoi (40 în Atlanticul de Nord): „Ce strategie putea alege Amiralitatea, va scrie Roskill, dacă sistemul de convoaie îşi pierduse eficacitatea? Nu ştia; dar trebuia să fi simţit, chiar dacă nimeni nu recunoştea, că o pândea înfrângerea[6]".

Neliniştea exprimată atât de Churchill, cât şi de oamenii de la faţa locului, responsabilii de zi cu zi pentru desfăşurarea luptei, arată că o victorie a U-Boot avea să rămână mult timp o posibilitate cu atât mai de temut cu cât ar fi fost capabilă să inverseze soarta războiului: strangularea căilor maritime între Statele Unite şi Marea Britanie nu le-ar fi permis Aliaţilor anglo-saxoni să debarce, în iunie 1944, pe continentul european şi să deschidă astfel, după cum o cerea aliatul sovietic, al doilea front de care depindea victoria în război.

Oricum, ceea ce nu ştia Amiralitatea, în luna martie 1943, era că victoria se afla totuşi aproape: în 24 mai, după o serie de atacuri nereuşite direcţionate asupra convoaielor, soldate cu pierderea a 31 de submarine şi un raport U-Boot pierdute/tonaj scufundat de 1/10 000 pentru luna mai, Dönitz a hotărât încheierea luptei în Atlanticul de Nord. Nu va mai reuşi s-o relanseze serios: prin urmare, Kriegsmarine a pierdut în ziua aceea bătălia din Atlantic.

Acest eşec a confirmat temerile provocate Comandamentului Marinei de Război, Seekriegsleitung, de intrarea în război a Statelor Unite. Din aprilie 1942, perfect informat asupra capacităţii şantierelor americane, nu a mai avut niciun dubiu: programele gigant

de construcţie a navelor de război aveau să fie finalizate în termene uluitor de scurte, detaliu valabil şi pentru construcţia navelor comerciale. După cum a scris Werner Rahn: „În ultimele patru luni ale anului 1942, competiţia în războiul de tonaj devenise lipsită de speranţă[7]".

Cu toate acestea, Dönitz nu va ezita să relanseze, în septembrie 1943, războiul submarin în celelalte teatre de operaţiuni, cu preţul unor pierderi din ce în ce mai semnificative (365 U-Boot scufundate contra 648 pe toată perioada războiului), pentru un rezultat din ce în ce mai slab (1,23 milioane BRT/13 milioane scufundate pe parcursul întregului război)[8].

Însă, la urma-urmei, studiul dezvoltării forţelor submarine germane ne va indica motivele adevărate ale unui eşec programat, într-o anumită măsură.

Refuzul unei strategii maritime adecvate

Între 1933 şi 1935, anticipând succesul politicii lor de recunoaştere a „drepturilor egale", *die Gleichberechtigung*, ultimele guverne ale Republicii de la Weimar strânseseră echipamentul necesar pentru asamblarea rapidă a douăsprezece submarine. Succesul operaţiunii fusese posibil graţie politicii secrete de construire a submarinelor în străinătate.

Demararea procesului de asamblare contravenea dispoziţiilor Tratatului de la Versailles, care îi nega Reichsmarine, vechea titulatură preschimbată de Hitler în Kriegsmarine, dreptul de a deţine submarine, astfel că şeful direcţiei navale, amiralul Raeder, precizase că asamblarea nu putea să înceapă decât atunci când Guvernul îşi dădea autorizaţia: iniţiind procesul de reînarmare a Germaniei, Guvernul Schleicher păstrase sub control strict realizarea unei arme submarine.

După venirea lui Hitler la putere, în aprilie 1933, Raeder şi-a dat repede seama că noul cancelar avea să refuze orice program de

refacere a Marinei, care i-ar fi pus în pericol politica de apropiere de Anglia: date fiind amintirile neplăcute ale războiului precedent, construirea unei flote de submarine era exclusă. Va trebui să se aştepte semnarea, în 18 iunie 1935, a Tratatului naval germano-britanic pentru ca primul submarin să fie asamblat. La ordinul lui Hitler, Marina fusese nevoită să renunţe la paritatea submarinelor, generos propusă de Marea Britanie, şi să anunţe că avea să se mulţumească în final cu un raport ce putea fi modificat la 45%, de comun acord (22 400 de tone). La sfârşitul anului 1936, măsurile de construcţie anticipată permiseseră punerea în funcţiune a 36 de submarine, dar ritmul a încetinit ulterior. Un război împotriva Angliei era un subiect tabu şi cum se ştia că Franţa, principalul adversar declarat, era puţin vulnerabilă la ameninţarea submarină, construirea unei mari flote submarine nu era revendicată de nimeni. Atunci când armata germană şi *Luftwaffe*, armata aerului, urmau în continuare, cu rezultatul ştiut astăzi, o dezvoltare accelerată, limitată doar de capacităţile industriei germane, marina trebuia să respecte condiţiile stricte impuse de tratatul încheiat. Doar din 1938, Hitler recunoaşte faptul că, dată fiind agresivitatea politicii sale europene, riscul unui război cu Anglia trebuia să fie luat în considerare. Cota autorizată de tratat fiind aproape atinsă, *Kriegsmarine* a început în grabă negocieri cu Royal Navy (Marina Regală Britanică – n.red.) pentru atingerea parităţii cu flota submarină britanică.

Prin urmare, nu din cauza unei strategii oarbe a comandamentului marinei sau a neglijenţei în exploatarea construcţiilor convenite, intră *Kriegsmarine* în război, în septembrie 1939, cu 57 de submarine dintre care doar 28 erau cu adevărat în măsură să fie folosite în teatrul principal de operaţiuni: Oceanul Atlantic.

Hitler, după cum o şi recunoştea, se temea de mare. Raeder încercase cu înverşunare să îl facă să conştientizeze că puterea unei naţiuni era măsurată şi de forţa ei pe mare, dar Hitler ştia că realizarea, pe care totuşi o aprobase, a puternicei flote de război din planul Z

presupunea o întârziere incompatibilă cu strategia de cuceriri teritoriale pe care avea de gând să o pună în aplicare în următorii patru sau cinci ani.

După primele succese obţinute, Führer-ul va fi incapabil să înţeleagă încăpăţânarea Angliei de a continua războiul. Va refuza astfel strategia maritimă pe care i-o propune amiralul său împotriva ultimului adversar de pe mare, în favoarea unei strategii care viza eliminarea ultimului inamic de pe uscat în Europa – Uniunea Sovietică – pe care îşi închipuia că putea să o elimine în câteva luni.

Constrângerile logistice ale noii campanii nu vor permite nicio clipă ca realizarea submarinelor să devină o prioritate fundamentală, astfel încât primele succese promiţătoare să fie transformate într-o victorie decisivă. Atunci când decide, în noiembrie 1943, să acorde prioritate apărării „fortăreţei Europa", Hitler arată încă o dată că nu a înţeles nimic din importanţa strategică a bătăliei din Atlantic: în loc să privilegieze această luptă, va muta tot efortul pe consolidarea apărării coastelor şi concentrarea trupelor menite să respingă adversarul, dacă acesta reuşea totuşi să ajungă pe mal.

După ce şi-a dat seama, târziu, în mai 1943, că începuse războiul cu submarine învechite, Dönitz a luat două decizii importante: dezvoltarea unui submarin de înaltă performanţă, tipul XXI, şi construirea lui în serie prin integrarea totală în organizarea producţiei de armament a trei armate conduse de Albert Speer.

Această ultimă decizie a fost o reuşită în măsura în care marina, fără să fie prioritară, şi-a văzut recunoscută poziţia care îi revenea în efortul de ansamblu şi a beneficiat de o planificare industrială riguroasă care a permis lansarea, pe scară largă, a fabricării în serie a submarinelor. Dar era mult prea târziu: distrugerea progresivă de către aviaţia aliată a infrastructurii industriale de armament nu a întârziat să producă, pentru unele echipamente, precum periscoapele sau bateriile electrice, blocaje care au paralizat planul de construire a navelor. Primul submarin de tip XXI a fost lansat în

larg la doar câteva ore înainte de capitulare, în vreme ce, în şantierele germane, sute de carcase aşteptau să fie terminate.

Fluturând în ochii Führer-ului, împotriva evidenţelor, capacitatea viitoarei măreţe flote de submarine de a întoarce soarta războiului, Dönitz câştiga prestigiul şi respectul care i-au permis să profite de privilegiul deloc de invidiat de a-i fi succesor.

Prin urmare, *U-Boot*, în ciuda aparenţelor înşelătoare, nu au fost vreodată în măsură să întoarcă soarta războiului: nu ar fi avut niciodată cu adevărat mijloacele. Este chiar nedrept să se dea vina, aşa cum se întâmplă mult prea adesea, pe cel care a reformat cu adevărat flota germană: Marele Amiral Raeder. Diferitele planuri de reconstrucţie elaborate indică o flotă echilibrată în care construcţia submarinelor, departe de a fi neglijată, era legată de obiectivele strategiilor stabilite de puterea politică.

De la apariţia riscului de război cu Anglia, Raeder începuse să facă ajustările necesare. Când este declarat războiul, el nu reuşeşte să îl facă pe Führer, care asuma personal comanda, să înţeleagă nevoia de a acorda construcţiei de submarine prioritatea care ar fi dus la succes.

---

1. Winston Churchill, vol. 2, Paris, Tallander, 2010, p. 19
2. Navă submarină, *Unterseeboot*, prescurtat U-Boot(e)
3. Navă uşoară de patrulă, furnizată de Statele Unite
4. *Bruto Register Ton*: unitate engleză de volum, utilizată pentru măsurarea capacităţii unei cale, aproximativ un metru cub
5. Stephen Roskill, *The War at Sea*, vol. 2, HMSO, Londra, 1954, p. 356; François-Emmanuel Brézet, *Histoire de la marine allemande 1939-1945*, Perrin, Paris, 1999, p. 299
6. François-Emmanuel Brézet, *Histoire de la marine allemande*, *op. cit.*, p. 305; Stephen Roskill, *The War at Sea*, vol. 2, *op. cit.*, p. 305.
7. Werner Rahn, *Der Seekrieg im Atlantik und Nordmeer*, în *„Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg"*, t. 6, Stuttgart, Deutsche Verlags-Anstalt, 1990, p. 307.

8.François-Emmanuel Brézet, *Dönitz, le dernier Führer*, Perrin, Paris, 2011, p. 341.

Bibliografie selectivă

Brézet, François-Emmanuel, *Histoire de la marine allemande 1939-1945*, Perrin, Paris, 1999; *Dönitz, le dernier Führer*, Perrin, Paris, 2011.

Churchill, Winston, *Mémoires de guerre*, vol. 2, Tallandier, Paris, 2014.

Rahn, Werner, „Der Seekrieg im Atlantik und Nordmeer", în *Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg*, vol. 6, editat de Militärgeschichtliche Forschungsamt, Stuttgart, Deutsche Verlags-Anstalt, 1990.

Roskill, Stephen, *The War at Sea*, vol. 2, HMSO, Londres, 1954.

4. Hitler a devansat un atac al lui Stalin

de Jean LOPEZ
și Lasha OTKHMEZURI

Printre legendele care încarcă percepția despre cel de-al Doilea Război Mondial există una care se evidențiază prin radicalismul său: prin declanșarea Operațiunii *Barbarossa*, pe 22 iunie 1941, Hitler nu ar fi făcut decât să devanseze cu câteva zile o ofensivă sovietică. Putem, pe bună dreptate, să calificăm această teză ca fiind revizionistă, în măsura în care ea răstoarnă judecata comună asupra celor mai importante evenimente din secolul XX. Judecată care trebuie luată în sens juridic. Tribunalul Internațional Militar de la Nürnberg i-a recunoscut drept vinovați de „complot și crime împotriva păcii" – mai ales de agresiune premeditată împotriva URSS – pe *Reichsmarschall*-ul Goering, feldmareșalul Keitel și generalul Jodl, principalii consilieri militari ai lui Hitler, precum și pe Joachim von Ribbentrop, ministrul de Externe, pentru a nu menționa decât câțiva. Au fost oare înșelați cei trei judecători occidentali prezenți la Nürnberg de colegul lor sovietic, generalul-maior Iona Nikitchenko? Goering, Keitel, Jodl și Ribbentrop au spus adevărul când au repetat la nesfârșit că al III-lea Reich se găsea în 1941 în stare de legitimă autoapărare în fața URSS? Armata Roșie se pregătea să asedieze Berlinul? „Atacul perfid, prădător și de sperjur[1]"

împotriva unei Uniuni Sovietice pașnice nu ar fi fost decât o minciună stalinistă care masca intenții deliberat agresive?

Teoria spargerii gheții

Primul element ce trebuie subliniat este vechimea acestei teorii. În fapt, ea a fost emisă chiar în ziua atacului, pe 22 iunie 1941, în proclamația lui Hitler adresată poporului german, precum și în ordinea de zi transmisă soldaților de pe Frontul de Est. Führer-ul subliniază prezența a „160 de divizii rusești" la frontieră, amintește nenumăratele încălcări ale spațiului aerian german de către avioanele roșii – adevărul este exact pe dos – și inventează de la zero o intervenție armată a trupelor sovietice pe 17 și 18 iunie, „respinsă după lungi schimburi de focuri de armă[2]". Este o minciună clasică – fusese deja folosită la Gleiwitz, împotriva Poloniei, pe 31 august 1939; nu avea alt scop decât justificarea în fața opiniei publice germane a rupturii unilaterale a Pactului de neagresiune, semnat la 23 august 1939. Niciun istoric occidental nu a fost indus în eroare de această fabulație a cărei sursă directă de inspirație pare să fi fost Hitler. De fapt, teza atacului preventiv este considerată, timp de 40 de ani, ca făcând parte din artificiile propagandei naziste.

Ea reapare la mijlocul anilor '80, sub condeiul lui Suvorov, pseudonim al lui Vladimir Bogdanovich Rezun, un ofițer din sistemul de informații militar sovietic, plecat în Vest în 1978 și condamnat la moarte în țara lui. Un prim articol – „Cine plănuia un atac în iunie 1941, Hitler sau Stalin?" – apare în mai 1985, urmat de o carte în limba rusă, publicată la Paris în 1988, cu titlul *Ledokol* (Spărgătorul de gheață). Lucrarea capătă renume internațional odată cu versiunea în limba germană (1989), apoi în limba engleză (1990) și reeditarea ei în limba rusă la Moscova, în 1992, la un an după dispariția URSS. *Times* și *Frankfurter Allgemeine Zeitung* îi fac publicitate pozitivă. Succesul la public este fenomenal în Germania, în Austria, în fostele state satelit ale Moscovei și, mai ales, în Rusia, unde „Spărgătorul

de gheață" depășește un tiraj de 10 milioane de exemplare[3]. După o dispută de 20 de ani, care a inclus sute de cărți și de articole, cea mai mare parte a istoricilor resping lucrarea lui Suvorov-Rezun și ideea unui război preventiv.

Se păstrează totuși un nucleu doctrinar, la diferite niveluri, precum Joachim Hoffmann și Walter Post în Germania, Heinz Magenheimer în Austria, Richard Raack în Statele Unite, Mikhaïl Meltiukhov și, mai prudent, Vladimir Nevejine în Rusia.

Cartea lui Suvorov nu este una academică. Este un pamflet, o lucrare polemică, un rechizitoriu violent împotriva lui Stalin, transformat cu această ocazie într-un demon omniscient, capabil să prevadă cursul istoriei mondiale cu douăzeci de ani înainte. În fapt, Suvorov îl acuză pe dictator că ar fi contribuit la venirea lui Hitler la putere, că a declanșat al Doilea Război Mondial, apoi că a favorizat victoriile germane pentru ca, la momentul potrivit, să atace și să sovietizeze întregul teritoriu al unei Europe prăbușite în haos și zdrobite de ocupația nazistă. Armata Roșie era aproape pregătită de acțiune în momentul în care Hitler a devansat-o, cu doar câteva zile, conform lui Suvorov. Istoricii nu au avut niciodată dificultăți în a demonta argumentele din „Spărgătorul de gheață", care abundă în greșeli factuale, citate trunchiate, afirmații gratuite și care nu tratează deloc intențiile germane. În pofida acestor respingeri, lucrarea lui Suvorov a înrădăcinat teza atacului preventiv în milioane de conștiințe, de la est de Rin până la Urali. Totuși, publicarea ei a avut un impact pozitiv, pentru că a forțat deschiderea, sau redeschiderea, a două șantiere istorice importante. Primul se concentrează pe natura politicii externe a lui Stalin între 1939 și 1941 și după aceea; al doilea, adresat în mod special istoricilor militari, încearcă să contureze dispozitivul militar al Armatei Roșii în momentul în care aceasta este atacată de Wehrmacht. Cele două chestiuni pot fi sintetizate în următoarea întrebare: pe ce plan politic și strategic era pregătită Armata Roșie să răspundă în vara lui 1941?

Barbarossa, cea mai arzătoare dorință a lui Hitler

Înainte de a schița câteva răspunsuri la aceste întrebări, trebuie să subliniem o certitudine, complet susținută după 60 de ani de cercetări cu privire la intențiile lui Hitler. Prin atacarea Uniunii Sovietice, comandantul celui de-al III-lea Reich nu a răspuns unei amenințări militare. De la venirea sa la putere în 1933, el le-a declarat generalilor săi intenția de a cuceri și coloniza Europa de Est. Istoricul Rolf-Dieter Müller[4] a arătat că Wehrmacht-ul nu a încetat să desfășoare aceste planuri împotriva URSS și să se îndrepte spre un atac surpriză, până în toamna lui 1939. Dacă decizia de a nimici URSS este luată, neoficial, pe 31 iulie 1940 – directiva datând de pe 18 decembrie 1941 – ea a fost precedată, în iunie, de pregătirile impuse de *singura inițiativă* venită de la înaltul comandament al armatei terestre. Hitler și Wehrmacht-ul au dorit neîncetat, în perfectă sintonie, să regleze conturile cu „iudeo-bolșevismul", cu mult înainte ca pactul Ribbentrop-Molotov din 23 august 1939 să le ofere celor doi viitori adversari o frontieră comună.

Nu doar că Hitler nu se temea de un atac sovietic, ci, dimpotrivă, era îngrijorat ca nu cumva Stalin să propună noi concesii, de ultim moment, menite să îl priveze pe Führer de cruciada lui ideologică și rasială. Nu sunt menționate pregătirile vreunui atac sovietic, nici în discursurile adresate generalilor lui de către Hitler, inclusiv discursul din 30 martie 1941, nici în jurnalele mareșalilor și generalilor germani care comandau armatele detașate în Est.

Pe 11 martie 1941, von Bock, comandantul grupului de armate din Centru, spune contrariul: „Agenți de informații veniți din Lituania vorbesc despre mari manevre rusești în țările baltice și afirmă că acestea ar masca o inițiativă pentru atacarea Germaniei. Imposibil de crezut!". Pe 27 martie: „Foarte puține lucruri pledau în favoarea probabilității unui atac rusesc[5]". Cât despre generalul Erich Marcks, părintele uneia dintre versiunile rusești ale Planului

Barbarossa, acesta va ajunge să regrete că rușii nu i-au făcut plăcerea de a ataca primii[6].

Să revenim la prima dintre întrebările reactivate de lucrarea lui Suvorov, „Spărgătorul de gheață". Ce voia Stalin: siguranță la frontierele URSS sau exportarea, prin forță sau subminare, ori ambele, a modelului sovietic? Cu riscul de a ne dezamăgi cititorii, răspunsul încă nu a fost găsit. Opiniile tuturor specialiștilor se înscriu în aceeași notă, care privilegiază ipoteza căutării siguranței înaintea revoluției mondiale. În opinia istoricului german Bianka Pietrow-Ennker, sursa dezastrului din vara lui 1941 stă în voința lui Stalin de a fugi după doi iepuri deodată. Peste aceste elemente se suprapune un al doilea, legat de natura diplomatului Stalin: georgianul era un realist, un pragmatic oportunist sau un ideolog ales de Lenin tocmai pentru tendința sa de a gândi întotdeauna în termeni bolșevici? Și aici, găsim din plin portrete contradictorii, rusul Oleg Khlevniouk aderă la a doua variantă, israelianul Gabriel Gorodetsky, la prima.

Cât despre articolul de față, întrebarea are dimensiuni mai reduse. Ea își propune să afle, dincolo de locul ocupat de ideologie în gândirea lui Stalin, dacă există dovezile existenței unui „complot împotriva păcii", pentru a relua terminologia procesului de la Nürnberg. Suvorov propune două, care ar fi fost rostite de Stalin însuși: discursurile lui din 19 august 1939[7] și 5 mai 1941.

19 august 1939: ziua în care Stalin a declanșat cel de-al Doilea Război Mondial?

Pe 19 august 1939, spre orele 22, Stalin convoacă de urgență o întâlnire secretă a Biroului Politic al liderilor ruși ai Cominternului, Internaționala comunistă. Cu o zi înainte, ambasadorul german la Moscova, Schulenburg, în numele lui Ribbentrop, îi propusese lui Molotov să încheie un pact de neagresiune între Reich și URSS. Deci, în acel moment crucial, Stalin ar fi expus în cerc restrâns rolul

pe care URSS trebuia să îl joace, în vreme ce Europa asista la un marş spre război, al Reich-ului, pe de-o parte, şi al Poloniei, susţinută de franco-britanici, de alta. Iată câteva rânduri care reproduc discursul lui: „Pacea sau războiul. Întrebarea aceasta a intrat în fază critică. Soluţia depinde în întregime de poziţia pe care o va adopta Uniunea Sovietică. [...] Dacă acceptăm propunerea Germaniei, pe care o ştiţi, de a încheia cu ea un pact de neagresiune, Germania sigur va ataca Polonia, iar intervenţia în acest război a Angliei şi Franţei va fi inevitabilă. În aceste condiţii, vom avea multe şanse să ne păstrăm la distanţă de conflict şi vom putea să ne aşteptăm rândul. [...] Deci, scopul nostru e ca Germania să poarte un război cât mai lung posibil pentru ca Anglia şi Franţa să obosească şi să fie atât de epuizate încât să nu mai fie în stare să o înfrângă. [...] În acelaşi timp, trebuie să ne intensificăm eforturile ideologice în ţările beligerante ca să fim bine pregătiţi pentru clipa în care războiul se va încheia."

Acest text ar arăta duplicitatea şi responsabilitatea lui Stalin în chestiunea declanşării războiului; de asemenea, am putea să găsim aici ideea principală a lui Suvorov: Germania nazistă era manipulată ca să devină intendentul comunismului în Europa, „Spărgătorul de gheaţă" al lui Stalin. De altfel, ipoteza a fost susţinută din plin, mai ales de Goebbels, apoi de apărătorii lui Suvorov. În Memoriile[8] sale, Churchill menţionează în treacăt întâlnirea Biroului Politic, din 19 august 1939. Din 1958, istoricul german Eberhard Jäckel a exprimat îndoieli serioase la adresa autenticităţii textului atribuit lui Stalin[9]. Reconstituindu-i cariera, în diferitele sale variante, a conchis asupra unui fals, poate fabricat de omul care l-a comunicat agenţiei Havas, pe 28 noiembrie 1939, un jurnalist elveţian, profund anticomunist, Henry Ruffin. Descoperirea unui exemplar al textului în arhivele sovietice, în 1996, a relansat în asemenea măsură dezbaterea încât istoricul rus Serghei Slutsch a reluat cercetarea în 2004. După o remarcabilă analiză internă şi externă a documentului[10], el

a demonstrat, cu toată claritatea necesară, că este vorba despre un fals tipic, că nicio întâlnire a Biroului Politic nu a avut loc în ziua aceea și că, în niciun caz, Stalin nu și-ar fi dezvăluit reflecțiile strategice acestui organism și, cu atât mai puțin, Cominternului.

Toastul de la Kremlin

Al doilea discurs folosit de Suvorov pentru a demonstra intențiile ostile ale Uniunii Sovietice datează din 5 mai 1941. Importanța lui sporește, deoarece este și prima dată când Stalin ia cuvântul din noul lui rol de președinte al Consiliului Comisarilor Poporului. De fapt, pe 4 mai, secretarul general al partidului iese definitiv din umbra instituțională în care se menținuse din 1924 și devine șeful Guvernului, în locul lui Molotov. Spre deosebire de presupusul discurs din 19 august 1939, cel de pe 5 mai nu este secret și chiar a avut loc, în marea sală de la Kremlin, în fața a 2 000 de ofițeri abia ieșiți de pe băncile academiilor și facultăților militare, în prezența elitei politice și militare sovietice. După o prezentare de 40 de minute, Stalin ține mai multe toasturi însoțite de intervenții scurte. S-a scris cu atât mai mult despre aceste discursuri cu cât nu mai există textele originale, ci doar un rezumat, depus în 1948 la arhivele Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, și notițele luate de martori. Punctul comun al versiunilor de discurs este că Stalin a ținut mai ales să se felicite pentru progresul Armatei Roșii și să îi îndemne pe ofițerii prezenți să nu se teamă de armata germană. Dar, întrerupt de un ofițer care îi cere să țină un toast în cinstea păcii, Stalin schimbă tonul: „Permiteți-mi să corectez. [...] Apărându-ne țara, trebuie să acționăm ofensiv. Să trecem de la apărare la o doctrină a ofensivei. Trebuie să ne transformăm educația, propaganda, societatea, presa în sensul spiritului ofensiv. Armata Roșie este o armată modernă și o armată modernă este o armată ofensivă[11]."

Să vedem, asemenea lui Suvorov şi a apărătorilor lui, în această intervenţie a lui Stalin, anunţul unui război preventiv împotriva Germaniei ar însemna să supralicităm textul. Cum să pretindem că războiul preventiv este un „mare secret" şi să ne gândim că putea să fie dezvăluit la un toast? Discursul nu spune nimic din ceea ce nu este ştiut de toată lumea: Armata Roşie este pregătită de atac încă de la înfiinţare. Stalin nu face decât să dezvolte, în faţa unui public de specialişti, un discurs pe care l-a susţinut pe 17 aprilie 1940 pe tema opoziţiei dintre „războiul defensiv, adică înapoiat" şi „războiul ofensiv, adică modern[12]". Această temă a fost dezbătută de mii de ori, de la începutul anilor '30, de pe vremea marelui conflict doctrinar care i-a opus pe Alexander Svechin, partizan al apărării strategice şi pe Mihail Tuhacevski, apostol al operaţiunilor ofensive puternic mecanizate.

Putem măcar să susţinem că Stalin a vrut să îşi arate colţii către Berlin? Dar atunci de ce *Pravda*, care plasează ceremonia pe prima pagină a doua zi, nu publică decât aceste fraze insipide: „În discursul său, tovarăşul Stalin a subliniat schimbările profunde care au avut loc în cadrul Armatei Roşii în ultimii ani şi a subliniat că s-a reorganizat şi înarmat pe baza experienţei căpătate în războiul modern[13]". Rezultatul este că va dura o lună pentru ca mesajul să ajungă la Hitler, printr-o serie de scurgeri de informaţii strânse de ambasada germană la Moscova. Există alte avertismente mai şocante şi mai directe! Ştiind că toate discursurile lui Stalin apar sistematic în *Pravda*, trebuie să deducem că i-a interzis redactorului-şef să îl publice pe acesta. Pentru un motiv foarte simplu: nu voia nici să supere, nici să alarmeze Reich-ul.

La câteva zile după acea seară, Stalin îi spune lui Jukov, şeful Statului Major General, că nu şi-a dorit decât să întărească moralul tinerilor ofiţeri prezenţi la ceremonie, insistând pe două idei: Armata Roşie era puternică şi Wehrmacht-ul nu era de neînvins. De ce ar fi atât de uimitor, la trei săptămâni după ce Wehrmacht-ul a

distrus armatele iugoslave şi turceşti cu preţul unor pierderi minime? Înţelegem că superiorii Armatei Roşii au fost întru câtva îngrijoraţi de ideea de a fi nevoiţi, într-o bună zi, să înfrunte o armată care părea invincibilă în ochii întregii lumi. Aşa a înţeles Chtcherbakov, secretarul Comitetului Central, care în timpul unor întâlniri, pe 8 şi 9 mai, cu liderii presei sovietice le cere acestora să „demaşte mitul invincibilităţii Wehrmachtului[14]". A doua zi, Palgunov, şeful Departamentului de presă din Ministerul de Externe, arată şi el că a înţeles toastul conducătorului. El trimite Direcţiei de propagandă a Comitetului Central propunerile de directive care să fie adresate ziarelor. Este subliniat faptul că trebuie publicate articole „care să analizeze obiectiv operaţiunile militare ale armatei germane între 1939 şi 1941, în care vor fi subliniate slăbiciunile tactice şi strategice ale Wehrmacht-ului şi gafele adversarilor[15]". Nimic din toate acestea nu seamănă cu nişte accese de agresivitate care să anunţe vreun plan de război preventiv: dimpotrivă, este indiciul unei frici adânci faţă de potenţialul adversar.

Lovitura preventivă propusă de Jukov

Putem fi tentaţi să facem legătura dintre discursul din 5 mai şi mai multe întâlniri şi decizii care au loc în deceniul următor. Luate împreună, ele par să indice – la fel ca partizanii lui Suvorov – că în seara de 5 mai 1941 Stalin a operat o schimbare fundamentală în relaţiile germano-sovietice, care se putea constitui într-un preludiu pentru război.

Pe 13 mai, Statul Major General ordonă trimiterea în Vest a patru armate şi a unui corp de infanterie staţionate în interiorul ţării, adică aproximativ 500 000 de oameni. Această măsură poate să fie legată de decizia, luată cu câteva zile înainte de Timoşenko şi Jukov, bineînţeles cu acordul lui Stalin – obţinut totuşi greu – de a efectua o mobilizare parţială şi clandestină, sub pretextul unor mari

manevre. În total, 802 000 de oameni au fost chemaţi, ceea ce a permis o creştere a efectivelor cu 99 dintre cele 198 de divizii destinate teatrului de operaţiuni occidental[16].

Pe 14 mai, are loc o întâlnire a Consiliului Superior Militar, la care participă Jdanov, Malenkov, Timoşenko, Jukov, Budionîi, Şapoşnikov. Pe ordinea de zi se găsea un raport al lui Alexander Zaporozhets, şeful Direcţiei generale a propagandei militare, prezentând un „Bilanţ al inspecţiei cu privire la chestiunea educaţiei politice în unităţile Armatei Roşii". Despre ce s-a vorbit? Cu siguranţă despre memorandumul pe care Zaporozhets i-l trimisese în ianuarie lui Andrei Jdanov pe tema „Statutul propagandei de război la nivelul populaţiei". Textul denunţa „progresul unei stări de spirit pacifiste" şi sublinia că, pentru majoritatea, datoria internaţionalistă a Armatei Roşii era mereu prioritară în faţa apărării patriei socialiste. Putem să facem cu atât mai mult această presupoziţie cu cât, acceptând candidatura lui Zaporozhets la Comitetul Central, în primăvara lui 1941, Stalin a părut să aprobe aceste critici şi să încurajeze ca sovieticilor să le fie insuflat puţin spirit de luptă.

În cele din urmă, pe 15 mai, Jukov şi ministrul său, Timoşenko, îi propun lui Stalin să lovească preventiv[17] armata germană, care era pe cale să se replieze spre frontierele occidentale ale URSS. El scrie „preventiv", şi nu „de prevenţie". O lovitură de prevenţie este declanşată din clipa în care adversarul şi-a luat măsuri militare. Lovitura preventivă, în schimb, nu precede decât cu puţin lovitura unui adversar care tocmai îşi încheie pregătirile de atac. Acest plan, care a făcut să se scrie pagini întregi[15], este prezentat ca notă scrisă de mână de vreo cincisprezece pagini, a generalului Vasilevski în care putem să citim: „Germania şi aliaţii ei au în total 240 de divizii împotriva Armatei Roşii. Dat fiind că, în clipa aceasta, Germania îşi ţine armata într-o stare de mobilizare completă, cu ariergardă complet dislocată, ea dispune de potenţialul de a anticipa propria noastră desfăşurare de forţe şi de a ne lua prin surprindere. Ca să evităm acest lucru, cred că este

necesar [...] să nu permitem Comandamentului superior german să ia inițiativa, să își anticipeze desfășurarea, să atacăm armata germană în mișcare și să nu îi dăm astfel timpul necesar ca să organizeze un front și să își coordoneze diferitele componente ale forțelor". Planul își propunea să inițieze principalul atac sovietic pornind de la Lvov, în direcția Cracoviei și a Oderului. În al doilea rând, această forță de război ar fi schimbat direcția spre Nord pentru a distruge grupările armate Centru și Nord, dimprejurul Varșoviei și din Prusia de Est.

Pe cele trei puncte prezentate, putem să expunem unele remarci care să le elimine, în opinia noastră, din dosarul „războiului preventiv".

În primul rând, cele patru armate aduse din Est și Sud se opresc la 300 de kilometri distanță de graniță, fiind desfășurate pe 500 de kilometri. Ele nu reprezintă decât o cincime din totalul forțelor deja mobilizate și nu sunt cele mai bine dotate. Deplasarea lor este atât de lentă că nu se încheie pe 22 iunie. Este imposibil să identificăm în această mișcare o voință ofensivă. În mod similar, desfășurarea rezerviștilor nu este decât răspunsul la creșterea alarmantă a forțelor germane în Polonia, element dezvăluit lui Stalin pe 5 mai, într-un raport al Serviciului de Informații Militare; nu face decât să corecteze, în parte, efectivele divizionare cu dotări la un nivel inferior față de cele prevăzute pe timp de război[19].

Apoi, dacă accentuarea propagandei se află practic pe ordinea de zi numeroase întâlniri (14 mai, 4 și 9 iunie), nicio intenție clară nu este dezvăluită până la raportul lui Chtcherbakov, dezbătut pe 20 iunie – cu 48 de ore înainte de atacul german. „Confruntarea este inevitabilă", scria el. „[...] Politica externă a URSS nu are nimic de-a face cu pacifismul. [...] Trebuie să folosim o strategie ofensivă împotriva Germaniei. Instrucția de calitate oferită tuturor trupelor Armatei Roșii trebuie dublată de spirit ofensiv. [...] Armata germană nu a găsit încă un rival [pe măsură]. O ciocnire cu ea nu este

foarte îndepărtată[20]". Dar Consiliul Militar Superior se dezice pe 20 iunie... cerând o nouă redactare a textului[21]! Există un motiv simplu pentru această nehotărâre a propagandiştilor: Stalin interzice orice aluzie publică pe tema unei situaţii beligerante cu Reich-ul. Cum să se pregătească poporul pentru un război împotriva unui adversar anonim?

În sfârşit, planul de atac de prevenţie Jukov-Timoşenko este prost conceput, vag, fără un calendar exact şi nerealist din punct de vedere logistic şi din perspectiva efectivelor. În privinţa acestui ultim punct, el contrazice mai multe declaraţii ale lui Timoşenko, prezentând drept axiomă – respectată pe toată durata războiului – faptul că, pentru a obţine un succes ofensiv, trebuie să se dispună pe „direcţiile principale forţe duble sau triple faţă de forţele adversarului". Iar dacă atacul din 22 iunie 1941 vede 3,3 milioane de soldaţi ai Axei avântându-se spre 2,9 milioane de sovietici, germanii sunt cei care beneficiază de o superioritate de 3 până la 4 la 1 în sectoarele de atac. În plus, planul din 15 mai nu are nimic original în propunerile sale operaţionale, reluând planuri strategice definite din 1940. Stalin doar l-a citit? Aşa afirmă Jukov în interviurile oferite în anii '60. A adăugat că nu a primit altă reacţie la propunerea lui în afara strigătului lui Stalin: „Aţi înnebunit? Vreţi să îi provocaţi pe nemţi?". Oricum, *Void*-ul („Îndrumătorul") nu a ascultat de ceea ce părea mai degrabă un document de lucru decât un plan de război.

Cei patru piloni cognitivi ai lui Stalin

În esenţă, ziua de 5 mai 1941 ne pare mai puţin importantă din perspectiva toastului lui Stalin decât în lumina veştii catastrofale pe care o primeşte în acea dimineaţă. Generalul Philippe Golikov, şeful Serviciului de Informaţii Militare, a trimis chiar în acea zi Direcţiei politice şi militare un raport devastator despre pregătirile germane. „În ultimele două luni, la graniţa noastră, numărul de

divizii germane a crescut de la 70 la 173. Printre ele, numărul de tancuri s-a dublat, de la 6 la 12. Împreună cu cele române şi maghiare, ajung la aproximativ 130 de divizii[22]". Independent de acest raport, şi Vsevolod Merkulov, şeful NKGB[23], prezintă o notă de sinteză în care Stalin citeşte: „Pregătirile pentru război la Varşovia şi pe întreg teritoriul guvernului general se desfăşoară la vedere, ofiţerii şi soldaţii germani vorbesc public despre iminenţa conflictului dintre Germania şi URSS, ca despre un fapt. Războiul ar trebui să înceapă după însămânţările de primăvară. [...] Germanii au în vedere, printr-o lovitură directă, ocuparea, mai întâi, a Ucrainei, apoi, la finele lui mai, continuarea ofensivei spre Caucaz. Ofiţerii germani cantonaţi aici învaţă limba rusă foarte repede şi [fiecare a primit] hărţi topografice ale zonei frontierei cu URSS[24]". Jukov, am văzut mai sus, vorbeşte despre consecinţele acestei concentrări masive în propunerea lui de lovitură de prevenţie şi trage concluziile: „În clipa aceasta, Germania îşi ţine armata în stare de mobilizare completă, [...] are capacitatea de a anticipa propria noastră desfăşurare de forţe şi să ne dea o lovitură surpriză".

Dacă raportul lui Golikov i-a alarmat extraordinar de tare pe Jukov şi pe Timoşenko, nu se poate să nu fi avut niciun efect asupra lui Stalin. El provoacă o primă clătinare a celor patru „piloni cognitivi" ai politicii staliniste de înţelegere cu Hitler. Prin această expresie, ne referim la seria de hotărâri, *a priori*, de proiecţii care determină, limitează şi restrâng percepţia pe care o are Stalin despre situaţia iscată la graniţa occidentală. Aceşti piloni îl orbesc literalmente, îi ascund peisajul politic şi strategic dezastruos în care l-a proiectat politica lui începând cu 1939. Să examinăm aceşti piloni cognitivi.

1. *Stalin era convins că Hitler nu poate să ducă un război pe ambele fronturi. Atâta vreme cât lupta în Marea Britanie, URSS putea să stea liniştită. Singurul pericol veritabil pentru URSS era cel al unei coaliţii a tuturor forţelor imperialiste.* Acest punct pare de bun

simţ: Germania nu a pierdut Primul Război Mondial pentru că s-a luptat şi în Est şi în Vest? De aceea, Stalin nu vede în Planul *Barbarossa* – pe care îl ştie de la finele lui decembrie 1940, deci cu mult înaintea majorităţii generalilor germani – decât un scenariu posibil *după* o capitulare engleză. Dar ignoră două lucruri. Mai întâi, lupta împotriva Imperiului Britanic nu implică decât *Luftwaffe* şi marina, nu armata terestră, care reprezintă cea mai mare parte din efortul militar german; aceasta este disponibilă pentru o campanie în Est. Apoi, Stalin nu înţelege cât de mult cântăreşte ideologia în deciziile lui Hitler; nu vede în dictatorul german decât un fel de Bismarck mic burghez. Nici nu crede în existenţa vreunei deosebiri naturale între democraţii şi statul naţional-socialist. Consideră că diferenţele se vor şterge, în cele din urmă, printr-o ostilitate comună faţă de URSS. În ceea ce priveşte Marea Britanie, el reconfirmă schema mentală a bolşevicilor din timpul războiului civil din Rusia: Marea Britanie este şi rămâne adversarul principal al URSS, cel mai periculos, căci este cel mai în măsură, prin tradiţie, să încheie o alianţă împotriva URSS. Astfel, toate avertismentele lui Churchill, inclusiv cel din 19 aprilie 1941, au exact efectul opus la Stalin: Londra minte, intoxică, nu încearcă decât să bruieze Berlinul. Pe 10 mai 1941, ciudata expediţie a lui Rudolf Hess – omul cel mai apropiat de Hitler – spre Anglia accentuează neliniştea lui Stalin, văzând în aceasta precursoarea „frontului imperialist" de care se teme. Încă un motiv, decide el, de a dubla îndurarea arătată Berlinului.

2. *În opinia lui Stalin, există lupte între facţiuni în sânul Reich-ului. Unele sunt favorabile unei înţelegeri cu URSS, altele defavorabile, mai ales în armată; Hitler se află sub influenţa şi a unora şi a celorlalte. Trebuia încurajată facţiunea care favoriza o înţelegere durabilă, cooperând din plin şi evitând susţinerea facţiunii agresive prin gesturi belicoase.* Este încă o bizarerie stalinistă, moştenire a leninismului. Fiecare putere poartă în sine propria contestare, fiecare bolşevic îşi are menşevicul, fiecare Stalin îşi are Troţki-ul lui. De fapt, cercurile germane ostile atacării Uniunii Sovietice sunt marginale: o parte din aparatul diplomatic, o mână de generali în retragere. De altfel, trebuie subliniat că, tot pe 5 mai 1941, ambasadorul

Schulenburg, în timpul unui mic dejun, şi-a prevenit omologul, pe Dekanozov, de intenţiile agresive ale lui Hitler, gest poate unic în analele diplomatice. Sovieticul nu a văzut aici decât încă o uneltire a facţiunii ostile păcii, o exagerare, fiind vorba de Schulenburg, titularul tradiţiei rusofile din Reich-ul bismarckian. Această viziune despre o politică germană care depindea de un raport de forţe între facţiunile interne ale celui de-al III-lea Reich va alimenta atitudinea împăciuitoare a lui Stalin până în punctul în care l-ar fi făcut să se înroşească pe însuşi Neville Chamberlain. Lista concesiilor, a cadourilor, a semnelor de relaxare şi de bunăvoinţă creşte continuu începând cu ianuarie 1941. Ea porneşte de la livrări masive de cereale şi echipamente strategice şi ajunge până la o cvasialiniere diplomatică la poziţiile Berlinului, de la refuzul de a protesta faţă de zborurile Luftwaffe deasupra teritoriului URSS până la reducerea alocaţiilor de combustibil destinate Armatei Roşii pentru a le trimite Wehrmacht-ului[25].

3. *Desfăşurarea Wehrmacht-ului nu înseamnă război, repetă Stalin. Nu poate fi decât o etalare de forţă, prealabilă unei negocieri globale care viza să atragă noi avantaje şi concesii din partea URSS.* Din decembrie 1940, Stalin se aşteaptă să aibă o întrevedere cu Hitler, care să redefinească termenii pactului de neagresiune din 1939. Aşteaptă cu nerăbdare semnele. În realitate, el este jucăria unei campanii de intoxicare germane, reluată de ziarele anglo-saxone, conform căreia Hitler voia să obţină pentru trupele lui o trecere prin URSS spre Irak sau o creştere a ajutorului economic sovietic, chiar cedarea ţărilor baltice sau a Ucrainei. Pe 22 iunie 1941, Stalin aşteaptă patru ore înainte de a da ordinul pentru riposta la atacul german[26]. Şi totuşi, directiva nu îi poartă semnătura. Deci, mai credea încă posibilă oferta unei tranzacţii cu Hitler.

4. *Chiar dacă Wehrmacht-ul decidea să atace, avea nevoie, în opinia experţilor Armatei Roşii, de cel puţin cincisprezece zile ca să îşi mobilizeze şi să îşi adune toate forţele înainte de a începe cu adevărat lupta. Armata Roşie ar fi avut astfel timpul să-şi pună în aplicare propriul plan de război.* Raportul lui Golikov de pe 5 mai distruge această convingere. Stalin ştie de acum înainte că Hitler

poate să atace în orice moment. Cu toate acestea, încă mai crede că este posibil să îl liniştească, să îl convingă, să îl cumpere. De aici şi demonstraţiile de prietenie din ce în ce mai frumoase, cel mai spectaculos fiind comunicatul agenţiei oficiale TASS, de pe 14 mai, care dezminţea toate zvonurile de război şi întărea, destul de naiv, prietenia germano-sovietică.

Falsul mister al desfăşurării Armatei Roşii

Să discutăm acum despre desfăşurarea forţelor Armatei Roşii la graniţa occidentală şi structura acestor forţe, două elemente a căror interpretare constituie cea mai mare parte din lucrarea lui Suvorov. El vede aici dovada voinţei de atac. Relevă în acest sens o mulţime de semne ofensatoare, aproape toate reale: Armata Roşie dispune de cinci corpuri de paraşutişti; concentrează aproximativ 10 000 de tancuri în 20 de corpuri mecanizate la mai puţin de trei kilometri de graniţă; o flotilă fluvială este desfăşurată pe râul Nipru şi canalul care îl leagă de Bug; unităţile de munte sunt prezente în partea sudică a frontului, gata să înainteze în Carpaţi; cea mai mare parte a aviaţiei şi depozitele militare sunt concentrate la frontieră; lucrări ample se desfăşoară pe căile rutiere şi feroviare de la Est la Vest în teritoriile anexate în 1939 şi 1940. Toate aceste fapte, repetă Suvorov, nu se pot explica în cadrul unei strategii defensive, deci strategia aleasă este 100% ofensivă, deci Stalin se pregăteşte să îl atace pe Hitler.

În această privinţă, Suvorov este cel mai uşor de contrazis. Desfăşurarea de forţe şi mijloacele militare ale Armatei Roşii sunt de natură ofensivă, este incontestabil. Dar nu au nimic care să provoace un atac preventiv. Această intenţie nu poate fi identificată pe teren: puţine lucruri fac diferenţa între o desfăşurare contraofensivă şi o desfăşurare care vizează o lovitură preventivă. În schimb, toate scenariile de război prevăzute pentru Armata Roşie vreme de douăzeci de ani au apelat la contraofensivă imediată şi acestora le corespunde desfăşurarea forţelor în apropierea graniţei.

În ianuarie 1939, revista *Znamia* publică un roman scris de Nikolai Chpanov, intitulat *Prima lovitură*. Iată acţiunea. Pe 18 august, într-un an neprecizat, la 16:57, apărarea contraaeriană sovietică detectează apropierea avioanelor germane. La 17:01, începe bătălia aeriană. La 17:03, ultimul avion german fuge. La 17:34, avioanele sovietice încep să elimine apărarea contraaeriană şi aerodromurile inamice, iar Armata Roşie trece graniţa. Punctul culminant al contraofensivei are loc în zorii zilei de 19 august, atunci când bombardierele sovietice atacă platformele industriale din Nürnberg, Fürth şi Bamberg: muncitorii germani din uzinele bombardate cântă *Internaţionala* înainte de a veni să ajute Armata Roşie. Între timp, cehii protestează, iar în Franţa, comuniştii preiau puterea. Războiul se termină pe 19 august, la orele 17:00 fix. Acest roman ar fi trecut neobservat dacă Stalin nu l-ar fi citit, adnotat şi trimis la şase edituri (inclusiv Editura Tineretului). Pe 22 mai, romanul de ficţiune este introdus în programa şcolilor şi a academiilor militare.

Dincolo de spiritul anecdotic, romanul lui Chpanov surprinde o serie de ipoteze pe care se construiesc planurile de război ale Armatei Roşii. Toţi teoreticienii şi liderii sovietici – cu excepţia lui Alexander Svetchin, Alexander Verkhovski şi Georgii Isserson – au validat aceste planuri încă de la finele anilor '20. Scenariul propus era următorul:

1. Inamicului avea nevoie de 15 până la 21 de zile pentru a-şi aduna toate forţele şi a lansa ofensiva. În timpul acestei „perioade iniţiale", nu se vor implica decât în operaţiuni minore, pe uscat sau în aer.
2. Armata Roşie trebuia să profite de acest răstimp pentru a se impune şi a prelua iniţiativa. În acest scop, ea îşi poziţiona, pe timp de pace, ariergarda (peredovaïa armia), mereu pregătită de război. Prima sa sarcină era să blocheze incursiunile duşmanilor pentru a proteja mobilizarea generală în URSS.

3. A doua sarcină a acestor armate era să treacă la contraofensivă, chiar de la Z + 3, dacă era posibil, pentru a duce războiul pe teren inamic. Fiecare armată avea să fie flancată de unul sau mai multe corpuri mecanizate care pătrundeau două sute de kilometri în dispozitivul inamic pentru a-i împiedica desfăşurarea şi pentru a-l plasa într-o stare de dezechilibru mortal. Această ofensivă în profunzime era precedată şi apărată de un asalt masiv aerian şi aeropurtat.
4. Un al doilea val de armate, create prin mobilizarea generală avea să preia ştafeta avangardei ca să pătrundă în inima puterii inamice.

Respectarea la perfecţie a acestei scheme dogmatice – încorporate în diferitele planuri de mobilizare, ultimul datând din martie 1941 – explică desfăşurarea şi structura Armatei Roşii în 1941 şi lipsa vreunei lovituri preventive.

Iată-ne pătrunşi în inima dramei care se va desfăşura în iunie şi iulie 1941. Wehrmacht-ul atacă dintr-o lovitură, prin surprindere, cu *toate* forţele sale reunite. Nu va exista nicio „perioadă iniţială". Va distruge în câteva zile „avangarda" cu efective enorme, adesea mai moderne decât ale acesteia. Două sute din cele 340 de depozite militare vor fi confiscate, mai mult de 800 de avioane distruse la sol în primele ore. La victoria iniţială a contribuit foarte mult refuzul lui Stalin de a plasa unităţile în stare de război, aşa cum îi ceruseră Jukov şi Timoşenko. Rezultatul: pe 22 iunie 1941, diviziile roşii nu erau regrupate, muniţiile nu erau distribuite, avioanele nu erau camuflate pe poziţiile lor, procedurile de transmisie nu erau operaţionale. Este de necontestat faptul că lipsa pregătirilor se explică prin teama lui Stalin de a nu „provoca Germania". În ciuda acestui fapt, daunele nu ar fi avut o asemenea amploare dacă şefii militari sovietici ar fi schimbat scenariul de război şi, deci, şi-ar fi adaptat desfăşurarea de forţe în concordanţă cu poziţia politică

impusă de Stalin. Împart cu acesta din urmă responsabilitatea pentru dezastru.

În concluzie, putem să respingem ferm ideea că Hitler nu a făcut decât să devanseze cu câteva zile un atac din partea lui Stalin. În vara lui 1941, Armata Roşie nu are nicio intenţie de a ataca. Operaţiunea *Barbarossa* este exact ceea ce a considerat Tribunalul de la Nürnberg, o agresiune prelung premeditată, care a venit pe fondul pretextului unei ameninţări roşii inexistente. Cu toate acestea, putem să respingem ideea că Stalin n-ar fi atacat niciodată Germania? Evident că nu. Toată strategia lui, începută de la semnarea pactului de neagresiune pe 23 august 1939, consta în a profita cât mai mult de roadele obţinute (frumoasă recoltă – Bielorusia şi Ucraina Occidentală, Karelia finlandeză, ţările baltice, Basarabia şi Bucovina de Nord) din conflict fără să fi fost direct implicat. Intenţiona să intre în război, cu forţe modernizate, doar după ce Aliaţii şi Reich-ul aveau să se epuizeze reciproc. Aştepta momentul potrivit ca să pornească la război, folosind timpul câştigat pentru întărirea aparatului militar, nu aşa au făcut şi Statele Unite? Conform mai multor mărturii, Stalin estima că Armata Roşie nu avea să fie pregătită înainte de 1942. Deci, niciun atac sovietic nu ar fi fost posibil înainte de acea dată. Nu există nimic scandalos în sine în această aşteptare.

Doar că Stalin s-a plasat într-o poziţie extrem de primejdioasă, căci nimic nu a mers după cum se aştepta. Wehrmacht-ul stăpânea continentul european şi cuceririle l-au costat atât de puţin că se afla pe culmile puterii sale militare şi politice în 1941. URSS nu avea state prietene în lume şi mulţi dintre cei care credeau în ea o părăsiseră, dezgustaţi de spectacolul efuziunilor dintre Ribbentrop şi Stalin. Ba mai rău, se înşela în privinţa duşmanului, judecând că Londra era mai periculoasă decât Berlinul. Şi continua să se aştepte ca Japonia să atace din Est, în pofida pactului de neutralitate, semnat pe 13 aprilie 1941. Stalin nu a ştiut să vadă că planurile Armatei Roşii erau complet inadecvate, că făceau chiar jocurile duşmanului,

concentrând toată armata activă în zona de graniță politic ostilă, invitând Wehrmacht-ul la un asalt-surpriză. A luat de bun ce i-au spus militarii cu îngâmfare: surpriza împotriva Poloniei *nu putea* să reușească în fața Armatei Roșii. A fost cu adevărat conștient de carențele instrumentului său militar? Nu este sigur, obișnuit fiind să judece în termeni cantitativi – Armata Roșie avea între trei și cinci ori mai mult echipament decât Wehrmacht-ul. Era conștient de nivelul groaznic al comandamentului? Putem bănui că da, pentru că nu refuza niciodată să sporească efectivele, fără să își facă griji dacă instrucția ținea pasul. Nu vedea mai mult decât generalii lui – că o armată construită pentru o contraofensivă masivă și imediată trebuia să fie puternică ȘI agilă. Dacă Armata Roșie este puternică, ea este, în schimb, rigidă, dezorganizată și lipsită complet de profesionalism.

Alegerea[27] atitudinii împăciuitoare în fața lui Hitler transformă toate aceste erori într-o realitate explozivă: Armata Roșie nu este pregătită nici pentru ofensivă, nici pentru defensivă, este mobilizată doar pe jumătate, centura fortificată occidentală (Linia Molotov) este departe de-a fi gata, spiritul societății este amorțit. Cu toate acestea, precum Timoșenko și Jukov, Stalin vedea bine că vară lui 1941 era anotimpul tuturor primejdiilor. Dar și-a păstrat pariul: hrănind gâsca germanică, cedând tot ce se putea, acoperindu-și urechile la gălăgia sirenelor lui Churchill, putea să treacă de perioada primejdioasă. Aceasta era convingerea sa. Iar dacă germanii nu atacau înainte de iulie, atunci nici el nu avea să facă mai mult înainte de vara lui 1942, din motive climatice. Acest joc pe marginea prăpastiei, zi de zi, a fost iresponsabil, la fel cum a fost și jocul lui Hitler, din alte motive. Adaosul global la acest dublu joc sinucigaș este conflictul dintre Axă și URSS: între 30 și 35 de milioane de morți.

---

1. Este, în esență, ceea ce spune Molotov în discursul difuzat la radio, pe 22 iunie 1941.

2. A se vedea Max Domarus, *Hitler, Reden*, vol. 4, Wiesbaden, R. Löwit, 1973, pp. 1726-1732.

3. Dacă este să dăm crezare concluziei (p. 31 1) din ultima ediţie în engleză (revăzută şi actualizată) a lui *Icebreaker (Spărgătorul de gheaţă)*, publicată în 2009 de PL UK Publishing.

4. Rolf-Dieter Müller, *Der Feind steht im Osten*, Ch. Links Verlag, Berlin, 2011.

5. Fedor von Bock, *Zwischen Pflicht und Verweigerung. Das Kriegstagebuch*, Munich, Herbig, 1995, pp. 177 şi 180. Fără îndoială stânjenit de cuvintele lui Bock, Klaus Gerbet, prezentatorul lucrării, se grăbeşte să adauge, la p.178, că, din 1941, noi fapte au venit să sprijine teza atacului preventiv.

6. Citat de Jürgen Förster şi Evan Mawdsley, *Hitler and Stalin in Perspective: Secret Speeches on the Eve of Barbarossa*, în „*War in History*", vol. 11, no 1, 2004, pp. 61-103.

7. Suvorov nu deţine, la prima ediţie a *Spărgătorului de gheaţă*, textul discursului. Astfel, foloseşte dezminţirea pe care i-o opusese Stalin pe 30 noiembrie 1939

8. Winston Churchill, *The Second World War*, vol. I, *The Gathering Storm*, Houghton Mifflin Company, Boston, 1948, p. 392.

9. Eberhard Jäckel, „Uber eine angebliche Rede Stalins vom 19. August 1939", *Vierteljahreshefte zur Zeitgeschichte*, al 6-lea an (1958), caiet 4, pp. 380-389.

10. Serghej Slutsch, „Stalins "Kriegsszenario 1939": Eine Rede, die nie es gab", *Vierteljahreshefte zur Zeitgeschichte*, al 25-lea an (2004), caiet 4, pp. 597-635.

11. În Jürgen Förster şi Evan Mawdsley, „Hitler and Stalin in Perspective: Secret Speeches on the Eve of Barbarossa", art.cit. Acest articol, scris de doi mari specialişti ai conflictului germano-sovietic, unul german, altul britanic, oferă cea mai bună perspectivă asupra discursului din 5 mai 1941

12. *Zimnaia Voina, Rabota nad ochibkami: (aprel-mai 1940 g.). Materialy Kommissii po obobchtcheniu opyta finskoi kompanii*, Letni Sad, Moscova, 2004, pp. 40 şi 41.

13. *Pravda*, 6 mai 1941.

14. V.A. Nevejine, *Sindrom Nastoupatelnoi Voiny. Sovetskaia Propaganda v preddverii «sviachtchennykh boev», 1939-1941 gg.*, Moscova, AIRO-XX, 1997, p. 197.
15. RGASPI, F. 17, Op. 125, D. 60, L. 59. Cité par V.A. Nevejine, *Sindrom Nastoupatelnoi Voiny, op. cit.*, p. 199.
16. TsAMO, F. 48 A, op. 1554, D. 90, L. 769-772.
17. TsAMO, F. 16, op. 2951, D. 239, L. 1-15, citat în *1941 God*, vol 2, no 473, pp. 215-220.
18. Acest plan a fost descoperit în arhivele lui Jukov în 1989 de către Dimitri Volkogonov, apoi publicat la mijlocul anilor '90 de Valeri Danilov şi Yuri Gorkov
19. Această mobilizare clandestină aduce doar 21 de diviziuni cu 14 000 de oameni, foarte aproape de dotarea lor optimă de 14 483. Grosul forţelor – 72 de divizii – abia atinge 12 000 de oameni, 6 divizii cu 11 000 de oameni. A se vedea *1941, Ouroki i Vyvody*, Voenizdat, Moscova, 1992, p. 83.
20. Citat în M.I. Meltiukhov, *Ideologitchiskié dokoumenty maïa–iunia 1941 goda o sobytiakh Vtoroï Mirovoï Voïny*, „*Otetchestvennaia istoria*", nr. 2, 1995.
21. TsAMO, F. 2, op. 11569, D. 2, L. 42. Citat în Kiselev, „Oupriamyé fakty natchala voïny", *VIJ*, nr. 2, 1992, p. 1
22. *Voennaia Razvedka Informiruet, Ianvar 1939 – Iun 1941 Dokoumenty*, Moscova, Mejdounarodnyi Fond demokratia, 2008, p. 617.
23. NKGB (Comisariatul poporului pentru siguranţa Statului) are sarcini de spionaj şi contraspionaj şi se îngrijeşte de siguranţa demnitarilor statului.
24. *Izvestia TsK KPSS*, nr. 4, 1990, p. 213.
25. *Skrytaia Pravda Voiny: 1941 God. Neizvestnye Dokumenty*, Rousskaïa Kniga, Moscova, 1992, p. 27.
26. *Istotchnik*, nr. 2, 1995, p. 147.
27. Serghej Slutsch datează această alegere în 28 noiembrie 1940, atunci când Stalin decide să onoreze livrările de grâu Germaniei, căutând în rezervele de stat, în vreme ce penuria răvăşea URSS.

Bibliografie selectivă

Das Deutsche Reich und der Zweite Weltkrieg, vol. 4, *Der Angriff auf die Sowjetunion*, DVA, Stuttgart, 1983.

Lopez, Jean; Otkhmezuri, Lasha, *Joukov, l'homme qui a vaincu Hitler*, Perrin, Paris, 2013.

Nekrich, Alexander M., *Pariahs, Partners, Predators, German-Soviet Relations*, Columbia University Press, New York, 1997.

Pietrow-Ennker, Bianka (dir.), *Präventivkrieg? Der deustche Angriff auf die Sowjetunion*, Fischer Taschenbuch Verlag, Frankfort-sur-le-Main, 2001.

Roberts, Cynthia A., *Planning for War: The Red Army and the Catastrophe of 1941*, în „*Europe-Asia Studies*", decembrie 1995.

Stoecker, Sally W., *Forging Stalin's Army*, Westview Press, Boulder, 1998.

5. Pearl Harbor, o victorie japoneză

de Pierre GRUMBERG

Pe 7 decembrie 1945, la ora locală 7:51, 183 de avioane japoneze survolează Pearl Harbor, marea bază americană din Hawai unde se lua liniştit *breakfast*-ul de duminică. În vreme ce 89 de bombardiere şi avioane-torpilă atacă navele de luptă, 94 de bombardiere şi avioane de vânătoare devastează pistele de aterizare. Unsprezece minute mai târziu, portul este îngropat într-un nor negru. Şi iadul încă nu s-a terminat: la 8:45, 163 de avioane trec la următorul nivel: 75 de bombardiere în picaj se avântă spre nave, 88 de avioane de vânătoare şi bombardiere în linie împotriva aerodromurilor.

Când, la ora 10, dispare zgomotul motoarelor japoneze, *Pacific Fleet* (Flota din Pacific – n.red.) este încă înecată în fum. Dar spectacolul pe care îl ghiceşte comandantul său, amiralul Husband Kimmel, este înspăimântător. Din cele opt cuirasate de care dispunea înainte de atac, *Arizona* explodase, *Oklahoma* se scufundase. *West Virginia* şi *California*, având carcasele sparte, se odihneau în mâl. *Nevada* eşuase încercând să iasă din port. *Pennsylvania*, *Tennessee* şi *Maryland* fuseseră deteriorate, la fel ca alte unsprezece nave mari. Din 390 de avioane, 198 sunt distruse. Cât despre bilanţul uman, şi acesta este teribil: 2.403 morţi (dintre care 1.177 pe *Arizona* şi 68 de civili), 1.178 de răniţi. La polul opus, prin

comparație, pierderile suferite de escadrila comandată de Nagumo Chūichi sunt neglijabile: 29 de aviatori și 9 marinari.

Dezastru: este impresia evidentă sugerată de toate aceste cifre. Numărul și calitatea navelor scoase din luptă, disproporția pierderilor, panica și umilința luării prin surprindere contrastează cu îndrăzneala japonezilor, hotărârea, eficacitatea lor... Dezastru: este logic ales cuvântul de către istorici pentru a descrie atacul. Pentru americani, desigur, dar și pentru francezi: *Dezastrul de la Pearl Harbor,* așa își intitulează lucrarea din 1946, Raymond de Belot, unul dintre primii care dedică o carte episodului. Tradiția continuă: „Marina [americană] a trăit unul din cele mai crunte dezastre din istoria ei[1]" scrie în 2011 Hélène Harter. „Doar lipsa providențială a portavioanelor a evitat un dezastru total[2]", subliniază Jean Quellien în 2015.

În plus, această perspectivă generalizată despre o înfrângere zdrobitoare a americanilor este accentuată de o amplificare frecventă a bilanțului. Pe lângă cuirasatele scufundate și deteriorate, Henri Michel notează, în *La Seconde Guerre mondiale* (Al Doilea Război Mondial – 2004) că „majoritatea celor 96 de nave erau pierdute". Laurent Joffrin arată în 2005, în lucrarea *Les Grandes Batailles navales,* că japonezii distrug „trei sferturi din flota americană". Francezii, desigur, nu dețin exclusivitatea asupra acestor inexactități: pagina de Internet „On this Day" a BBC subliniază că 118 nave au fost scufundate și deteriorate, o enormitate pe care nimeni nu a corectat-o. Ceea ce arată până la ce punct ideea dezastrului – și, prin contrast, a triumfului nipon – este bine înrădăcinată.

Daune mai mult aparente decât reale

Și totuși... În cazul în care Kimmel cel învins ar fi putut să se ridice în acea dimineață de 7 decembrie 1941 deasupra flăcărilor, ar fi constatat că daunele aduse flotei sale erau departe de a fi atât de

grave pe cât credea. În schimb, detaliul nu îi scapă foarte competentului său înlocuitor, Chester Nimitz, de când își ocupă poziția, pe 24 decembrie. De fapt, din cele 82 de nave de război prezente pe 7 decembrie dimineața, doar trei dintre ele – *Arizona*, *Oklahoma* și *Utah* – sunt iremediabil pierdute. Primele două au fost lansate în 1915, respectiv 1916. Lente (21 de noduri), își atinseseră deja data de expirare și erau incapabile să își înfrunte puternicele rivale japoneze. Fostul cuirasat *Utah* era și mai vechi: lansat în 1909, a fost transformat în vas țintă.

Rada nefiind prea adâncă (între 12 și 14 metri), *Oklahoma* putea să fie recuperată dacă Marina americană ar fi considerat că merita, așa cum s-a întâmplat în privința celor 16 nave afectate, salvate repede – cele care s-au scufundat – apoi reparate și trimise înapoi în luptă. Nouă dintre victime navighează astfel în iunie 1942, trei cuirasate – care sunt trimise de la sfârșitul lui decembrie în California pentru modernizare; prea lente ca să însoțească portavioanele, vor fi folosite, în esență, drept artilerie foarte grea în operațiunile amfibii. Cât despre avioane, trei convoaie de cargouri și o lună de zile repară daunele produse.

Este adevărat că pierderile umane sunt importante. Dar și aici, apropierea de facilități și spitale limitează daunele. De fapt, surprinderea lor în port este un noroc: dacă *Pacific Fleet* ar fi ieșit pe mare ca să își întâlnească inamicul, scria Nimitz mai târziu, „n-am fi pierdut 3 800 de oameni, ci 38 000". Lovitura este grea pentru o marină cu puține efective instruite, dar nu ireparabilă, cu atât mai mult cu cât marinarii care au supraviețuit în unitățile imobilizate, mai ales din cuirasate, sunt trimiși pentru un timp pe nave ușoare mai utile.

Astfel, unul dintre cele mai îndrăznețe raiduri din toate timpurile (Tokyo se află la 6 200 de kilometri de Honolulu), dus de 28 de nave de suprafață (dintre care șase portavioane cu 414 avioane) și 23 de submarine, a determinat scoaterea definitivă din luptă a două

cuirasate în retragere anticipată și a unei nave țintă și, temporar, a altor trei cuirasate (de asemenea, învechite), plus câteva pagube mai mici. Având în vedere că 82 de nave de luptă erau ancorate și au fost complet luate prin surprindere, acest scor modest, dar accesibil tuturor, justifică reputația unui triumf care este privit mereu ca punct de referință?

Pentru Yamamoto, misiunea nu este îndeplinită

Măcar japonezii sunt mulțumiți? Arhipelagul celebrează raidul ca pe o victorie decisivă, echivalentă cu distrugerea flotei ruseşti la Tsushima, în 1905. În realitate, amiralul Yamamoto Isoroku, care a apărat atacul punându-și demisia pe masă, este dezamăgit. Operațiunea trebuia să scoată din cărți flota din Pacific pentru o perioadă de șase luni, adică atât timp cât îi trebuia marinei imperiale să își ducă la bun sfârșit ambițiosul plan strategic stabilit la Tokyo, în 1941, de Guvernul lui Tōjō Hideki: cucerirea Malaieziei britanice, a Filipinelor americane, a Indiilor olandeze (și a prețiosului lor petrol), a Birmaniei (cheie de aprovizionare pentru China naționalistă pe care Japonia nu reușește să o învingă), înainte de cucerirea Noii Guinee, rampă de lansare spre Australia... Ori, cele trei portavioane de la Pearl Harbour, care sunt obiectivele prioritare ale lui Genda Minoru, creatorul planului, lipseau pe 7 decembrie. Nu din întâmplare, după cum citim adesea: două plecaseră să livreze avioane bazelor avansate pe care Washingtonul – care prevăzuse războiul, dar nu și unde și când avea să izbucnească – se aștepta să le vadă atacate. Al treilea se afla în revizie pe Coasta de Vest. Escorta lor, formată din șase crucișătoare grele și paisprezece distrugătoare, rămâne, de asemenea, nevătămată. Pentru restul obiectivelor principale, scopul de imobilizare pentru șase luni nu este îndeplinit decât pentru cinci din cele opt cuirasate din port și pentru niciunul dintre cele două crucișătoare grele. Rezultatul nu este bun.

Departe de a indica vreo mare victorie, fumul *Arizonei* maschează, de fapt, un succes tactic lipsit de consecinţe, pe ale cărui cauze le-a identificat cercetătorul american Alan Zimm (a se vedea Bibliografia selectivă). Începând cu haosul care domină conceperea planului. Yamamoto şi Genda se contrazic în privinţa priorităţii ţintelor. Primul pune pe primul loc cuirasatele, simbol al puterii statului, în vreme ce al doilea, mai tranşant, a înţeles importanţa capitală a portavioanelor. Agravată de neînţelegerea ofiţerilor rivali care se detestă atât de mult încât sunt în stare să se ia la bătaie, domneşte improvizaţia. Îşi dau seama chiar înaintea raidului că unul dintre portavioane nu avea autonomia necesară pentru misiune: după ce s-au gândit să îl abandoneze pe mare (!), decid să înghesuie în el canistre suplimentare...

Slabei organizări operaţionale i se adaugă alegeri tactice riscante. În vreme ce Genda este informat că portavioanele americane lipsesc din port, el mizează pe ipotetica lor revenire şi iroseşte o formaţiune întreagă de avioane torpilă, valoroase, împotriva unor nave ancorate în care marea siluetă a navei *Utah* joacă eficace rolul de momeală. Chiar înainte de atac îşi dau seama că nimic nu este câştigat dacă efectul-surpriză se pierde: imaginează atunci un semnal vizual (o singură rachetă pentru 183 de avioane...) care, prost înţeles, induce formaţiunile în dezordine şi creşte durata asaltului la unsprezece minute, faţă de minutul şi jumătate prevăzut iniţial. În cele din urmă, al doilea val de atac, cu bombe de 250 de kilograme, despre care ştim că sunt prea uşoare pentru o provoca mari daune cuirasatelor, este totuşi îndreptat împotriva lor. Evident, fără rezultat.

Greşelilor de concepţie şi execuţie li se adaugă lipsurile în privinţa armamentului. Dacă torpilele au fost ingenios modificate ca să ţină cont de adâncimea redusă, bombele de 800 de kilograme care trebuiau să străpungă armura groasă a cuirasatelor sunt făcute din obuze vechi de marină. Prea grele pentru a fi transportate de

bombardierele în picaj, ele sunt îmbarcate în avioane torpilă care le dau drumul de la 3 000 de metri pentru a maximiza energia cinetică în detrimentul preciziei. Iar fiabilitatea lor este lamentabilă: din 49 de bombe lansate (nu erau mai multe...), zece își ating țința, dar doar patru funcționează (una fiind cea care distruge *Arizona*). Bombele de 250 de kilograme, prea ușoare împotriva cuirasatelor, după cum am menționat, nu sunt cu nimic mai eficiente împotriva țintelor terestre. Concepute să străpungă inima navelor, ele provoacă spărturi adânci înainte de a exploda: energia distrugătoare direcționată astfel în sus nu determină decât daune limitate.

În cele din urmă, lipsa de protecție cronică a avioanelor japoneze combinată cu densitatea crescândă a sistemelor de apărare contraaeriană americane provoacă pierderi mai importante decât ar sugera bilanțul. Dacă adăugăm la aeronavele distruse, cele care sunt deteriorate, 55 din cele 183 de aparate în primul val (30%), apoi 85 din 167 în al doilea val (50%) sunt scoase din luptă, definitiv sau temporar. Pierderea a 55 de aviatori, reprezentanți ai unei elite riguros selectată, are un impact și mai important decât ar sugera cifrele brute. Toate acestea tind să relativizeze impactul unui „al treilea val", despre care se spune că ar fi fost refuzat de Nagumo în fața comandantului de aviație al raidului, Fuchida Mitsuo, care și-ar fi dorit să atace instalațiile din port, rămase intacte. De fapt, Fuchida sigur a mințit ca să își înfrumusețeze rolul după război. Dar Nagumo oricum nu avea nici timpul, nici forțele, nici curajul (căci portavioanele americane nu fuseseră localizate) pentru a iniția un asemenea atac. Oricum, nu s-ar fi soldat cu nimic: avioanele nu erau echipate ca să atace rezervele de petrol (mult mai greu de incendiat decât am crede) și erau prea puțin numeroase pentru a produce daune semnificative în port. Singura opțiune credibilă pentru valorizarea raidului ar fi fost o debarcare, operațiune pe care ambițiile logistice exagerate ale marinei imperiale (am văzut că se pregătea să atace Malaiezia, Filipine...) o făceau imposibilă.

Pentru Japonia, o singură problemă: capitularea necondiționată

Nu doar că misiunea nu este îndeplinită, nu doar că americanii nu au suferit dezastrul sperat, dar prețul pe care îl vor plăti japonezii pentru succesul lor slab este exorbitant. De acum înainte, vârf de lance al marinei americane, portavioanele își demonstrează valoarea în ochii partizanilor cuirasatelor, multiplicând loviturile în flancul nipon. După raidurile lansate la 1 februarie 1941, americanii umilesc orgoliul marinei imperiale, bombardând Tokyo (18 aprilie), apoi blocând în Marea de Corali (4-8 mai) ofensiva ce viza Australia. Yamamoto, obligat să realizeze ceea ce nu a reușit la Pearl Harbor, pune în aplicare un plan de luptă lamentabil care duce la Midway, între 4 și 7 iunie, și la pierderea (iremediabilă, date fiind capacitățile industriale nipone) a patru dintre portavioanele sale. Yamamoto promisese șase luni de succese dacă ar fi reușit la Pearl Harbor... Și-a ratat pariul. Și dacă l-ar fi câștigat, rezultatul conflictului nu s-ar fi schimbat semnificativ. Din clipa în care prima bombă explodează în Hawai, Japonia este condamnată la distrugere. Pentru că a atacat fără declarație de război, un act de neiertat în ochii unei opinii publice americane al cărei sentiment de umilire va fi amplificat de rasism. Tokyo se condamnă la o luptă nemiloasă. „Oricare ar fi timpul necesar pentru a depăși această invazie premeditată, poporul american în puterea lui se va lupta până la victoria finală", jură Roosevelt a doua zi după agresiune (jurământul va fi oficializat la cerința de predare necondiționată în cadrul Conferinței de la Casablanca, de pe 24 ianuarie 1943). Astfel, prin acțiunea sa, regimul militaro-fascist condus de generalul Tōjō închide ultima ușă diplomatico-militară care rămânea întredeschisă: forțarea unei Casei Albe demoralizate să negocieze.

De fapt, pentru Japonia nu s-a pus problema de a se lupta într-un război de durată cu o Americă deja în plin proces de reînarmare. Pe 19 iulie 1940, Congresul comandă 18 portavioane mari, șapte

cuirasate, şase supercrucişătoare, 27 de crucişătoare... Fără să mai punem la socoteală cele 15 000 de avioane (acest arsenal nu va fi necesar pentru inversarea tendinţei: marina imperială este înfrântă de la finele lui 1942 de către marina de avangardă). Arhipelagul, dacă reuşeşte echiparea unei flote puternice, cu preţul sacrificării economiei sale, produce în 1940 de unsprezece ori mai puţin oţel, de patru ori mai puţin aluminiu şi de 518 ori (!) mai puţin petrol decât Statele Unite. De altfel, penuria de aur negru este unul dintre motivele care justifică, pentru Tokyo, intrarea în război: era vorba despre a pune stăpânire pe zăcămintele din Indiile olandeze. Dar păcura se află la 5 000 de kilometri distanţă de bazele aflate cel mai la sud de marina imperială, care nu avea suficiente petroliere ca să o transporte şi niciun plan ca să le protejeze.

Dacă japonezii ar fi putut să îşi concentreze toate forţele împotriva Statelor Unite... Imposibil: din 1937, armata imperială rămăsese împotmolită în invazia din China. Incapabilă să găsească o soluţie, a fost nevoită să lase în grija marinei, suprema sa rivală, o nouă opţiune strategică: acapararea petrolului olandez, apoi stoparea sprijinului occidental pe care îl primeau chinezii prin cucerirea Malaieziei, Birmaniei şi (de ce nu?) a Indiei. Pe scurt, rezumă istoricul britanic H.P. Willmott (a se vedea Bibliografia selectivă), este vorba despre învingerea Chinei, prima putere demografică mondială, despre neutralizarea Statelor Unite, prima putere economică şi industrială, apoi despre atacarea Imperiului Britanic, prima putere colonială. Toate acestea concomitent cu menţinerea unei armate enorme în Manciuria împotriva ameninţării sovietice, prima putere militară. Este adevărat, aceasta din urmă avea dificultăţi împotriva Wehrmacht-ului. Dar nu a pierdut, după cum avea să se constate rapid la Tokyo.

Astfel, aventura de la Pearl Harbor a semănat cu aruncarea în gol de pe o faleză, rugându-te pentru o grevă a legilor lui Newton. Desigur, la început, vom zbura... Totuşi, spre deosebire de coiotul din desenele animate, care îşi continuă fuga în gol înainte să îşi dea

seama de lipsa solului, japonezii ştiu la ce să se aştepte. În octombrie 1940, au creat Institutul pentru Studierea Războiului Total, în cadrul căruia 36 dintre cei mai străluciţi savanţi sunt însărcinaţi să studieze şansele ţării lor în cazul confruntării cu Statele Unite. Raportul acestora, publicat în august 1941, este clar: la finele lui 1944, Imperiul va fi zdrobit, iar URSS va reveni. La Tokyo, nimeni nu mai ţinea cont de acest element. Profeţie a Casandrei, străvechea putere morală a samurailor va prevala asupra gravitaţiei! Pentru coiot, totul se termină pe fundul unei prăpăstii într-un nor de praf. Pentru Tōjō şi, din nefericire, pentru poporul japonez care l-a ascultat, această prăpastie se numeşte Hiroshima.

---

1. Hélène Harter, *Pearl Harbor,* 7 decembrie 1941, Tallandier, Paris, 2013.
2. Jean Quellien, *La Seconde Guerre mondiale, 1939-1945*, Tallandier, Paris, 2015.

Bibliografie selectivă

Prange, Gordon W., *At Dawn We Slept: Untold Story of Pearl Harbor*, Penguin, New York, 1991 (reedit.).

Stille, Mark E., *Tora ! Tora ! Tora !, Pearl Harbor 1941*, Oxford, Osprey, 2011.

Willmott, H.P., *Pearl Harbor*, Orion, Londra, 2003.

Willmott, H.P.; Tohmatsu, Haruo, *A Gathering Darkness: the Coming of War to the Far East and the Pacific, 1921-1942*, Scholarly Resources, Denver, 2004.

Zimm, Alan D., *The Attack on Pearl Harbor: Strategy, Combat, Myths, Deceptions*, Newbury, Casemate Publishers, Havertown, 2013.

6. Rommel era un bun comandant de război

de Vincent ARBARÉTIER

A-ţi pune întrebarea dacă Rommel era un bun comandant de război ar putea, la prima vedere, să pară un lucru absurd. Dacă există vreun general german de al cărui nume să îşi amintească publicul, este tocmai Rommel, cunoscut în mod obişnuit, de către duşmani, dar şi de aliaţi, drept „Vulpea deşertului". Filmele pe tema celui de-al Doilea Război Mondial, în Africa de Nord, sau despre debarcarea din Normandia din iunie 1944, o dovedesc prin rolul central pe care îl ocupă acest personaj, devenit legendar, mort ca erou martir al luptei antinaziste, spălând prin sacrificiul lui onoarea Wehrmacht-ului. Văduva lui, foştii lui subordonaţi germani sau italieni, dintre care generalul Speidel, devenit unul dintre primii conducători ai noii Bundeswehr (armata – n. red.) din a doua jumătate a anilor '50, precum şi foştii lui duşmani, mai ales generalul britanic Desmond Young, prizonier care a cedat în faţa reputaţiei temnicerului său cavaleresc, nu vor face economie de elogii la adresa acestui general prestigios şi aparent exemplar. Începând din anii '80, mitul începe să se clatine. Lui Rommel i se vor atribui crime de război în Franţa şi în Italia; foşti subordonaţi au scos la iveală defecte supărătoare ale acestui conducător care altora li s-a părut totuşi un exemplu: nu făcea economie la vărsarea de sânge în rândul oamenilor lui, cum a fost cazul la Tobruk, din mai-iunie

1941, când s-a încăpățânat să cucerească prin forță un loc pe atunci de neînvins; devenea ușor de necontrolat, făcând referire directă la Hitler, de care părea ca foarte apropiat, și nu ținea deloc cont de sfaturile întru moderație ale superiorilor ierarhici sau ale subordonaților imediați.

Acest conducător era charismatic. O dovedește corespondența consilierilor lui, Heinz Werner Schmidt și Hans-Albrecht Schraepler. Prin prezența sa, întotdeauna acolo unde acțiunea părea mai delicată, lua decizia bună la nivel tactic și arăta prin atitudinea lui ce se putea aștepta de la un „conducător de avangardă", în inima acțiunii și aproape de oamenii lui, capabil să motiveze și să întoarcă în favoarea lui cursul evenimentelor. Totuși, dacă atitudinea aceasta se potrivea perfect pentru un ofițer de trupe, sau la nivelul micilor eșaloane tactice, în schimb, ea părea să nu fie adaptată conducerii unei mari unități, acolo unde prezența în postul de comandă era regula generală.

Parcursul lui inițial

Provenit dintr-un mediu civil, tânărul Erwin Rommel s-a dedicat, la început, armelor tehnice, fără mare succes, în ciuda unui spirit mai degrabă științific, moștenit de la tatăl și bunicul patern, ambii profesori de matematică; astfel, a eșuat în încercările lui de a fi admis la artilerie sau inginerie la Wurtemberg. Totuși, a fost păstrat în infanterie și a dovedit imediat calități incontestabile de rezistență fizică, în pofida unei constituții slabe. Arătând o voință puternică, tânărul Erwin a știut să prezinte repede tovarășilor și șefilor calitățile lui de conducător. Astfel, după serviciul militar, a fost ales la Școala de ofițeri de la Dantzig, unde a obținut rezultate excelente. În timpul botezului de foc, în 1914, a demonstrat că era îndrăzneț, în ciuda pierderilor suferite de oamenii săi; nu visa decât să avanseze. S-a alăturat mai târziu unei unități de infanterie de munte, în cadrul căreia s-a distins și în România, și în Italia, mai

ales în timpul bătăliei de la Caporetto. Vrând neapărat să obţină „Crucea de merit", nu a ezitat să-şi rişte viaţa – şi pe a oamenilor lui – ca să câştige victorii tactice împotriva duşmanului prin impunerea ritmului său şi apărând acolo unde te-ai fi aşteptat mai puţin. După ce a capturat 6 000 de prizonieri în fruntea câtorva sute de luptători de elită din *Stosstruppen* aflaţi în noiembrie 1917 la Longarone, a sfârşit prin a dobândi medalia atât de mult râvnită.

La sfârşitul Primului Război Mondial, tot în *Reichswehr*, Rommel se va evidenţia prin abilităţile lui de conducere şi se află o vreme la comandă într-o companie a Regimentului 13 infanterie, înainte de a deveni instructor la Şcoala de infanterie de la Dresda. Între 1933 şi 1935, se va afla la comanda Batalionului 3 vânători a Regimentului 17 infanterie de la Gotzlar. Devine apoi instructor la Şcoala de ofiţeri de infanterie de la Potsdam, apoi detaşat al Ministerului Apărării pe lângă Tineretul hitlerist. Remarcat de Adolf Hitler, după ce şi-a publicat *Memoriile* de război[1] a fost trimis în comandamentul gărzii sale personale. Între 1935 şi 1939, Rommel va trece de la gradul de locotenent-colonel la cel de general de brigadă (*Generalmajor*), chiar dacă nu era brevetat de Statul Major. Acest lucru a atras de la sine numeroase animozităţi în rândul celorlalţi generali ai Wehrmacht-ului, care l-au poreclit „clovnul Führer-ului", dat fiind rolul lui de comandant al gărzilor de corp.

Principiile pe care Rommel le-a aplicat în experienţa lui de ofiţer subaltern în Primul Război Mondial şi pe care le-a transmis, mai apoi, elevilor ofiţeri pe care avea să îi formeze, au fost următoarele:

- comandantul unei trupe trebuie întotdeauna să meargă înainte, ca să fie văzut de oamenii lui, pentru a le influenţa moralul, dar şi pentru a gestiona, în timp şi spaţiu, problemele tactice care apar;
- transmiterea ordinelor şi a rapoartelor este primordială, iar comandantul trebuie să aibă mereu la îndemână mijloace de comunicare;

- surpriza tactică trebuie folosită de fiecare dată când apare ocazia, păstrând inamicul într-o confuzie cât mai mare cu putință în privința numărului și naturii trupei, facilitată adesea de o stratagemă sau o manevră de diversiune;
- atacul tactic este întotdeauna preferabil defensivei, mai ales dacă este statică, pentru că acesta suprimă orice spirit de inițiativă al inamicului.

Acestea au fost principiile, comentate de Rommel în *Memorii* și pe care instructorul le-a insuflat elevilor săi la Dresda, la Potsdam sau la Wiener Neustadt.

Ales de Hitler în 1940 în fruntea uneia dintre cele zece *Panzerdivisionen* (divizii blindate – n.red.) de la începutul războiului, a 7-a, Rommel trebuia în curând să pună în aplicare și să dezvolte aceste principii tactice, căpătate într-o unitate elementară de infanterie de munte, în conducerea unei mari unități de blindate. Îndrăzneală și surpriză rămân cuvintele cheie pentru el.

Comandantul tactic în Franța: viteză și comandă vocală

Atunci când germanii trec râul Meuse pe 13 mai 1940, după ce atacaseră Olanda și Belgia, surpriza a fost totală în câmpul aliat. Divizia lui Rommel, pe vremea acea în formare, a făcut parte din seria de *Panzerdivisionen* care au ajuns până la Ardeni. După ce au trecut, cu unele dificultăți la început, Meuse la Dinant, generalul Rommel a luat decizia de a continua drumul, într-o incursiune memorabilă care trebuia să îl ducă, în mai puțin de o lună, la Cherbourg.

În timpul acelei luni de campanie intensă în care Rommel, la fel ca soldații lui, compensa lipsa de somn cu amfetamine, ritmul înaintării diviziei „fantomă" a fost atât de rapidă încât Rommel a fost mustrat de comandantul corpului de armată, generalul Hoth, care

înţelesese şi el foarte bine ce se aştepta de la Planul Manstein, dar care se asigura ca sprijinul logistic şi ajutoarele să nu le lipsească subordonaţilor săi.

Propaganda a făcut din Rommel un comandant de război nazist „model", dar, în timpul campaniei din Franţa, s-a dovedit adesea că acesta neglija viaţa subordonaţilor lui şi că nu suporta să fie contrazis. Totuşi, a ştiut să se adapteze perfect la schimbarea de tactică a francezilor, mai ales în a doua parte a campaniei, când Weygand a pus pe poziţii unităţi în „arici" pe axele principale ca să oprească înaintarea blindatelor germane. Rommel va adopta atunci *Flächenmarsch*-ul[2], blindatele lui avansând ca o flotă de adâncime ce înainta „pe busolă" într-un dispozitiv mai larg, care nu ţinea cont nici de axe, nici de localităţi, sprijinite doar şi local de avioanele Stuka, devenite o veritabilă artilerie zburătoare de însoţire.

Comandantul operativ

În Africa de Nord, unde a trebuit să facă mai întâi o manevră defensivă pentru a-i ajuta pe italieni, ale căror forţe fuseseră spulberate în decembrie 1940, Rommel, indisciplinat intelectual, nici măcar nu a aşteptat ca forţele lui să fie complete ca să recucerească Cirenaica. Competenţele tactice de care a dat din nou dovadă la începutul lui 1941 nu sunt puse deloc la îndoială astăzi, dar valoarea lui în rolul de comandant al unei armate într-un teatru de operaţiuni – ceea ce a devenit în 1942 – este pusă adesea sub semnul întrebării. De fapt, relaţiile lui dificile cu şefii italieni, indiferent că era vorba de Gariboldi sau Bastico – în februarie 1941 îi stima foarte puţin – l-au făcut să devină un ofiţer de necontrolat. Cu toate acestea, el a învăţat cel mai bine să îşi cunoască aliaţii şi i-a recompensat de nenumărate ori pe soldaţii lui Mussolini[3]. I se mai reproşează lui Rommel, mai ales unii istorici americani fac acest lucru, că a fost un „jucător", inegalabil tactician, dar complet

inconştient de „greutatea logistică" a operaţiunilor pe care le iniţia. Dacă este adevărat că Rommel îşi transmitea energia personală subordonaţilor, încurajându-i neîncetat să acţioneze mai repede şi mai departe, el nu a încetat, după cum o susţin jurnalele şi corespondenţa sa, să le ceară superiorilor de la Roma şi de la Berlin mai multe resurse materiale şi consumabile.

Ceea ce rămâne este bilanţul acţiunilor lui: în prima jumătate a anului 1941, Rommel recucerise tot teritoriul libian pierdut, mai puţin Tobruk, pe care nu îl va obţine decât în iunie 1942, înainte de urmărirea nebună a britanicilor în Egipt, până la El Alamein. La Tobruk, a fost numit, la cincizeci de ani, mareşal. Acela a fost apogeul carierei sale.

După eşecul de la El Alamein, provocat, printre altele, de un raport de forţe complet defavorabil Axei, dar şi de tenacitatea lui Montgomery, dacă nu „geniului" său strategic, Rommel realizează în două luni o retragere remarcabilă spre Tunisia, unde reuşeşte să învingă forţele americane care debarcaseră în Africa de Nord la începutul lui noiembrie. În Tunisia, până în februarie, Rommel a avut mari dificultăţi în a se înţelege cu generalii von Arnim[4] şi Messe[5], acesta din urmă fiind totuşi cel mai bun dintre generalii italieni al celui de-al Doilea Război Mondial.

Apoi, în Normandia, incredibila energie de care a dat dovadă, în câteva luni, acest soldat nepereche nu a putut să limiteze însă înfrângerea devenită inevitabilă pentru armatele germane. Conceptul lui de apărare „de avangardă[6]" pe plajă ar fi putut să îi coste scump, după cum a fost cazul în Italia, la Anzio, dacă dezechilibrul de forţe nu ar fi fost, mai ales în aer, defavorabil Wehrmacht-ului.

Rommel a fost un comandant exemplar?

În multe mărturii, ale subordonaţilor şi ale unora dintre duşmanii săi, Rommel apare ca un comandant exemplar care a avut, mai

ales în Africa, un comportament etic foarte rar întâlnit la generalii germani de la acea vreme. A fost cel mai popular comandant din al Doilea Război Mondial, mai ales printre foștii săi inamici, iar relațiile lui strânse cu unii demnitari ai regimului nazist, pe care mulți istorici le subliniază astăzi, nu l-au împiedicat totuși să ignore ordine dezonorante privind tratamentul aplicat anumitor categorii de deținuți. Francezul liber Pierre Messmer[7], căpitan al Legiunii străine la Bir Hakeim, confirmă acest lucru. Din iarna lui 1941, odată cu eșecul cuceririi Moscovei, frontul african este condamnat, în opinia lui Hitler și a înaltului comandament, pentru care nu mai conta decât frontul sovietic.

Fără îndoială, Rommel a fost un general înzestrat din punct de vedere tactic, foarte asemănător cu alți camarazi germani, desigur, patriot înflăcărat, dar indiferent la politică, deși arivismul l-a împins să îi frecventeze pe unii oficiali germani, precum Goebbels. Începând din 1942[8], știa de existența Holocaustului, dar refuza să vorbească public despre el și le-a cerut de mai multe ori subordonaților imediați să nu abordeze niciodată subiectul în prezența lui. Cu privire la Hitler, pe care îl frecventa în calitate de șef al gărzii sale personale înainte de campania din Franța, în special în timpul campaniei din Polonia, a simțit și și-a exprimat admirația pentru că știuse să redea Germaniei gustul victoriei. Astfel, strategia lui Hitler din 1940 trezise sprijinul necondiționat al tânărului tactician Rommel. Și-au dedicat reciproc cărțile: *Mein Kampf* și *L'infanterie attaque*. Doar după El Alamein, atunci când Rommel nu s-a supus ordinelor Führer-ului, care îi cereau să se lupte fără „să dea înapoi", până la sacrificiul suprem al *Afrika Korps*, și-a pierdut fără îndoială iluziile în privința lui Hitler.

Amintirea lui Rommel

Rommel a fost un general obișnuit al Wehrmacht-ului sau „Hanibalul timpurilor moderne", cum lasă să se înțeleagă

adulatorii săi britanici? Cu siguranţă, nu a fost nici una, nici alta. Foarte ambiţios, capătă chiar din timpul Primului Război Mondial calităţi de „îndrumător al oamenilor" şi de tactician care îl plasează deasupra unui general „mediu", brevetat al Wehrmacht-ului. Precum Dietl – celălalt general nebrevetat al armatei Wehrmacht-ului – în Marele Nord, are simţul orientării şi demonstrează intuiţia corectă în confruntarea directă cu adversarul. Totuşi, spre deosebire de Manstein şi de Guderian, nu gustă marile manevre în spaţii ample. Nu îi plac acţiunile Statului Major şi nu are o cultură istorică bine sedimentată. Nazist, oportunist, se distinge de politica rasistă a celui de-al III-lea Reich şi arată respect faţă de adversar. Nu este plăcut de ofiţerii săi, dar este adorat de trupe, care apreciază prezenţa lui pe teren. Foarte mediatizat de serviciile de propagandă ale lui Goebbels, Rommel profită de renumele lui pentru a atrage atenţia germanilor asupra teatrului secundar pe care îl reprezintă Africa de Nord în raport cu Rusia, după iunie 1941. Devenit un instrument pentru Hitler, el nu înţelege că acesta din urmă nu îl foloseşte decât pentru a depăşi deficienţele italienilor şi ca să îi blocheze un pic mai mult timp pe Aliaţi în teatrul mediteraneean. Odată ajuns în Normandia, Rommel are o viziune corectă din punct de vedere tactic, dar greşită strategic. El caută să îl convingă pe Führer, însă fără succes, pentru că acesta nu mai crede în el. Rommel a fost fără îndoială generalul ideal pe frontul mediteraneean, dar sigur nu ar fi evoluat mai bine decât fostul său camarad, Paulus, în Rusia, aşa cum au arătat, la finalul carierei sale, limitele în comanda unităţilor foarte mari. Un divizionist perfect, el devine un comandant mediocru de armată, care subestimează mediul în care se operează, dar şi funcţiile atât de importante precum logistica sau informaţiile. Obişnuit cu o anumită autonomie pe plan tactic, nu suportă ordinele politice şi are, în acelaşi timp, relaţii dificile cu ansamblul aliaţilor săi şi al colaboratorilor imediaţi. Fără îndoială, legenda care s-a ţesut în jurul lui

este mai mult produsul propagandei naziste, chiar aliate, decât judecata istoricilor militari contemporani.

1. *Infanterie greift an (Infanteria atacă).*
2. Literalmente: „mers prin spații sau în etape"; în realitate înaintare în afara axelor rutiere.
3. Mai ales combatanții diviziei Ariete după lupta lor eroică de la Bir el-Gobi din noiembrie 1941.
4. Generalul comandant al celei de-a 5-a armate de tancuri, subordonată lui Rommel.
5. Conducătorul trupelor Axei în Tunisia, care îl înlocuiește pe Rommel.
6. Concept care vizează poziționarea diviziilor blindate în apropierea plajelor din Normandia pentru „împingerea Aliaților spre mare" încă de la debarcare. Conceptul a fost refuzat de Hitler, care credea că Aliații nu vor debarca în Normandia, ci la Pas-de-Calais, acolo unde distanțele între continentul european și Marea Britanie erau mici.
7. Viitor prim-ministru al generalului de Gaulle.
8. La revenirea lui în Germania, când își va muta domiciliul. Știa că noua locuință de la Herrlingen aparținuse unor evrei deportați în Polonia.

Bibliografie selectivă

Arbarétier, Vincent, *Rommel et la stratégie de l'Axe en Méditerranée de février 1941 a mai 1943*, Economica, Paris, 2009.

Fraser, David, *Rommel, die Biographie*, Siedler, Berlin, 2000.

Heckmann, Wolf, *Rommels Krieg in Afrika*, Kaiser Verlag, Klagenfurt, 1999.

Lemay, Benoît, *Erwin Rommel*, Perrin, col. «Tempus», Paris, 2011.

Lormier, Dominique, *Rommel, la fin d'un mythe*, Paris, Le Cherche Midi, Paris, 2003.

Mas, Cédric, avec la participation de Daniel Feldmann, *Rommel*, Economica, Paris, 2014.

Remy, Maurice Philip, *Mythos Rommel*, List, München, 2003.

Reuth, Ralf Georg, *Entscheidung im Mittelmeer*, Karl Müller Verlag, Bonn, 1985; *Rommel. Das Ende einer Legende*, Piper, München, 2004.

Rommel, Erwin (locotenent-colonel), *L'infanterie attaque. Enseignements et expérience vécue*, Paris, Éditions Le Polémarque, Paris, 2013.

Rommel, Erwin (mareşal), et Grünen, Berna (comentarii), *La Guerre sans haine, carnets*, Nouveau Monde éditions, Paris, 2013.

Schmidt, Heinz Werner, *With Rommel in the Desert*, Constable, Londra, 1997.

Young, Desmond (general), *Rommel*, Fayard, Paris, 1962.

7. Ceferiștii, vârf de lance ai Rezistenței franceze și actori esențiali ai Eliberării

de Sébastien ALBERTELLI

Rezistența ocupă un loc proeminent în memoria francezilor, dar lupta clandestină nu a lăsat – pe deplin justificat – multe imagini. Printre ele, un loc important este ocupat de fotografiile cu locomotive culcate la pământ și vagoane avariate în mijlocul căilor ferate smulse. Imaginile în mișcare care au marcat spiritele sunt, în esență, filme de ficțiune realizate după război. Astfel, „La Bataille du rail", premiu special la „Turneul internațional de cinema" de la Cannes în 1946, a contribuit în mare măsură la înrădăcinarea în conștiințe a legăturii strânse dintre Rezistență și lumea feroviară. Acest film, finanțat de SNCF (Căile Ferate Franceze – n. red.), a beneficiat de o campanie publicitară intensă și a avut un succes considerabil. O scenă deosebit de spectaculoasă, filmată în condiții reale din patru unghiuri diferite, arată un tren care transportă blindate germane ce se prăbușesc în gol, după sabotarea unor căi ferate. Pentru realizator, René Clément, filmul nu era chiar o ficțiune, ci mai curând un documentar. Un documentar care nu evidențiază nicio figură eroică individuală, nicio organizație clandestină, dar care se articula în jurul unui erou colectiv: ceferistul. Acesta nu luptase oare, așa cum anunța preambulul care rula la începutul filmului, vreme de patru ani pentru a crea o „armată redutabilă"

care, în ziua debarcării, contribuise „masiv la dezorganizarea transporturilor" și, prin urmare, „la înfrângerea germană în bătălia pentru Eliberare"? În orice caz, imaginea a făcut furori: ceferiștii sunt de atunci considerați membri ai unei corporații care s-a constituit ca vârf de lance a Rezistenței, jucând un rol principal în paralizarea transporturilor inamice și dovedindu-se, astfel, decisivi în înfrângerea germanilor în luptele din 1944. Ca orice imagine prea simplă, și aceasta merită să fie retușată.

Apelul adresat ceferiștilor

Prestigiul ceferiștilor nu datează de la Eliberare. În iunie 1940, ei formează probabil una dintre puținele corporații despre care toată lumea consideră că nu a decăzut în timpul războiului. La vremea aceea, erau mai mult de 400 000. Vor fi aproximativ 406 000 în 1942 și aproape 425 000 doi ani mai târziu. Într-o țară dezmembrată de ocupanți, activitatea lor menține o anumită unitate sau, cel puțin, o anumită continuitate teritorială.

Nimeni nu subestimează importanța transporturilor feroviare, a căror bună desfășurare este asigurată de ceferiști. Pentru germani, rețeaua de căi ferate constituie un instrument esențial atât în slujba acțiunii lor de jefuire a țării, cât și în mobilitatea trupelor. Îi percep foarte repede pe ceferiști ca fiind ostili. Nu au încredere în ei și multiplică arestările: câteva zeci în fiecare lună, în 1941, mai mult de o sută începând cu iunie 1943 și peste două sute din octombrie 1943. Doi din cinci sunt eliberați repede, dar unul din patru cunoaște un destin tragic, în Franța sau în lagăre. Cel puțin 31 de ceferiști apar printre cele 1 700 de persoane împușcate pe muntele Valerien. Importanța pe care germanii o acordă rețelei feroviare și ceferiștilor este de-ajuns pentru a explica interesul pe care aceștia îl suscită în rândul Aliaților și al organizațiilor de rezistență. Calea ferată face parte, cel puțin din 1942, din țintele principale ale RAF (Royal Air Force, forța aeriană britanică – n. red.). Difuzate la BBC,

se multiplică apelurile adresate ceferiştilor în care sunt chemaţi să împiedice transporturile inamicului. Unii menţionează sabotaje pe care le făcuseră deja, dar majoritatea dau dovadă mai ales de o credinţă în voinţa lor de a acţiona, şi în capacitatea lor de a o face. La Londra, serviciile secrete britanice şi gaulliste elaborează planuri de sabotare a căilor ferate – inclusiv faimosul Plan Verde, destinat să fie declanşat în momentul debarcării în Franţa – şi caută să îi atragă pe oamenii căilor ferate în acţiunile lor. În Franţa, Rezistenţa implicată în lupta armată are drept ţintă căile ferate, cu o intensitate crescândă până la Eliberare. În iunie 1941, în vreme ce Wehrmacht-ul se avântă spre URSS, Moscova ordonă Partidului Comunist aflat în clandestinitate să blocheze cu orice preţ transportul trupelor şi armelor spre Est. „Trenurile să deraieze", putem citi în „L'Humanité" clandestin, pe 15 august 1941, „vagoanele să ia foc, podurile să sară în aer, este spre binele poporului, este pentru Franţa". Apelul se adresează mai ales ceferiştilor: „Ceferişti patrioţi, deraiaţi trenurile" (*L'Humanité*, 3 aprilie 1942); „Trebuie să sabotaţi transportul de arme, de produse alimentare şi de trupe germane. [...] Bandiţii nu trebuie să mai fie nici măcar o clipă în siguranţă pe căile noastre ferate" (*La Tribune des cheminots*, septembrie 1941).

Angajamentul în Rezistență

Prezenţa numeroşilor ceferişti în rândurile Rezistenţei nu mai este un dubiu: ei se regăsesc în toate organizaţiile clandestine, fie că este vorba de mişcări – comuniste sau nu – sau de reţele mai specializate şi plasate direct sub autoritatea serviciilor londoneze. Astfel, René Hardy, angrenat în preajma războiului la stabilirea liniilor mari de acţiune la Montparnasse, a fost însărcinat de Henri Frenay, şeful mişcării Combat, să organizeze sabotajul căilor ferate şi să pregătească un plan de sabotare a acestora în ziua debarcării.

Unii sunt tentaţi să creadă că ar exista un fel de eroism *natural* al ceferiştilor care ar fi îndemnat la fel de *natural* corporaţia să se implice unanim în Rezistenţă. Ar fi bine să observăm că o serie de factori au fost cei care i-au predispus pe unii dintre ceferişti la un asemenea angajament. Printre aceştia, revolta faţă de un jaf a cărui amploare ceferiştii puteau să o evalueze mai bine decât oricine altcineva şi ostilitatea suscitată de conducerea militară la care îi supunea ocupantul. În plus, într-o corporaţie care avea o puternică tradiţie sindicală – înainte de război, patru ceferişti din cinci erau membri de sindicat – şi influenţată în mare măsură de ideile comuniste, spiritul de echipă şi reflexul de solidaritate nu erau sigur cuvinte goale. Dar, mai presus de toate, fiecare ceferist putea să înţeleagă cu uşurinţă că meseria lui îl plasa într-unul dintre cele mai vulnerabile puncte ale maşinăriei de război germane. Presa clandestină, precum BBC, îşi dădea silinţa să le-o reamintească: „Ceferişti, voi sunteţi, dintre toţi francezii, cei care ţin în mâini cel mai puternic instrument de înfrângere a inamicului" (*Bulletin des chemins de fer*, 1943). Astfel, fiecare organizaţie de rezistenţă căuta să câştige sprijinul lor.

Totuşi, putem afirma că toţi ceferiştii au făcut parte din Rezistenţă? Această idee a fost multă vreme de actualitate în sânul corporaţiei. Şi astăzi, viziunea ceferiştilor ca erou colectiv al naţiunii rămâne un element puternic în identitatea ceferistă. Motivul este sugerat de faptul că două memorii s-au îmbinat după Eliberare, dincolo de ceea ce le opunea, ca să proiecteze „o viziune consensuală şi monolitică a unei corporaţii implicate în Rezistenţă[1]": o memorie de întreprindere, reprezentată de Louis Armand – inginer-şef al SNCF, rezistent precoce, Tovarăş al Eliberării, devenit director general adjunct, apoi director general al SNCF – şi o memorie comunistă, consolidată de figuri politice măreţe şi, mai ales, sindicale, în special Pierre Semard, împuşcat când era ostatic, în 1942. Forţa acestei puteri consensuale este că a depăşit cu mult limitele corporaţiei pentru a atinge un public evident mai amplu, atât de

amplu încât, în cele din urmă, rezistența ceferistă a ajuns să întruchipeze, într-o anumită măsură, toată Rezistența.

De fapt, nu doar că nu toți ceferiștii nu au făcut parte din Rezistență, dar și aici, ca peste tot, angajamentul în mișcarea de Rezistență a rămas un act în esență individual. Această realitate a fost multă vreme mascată de existența unei asociații – Résistance-Fer – prezentată ca moștenitoare a unei organizații centrale de rezistență a ceferiștilor, care ar fi acționat sub Ocupație. În esență, serviciile londoneze au luat în considerare în 1943 ideea de a aduna laolaltă într-o „Organizație a Fierului" toți ceferiștii împrăștiați în diferite formațiuni clandestine. Totuși, niciuna nu accepta de bună voie să se lipsească de competențele ceferiștilor pe care îi avea în structura ei și, în cele din urmă, acest proiect nu s-a mai concretizat niciodată. Deci, a fost nevoie să se aștepte până în toamna lui 1944 pentru ca unele cadre din SNCF să înceapă să regrupeze ceferiștii rezistenți în cadrul unei asociații de întrajutorare: botezată Résistance-Fer, aceasta este declarată la prefectură pe 27 decembrie 1944. Dar Louis Armand are suficientă influență pentru a o face recunoscută ca moștenitoarea unei unități de luptă: lucru înfăptuit în octombrie 1947, atunci când Comisia națională de omologare a forțelor de luptă din Franța recunoaște oficial Résistance-Fer ca rețea de „acțiune" ce a acționat sub conducerea lui Armand începând cu 1 octombrie 1943. O decizie care reușește să pună anumite probleme, mai ales pentru ceferiștii care, deși aflați în mișcarea de Rezistență, nu auziseră niciodată de vreo asemenea rețea. Și pe bună dreptate...

Rezistența ceferistă

Ceferiștii hotărâți să acționeze împotriva ocupantului se implică, asemenea majorității celor din Rezistență, din pura întâmplare a întâlnirilor, afinităților și solicitărilor pentru care erau mai potriviți decât alții. Contribuția lor putea într-adevăr să fie prețioasă. În

primul rând, ceferiştii circulau şi beneficiau chiar uneori de liberă trecere specială care le permitea să traverseze linia de demarcaţie. Ori, un tren oferea nenumărate ascunzişuri celor care le ştiau. Există foarte multe mărturii – nu trebuie decât să citim numeroasele lucrări ale colonelului Rémy, dedicate liniei de demarcaţie – despre ceferişti care au asigurat transportul, în interiorul zonei sau între cele două zone, pentru corespondenţă, presă clandestină sau oameni. Unii angajaţi ai căilor ferate s-au constituit astfel în relee cheie pentru reţelele de evacuare sau în veritabili mesageri clandestini, care lucrau pentru organizaţiile de rezistenţă. Astfel, Emmanuel d'Astier de La Vigerie povesteşte cum, la sfârşitul lui 1942, trecuse linia de demarcaţie împreună cu Lucie Aubrac, ascuns într-un vagon cu pantofi.

Indiferent de nivelul ierarhic la care se aflau, ceferiştii ocupau, de altfel, posturi de observaţie privilegiate care le permiteau să strângă o mulţime de informaţii despre traficul feroviar organizat de germani. Unele dintre aceste informaţii, inclusiv cele despre jaful economic al Franţei, alimentau presa clandestină. Altele erau mai ales utile militarilor aliaţi: era cazul celor care le permiteau să localizeze trupele inamice şi să le urmărească deplasările – faimoasele TCO, transport în curs de operare – dar şi acelora care erau legate de mersul trenurilor, locurile cele mai potrivite pentru atacuri sau rezultatele concrete ale bombardamentelor sau sabotaje. Înclinăm să credem că angajaţii căilor ferate erau cei mai în măsură să acţioneze. Nimic nu este mai puţin sigur. Fără îndoială, ceferiştii puteau, precum muncitorii din uzine, să practice un sabotaj zis *evaziv*, care consta mai ales în reducerea produselor prin lipsă de entuziasm, o aplicare migăloasă a regulilor sau greşeli de întreţinere a maşinilor. În ateliere, poliţia constata uneori că se aruncase nisip în cutiile cu vaselină ale vagoanelor sau că frânele fuseseră tăiate. Potrivit multor informaţii, totuşi, corporaţia se arăta mult mai reticentă la ideea de a strica locomotivele sau căile ferate. Rezervele lor ţineau atât de respectul profund pentru vehicule

resimțit de cei care erau însărcinați să asigure buna lor funcționare, cât și de frica pe care o inspira riscul de a răni sau ucide camarazi conductori de tren și mecanici, poate chiar pasageri. Astfel, în cazul în care căile ferate constituiau sigur o țintă principală pentru grupurile armate ale Rezistenței, nu trebuie să ne gândim că ceferiștii s-au asociat sistematic cu asemenea acțiuni. Din acest punct de vedere, crearea în 1943 a unui grup liber, format din ceferiști, în cadrul mișcării Vengeance, în zona Nord, pare să fie o raritate. La luptătorii comuniști ai FTP (Francs-tireurs et partisans, franctirori și partizani – n.red.), cele câteva zeci de ceferiști arestați în regiunea pariziană reprezintă mai puțin de 10% din efectivele acestor grupuri armate și funcțiile lor la SNCF nu par să le fi fost utile ca să perpetueze sabotajele pe căile ferate. În cele din urmă, se acceptă că ceferiștii și-au dat măsura în acțiunile destinate să împiedice fluxul de întăriri germane în Normandia în clipa debarcării. Totuși, trebuie să constatăm că sunt la fel de nerealiste, atât încercarea de a măsura rolul ceferiștilor în executarea planurilor de sabotare destinate întreruperii traficului feroviar, cât și speranța de a separa acest rol de sabotajele și bombardamentele din haosul pe care l-au experimentat căile ferate începând din iunie 1944.

„Cui să punem întrebarea: cine e eliberat Franța? Nu este ușor de răspuns fără să comitem nedreptăți sau greșeli", scria vechiul responsabil al grupurilor armate comuniste, Charles Tillon. Perspectiva este valabilă pentru toți actorii care se grăbesc să revendice de partea lor meritul eliberării Franței. Este valabil și pentru istorici.

Pentru o vreme, greutatea memoriei a sporit – conștient sau nu – greșelile și nedreptățile: unii actori au fost uitați pentru că nu au vrut, nu au putut sau n-au știut să mențină vie flacăra, în vreme ce alții, precum ceferiștii, ocupau un loc care poate părea exagerat astăzi. Istoricul se dedică redesenării acestui loc în proporții mai rezonabile. De asemenea, trebuie să evite, într-o mișcare prea puternică de arbitru, să minimizeze rolul ceferiștilor, numeroși, care au ales să se implice în Rezistență.

Până la urmă, Louis Armand nu spunea altceva atunci când, lăudând contribuţia ceferiştilor la greutăţile pe care le-au avut germanii după debarcare, sublinia că această intervenţie fusese „suficient de operativă pentru a nu i se aduce ofensa de a fi supraestimată în inventarul factorilor care au permis succesul operaţiunilor pe frontul deschis în Vest, în iunie 1944".

Bibliografie selectivă

Armand, Louis, *Propos ferroviaires*, Fayard, Paris, 1970, 246 pagini.

Association pour l'histoire des chemins de fer en France, *Une entreprise publique dans la guerre, la SNCF, 1939-1945* (Actes du 8e colloque de l'AHICF), PUF, Paris, 2001, 488 pagini.

Bachelier, Christian, *La SNCF sous l'occupation allemande, 1940-1944*, raport în 4 volume, 1996 (http://www.ahicf.com/ww2/rapport/av-propos.htm).

Chevandier, Christian, *La résistance des cheminots: le primat de la fonctionnalité plus qu'une réelle spécificité*, în Antoine Prost (dir.), *„La Résistance, une histoire sociale"*, Les Éditions de l'Atelier, 1997, pp. 147-158.

Durand, Paul, *La SNCF pendant la guerre, sa résistance a l'occupant*, PUF, Paris, 1968, 666 pagini.

Ribeill, Georges, *Les cheminots face à la lutte armée: les différenciations sociologiques de l'engagement résistant*, în François Marcot (dir.), *La Résistance et les Français. Lutte armée et maquis*, Besançon, Annales littéraires de l'université de Franche-Comté, 1996, pp. 71-81; *Résistance-Fer, du „réseau" à l'association: une dynamique corporative intéressée?*, în *„Revue d'histoire des chemins de fer"*, nr.34, primăvara 2006, pp. 53-73.

8. *Economia sovietică nu putea să rivalizeze cu potențialul industrial al Reich-ului*

de Olivier WIEVIORKA

Că victoria la Est, în 1945, a fost rezultatul unei superiorități industriale a URSS constituie, dintotdeauna, o realitate greu de acceptat. Strategii naziști s-au chinuit să o recunoască. „Hitler a fost responsabil de înfrângerea germană. Nu a știut să folosească resursele strategice; a risipit puterea în eforturi zadarnice și în rezistențe inutile, în locuri și în momente prost alese[1]", a recunoscut generalul Tippelskirch, predispus să subestimeze performanțele rușilor. Iar contemporanii noștri, spectatori ai naufragiului sovietic de la finele anilor '80, nu pot decât să se mărturisească sceptici în privința unui presupus miracol, obținut sub faldurile steagului roșu. În schimb, sunt mai curând dispuși să recunoască performanțele complexului militaro-industrial nazist și să aplaude priceperea lui Albert Speer. În vreme ce Germania era constant vizată de bombardamentele Aliaților, Reich-ul, grație ministrului Armamentului, a experimentat, este adevărat, o creștere a producției de război până în iulie 1944 – un rezultat remarcabil. Și totuși... Cele mai recente cercetări invită la o perspectivă lucidă asupra celor două sisteme de producție. Ele confirmă faptul că, în pofida unei imagini general acceptate, Germania a fost o putere industrială relativ slabă, în

vreme ce Uniunea Sovietică a ştiut să dezvolte un instrument de producţie impresionant în scopuri militare.

Seri de arme

În ajunul celui de-al Doilea Război Mondial, Germania rămânea o putere medie. În 1939, PIB-ul cumulat al Franţei şi al Marii Britanii – inclusiv imperiile – depăşeau cu 60% PIB-urile acumulate de Reich şi Italia lui Mussolini[2]. În 1933, 29% din populaţia activă germană lucra încă în agricultură – o ramură suplimentară neproductivă, căci era puţin modernizată. Realităţile se resimţeau în nivelul general de viaţă. În casele muncitorilor, cheltuielile pentru mâncare, băutură şi tutun reprezentau între 43% şi 50% din bugetul mediu, la care se adăugau 12% pentru utilităţi[3].

Cu toate acestea, de la venirea la putere, Hitler s-a lansat într-un program ambiţios de reînarmare. În opinia lui, războiul avea să rezolve problemele ţării. Reînarmarea oferea ţărănimii pământurile care îi lipseau, industriei materiile prime pe care nu le avea şi asigura hegemonia ariană asupra raselor presupus inferioare. Führer-ul nu s-a zgârcit. A prevăzut încă din 1933 să cheltuiască 35 de miliarde de Reichsmark (RM) în opt ani, în vreme ce venitul naţional era echivalent cu 43 de miliarde. Planul, cu alte cuvinte, îşi propunea să aloce între 5 şi 10% din PIB efortului de apărare – un procent impresionant. Efortul a dat rezultate. În 1940, Reich-ul alinia 2 440 de tancuri, 5 440 de avioane şi 5,4 milioane de oameni[4] – un bilanţ care nu trebuie totuşi să ne inducă în eroare.

În realitate, economia germană avea puncte cu adevărat slabe. Materiile prime erau o marfă rară – începând cu petrolul. Desigur, Hitler spera să compenseze această penurie, oferindu-i lui Hermann Goering grija de a lansa, în 1936, un „plan pe patru ani" care trebuia, conform viziunii sale, să permită fabricarea a 5,4 milioane de tone de combustibil sintetic. De asemenea, pactul germano-sovietic din 23 august 1939 a oferit un răgaz binevenit. În 1940, URSS

asigura 74% din nevoile de fosfat ale Reich-ului, 65% din crom, 55% din mangan şi 34% din petrolul importat, dar era vorba despre măsuri modeste. Privată de monedă din cauza comerţului exterior lent, Germania nu putea – spre deosebire de Regatul Unit sau de Franţa – să importe armele sau materiile prime necesare efortului său de război. În plus, în sectorul ocupării forţei de muncă, situaţia era tensionată, atât din cauza efectivelor mobilizate de armată, cât şi a contribuţiei unei agriculturi neproductive. Succesele Reich-ului în Polonia în 1939, apoi în Europa Occidentală în 1940 maschează o evidenţă: în ajunul celui de-al Doilea Război Mondial, Reich-ul nu era în niciun caz pregătit să înfrunte un război de lungă durată. Tancurile germane se stricau adesea – ca, de altfel, şi alte blindate – după cum o dezvăluise Anschluss-ul din 1938, apoi cucerirea Poloniei în 1940[5]; Franţa şi Marea Britanie recuperau din întârziere; în primele cinci luni ale lui 1940, industria aeronautică germană producea cu jumătate mai puţin decât francezii şi britanicii. Iar calitatea produselor făcute în Germania lăsa de dorit: Spitfire-ul englez, precum Dewoitine-ul 520 francez erau echivalente cu Me-109 german, considerat totuşi un avion de vânătoare fără pereche[6].

De partea sovieticilor, problemele erau la fel de stringente. Desigur, Stalin realizase o industrializare în marş forţat în anii '30. Primul plan (1928-1933) crescuse cu 3,5 investiţia în sectorul secundar, efort continuat şi după aceea. Dar rezultatele reale au dezamăgit: astfel, producţia industrială nu a progresat, potrivit estimărilor, decât de la 41% la 72% între 1928 şi 1932[7]. Pe acest fundal, Uniunea Sovietică şi-a sporit totuşi cheltuielile militare – ele reprezentau 16% din buget în 1936 şi 32,5% în 1940 versus un modest 1,3% în 1929[8]. Acest mod de administrare a continuat. În vreme ce nu producea nici măcar un tanc în 1929, arsenalele produc mai mult de 3 000 pe an începând cu 1934.

Acest efort ascundea însă slăbiciuni reale. Pe de-o parte, populaţia ţării, secerată de foamete, epurări şi sănătatea precară a stagnat. Dacă 147 de milioane de locuitori populau în 1926 paradisul

sovietelor, ei nu ajunseseră decât la 156 de milioane conform recensământului din 1937 – în locul celor 180 de milioane imprudent prezise de Stalin în ianuarie 1934[9]. De altfel, populaţia activă, în 1940, lucra în proporţie de 45% în colhozuri. Această formă de exploatare agricolă mobiliza deci prea multe persoane active pentru rezultate demne de milă, căci se chinuia să hrănească populaţia. De asemenea, sectorul secundar suferea de pe urma unei productivităţi slabe, cauzată de exploatarea excesivă a oamenilor, ineficienţa planificării, a diferitelor şi variatelor risipe. Dintr-odată, efortul de înarmare prezenta limite evidente. Multe dintre echipamente erau vechi, prea multe unităţi erau subechipate. În ajunul ofensivei germane din 22 iunie 1941, corpul al 14-lea mecanizat alinia, de exemplu, 520 de T-26 vechi şi nu cele 1 031 de tancuri medii sau grele preconizate[10]. Iar dacă aviaţia număra 9 576 de aparate de luptă, multe avioane, vechi, sufereau din cauza suprautilizării, în vreme ce noile modele, Iliuşin Il-76 Sturmovik, de exemplu, tocmai intrau în funcţie în primăvara lui 1941.

În momentul în care panzerele săreau la atac în stepa rusească, niciuna dintre părţi, per total, nu era sigură că avea să învingă. Desigur, Uniunea Sovietică dispunea de atuuri serioase de care Reich-ul era lipsit: o populaţie comparativ mai mare, resurse de materie primă şi o bază industrială solidă. Era totuşi nevoie ca regimul sovietic să adapteze un sistem productiv rigid care se baza foarte mult pe teroare şi exploatarea mâinii de lucru servile, mobilizate în cadrul sinistru al Gulagului.

De cealaltă parte, Hitler contabiliza slăbiciunile economice ale Reich-ului, chiar dacă ocuparea unei părţi a continentului european i-a adus resurse din ţările cucerite – Franţa în primul rând. Dacă Belgia, de exemplu, a cheltuit sub ocupaţie 83,3 miliarde de franci belgieni pentru nevoile populaţiei sale, ocupantul a perceput cel puţin 133,6 miliarde[11]. Dar aceste aporturi rămâneau insuficiente pentru a duce un război de durată. În 1941, marina militară şi comercială germană consumau, de exemplu, 90 000 de tone de petrol

pe lună; dar producţia naţională nu se ridica decât la 52 000 de tone şi rezervele sale doar la 220 000 de tone[12], la care puteau să se adauge, totuşi, resursele din teritoriile aliate sau cucerite (România, Alsacia, Galiţia) şi combustibilul sintetic.

În acest context, atacul împotriva Uniunii Sovietice rezolva o ecuaţie cu multe necunoscute. El rupea ambiguitatea jenantă provocată de pactul germano-sovietic, sfidând o dată pentru totdeauna adversarul ideologic numărul unu al nazismului, iudeo-bolşevismul. De altfel, înfrângerea lui Stalin avea să îl lipsească pe Churchill de unicul aliat continental pe care se mai putea baza, ceea ce urma, poate, să îl determine să se aşeze la masa negocierilor. În sfârşit, cucerirea unui *Lebensraum* (sapţiu vital) continental ar fi oferit ţărănimii pământurile la care visa şi ar fi adus atât siguranţa alimentară (via Ucraina), cât şi petrolieră (via Baku) a poporului ales. Totuşi, Wehrmacht-ul trebuia să ia decizia cât mai repede posibil: Germania nu dispunea, în niciun caz, de mijloacele necesare pentru a duce un război de durată.

Campania în Rusia, partea sovietică

Armata Roşie s-a angajat să frângă visurile prometeice ale Reich-ului, oprind din iarna lui 1941 panzerele la intrarea în Moscova şi Leningrad. Totuşi, mulţi kilometri despărţeau încă malurile râului Moscova de malurile râului Spree, cu atât mai mult cu cât germanii cuceriseră teritorii vitale pentru URSS: mobilizând în 1940 63% din forţa de muncă, acest spaţiu confiscat brusc producea la acea vreme 58% din grâu şi 33% din producţia industrială sovietică. Regimul a reuşit totuşi să limiteze daunele prin evacuarea, în vara lui 1941, a oamenilor şi a echipamentelor. Între lunile iunie şi noiembrie ale aceluiaşi an, aproape 915 000 de vagoane au fost încărcate. Douăzeci şi cinci de milioane de oameni au fost strămutaţi, 1 530 de întreprinderi relocalizate[13], ceea ce a creat o bază pentru redresarea industrială viitoare. Pentru a obţine o victorie sigură,

Armata Roşie avea nevoie să dispună de un instrument militar adecvat care, în 1941, trebuia construit. Şi împotriva tuturor aşteptărilor, sistemul stalinist l-a creat.

De fapt, producţia echipamentelor militare nu a încetat să crească. Uniunea Sovietică producea 8 331 de avioane de luptă în 1940, 21 681 în 1942, 33 205 în 1944. Din uzinele ei au ieşit 2 794 de blindate în 1940, dar 28 983 în 1944, 40 547 de tunuri în 1941 versus 122 385 în 1944[14]. Aceste rezultate excepţionale, departe de a fi vreun miracol improbabil, au fost determinate, în mod mai prozaic, de alegeri economice asumate şi aplicate, este adevărat, fără remuşcări.

În primul rând, regimul sovietic a transferat mâna de lucru din sectoarele considerate secundare – agricultură şi industriile de bunuri de consum – spre uzinele de armament. În termeni generali, sectorul apărării mobiliza 28,2 milioane de oameni în 1942 (versus 14,3 milioane în 1940), în detrimentul sectoarelor alocate nevoilor civile: acestea din urmă au înregistrat o scădere de 46 de milioane de oameni între 1940 (72,5 de milioane de oameni) şi 1942 (26,5 de milioane de oameni), un şoc titanic[15]. Beneficiind de o creştere a mâinii de lucru, industriile de război au profitat şi de contribuţia factorului capital. Au fost în principal vizate echipamentele, ceea ce a crescut productivitatea. Astfel, uzinele de apărare, 100 în 1940, şi-au văzut productivitatea trecând la un indice de 301 în 1944, în vreme ce industriile civile regresau: pe aceeaşi bază de 100 în 1940, productivitatea lor atingea un indice foarte modest de 69 în 1945[16]. De altfel, autorităţile sovietice au privilegiat construirea unui număr redus de modele, atât pentru blindate, cât pentru aviaţie, ceea ce a favorizat dezvoltarea unei producţii în serie şi a atras substanţiale economii de scară.

Acest efort a fost dublat de o presiune intensă pe mâna de lucru, deşi şi aici trebuie să nuanţăm. Pericolul care ameninţa în 1941 regimul stalinist era atât de grav încât liderul de la Kremlin va slăbi menghina care strângea societatea sovietică. Pe plan economic,

această liberalizare relativă va determina puterea să slăbească presiunea pusă pe țărănime. Colhoziștilor li s-a extins astfel parcela modestă de care dispuneau din 1935, acoperind aproximativ 5 milioane de hectare, ceea ce le-a permis să se îmbogățească, furnizând mai mult de 50% din achizițiile de alimente ale orășenilor[17] În schimb, proletarii au fost supuși unui test greu. Prost hrăniți – pâinea reprezenta atunci între 80% și 90% din resursele oferite de raționalizare – consumul lor pe cap de locuitor, deja slab înainte de Operațiunea *Barbarossa*, s-a redus cu două treimi între 1940 și 1943[18]. Ba mai mult de atât, în 1944, proletarul muncea în medie zilnic mai mult de nouă ore, șase zile pe săptămână[19] – date fiind zilele deduse pentru lipsa de la serviciu sau boală. În cele din urmă, munca a fost militarizată. Legea din 26 decembrie 1941 a mobilizat muncitorii din uzine pe perioada războiului. Orice abatere, de acum asimilată cu o dezertare, era sancționată printr-o pedeapsă de la cinci la opt ani de muncă silnică, pedeapsă care, la Sverdlovsk, a vizat până și adolescenții cu vârste cuprinse între 14 și 20 de ani[20]...

Oricum, reorientarea factorilor de producție, din sectorul civil în sectorul militar, este elementul care explică succesul Uniunii Sovietice. Pentru că, la nivel global, economia ei era în dificultate. Produsul intern brut a scăzut cu 20% între 1940 și 1945, iar populația activă a scăzut, trecând de la 87 de milioane la 67 de milioane de oameni între 1940 și 1944[21]. Cu toate acestea, efortul de apărare a absorbit resurse în creștere: dacă 17% din produsul brut național îi era dedicat în 1940, el a absorbit 61% în 1943, apoi 53% în 1944[22] – o contribuție colosală, în parte compensată de sprijinul Aliaților.

În contextul tensionat al războiului rece, occidentalii au sporit de bună voie ajutorul acordat Armatei Roșii, înțelegându-se implicit că sovieticii, fără ajutorul lor, nu ar fi putut să arboreze steagul roșu pe frontonul Reichstag-ului. Sovieticii au răspuns că participarea anglo-americană, deși binevenită, nu a cântărit decât modest. Ca de cele mai multe ori, adevărul este undeva la mijloc, între aceste afirmații contradictorii.

În termeni cantitativi, contribuţia anglo-americană nu a fost considerabilă. Washingtonul a furnizat Moscovei 10,6 milioane de dolari în perioada războiului, adică 24% din ajutorul acordat de *Unchiul Sam* aliaţilor săi (Londra primeşte 30 de milioane)[23]. În plus, acest ajutor a venit târziu: 57% din raportul împrumuturi-leasing (valoric) ajunge la sovietici în cele optsprezece luni care despart iulie 1943 de decembrie 1944. În sfârşit, acest ajutor a fost în primul rând civil: la 1 dolar, doar 25 de cenţi se duceau direct în bugetul militar[24]. Să tragem concluzia: cu sau fără raportul împrumuturi-leasing, Jukov l-ar fi învins pe Paulus în ruinele îngheţate ale Stalingradului.

Este imposibil să subestimăm contribuţia anglo-americană. Pentru că, prin asigurarea populaţiei cu resurse alimentare – cereale, carne de vită şi produse lactate – occidentalii îi permiteau Uniunii Sovietice să treacă la realocarea resurselor, evitând suprasolicitarea până la epuizare a civililor înfometaţi. Ba mai mult, echipamentele moderne furnizate întreprinderilor au contribuit la creşterea productivităţii. În cele din urmă, camioanele, precum şi materialele de comunicare oferite Armatei Roşii au ajutat-o să ducă un război mobil, deci adaptat doctrinei sale strategice, pe care ar fi fost incapabilă să îl poarte fără ajutorul binevenit de la puternica Americă.

În plus, factorul calitativ se adăuga celui cantitativ. Graţie aditivilor chimiei americane, indicele octanic creştea – şi chiar motorul câştiga cu 30% mai mult în viteză. Cele 347 de staţii radio şi radare au ajutat enorm Armata Roşie, iar locomotivele livrate au sprijinit logistic căile ferate sovietice. Pe scurt, fără să fie determinant, sprijinul Lumii Noi a fost mai mult decât util: o confirmă contraexemplul german.

O economie germană cu probleme

S-a spus că Germania era incapabilă să ducă un război de lungă durată. Spre deosebire de Marea Britanie, ea nu avea colonii, ceea ce

îngreuna aprovizionarea cu materii prime. Bineînțeles, Germania își jefuia de resurse aliații sau țările cucerite – câmpurile petroliere de la Ploiești în România sau de la Lacul Balaton în Ungaria au fost utilizate în acest sens. La fel, surogatele au compensat unele lipsuri. Buna (120 000 de tone produse în 1953) a substituit cauciucul natural (doar 8 000 de tone au fost importate în 1943)[25], dar aceste expediente, insuficiente, au început să-și arate limitele din 1943. În schimb, germanii au rămas, spre deosebire de Marele Război, bine hrăniți. Exterminarea a milioane de evrei, foametea deliberată provocată în Est, raționalizarea drastică impusă în Vest au provocat surplusuri alimentare, furate de ocupanți, din care s-a hrănit foamea germană.

De asemenea, problema mâinii de lucru a rămas acută. De fapt, în total 18 milioane de germani au purtat uniformă între 1939 și 1945, ceea ce a impus o alternativă dureroasă: trebuiau să fie mobilizați soldați, cu riscul de a priva uzinele de muncitori sau să se procedeze invers, știind că 60 000 de pierderi lunare au secerat Frontul din Est între iunie 1941 și mai 1944? Reich-ul a optat pentru prima variantă și a mobilizat în mare parte militari în termen – spre deosebire, de exemplu, de Statele Unite.

Această deducere a fost atunci compensată prin mijloacele cele mai diverse. Autoritățile s-au sprijinit puternic pe femei – ele reprezentau 36% din forța de muncă în producția de război în 1943 versus 25,4% în Statele Unite[26], dar această soluție s-a dovedit destul de repede a fi insuficientă. Autoritățile naziste au trecut atunci la constrângere. După ce o vreme au recurs la voluntariat, au transformat prizonierii de război în muncitori liberi, au impus munca obligatorie în teritoriile pe care le controlau și au transformat prizonierii din Armata Roșie, precum și deportații, în sclavi. Această politică a oferit economiei de război mâna de lucru care îi lipsea: în toamna lui 1944, aproape 8 milioane de străini, civili și prizonieri de război, trudeau în uzinele și pe câmpurile Reich-ului[27]. Dacă productivitatea lor, aceea a deportaților în primul rând, era uneori

mai mică de 40% faţă de standardele germane, costul lor derizoriu, în perspectiva raţiilor de foamete servite victimelor din Molohul nazist, asigurau rentabilitatea sistemului[28].

În ciuda insuficienţei materiilor prime şi a constrângerii forţei de muncă şi în pofida bombardamentelor care au distrus Germania începând cu 1943, producţia de armament, s-a spus, s-a triplat între februarie 1942 şi iulie 1944. Prezentându-se în *Memorii* ca un tehnocrat brav şi orbit de charisma Führer-ului, Albert Speer şi-a atribuit, nu fără falsă modestie, meritele acestui miracol[29]. Procedând la raţionalizarea procesului de fabricaţie, limitând risipa, favorizând o înţelegere fericită între industriaşi şi militari, ar fi ajuns să dezvolte, înainte de prăbuşirea finală, instrumentul militar al Reich-ului.

Această viziune ascunde totuşi realităţi mai puţin comode. Mai întâi, alegerile făcute au fost, per ansamblu, nepotrivite. În vreme ce Germania, începând cu 1944, era forţată în defensivă în Vest, precum şi în Est, ea a dezvoltat arme ofensive – rachetele V-1 şi V-2, de exemplu – care au înghiţit sume mari pentru rezultate neglijabile. În mod similar, producţia în serie a cunoscut câteva eşecuri. Astfel, Speer a ordonat să se împartă construcţia submarinelor de tip XXI în vederea mobilizării docurilor uscate prea solicitate şi a realizării de economii de scară substanţiale. Dar din cele 80 de nave livrate la finele lui 1944, nici una nu era operaţională[30]. Ca în cazul multor alte arme, inginerii arseseră etapele, uitând de lunile lungi care despărţeau conceperea unui prototip de fabricarea lui în serie. Cu toate acestea, Luftwaffe a constituit o excepţie, căci producţia din 1943 s-a dublat în raport cu nivelurile sale din 1941-1942. Dar ar fi riscant aici să evocăm un miracol. Responsabilii, în frunte cu mareşalul Milch, au renunţat să mai construiască prototipuri şi au privilegiat producţia în serie. Numărul aparatelor scoase de pe liniile de producţie nu trebuie totuşi să fie supralicitat. Nivelurile atinse au rezultat din creşterea combinată a factorului muncă şi

factorului capital. Graţie apropierii lui de Hitler, Speer a obţinut importante alocări de materii prime şi Himmler i-a furnizat mâna de lucru servilă necesară, profitând de rezervorul lagărelor morţii. Această strategie obliga totuşi la o renunţare la inovaţie. Deci, Luftwaffe a construit mai ales modele vechi, Me-109, de exemplu[31] – o realitate pe care numeroase inovaţii strălucite, vânătorul cu reacţie Me-262, de exemplu, nu vor reuşi să o eclipseze. Prin urmare, alegerile făcute au accelerat uzura morală a entuziasmului german. Dacă istoricii au salutat de bună voie priceperea tactică şi strategică a Armatei Roşii, au creditat mai rar URSS cu o reuşită economică în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Însă totul sugerează că regimul stalinist a reuşit să îşi doteze trupele cu un instrument militar adecvat, procedând la un transfer brutal, dar eficace al resursele alocate sectorului civil spre industriile de apărare. Din această perspectivă, sprijinul anglo-american a fost util, dar în niciun caz decisiv. Din 1942, URSS a reuşit să „producă mai mult decât Germania la aproape toate categoriile de arme. Pentru armele de calibru mic şi artilerie, raportul era de 3/1; pentru tancuri, atingea un raport de 4/1 – diferenţă agravată de calitatea superioară a T-34. Până şi pentru avioanele de luptă, marja era de 2/1. Această superioritate industrială, contrar oricărei aşteptări, a permis Armatei Roşii, mai întâi, să absoarbă a doua mare ofensivă a Wehrmacht-ului, apoi, în noiembrie 1942, să lanseze o serie de contraatacuri devastatoare“[32], subliniază istoricul Adam Tooze.

Economia germană a reacţionat şi a compensat parţial întârzierea faţă de Uniunea Sovietică în 1944. Dar era prea târziu. Reich-ul nu putea să rivalizeze cu potenţialul industrial comun al URSS, Marii Britanii şi Statelor Unite, în vreme ce înregistra, în toate teatrele de operaţiuni, eşecuri, chiar dezastre. Ducând lipsă de oameni şi de materii prime, în ciuda jafurilor operate de naziști în toată Europa, suferind de pe urma unei baze industriale restrânse, a fost începută o redresare iluzorie. Autorităţile au preferat mai curând

să sacrifice producţia conform standardelor în faţa exigenţelor propagandei de a alinia cifre spectaculoase care să încălzească inimile germanilor. Trimişi la luptă în dispozitive modernizate, piloţii din *Luftwaffe* au plătit un preţ ridicat pentru acest pariu riscant.

Expertă în manipulare, propaganda roşie nu a reuşit totuşi niciodată să impună o imagine reală despre performanţa economică sovietică. Pe de altă parte, rivala sa nazistă, la fel de manipulatoare, a reuşit să acrediteze, în ciuda evidenţei, viziunea falsă a unei industrii de război cutezătoare, capabilă să reziste la bombe până la ultima suflare a regimului hitlerist. Un mit pe care cercetările istorice îl dezmint acum.

---

1. Basil H. Liddell Hart, *Les généraux allemands parlent*, Perrin, col. «Tempus», Paris, 2011 (ed. engleză 1948), p. 387.
2. Adam Tooze, Le Salaire de la destruction. Formation et ruine de l'économie nazie, Les Belles Lettres, Paris, 2012 (ed. engleză, 2006), p. 20.
3. Ibid., p. 157.
4. Cifre oferite de Karl-Heinz Frieser, *Le Mythe de laguerre-éclair. La campagne de l'Ouest de 1940*, Belin, Paris, 2003 (ed. germană 1995), p. 50 *sq.*
5. *Ibid.*, p. 54. *Ibid.*, p. 54.
6. *Ibid.*, p. 64.
7. Alexandre Sumpf, *De Lénine a Gagarine*, Gallimard, col. « Folio histoire », Paris, 2013, p. 266.
8. Nicolas Werth, « La société russe en guerre », în Omer Bartov *et alii*, *Les Sociétés en guerre, 1911-1946*, Armand Colin, Paris, 2003, p. 132.
9. Jean-Jacques Marie, *Staline*, Fayard, Paris, 2001, p. 522.
10. David M. Glantz et Jonathan House, *When Titans Clashed. How the Red Army Stopped Hitler*, University Press of Kansas, Lawrence, 1995, p. 35.
11. Götz Aly, *Comment Hitler a acheté les Allemands. Le IIIe Reich, une dictature au service du peuple*, Flammarion, Paris, 2005 (ed. germană 2005), p. 142.
12. Adam Tooze, *Le Salaire de la destruction*, *op. cit.*, p. 480.

13. Hélène Carrère d'Encausse, *Staline. L'ordre par la terreur*, Flammarion, col. « Champs », Paris, 1979, p. 108.
14. Mark Harrison, *Accounting for War. Soviet Production, Employment and the Defence Burden, 1940-1945*, Cambridge University Press, Cambridge, 1996, p. 68.
15. *Ibid.*, p. 122
16. *Ibid.*, p. 88
17. Nicolas Werth, « La société russe en guerre », în Omer Bartov *et alii*, *Les Sociétés en guerre, 1911-1946*, *op. cit.*, p. 137.
18. Mark Harrison, *Accounting for War*, *op. cit.*, p. 107.
19. *Ibid.*, p. 83.
20. Alexandre Sumpf, *De Lénine a Gagarine*, *op. cit.*, p. 280.
21. Mark Harrison, *Accounting for War*, *op. cit.*, p. 98.
22. *Ibid.*, p. 126.
23. *Ibid.*, p. 132.
24. *Ibid.*, p. 133
25. Adam Tooze, *Le Salaire de la destruction*, *op. cit.*, p. 236.
26. *Ibid.*, p. 499.
27. *Ibid.*, p. 501.
28. *Ibid.*, p. 517.
29. Albert Speer, *Au coeur du Troisieme Reich*, Le Livre de Poche, Paris, 1972 (ed. germană 1969).
30. Adam Tooze, *Le Salaire de la destruction*, *op. cit.*, pp. 585-588
31. *Ibid.*, pp. 557-559.
32. *Ibid.* p. 563.

Bibliografie selectivă

Harrison, Mark, *Accounting for War. Soviet Production, Employment and the Defence Burden, 1940-1945*, Cambridge University Press, Cambridge, 1996, 338 pagini

Overy, Richard, *War and Economy in the Third Reich*, Clarendon Press, Oxford, 1994, 390 pagini

Speer, Albert, *Au coeur du Troisieme Reich*, Le Livre de Poche, Paris, 1972 (ed. germană 1969), 796 pagini.

Tooze, Adam, *Le Salaire de la destruction. Formation et ruine de l'économie nazie*, Les Belles Lettres, Paris, 2012 (ed. engleză, 2006).

9. Montgomery, un general supraestimat

de Daniel FELDMAN
și Cédric MAS

Personalitatea şi acţiunile feldmareşalului Montgomery sunt subiect nesfârşit de controverse. În vreme ce este cam singurul lider britanic victorios în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, el este şi cel mai contestat. Zeificat de un întreg popor pentru victoria de la El-Alamein, valoarea sa este suspectă: oare nu este atât de lăudat pentru că britanicii au nevoie de un erou?

Montgomery îşi câştigă toate campaniile cu o armată britanică ce are neajunsuri foarte mari, împotriva unei armate germane aflată la apogeul puterii sale. Bilanţul lui militar nu are echivalent, printre Aliaţi, dar urmaşii săi nu beneficiază de acest lucru: el atrage critici care surprind prin numărul şi constanţa lor. Aceste reproşuri încep în timpul războiului. Americanii, susţinuţi de scrierile ulterioare ale generalilor germani şi ale anumitor autori britanici, sunt cei mai critici. Subliniind şi cele mai mici incidente pe care le-a avut Montgomery, ei îşi pun în valoare propriii generali.

Caracterul lui Montgomery îl face, este adevărat, antipatic. Personajul nu este social şi savurează conflictele. Devenit celebru la nivel mondial după El-Alamein, el irită prin vanitate, meschinărie ori remarcile ofensatoare la adresa colegilor sau superiorilor săi. Dar pentru a evalua performanţa militară a lui Montgomery trebuie să

lăsăm deoparte personalitatea sa pentru a ne concentra pe operaţiunile lui şi pe rezultatele obţinute cu armatele sale.

„Monty"

Bernard Law Montgomery se înrolează în 1908. Grav rănit în octombrie 1914, ocupă, pentru restul războiului, funcţii obscure în Statul Major. Între cele două războaie, Montgomery alternează poziţii în coloniile britanice (India, Egipt, Palestina) cu misiuni de instructor la prestigiosul Staff College. Se află în Irlanda la sfârştul Războiului de independenţă din 1921 şi conduce, în 1938-1939, o contrainsurgenţă rapidă şi reuşită împotriva revoltei arabe din Palestina. În armata britanică, Montgomery este un ofiţer de un profesionalism absolut şi care îşi îndeplineşte misiunea, indiferent de context şi mediul înconjurător. Mentorul său, Alan Brooke, se află în fruntea armatei începând cu 1941. Spirit independent, pasionat de meseria lui, mereu gata să încalce responsabilităţile superiorilor şi, după moartea soţiei, nemaiavând altă viaţă în afara armatei, Montgomery este atât admirat, cât şi considerat ca fiind imposibil de gestionat de către superiorii ierarhici.

La 53 de ani, conduce cu o competenţă remarcabilă o divizie de infanterie, în cadrul corpului de expediţie britanic în Franţa, până la reîmbarcarea de la Dunkerque, din iunie 1940 – fără ca unitatea lui să se confrunte cu marea parte a germanilor. Apoi se ocupă de apărare în Anglia, multiplică exerciţiile şi manevrele. În cele din urmă, în august 1942, Montgomery ajunge, printr-o întorsătură a destinului, în fruntea forţelor mereu bătute de Rommel în Egipt.

Rommel este pe punctul de a ataca Alam el-Halfa atunci când soseşte Montgomery. El are doar trei săptămâni pentru a para o lovitură şi a impune „schimbarea metodei": face inversul a tot ceea ce s-a făcut înaintea lui (planificarea unei eventuale retrageri pe Nil, împărţirea unităţilor în brigăzi de arme, ignorarea legăturii dintre armată şi aviaţie etc.) şi, cu atât mai uşor cu cât îşi urăşte

predecesorul, pe feldmareşalul Auchinleck. Ţine un discurs simplu şi ferm care ridică brusc moralul trupelor. Voinţa lui de a-şi crea o personalitate mediatică împotriva aurei „Vulpii deşertului" face minuni. În ciuda opiniei specialiştilor, el cere ca blindatele să rămână îngropate şi să fie folosite drept artilerie cu rază scurtă.

După ce dă lovitura, Rommel se gândeşte să atragă spre el tancurile inamice pentru a le distruge în spaţiu deschis. Interzicând contraatacurile pentru a relua sectoarele pierdute, Monty îi privează de orice şansă de reuşită. Citim uneori că planul defensiv pentru Alam el-Halfa a existat înainte de venirea lui Montgomery, care nu ar fi făcut decât să îl preia de la predecesorul lui. Poate fi adevărat în privinţa locului unde avea să se dea bătălia; în niciun caz pentru inversarea decisivă de tactică.

Ofensiva lui Montgomery la El-Alamein începe cu opt săptămâni după Alam el-Halfa. Armata italo-germană este cea mai puternică din cele vreodată comandate de Rommel şi superioritatea lui Montgomery – mai puţin de 2/1 – nu este copleşitoare, cu atât mai mult cu cât inamicul a adus întăriri puternice[1].

Înţelegerea lui cu privire la sistemele care stăteau la baza fiecărei armate îi permite lui Montgomery să conceapă o bătălie care să îi priveze pe nemţi de avantajele lor: atacuri puternice sparg noaptea poziţiile fortificate, dar în loc să încerce să exploateze acest lucru, Aliaţii, în frunte cu antitancurile şi tancurile, se îngroapă ziua ca să reziste contraatacurilor previzibile ale inamicilor. Lovitura este repetată în zone diferite la fiecare trei sau patru zile, ca să îl împiedice pe Rommel să reia iniţiativa. A forţa la o bătălie mai curând statică decât mobilă face ca iscusinţa tactică a veteranilor din *Afrika Korps* să fie inutilă. În plus, acest lucru le permite Aliaţilor să profite la maximum de sprijinul aviaţiei şi de o artilerie la îndemână pe front. Monty păstrează atunci iniţiativa şi îl obligă pe inamic să îşi folosească rezervele, ceea ce Rommel ezită să facă. Rezistenţa durează astfel două săptămâni, dar rezultatul este

inevitabil: Montgomery obţine o victorie totală, distrugându-şi inamicul care se prăbuşeşte pe loc, fără să fi fost încercuit.

Dar, odată învins inamicul, Monty nu reuşeşte să îşi ducă până la capăt demersul. Dacă şi-a constituit un mare corp blindat, îl lansează dezorganizat şi pe tot deodată, fără să ia în calcul ceea ce îi permiteau proviziile. Tancurile se pierd în deşert, rămân fără combustibil. Din lipsa de iniţiativă pe teren a tanchiştilor, o rută rămâne deschisă atât cât Rommel să scape. Eşecul blindatelor sale este un element de care Montgomery va ţine cont pentru viitor: forţele lui nu erau în stare să învingă prin manevre.

Victoria de la El-Alamein este renumită pentru efectele sale revigorante pentru un popor care acumula înfrângeri în faţa germanilor. Acest impact psihologic ascunde totuşi rolul decisiv al alegerilor militare ale lui Montgomery. La fel, fuga miraculoasă a lui Rommel atrage mai mult atenţia decât avansul rapid al lui Montgomery. Uităm care erau distanţele şi constrângerile logistice sau pur şi simplu că Tripoli este mai departe de bazele egiptene decât poziţiile aliate în Algeria. Cu toate acestea, sunt puţine de spus despre operaţiunile lui din iarna 1942-1943, ca şi despre străpungerile liniilor Mareth şi Akarit, iar eşecul său, minimalizat, la sfârşitul campaniei (Enfidaville), rămâne fără consecinţe.

Campania din nord-vestul Europei

În vreme ce poartă campania în Tunisia, Montgomery intervine decisiv în conceperea operaţiunii *Husky*, debarcarea în Sicilia: reuşeşte ca asaltul să fie concentrat în mâna aviaţiei, în vreme ce planul iniţial prevedea atacuri dispersate. Dar manierele lui creează animozităţi şi generalul Alexander este cel desemnat să conducă operaţiunea. În iulie 1943, Montgomery debarcă în Sicilia alături de Patton. După succesul iniţial, campania rămâne laborioasă. Germanii se retrag planificat. Mai târziu, în Italia, Monty, plasat într-un sector secundar, avansează lent pe coasta adriatică.

În ianuarie 1944, Montgomery preia comanda forţelor terestre ce trebuiau să debarce în Normandia. Are în subordine aproximativ un milion de oameni. Imediat, forţează mâna celorlalte servicii (marină, aviaţie) pentru a spori amploarea primului val de debarcare, care trece de la patru la opt divizii[2]. Această schimbare este decisivă pentru succes: a debarca în forţă de pe 6 iunie 1944 le tăia germanilor şansa să refacă dezechilibrul iniţial.

Apoi, Montgomery conduce lupta dificilă pentru a ieşi din capul de pod din Normandia (iunie-august 1944). Le impune germanilor să îşi implice rezervele blindate acolo unde el îşi concentrează puterea de foc. Să nu scape iniţiativa, să evite retragerile şi să îi priveze pe Rommel, Rundstedt şi Kluge de orice posibilitate de contraofensivă sau manevră, iată ce îi pare mai important decât o avansare ipotetică şi vulnerabilă la contraatacuri. Privilegiind moralul oamenilor, nu posesia teritorială, Montgomery se mulţumeşte cu un cap de pod mai redus decât se hotărâse iniţial, de îndată ce poate să îşi pună planul în aplicare şi să priveze Wehrmacht-ul de calităţile sale de manevră. Nu are aşa mare importanţă dacă nu este cucerit Caen înainte de iulie, atâta vreme cât germanii sunt nevoiţi să facă pe pompierii de la un capăt la altul al frontului, uzându-se ireversibil, până la distrugere.

În vara lui 1944, Marea Britanie începe să ducă lipsă de trupe, pierderile nu sunt toate înlocuite. În ciuda tuturor inconvenientelor, Montgomery reuşeşte să atace necontenit, să învingă complet inamicul şi să păstreze puterea forţelor sale. Abordarea lui metodică şi exploatarea puterii de foc nu îi lasă inamicului nicio şansă de a răsturna cursul bătăliei. După ce înregistraseră întârzieri faţă de planul iniţial, străpungerea frontului şi apoi exploatarea le permit americanilor şi britanicilor să ajungă la Sena, să o treacă şi să elibereze teritoriile până în Belgia cu luni înainte faţă de planul iniţial.

Dar atunci când câştigă cea mai mare bătălie, lui Montgomery i se retrage, la sfârşitul lui august, comandamentul terestru (devine feldmareşal în compensaţie). Rămânând doar cu anglo-canadienii

în subordine, încearcă să treacă Rinul la Arnhem în cadrul Operaţiunii Market Garden (septembrie 1944), o operaţiune care este ca o negare a tot ce practicase până atunci. Atacul este o împingere de la Eindhoven la Arnhem pe o axă unică, tăiată de şase cursuri de apă. Efortul nu se poate balansa de pe o direcţie pe alta. Aproape de final, germanii îşi concentrează rezervele mai repede decât Aliaţii. În plus, atuurile esenţiale ale anglo-canadienilor sunt neglijate: artileria lor puternică se află cu mult în spate şi grupurile aeropurtate nu se adaptează la prezenţa, totuşi cunoscută, a unităţilor blindate aflate în apropierea obiectivelor lor. Fără punctul final de la Arnhem, teritoriul cucerit nu este decât o fundătură. Operaţiunea este cel mai cunoscut eşec al lui Monty, chiar dacă, odată cu retragerea, ceea ce uimeşte este faptul că Aliaţii au reuşit să se apropie atât de mult de obiectivul lor, în vreme ce această operaţiune îndrăzneaţă este atât de departe de stilul, precum şi de capacităţile forţelor lui Montgomery.

Acuzând lovitura, şi mobilizat de eliberarea Antwerpului pe care, precum alţii, o neglijase, Montgomery rămâne în retragere în toamna lui 1944. Când inamicul contraatacă în Ardeni (decembrie 1944), el coordonează eficient apărarea în nordul versantului, dar ceea ce atrag mai mult atenţia sunt tensiunile cu americanii şi gafele lui la o conferinţă de presă decât reuşita militară. Apoi, dă lovitura de graţie apărării germane, la vest de Rin, în februarie 1945 (operaţiunile Veritable şi Grenade), înainte de a încheia campania pe malurile Mării Baltice, aproape de Lübeck, devansându-i pe sovietici.

Ce fel de conducător militar este Montgomery?

Examinarea rapidă a campaniilor lui Montgomery arată că nu avea nicio metodă de luptă stabilită, dar concepea fiecare operaţiune ca pe o confruntare a două sisteme pe ale căror avantaje şi dezavantaje trebuia să le analizeze. Monty nu avea nicio configuraţie sau operaţiune „tip" – încercuirea, bătălia de distrugere,

operațiunea în adâncime... ci câteva principii-cheie: prioritatea acordată moralului, combinarea armelor și păstrarea inițiativei pentru a-și impune ritmul în fața inamicului. Le aplică indiferent de teren (deșert, fortificații, câmpie, fluviu, pădure, maluri) sau de bătălie (de apărare, atac, manevră, debarcare). Începând cu 1943, Aliații au o superioritate numerică indispensabilă atacului, dar care nu este suficientă pentru a învinge, după cum o arată dificultățile lui Clark în Italia, în toamna lui 1944, ale lui Patton la Metz și ale lui Hodges în Aix-la-Chapelle[3]. Montgomery reușește să obțină victorii implacabile. Își impune voința în fața inamicului, ceea ce poate întârzia încheierea acțiunii, dar fără speranța de a-și reveni. Asemenea unui jucător de șah, Monty creează o situație în care el, dar și inamicul sunt conștienți că, exceptând o greșeală grosieră, Aliații vor învinge. Câștigă fără să joace la cacealma, fără pompă, ci cu profesionalism, metodă și un risc minim.

Acest mod de a purta războiul a condus la reproșul cel mai des adresat lui Montgomery, acela că era „prea precaut", o critică ce provine de la Eisenhower, care a scris în aprilie 1943: „[Montgomery] nu va face niciodată în mod voluntar o mișcare fără să fie absolut sigur de reușită [...], înainte de a fi concentrat atât de multe dispozitive că oricine ar obține rezultatul". Ne gândim la vara lui 1943 când Monty cere mijloace grele înainte de a trece prin trecătoarea Messina într-un sector neapărat. Dar realitatea campaniilor arată că Montgomery nu s-a bucurat decât ocazional de o superioritate materială covârșitoare (dincolo de 3/1) așa cum ne-am imagina. Atacă la mai puțin de 2/1 la El-Alamein, și la aproximativ două săptămâni după debarcarea din Normandia, există pentru câteva zile o egalitate între Aliați și germani. Înainte de toate, prin pregătirea și metoda lui mobilizează în punctele cheie maximumum resurselor sale, mult mai mult decât inamicul. Eisenhower amestecă cele două puncte într-un rezumat înșelător: generalul care nu știe să utilizeze toate mijloacele pe care le are la dispoziție ar fi rău; sau este ceea ce se critică la adresa lui Montgomery, „prea prudent".

La fel, la Montgomery, importanţa artileriei sau a asalturilor pregătite nu are nimic de-a face cu metodele din 1918. Privilegiind ofensivele scurte pe fronturi mici, cu atenţie la moral şi la stăpânirea ritmului, Monty se delimitează clar de Marele Război. Refuzând să insiste cu obstinaţie dacă luptele devin prea sângeroase, el schimbă mereu axa de atac la El-Alamein, în Normandia, în Renania. El dozează mai degrabă decât să stăruiască. Limita tehnicii sale constă în concentrarea pe un front îngust, ceea ce permite, în schimb, şi concentrarea inamicului: atacurile nu pot să străpungă înainte de epuizarea rezervelor inamice.

De fapt, Montgomery ţine cont de particularităţile şi limitele trupelor sale. Ceea ce s-ar potrivi germanilor şi sovieticilor nu e valabil pentru britanici. A menţine moralul recruţilor neîndoctrinaţi, aflaţi departe de patria mamă, cere cu atât mai multă atenţie cu cât, prin acumularea victoriilor, inamicul este perceput ca fiind redutabil. Penuria de oameni agravează această slăbiciune – a te trezi încercuit, apoi distrus, ar fi catastrofal. În cele din urmă, echipamentul, la fel de mediocru precum formarea, limitează capacitatea de manevră.

Reproşul cel mai pertinent adresat lui Montgomery este poate incapacitatea lui de a-şi încercui inamicul (El-Alamein, Tunisia, Sicilia, Falaise). Este adevărat că nu este niciodată obiectivul lui: preferă să îşi epuizeze inamicul până la distrugere, făcând străpungerea mecanică. Dar operaţiunile pot oferi uneori oportunităţi de încercuire pe care Monty încearcă să le folosească, fără să reuşească vreodată. Bătălia mobilă întrerupe comunicaţiile şi Monty pierde repede controlul asupra evenimentelor.

În special, Montgomery nu are nicio plăcere pentru teoretizarea acţiunilor sale. Este, înainte de toate, un practician, evitând să enunţe generalităţi („a avea controlul aerului", „a păstra moralul", „dezechilibrarea adversarului" etc.) care nu surprind subtilitatea operaţiunilor. Cum metodele lui nu au nici eleganţă, nici romantism, ele

nu sunt niciodată obiectul unor analize atente: succesele sale rămân greşit înţelese.

Iar lipsa teoretizării îl face să ignore limitele tehnicii sale de comandă, de exemplu, atunci când circumstanţele – terenul, comunicaţiile, întinderea frontului raportată la rezervele disponibile – împiedică bascularea efortului lui principal pe diferite axe pentru a conserva iniţiativa. A fost cazul la Mareth în martie 1943, în Italia în toamna lui 1943 şi, mai ales, la Arnhem în 1944.

Din anii 2000, ca urmare a lucrărilor de referinţă ale lui Stephen Hart sau John Buckley, istoricii descoperă calităţile lui Montgomery, competent în bătălii în linie ca şi în cazul debarcărilor cele mai complexe, comandând fără a priori toate naţionalităţile şi toate tipurile de trupe. Sunt rari ofiţerii aliaţi despre care să se spună acestea. Detaliind, Montgomery mai curând îşi adaptează tehnicile la mijloacele şi scopurile sale decât să îl copieze pe inamic. Ba mai mult, face aşa încât subordonaţii lui principali să îi împărtăşească valorile care stau la baza planurilor sale, ceea ce se traduce printr-o coerenţă a execuţiei pe care cu greu o găsim la americani. Iar el însuşi nu este nici fascinat, nici impresionat de germani, considerând că aceştia îşi au calităţile şi defectele lor, pe care le vede ca pe un parametru printre altele.

Montgomery îşi merită locul în panteonul marilor lideri militari din al Doilea Război Mondial. Dacă ar fi fost mai degrabă mărinimos decât disprețuitor cu colegii săi sau cu Eisenhower şi dacă nu ar fi fluturat cu o asemenea aroganţă părerea foarte bună pe care o avea despre sine însuşi, dezbaterea pentru a afla dacă este supraestimat nici măcar nu ar mai fi avut loc.

---

1. Raţiile aproximative între Aliaţi şi Axă variază între 1,4/1 şi 2/1, în funcţie de arme (de exemplu, 1,7/1 [910/565] pentru tancuri) şi felul de a număra efectivele serviciilor. Înainte, Auchinleck dispusese, pentru atacurile lui, de o raţie între 4/1 până la 7/1, în funcţie de operaţiune.

2. Planul în vigoare la venirea lui Montgomery prevedea o debarcare a trei divizii sprijinite de o divizie aeriană. Montgomery îl modifică și trece la 4 divizii pentru debarcare și 3 divizii aeriene.
3. Patton este considerat de germani ca fiind „sărman și timid" la Metz în 1944, însă critică nu va avea același renume, după război, precum cele adresate lui Montgomery.

Bibliografie selectivă

Buckley, John, *Monty's Men: the British Army and the Liberation of Europe*, Londres, Yale University Press, 2013.

Copp, Terry, *Cinderella Army: The Canadians in Northwest Europe, 1944-1945*, University of Toronto Press,Toronto, 2007.

Feldmann, Daniel; Mas, Cédric, *Montgomery*, Economica, Paris, 2014.

Fennell, Jonathan, *Combat and Morale in the North African Campaign. The Eighth Army and the Path to El-Alamein*,
Cambridge University Press, Cambridge, 2011.

French, David, *Raising Churchill's Army: The British Army and the War against Germany 1919-1945*, Oxford University Press, Oxford, 2001.

Hamilton, Nigel, *Monty*, Hamish Hamilton, 3 volume, Londra, 1981, 1984, 1986.

Hart, Stephen, *Colossal Cracks: Montgomery's 21st Army Group in Northwest Europe, 1944-45*, Praeger, Westport, 2000; reed. Mechanicsburg, Stackpole, 2007.

Lamb, Richard, *Montgomery in Europe 1943-45: Success or Failure?*, Buchan & Enright, Londra, 1983.

Montgomery, Brian, *A Field Marshal in the Family*, Constable, Londra, 1974; reed., Barnsley, Londra, 2010.

10. Waffen-SS: soldați de elită

de Jean-Luc LELEU

În panteonul corpului militar de elită, *Waffen-SS* deține cu siguranță un loc special, în care fascinația se împletește cu mirosul de sulf. Credința comună este că fanatismul soldaților SS i-ar fi făcut pe aceștia nu numai să dispreţuiască pericolul pe câmpul de luptă, ci şi să se comporte fără milă cu adversarii lor, pe front sau în teritoriile ocupate. Această idee nu este una nouă. Ea se răspândise în rândul poporului german după prima iarnă a războiului din Est[1]. Pe scurt, de-a lungul deceniilor, această imagine s-a cristalizat pe presupunerea că elitismul militar şi criminalitatea erau, în cazul soldaților SS, cele două feţe ale aceluiaşi fanatism războinic. Oricare dintre aceste perspective era favorizată, în funcţie de preferinţele autorilor, care, cel mai adesea, treceau cu vederea ce nu era în acord cu viziunea lor. Cât despre apologeţii acţiunilor de război şi ai bravurii militare, acest fenomen, perceptibil în Franţa începând cu anii 1970 (în special prin lucrările lui Jean Mabire), a rămas la fel de actual. Pentru a ne convinge, nu trebuie decât să citim cu atenţie revistele de istorie care apar la chioşcurile de ziare în prezent. Puţine sunt lunile în care să nu apară o anchetă, un articol sau chiar un număr special dedicat organizaţiei SS în general sau filialei sale militarizate (*Waffen-SS*), în special.

Fără a pretinde că epuizăm subiectul în câteva pagini şi dincolo de aceste remarci care sunt vădit generale, referindu-se la o organizaţie armată ale cărei efective au numărat aproximativ 800 000 de militari, mai multe aspecte permit conturarea unei idei mai clare despre ce a însemnat valoarea profesională a trupelor *Waffen-SS* pe parcursul conflagraţiei. Cum altfel se defineşte elitismul militar dacă nu prin capacitatea unui corp de armată de a-şi îndeplini misiunea rapid şi eficient (adică înregistrând pierderi minime)? Cu toate acestea, după cum vom vedea, este nevoie să adaugăm la această definiţie o dimensiune mult mai puţin obiectivă: o perspectivă asupra acestor oameni care depindeau, în mare măsură, de propagandă.

Elitismul, valoarea supremă a organizaţiei SS

Cultul organizaţiei SS pentru elitism era o parte intrinsecă a ideologiei sale. Indiferent de domeniul de acţiune vizat de SS, aceasta a vrut să deţină monopol, sau cel puţin, să fie o avangardă. Revendicată de Heinrich Himmler, această ambiţie s-a construit pe două coordonate, pornind de la convingerea că întruchipează superioritatea rasială, considerată sursă a tuturor virtuţilor „Ordinului Negru" (aşa cum s-a autodenumit SS). Această superioritate a fost garantată prin selecţia rasială a candidaţilor – pe baza unor criterii medicale, de înălţime, de aspect fizic şi de origine – precum şi de o serie de reguli care reglementau nu numai viaţa militarilor SS, ci şi pe aceea a soţiilor lor. Apoi, elitismul autoproclamat al organizaţiei SS se baza pe convingerea că întruchipa cea mai pură ideologie naţional-socialistă şi, în acest scop, era organul executiv cel mai fiabil în slujba regimului şi a conducătorului său, Adolf Hitler. În acest sens, înăbuşirea aripii revoluţionare a NSDAP (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei – Partidul Muncitoresc Naţionalist-Socialist German – n.red.), pe 30 iunie 1934, a fost un act fondator: a fi capabil, în numele fidelităţii faţă

de Hitler, să funcţionezi ca instrument de epurare şi de executare a „tovarăşilor de partid" era un argument invocat de Himmler în octombrie 1943 pentru a demonstra că avea să meargă până în pânzele albe în privinţa eliminării evreilor[2].

De asemenea, atunci când SS a arătat, în anii 1930, ambiţii în domeniul militar (care până atunci fusese strict rezervat armatei), a făcut-o cu dorinţa de a fi cea mai bună. Asemenea regelui Midas care transforma în aur tot ce atingea, SS pretindea că îşi transforma toţi militanţii în soldaţi. Scopul nu era acela de a forma *militari* a căror singură misiune era războiul, ci acela de a forma *soldaţi politici* conduşi de ideologie, luptând constant în numele acesteia, cu sau fără arme[3].

Nivelul de pregătire militară în ajunul conflictului

Să ne amintim mai întâi câteva adevăruri elementare. Nu numai că bătăliile nu sunt o activitate intelectuală (sau sunt într-o proporţie neînsemnată), dar acestea lasă loc curajului doar într-o măsură limitată şi, în orice caz, mult mai mică decât ne arată filmele de război. Într-adevăr, valoarea profesională a trupelor militare se bazează în primul rând pe o bază de competenţe tehnice – a şti să folosească armele şi dispozitivele pe care le au – şi tactice – a şti, la fiecare nivel ierarhic, să se desfăşoare pe teren în funcţie de misiune şi să asigure cooperarea între divizii. La aceste competenţe de bază, se adaugă capacităţi individuale de anduranţă în ciuda lipsurilor – sete, foame, lipsa de somn – sau a condiţiilor climatice nefavorabile – frig, căldură, intemperii. Alţi factori de ordin moral pot să însufleţească soldaţii – ataşamentul faţă de lideri, spiritul de echipă, adeziunea la misiune etc. – dar ar fi zadarnic să credem că aspectul moral poate să compenseze deficienţele tehnice şi tactice menţionate mai sus, altfel decât cu preţul unor pierderi grele. Cu toate acestea, astfel de victorii în stil Pyrrhus, prin forţa împrejurărilor, nu pot fi repetate.

Deci care a fost valoarea profesională a trupelor SS în timpul celui de-al Doilea Război Mondial?

Cu siguranță variabilă în cei aproape șase ani de conflict și, totodată, slabă în faza de început. Grupări de detașamente paramilitare create de la zero în 1933 și gărzi pentru lagărele de concentrare, unitățile armate SS numărau aproximativ 25 000 de soldați activi în ajunul războiului. Forță paramilitară lipsită de tradiții, aceste unități au fost nevoite să creeze totul de la zero. Trebuie să recunoaștem că nu le-a ieșit prea bine, începând cu instruirea militară a primelor promoții de cadeți SS (1 138 de ofițeri care au absolvit *SS-Jünkerschulen* înainte de război). Aceștia erau de obicei instruiți de foști subofițeri, care aveau metode limitate, și chiar mai puține competențe și timp la dispoziție. Grăitor este faptul că instruirea cadeților SS a variat de la zece la șaisprezece luni înainte de război, în loc de douăzeci și patru de luni, cum era cazul pentru armata terestră (*Heer*). Printre candidați se regăseau o serie de indivizi săraci sau de rang inferior, cărora SS le-a oferit oportunitatea unui progres social. Astfel, aproape jumătate dintre studenții acestor prime promoții nu erau considerați apți pentru a deveni ofițeri în armata terestră, dezmințind afirmațiile ulterioare ale apologeților foștilor generali SS[4]. Nici ofițerii superiori SS nu erau un model; de exemplu, au fost admonestați de inspectorul trupelor SS pentru că nu s-au prezentat la un exercițiu tactic pe care acesta îl ordonase[5]. La aceasta s-a adăugat o centralizare întârziată a instrucției, abia din 1937, ceea ce a dus la disparități între unitățile SS, determinate de capacitățile comandantului lor.

Waffen-SS la testul războiului

În ciuda lipsei aparente de valoare profesională, primele campanii victorioase ale războiului le-au permis unităților SS să își îndeplinească rolul. Confruntându-se cu adversari depășiți numeric sau zguduiți de o strategie germană extraordinară, trupele SS au

reuşit să câştige prin cutezanţă. Eşecurile ocazionale nu le-au ştirbit dorinţa de a face parte din elită. Represaliile asupra civililor şi soldaţilor capturaţi au condus la estomparea prin sânge a eşecurilor suferite. Astfel, execuţia a aproape o sută de prizonieri de război britanici în Wormhout, în mai 1940, a fost precedată de o operaţiune mortală în care soldaţii SS s-au lansat într-un atac „umăr la umăr", fără arme grele, strigând „*Heil Hitler*"[6].

Această lipsă de profesionalism a fost aspru pedepsită după începutul războiului pe Frontul de Est. De îndată ce campania a fost lansată, asemenea comportamente nesăbuite nu au mai fost posibile. În cinci luni de la începerea Operaţiunii *Barbarossa*, numărul soldaţilor SS ucişi pe Frontul de Est s-a ridicat la 10 403, adică 9% din personalul de campanie SS în momentul declanşării operaţiunii... iar rata mortalităţii era de două ori mai mare decât aceea a armatei terestre[7]. Aceste pierderi i-au făcut pe comandanţii unităţilor SS, dacă nu să îşi pună la îndoială propriile acţiuni, măcar să găsească măsuri provizorii. Prima dintre acestea a fost să revadă procesul de instruire a recruţilor, impunându-le în cadrul unităţilor o formare cât mai apropiată de condiţiile pe care aveau să le întâlnească pe front. Fostul comandant responsabil de instruirea gărzilor lagărelor de concentrare, Theodor Eicke, a pus bazele instruirii tuturor unităţilor SS începând cu sfârşitul anului 1941[8]. De asemenea, după cum reiese din relatările comandanţilor de unitate ai diviziei *Das Reich* (una din cele 38 de divizii Waffen-SS – n.red.) în 1942, soldaţii SS au învăţat multe de la cei ai Armatei Roşii. Într-adevăr, soldaţilor le lipsea o formare solidă în domenii esenţiale pentru luptele de infanterie: acţiuni ofensive în pădure sau pe timp de noapte, capacitatea de a se camufla şi de a se apăra eficient, menţinerea unei discipline militare stricte. Mai presus de toate, nu trebuiau să mai „aibă loc atacuri în grup precum cele care au avut loc frecvent în campaniile precedente şi, de asemenea, la începutul campaniei din Rusia"[9].

Achiziţia tancurilor blindate de tip Panzer şi suplimentarea de puterii a reprezentat a doua încercare de a limita pierderile cauzate de carenţele profesionale ale trupelor. Spre deosebire de practicile curente din cadrul instituţiilor militare tradiţionale, unităţile SS nu au încetat să intrige, din iarna anului 1941 până în vara lui 1942, când au fost transformate în divizii blindate. Sărind peste anumite relaţii ierarhice, uneori acţionând fără ştirea lui Himmler, comandanţii de unitate SS au ştiut să folosească influenţa şi prestigiul dobândit cu greu de unităţile lor pentru a-şi atinge scopurile[10].

Această conversie în unităţi de blindate a permis şi celor mai vechi unităţi SS să deţină o putere de foc superioară, însă a dat naştere altor dificultăţi de ordin tactic. Pentru a manevra tancurile în luptă, liderii SS au fost nevoiţi să asume pierderi care în alte condiţii puteau să fie evitate. Pe parcursul primei acţiuni a corpului armat de blindate SS, în februarie-martie 1943, treizeci de blindate de tip Panzer au fost sabotate intenţionat pentru a nu ajunge funcţionale în mâinile sovieticilor[11]. De asemenea, când un comandant de batalion de infanterie mecanizată a fost numit la conducerea unui regiment de blindate *Leibstandarte SS Adolf Hitler*, în noiembrie 1943, efectul a fost dezastruos: potenţialul unităţii a fost redus într-o singură lună la un sfert din blindatele Panzer, divizia fiind chiar nevoită să oprească un atac frontal care se transforma într-un dezastru[12]. Chiar comandantul corpului de blindate SS s-a plâns, după bătălia de la Harkov, că atacul frontal era încă „prea preferat", în detrimentul unor manevre tactice mai sofisticate – atacarea pe flancuri, atacuri de noapte etc. – care erau, din punctul lui de vedere, „prea rar puse în aplicare". Totodată, a fost nevoit să le aducă aminte comandanţilor de unităţi această axiomă tactică: lipsit de alternative, a insistat pe necesitatea de a stabili planuri de atac în care să fie foarte clară axa pe care se concentrează efortul principal[13].

Cu toate acestea, doar în primăvara anului 1943 formaţiunile germane de recrutare ale *Waffen-SS* au făcut dovada adevăratei lor

valori militare. În acel moment, dispuneau de suficient echipament, de un personal care încă mai era motivat şi de cadre militare care fuseseră formate în cadrul şcolii anevoioase pe care a reprezentat-o războiul din Est. Politica SS încuraja promovarea tinerilor ofiţeri care aveau în jur de treizeci de ani şi a căror principală calitate militară era cutezanţa în luptă. Astfel de ofiţeri „neînfricaţi" (*Draufgänger*) s-au impus în fruntea regimentelor şi diviziilor de blindate SS în ultimii doi ani de război. Aceasta a contribuit mult timp la menţinerea pe o linie de plutire a unităţilor SS, a căror recrutare devenise problematică. Din toamna anului 1943, SS s-a confruntat cu o adevărată criză de personal: dorindu-şi să sporească fără încetare numărul de divizii SS, cadrele necesare pentru înlocuirea pierderilor au început să lipsească. Situaţia s-a înrăutăţit, forţând conducerea SS să coboare standardele de recrutare până la încorporarea masivă în cadrul unităţilor germane a unor persoane care au dus semnificativ la scăderea valorii lor. În cadrul diviziei a 9-a SS, de exemplu, în ianuarie 1945, mai mult de jumătate dintre soldaţi erau născuţi în afara „Marelui Reich", iar majoritatea considerau că Reich-ul pierduse deja războiul[14].

O elită europeană?

Apologeţii soldaţilor SS s-au mulţumit după 1945, în perioada Războiului Rece, să prezinte *Waffen-SS* ca prototip al armatei europene (şi implicit, „antibolşevice") pe care şi-o doreau liderii de la vremea aceea. Adevărul trebuie căutat altundeva. SS nu a reuşit multă vreme să seducă mulţi voluntari din ţările cucerite sau neutre. În momentul ofensivei împotriva Uniunii Sovietice din iunie 1941, divizia *Wiking SS*, prezentată la început ca prototip al unităţii „germanice", includea în rândurile sale un număr relativ mic de voluntari străini, abia 6% din efectivele sale (1 142 străini din 19 377)[15]. Prin eliminarea numeroaselor contingente de etnici germani (*Volksdeutschen*) născuţi în afara Reich-ului (mai ales în statele

din bazinul Dunării), cei 37.367 de voluntari străini „germanici" ce serveau în uniforma SS reprezentau încă pe 31 ianuarie 1944 un număr „ teribil de mic", conform declarației responsabilului de recrutare, adică 7,5% dintre soldații SS de la acea dată[16]. Dacă efectivele au crescut cu siguranță în ultimele cincisprezece luni ale conflictului – de îndată ce SS, cu părere de rău, a renunțat parțial la preceptele sale rasiste – este clar că unitățile străine ale *Waffen-SS* au jucat, în general, un rol militar minor în conflict, cel mai adesea fiind folosite în lupta împotriva partizanilor până în anul 1943, apoi fiind aruncate în focul bătăliilor care le-a topit repede. Apărarea Berlinului de câteva sute de soldați SS străini în mai 1945 – inclusiv francezi – atât de lăudată de apologeții „Ordinul Negru" după război, nu ar trebui să ne inducă în eroare. Mai mult decât atât, soldații care – cei mai mulți germani – aparțineau corpului de luptă motorizată și blindată SS sunt cei care au fost recompensați, în timpul războiului, cu 90% din Crucea Cavalerilor Crucii de Fier, unul dintre cele mai înalte distincții militare germane[17]. Deși criteriul este extrem de discutabil – dată fiind instrumentalizarea făcută de regimul nazist – el prezintă o idee asupra rolului militar minor jucat de trupele străine în cadrul *Waffen-SS* .

Originile mitului: lobby și propagandă

Este interesant acum să revenim la originile reputației elitiste atât de strâns asociată cu trupele SS. Desigur, această reputație nu era lipsită de fundament. Tenacitatea, curajul sau fanatismul – în funcție de opinia fiecăruia – s-au întâlnit în timpul campaniilor și luptelor cu imaginea soldaților regimentului *SS Deutschland*, care au preferat mai degrabă să moară decât să se retragă din fața unui contraatac al blindatelor britanice în mai 1940. Diferența față de alte trupe considerate „de elită" a fost reprezentată de felul în care asemenea acte au fost manipulate de Himmler. Astfel, în cazul citat,

el s-a grăbit să îi înainteze raportul comandantului de regiment lui Hitler, care a fost vizibil impresionat[18]. O asemenea valorizare a trupelor făcută de Himmler pe lângă Fhürer – constant repetată în discuţiile lor – a avut mereu aerul a ceea ce numim astăzi *lobby*. Obiectivul lui Himmler a fost dublu: să legitimeze în ochii lui Hitler funcţia militară a SS – care concura astfel cu armata – şi să profite de starea de război pentru a extinde influenţa organizaţiei în cadrul regimului. Însă orice sporire a puterii nu putea să se justifice decât în domeniul militar. Este ceea ce face SS în primele luni ale conflictului: astfel, efectivele sale au crescut de la 0,6 la 2,4% din armata terestră din septembrie 1939 până în iunie 1940[19].

În intrigile sale, menite să facă din *Waffen-SS* „vitrina ideologică" a „Ordinului Negru", Himmler a găsit în Hitler un interlocutor receptiv şi conciliant: faptul că „trupa Partidului", reprezentând atât o elită rasială, cât şi ideologică, a fost şi o elită militară era un discurs pe care Führer-ul era mereu gata să îl asculte[20]. Odată cu eşecul Operaţiunii *Barbarossa* la porţile Moscovei şi criza de încredere care a urmat între Hitler şi generalii lui, în decembrie 1941, dictatorul a văzut în *Waffen-SS* „exemplul viitorului Wehrmacht-ului naţional-socialiste", deschizând treptat calea spre dezvoltarea sa, până la a o transforma în modelul societăţii germane armate[21]. De asemenea, beneficiarii celor mai înalte distincţii militare au servit acestui scop. Prin promovarea ofiţerilor SS proveniţi din clase sociale modeste, regimul a putut să glorifice modelul soldatului a cărui eficacitate militară îşi avea sursa în aderarea acestuia la naţional-socialism[22]. Această voinţă politică a regimului, menită să promoveze ramura armată a SS a venit să înlocuiască seducţia pe care o reprezentase cu câţiva ani în urmă „Ordinul Negru" la nivelul societăţii germane. Un element determinant trebuie să fie pe deplin înţeles pentru a percepe resorturile imaginii elitismului asociată cu *Waffen-SS*: spre deosebire de *Wehrmacht*, armata de recruţi în care putea să fie mobilizat orice cetăţean al Reich-ului ajuns la vârsta

care îi permitea să folosească armele, *Waffen-SS* nu a fost decât aripa armată a unei organizaţii a partidului nazist. Ca atare, ea nu putea – teoretic – să încorporeze decât voluntari. Pentru a atrage numărul mare de candidaţi necesari dezvoltării ei, estetica şi elitismul au fost vectori esenţiali de publicitate. Primele campanii de propagandă SS pentru recrutare, bazându-se pe un argument ideologic arid, nu prea suscitaseră entuziasm, în afara cercului de activişti SS, presaţi de „Ordinul Negru" să se alăture aripii sale armate. De altfel, şeful de recrutare al SS făcuse cu ceva vreme înainte această constatare, subliniind din noiembrie 1940 că era „imposibil să se asigure recrutarea la timp [...] dacă nu devenim cu adevărat garda Führer-ului[23]". Prin urmare, serviciile sale au apelat, din 1941, la un grafician talentat, Ottomar Anton, ale cărui afişe cu aspect îngrijit au oferit *Waffen-SS* o imagine foarte atractivă, capabilă să suscite interesul în rândul tinerilor, ţinte direct vizate. Până în 1944, afişele lui Anton au însoţit cele mai multe dintre campaniile de recrutare SS atât în Reich, cât şi în teritoriile ocupate. În acest demers de seducere, afişele au reprezentat totuşi doar un suport de propagandă, printre altele. Conştient de importanţa imaginii organizaţiei sale în rândul publicului şi al conducătorilor germani, din primăvara anului 1940 Himmler a pus bazele unei comunicări perfecte, prin crearea unei companii de propagandă SS, încredinţată directorului săptămânalului SS *Das Schwarze Korps*, Gunter d'Alquen. O asemenea lovitură de graţie a fost legitimată, cu sprijinul lui Hitler, de pretextul că armata împiedica orice evocare a trupelor SS[24]. Mai puţin crearea unităţii în sine, cât formatul ei era acela care trăda ambiţiile imense afişate deodată de SS în domeniu: în timp ce nu existau suficiente companii de propagandă pentru alocarea uneia fiecărei armate a Wehrmacht-ului, s-a creat o secţiune de corespondenţi de război menită să acopere operaţiunile celor trei formaţiuni de teren SS şi ale diviziei de poliţie în campania din 1940. Acest regim de excepţie s-a menţinut practic până

la sfârşitul războiului. Inundând literalmente presa şi ştirile germane, unitatea a semănat astfel germenii unei propagande ale cărei roade se văd încă. Din 1940, 282 de reportaje scrise de corespondenţii de război SS sunt transmise spre presa germană, fiecare dintre texte fiind publicat în medie de şase ori dintr-un total de 1 716 apariţii. Şi acesta nu era decât începutul. În 1942, numărul de publicaţii atingea aproape 7 200. În plus, 11 000 de fotografii au fost publicate în organele de presă ale Reich-ului în primii trei ani de funcţionare a unităţii SS. În 1941, precum şi în 1942, ştirile săptămânale proiectate în cinematografe cuprindeau, în medie, două până la trei pasaje despre *Waffen-SS*[25]. Fenomenul nu a făcut decât să se accentueze cu trecerea timpului. La sfârşitul anului 1941, Goebbels constata că unităţile *Waffen-SS*, care totuşi reprezentau mai puţin de 5% din efectivele implicate în Est, ocupau „cel puţin 30 până la 40%" din articolele ziarelor şi revistelor ilustrate, îngrijorat fiind de repercusiunile pe care un asemenea dezechilibru putea să îl aibă asupra moralului armatei terestre, care trebuia „să poarte toată povara campaniei din Est". El nu a mai exprimat asemenea rezerve după 1942, când Waffen-SS a fost promovată de regim drept modelul militar de urmat.

Felul în care această propagandă a fost primită de public nu poate fi înţeles fără să se ia în seamă câteva atuuri de care *Waffen-SS* dispunea pentru promovarea ei, începând cu cele două caractere grafice SS, ca nişte fulgere, ce reprezentau o „acumulare de energie şi rapiditate[27]". În afară de această estetică grafică, *Waffen-SS* a ştiut să se evidenţieze faţă de alte organizaţii ale partidului şi ale Wehrmacht-ului printr-o uniformă distinctă, mereu în avantajul său. Uniforma neagră a soldaţilor gărzii personale a lui Hitler fusese asociată, înainte de război, cu majoritatea imaginilor în care apărea dictatorul, în vreme ce bluza şi casca de protecţie camuflată – introduse din primăvara lui 1940 – au suprapus în mintea publicului trupele SS cu unităţile de şoc. De altfel, felul în care acestea

au fost filmate le-a ajutat să consolideze această impresie: în timp ce cameramanii armatei prefereau imaginea coloanelor nesfârşite de infanterie care avansau prin stepele ruseşti în 1941 şi 1942, cameramanii SS filmau de foarte aproape lupte ale soldaţilor SS pe fundalul caselor în flăcări. În cele din urmă, SS a inovat prin organizarea unui sistem de curieri care i-au permis să furnizeze mass-media germane, mai rapid decât Wehrmacht-ul, articole, filme şi fotografii menite să seducă publicul avid de cele mai recente informaţii şi imagini spectaculoase[28].

Contrapropaganda aliată

În concluzie, nu am putea să înţelegem perpetuarea mitului soldatului SS după război fără să evocăm rolul jucat de contrapropaganda aliată. Publicitatea făcută în jurul unităţilor SS de către al III-lea Reich îi desemna, în mod firesc, drept ţinte privilegiate ale mass-media inamice. În special reputaţia de elitism militar şi de brutalitate care preceda trupele SS a mobilizat forţele aliate, nevoite să lupte împotriva lor – şi să le învingă – spre propria lor mândrie. În Franţa, luptătorii maquis au avut tendinţa evidentă să identifice formaţiuni SS în toate unităţile germane care li se opuneau[29]. Ori, dacă tenaticitatea trupelor SS nu era încă un cuvânt lipsit de conţinut în vara lui 1944, ele îşi pierduseră mult din substanţă. Totuşi, serviciile de informaţii aliate par să fi întâmpinat dificultăţi în demontarea certitudinilor legate de valoarea adversarilor SS. Evident, acest fenomen trăda o fascinaţie şi un complex de inferioritate cultivate după luptele din Normandia. A fost chiar înregistrată o anumită dezamăgire printre interogatorii aliaţi care au văzut defilând prin faţa lor oameni poate fanatici, dar lipsiţi de mare valoare profesională[30]. Divizia a 9-a *SS Hohenstaufen*, din care „o masă îngheţată, ruptă de oboseală şi flămândă" de indivizi ajunsese în lagărele din Ardeni, şi-a atras un rechizitoriu lipsit de concesii. Puse cap la cap, toate datele disponibile o „încadrau cu greu în statutul său „de

elită"[31]". Studiul statistic efectuat asupra acestor prizonieri a întărit puternic impresia creată şi accentuată atunci când un studiu similar pe o altă divizie a relevat, prin comparaţie, decalajul dintre această presupusă elită şi o formaţiune obişnuită de infanterie din armată[32].

Cu două luni înainte de sfârşitul războiului, serviciile de informaţii americane au început să se repoziţioneze cu privire la *Waffen-SS*. S-a produs o adevărată distanţare de mit. S-a putut determina în ce măsură ştiuse SS să profite „din plin" de avantajul criteriilor de selecţie fizică a personalului său pentru a le promova prin propagandă. În mod similar, începea să apară ideea unui caracter „adesea exagerat" al „importanţei lor militare"[33]. Această constatare avea să vină totuşi prea târziu. Mitul era deja puternic înrădăcinat în conştiinţe.

---

1. Bundesarchiv (BArch), NS 19/1430 (f. 1-4): Chef der Sicherheitspolizei und des SD an Reichsführer-SS, AZ. 1100/42, Betr.: Stimmungsäußerungen zur Waffen-SS, 6.3.1942.

2. Rede des Reichsführers-SS bei der SS-Gruppenführer – Tagung in Posen am 4.10.1943, Tribunal militaire international, t. XXIX, document PS-1919, p. 145.

3. BArch, NS 19/4005 (f. 73): Rede anläßlich der SS-Gruf.- Besprechung im Führerheim der SS-Standarte „Deutschland" în München, 8.11.1938.

4. Jens Westemeier, *Himmlers Krieger. Joachim Peiper und die Waffen-SS in Krieg und Nachkriegszeit*, Schöningh, Paderborn, 2014, cap. 3.

5. BArch, SSO 196 A (Martin Kohlroser, 8.1.1905): Inspekteur der SS-VT an Chef des Personalamtes, 6.7.1937.

6. Charles Messenger, *Hitler's Gladiator. The Life and Times of Oberstgruppenführer and Panzergeneral-Oberst der Waffen-SS Sepp Dietrich*, Brassey's Defence Publishers, Londra, 1988, p. 83. Execuţiile din Paris, din Aubigny-en-Artois, etc., ţin de o logică identitară. Jean-LucLeleu, „Une guerre „correcte"? Crimes et massacres allemands à l'Ouest au printemps 1940", în Stefan Martens şi Steffen Prauser (ed.), *La Guerre de 1940: se battre, subir, se souvenir*, Presses universitaires du Septentrion, Lille, 2014, p. 129-142.

7. Acest decalaj între pierderile *Waffen-SS* şi ale armatei terestre trebuie, cu siguranţă, să fie relativizată din cauza unui număr mai mare de unităţi de sprijin şi susţinere în cazul celei de-a doua. Nu e mai puţin simptomatic. BArch, SSO 201 A (Richard Korherr, 30.10.1903): Die statistischen erfassten Kriegsverluste der Waffen-SS u. Allgemeine-SS auf Grund der beim Inspekteur für Statistik nach Kriegsschauplätzen geordneten und zusammengefassten Zahlblätter, Stichtag: 15.10.1944. Percy-Ernst Schramm (ed.), *Kriegstagebuch des Oberkommandos der Wehrmacht (Wehrmachtführungsstab) 1940-1945*, vol. 2, Bernard und Graefe, Bonn, s.d. (ediţie specială), pp. 1106, 1120.

8. BArch, NS 19/3505 (15-35): SS-T-Div./ Kdr. an SS-Führungshauptamt (SS-FHA)/ Kommando der Waffen-SS (KdW-SS), IIa, 74/41 g, Betr.: Erfahrungen über den Nachersatz, 15.11.1941. VHA, 4.SS-Pz. Gr.Div., 24/4: SS-FHA/ KdW-SS/ Ia, 5330/41 g, Betr.: *ibid.*, 8.12.1941.

9. Vojensky Historicky Archív (VHA), 2.SS-Pz. Div., 46/12: SS-Sturmbannführer Graf von Westphalen, Erfahrungsbericht über den Osteinsatz, 28.4.1942, p. 3. Cf. celorlalte rapoarte din dosar.

10. Jean-Luc Leleu, *La Waffen-SS. Soldats politiques en guerre*, Perrin, Paris, 2007, p. 328-336.

11. BArch, SSO 71 A (Paul Hausser, 7.10.1880): Reichsführer-SS, Lieber Hausser!, (31).3.1943, p. 3.

12. Jens Westemeier, *Himmlers Krieger*, *op. cit.*, pp. 278-286.

13. VHA, 9.SS-Pz. Div., 4/1: SS-Pz. Gr.Div. „H"/Ia, 1222/43 g, Betr.: Erfahrungsbericht des II. SS-Pz. Korps, 2.7.1943.

14. National Archives and Records Administration (NARA), RG 492/ Entry ETO-MIS6Y Sect/Box 63: First Army Special Report, Facts and Figures about the 9 SS Div „Hohenstaufen", 15/16.1.1945.

15. Mark P. Gingerich, *Waffen-SS Recruitment in the "Germanic Lands", 1940-1941*, în „The Historian", nr. 59, 1997, pp. 815-830, aici p. 829.

16. BArch, NS 19/3987 (f. 12-13): Ansprache des Chefs des SS-Hauptamtes (CdSSHA), „Auf dem Weg zum germanischen Reich" (26.2.-1.3.1944).

17. Bernd Wegner, *Hitlers politische Soldaten. Die Waffen-SS, 1933-1945*, Schöningh, Paderborn, 2008 (1982), pp. 279 şi 281.

18. George H. Stein, *La Waffen-SS*, Stock, Paris, 1967 (ed. americană, 1966), pp. 96 şi 97.

19. Bernhard R. Kroener, Rolf Dieter Müller et Hans Umbreit, *Organisation und Mobilisierung des deutschen Machtbereichs. Kriegsverwaltung, Wirtschaft und personelle Ressourcen*, 1. Halbband: 1939-1941, MGFA/ DVA, Stuttgart, 1988, grafic cf.. pp. 834.

20. A se vedea, de exemplu, propunerile din noaptea de 3 spre 4 ianuarie. 1942. Werner Jochmann (ed.), *Adolf Hitler. Monologue im Führerhauptquartier 1941-1944*, Orbis Verlag, München, 2000 (1980), p. 168-169.

21. BArch, NS 19/2652 (f. 9): NSDAP/Gau Halle-Merseburg/ Gauleiter, Sehr geehrter Herr Reichsführer !, 21.5.1942.

22. Jean-Luc Leleu, *La Waffen-SS*, *op. cit.*, pp. 671-677.

23. BArch, NS 19/1711 (f. 162): CdSSHA an Chef des Personellen Stabes RF-SS, 13.11.1940.

24. BArch, RS 4/47 (f.. 25): Besprechung bei SS-Inspektion, 15.4.1940; NS 19/132 (f.. 17): RF-SS [an] Gen.Oberst v. Brauchitsch, AR/314/11, 17.4.1940.

25. Office of Director of Intelligence, *CINFO Report No.4. „SS-Standarte Kurt Eggers"*, restricted, s. l., Office of Military Government for Germany, 14.1.1946.

26. Elke Fröhlich (ed.), *Die Tagebücher von Joseph Goebbels*, t. II, vol. 2, KG Saur, München, 1996, p. 285 (14.11.1941).

27. Victor Klemperer, *LTI, la langue du IIIe Reich. Carnets d'un philologue*, Pocket, Paris, 2003 (ed. germană, 1975), p. 103.

28. Jean-Luc Leleu, *La Waffen-SS*, *op. cit.*, pp. 641-646.

29. Atribuirea masacrului de la Vassieux-en-Vercors trupelor SS, făcut de parașutiștii *Luftwaffe*, este un exemplu flagrant.

30. Cf. de exemplu NARA, RG 492/Entry ETO-MIS-Y, Sect/Box 62: FUSA, PWI Report, # 18, 19.12.1944 (# 10); *ibid.*, # 19, 20.12.1944 (# 3).

31. NARA, RG 492/Entry ETO-MIS-Y, Sect/Box 63: FUSA, POW I Report, # 14, 15.1.1945 (# 7).

32. NARA, RG 492/Entry ETO-MIS- Y, Sect/Box 63: FUSA,
9 SS Div (survey), 15/16.1.1945, p. 1; Box 64: 12 VG Div (chestionar), 1/2.3.1945, p. 1.

33. War Department, *Handbook on German Military Forces* (15 March 1945), chap. iii, 21 & 22.

Bibliografie selectivă

Leleu, Jean-Luc, *La Waffen-SS. Soldats politiques en guerre*, Perrin, Paris, 2007.

Schulte, Jan Erik, Lieb, Peter, şi Wegner, Bernd (ed.), *Die Waffen-SS. Neue Forschungen*, Schöningh, Paderborn, 2014.

Wegner, Bernd, *Hitlers politische Soldaten. Die Waffen-SS, 1933-1945*, Schöningh, Paderborn, 2008 (1982).

11. Al Doilea Război Mondial, o chestiune de bărbați

de Fabrice VIRGILI

Eisenhower, Jukov, MacArthur, Montgomery şi Rommel în armată, Churchill, Hirohito, Hitler, Mussolini, Roosevelt, Stalin pentru oamenii de stat, iar printre francezi, de Gaulle, Laval, Leclerc, Moulin, Petain, Weygand ... Am putea continua mult lista numelor masculine care întruchipează cel de-al Doilea Război Mondial înainte ca printre ele să apară primele femei. Nici militare, nici politice, majoritatea dintre ele sunt figuri ale devotamentului, martiriului, uneori ale rezistenţei, alteori şi ale trădării. Atunci când Primul Război Mondial a aprins lumea, el era chiar mai mult decât în prezent, masiv dominat de bărbaţi. Puterea se afla în mâinile lor. Desigur, în jumătate din Europa, precum şi în Statele Unite, femeile votau din anii '20, dar doar o mână dintre ele aveau responsabilităţi politice, cu atât mai puţine aveau vreun loc în chestiunile militare. Atunci ce rol puteau să joace în război? Nici unul sau aproape nici unul, iar statisticile, vreme îndelungată rămase oarbe la aspectele de gen, nu se îngrijeau să le numere. Se ştie exact câţi erau francezii din comandoul Kieffer, prezent la debarcarea din Normandia: 177, dar cine ştie câte femei au luat parte la operaţiuni? Cu toate acestea, operatoare de radio, şoferiţe, asistente medicale, reporteri de război, şi ele debarcă pe coasta franceză în iunie (Normandia), apoi în

august 1944 (Provence). Chiar dacă fotografiile depun mărturie, dacă unele fraze în lucrările de referinţă sau memorii poartă urme ale prezenţei lor, aceste elemente nu sunt suficiente pentru a descrie un fenomen statistic. Pentru că, în principiu, ele „nu contează": în luptă, doar combatantul, cel care provoacă moartea, într-un cuvânt, războinicul ar fi important.

Femei în uniformă

Totuşi, limitându-ne mai întâi la armatele obişnuite aliate, implicate în conflagraţia celui de-al Doilea Război Mondial, în toate ţările existau femei în uniformă: combatantele din Armata Roşie, auxiliarele în corpurile australiene, britanice, canadiene, americane, franceze libere sau poloneze[1]. Cu excepţia notabilă a Japoniei, este valabil şi pentru Axă: *Wehrmachtshelferinnen* din armata germană, *Servizio Ausiliario Femminile* al Republicii Sociale Italiene şi *Lotte*le finlandeze. În total, sute de mii de femei al căror statut şi posturi variau în funcţie de armată, dar care purtau uniforma ţării lor. Puţine dintre ele şi-au făcut numele cunoscut posterităţii şi au făcut-o sub ranguri masculine, precum comandantul Marina Raskova, fondatoarea celor trei regimente de aviaţie feminină, ai căror piloţi au fost mai apoi cunoscuţi sub denumirea germană de „vrăjitoarele de noapte" sau, tot în Armata Roşie, locotenentul Liudmyla Mykhailivna Pavlychenko, puşcaş de elită, creditată cu moartea a 309 soldaţi inamici, ucişi între iunie 1941 şi iunie 1942, dată la care, rănită fiind, a fost mutată de pe front şi trimisă în călătorie în Statele Unite. În Franţa eliberată, să ne gândim la locotenentul Torres, devenită Suzanne Massu, şefă a unităţii Rochambeau a conducătoarelor de ambulanţe din divizia a 2-a DB. În Pacific, locotenent-colonelul Sybil Irving a fost numită în fruntea *Australian Women's Army Service*. În cadrul *Luftwaffe*, căpitanul aerului Hanna Reitsch, pilot de testare şi nazistă convinsă, a ajuns până acolo încât să-şi propună serviciile ca să creeze o

unitate de piloţi sinucigaşi, pe modelul soldaţilor kamikaze japonezi. Ea a fost singura femeie decorată cu Crucea de Război de rang I. Câteva femei au fost astfel recunoscute, gradate şi decorate, alături de sute de mii de bărbaţi.

Civili, deci victime...

Nu aceste excepţii ne fac să ne gândim la război altfel decât la o „chestiune de bărbaţi". E paradoxal să considerăm războiul ca fiind un monopol al bărbaţilor şi să vedem în cele două conflagraţii mondiale care au secerat secolul XX două „războaie totale" ce au mobilizat *toate* resursele beligeranţilor. În primul conflict, şi cu atât mai mult în al doilea, toate populaţiile au fost nu doar mobilizate pentru efortul de război, dar au devenit ţintă de război, un parametru nou în derularea operaţiunilor. Frontul şi spatele acestuia, cel puţin în Europa continentală, nu s-au mai diferenţiat; frontul traversând, adesea de mai multe ori, întreg teritoriul şi societatea. Un război total nu mai este un război al combatanţilor, ci al întregii populaţii. Desigur, pe câmpul de bătălie, pierderile rămân în principal militare, deci masculine. Dar în multe locuri, când era vorba despre bombardarea unui oraş, despre asasinarea unei populaţii, despre represalii, victimele erau mai ales civili, de ambele sexe şi de toate vârstele. „Total" nu e de genul masculin, le înglobează direct pe femei, ca victime, dar şi ca actori prin strategiile adoptate pentru a supravieţui, a scăpa, a participa la evenimente. Le priveşte şi pentru că femeile au devenit ţinte de război şi autorităţile civile şi militare au integrat existenţa lor în politicile duse şi deciziile luate[2].

... ale bombelor

Încă de la începutul războiului, civilii au devenit ţinte militare. Atacul japonez împotriva Chinei a început în august 1936 prin zece

zile de bombardamente îndreptate spre oraşul Shanghai, înainte ca armata imperială să debarce ca să iniţieze opresiunile terestre. În Europa, ofensiva germană împotriva Poloniei în septembrie 1939 a fost dublată de bombardamentele aeriene asupra Varşoviei. Nu era vorba despre distrugerea obiectivelor militare, ci despre ţintirea civililor, căci printre ei existau femei şi copii de ambele sexe, pentru a arăta hotărârea atacului şi a-l determina pe adversar să se retragă, incapabil să îşi protejeze femeile şi copiii. Mai multe mii ucise la Shanghai, peste 25 000 la Varşovia. De la începutul conflictului, civilii s-au regăsit în inima bătăliei. În Franţa, precum în Marea Britanie, soarta Varşoviei a împins guvernele să îşi sporească numărul de adăposturi şi strategiile de apărare şi să evacueze copiii din oraş. Masca de gaz, arma de apărare a soldatului din vara lui 1915, era de acum distribuită bărbaţilor şi femeilor în oraşele franceze încă din 1939.

... ale strămutărilor

Câteva luni mai târziu, în mai 1940, în timpul ofensivei germane în Vest, *Luftwaffe* reia operaţiunea împotriva oraşului Rotterdam. Numărul victimelor era mai mic, aproximativ o mie, dar fiind vorba despre Olanda rămasă neutră, a fost un detaliu care a zguduit din nou conştinţele. Alt efect al ofensivei: exodul masiv provocat de avansarea Wehrmacht-ului. Opt milioane de femei, bărbaţi în vârstă şi copii au luat drumul pribegiei, din Belgia mai întâi, apoi din Franţa. Iarăşi, câte fotografii nu surprind o populaţie de ambele sexe, printre care numerose femei care nu au mai primit veşti de la soţii lor mobilizaţi. Această catastrofă umanitară pentru Franţa a fost un avantaj strategic pentru armata germană. Accentuând efectul panicii prin atacarea coloanelor de refugiaţi, drumurile invadate au fost blocate, devenind inutilizabile pentru trupele franco-britanice. Astfel, primele luni de război au marcat integrarea masivă a femeilor în rândurile victimelor. Războiul fulger asupra oraşelor

din Anglia, din august 1940 până la mijlocul lunii mai 1941, apoi amplificarea campaniilor de bombardament anglo-americane îndreptate spre Europa germană, din 1942-1943, nu au făcut decât să confirme acest fenomen; bombardamentul strategic, a cărui intenţie era să frângă moralul şi voinţa ţării adverse, includea explicit femeile şi copiii drept ţintă militară. În total, se estimează la 600 000 de civili numărul de europeni ucişi de bombe şi un milion de răniţi[3]. Cât despre refugiaţi şi persoane strămutate, cum să evaluăm exact zecile de milioane de oameni mai mult sau mai puţin constrânşi să se mute, persoane evacuate, refugiate, muncitori voluntari sau forţaţi, prizonieri, deportaţi? Încă o dată, statisticile ne lasă cu greu să înţelegem. Totuşi, fotografiile, rapoartele şi mărturiile indică prezenţa masivă a femeilor, uneori majoritare în aceste populaţii. Câte, după război, nu mai au un cămin la care să se întoarcă pentru că fusese distrus sau ocupat de alţii?

ale asasinatelor în masă

Cealaltă formă de violenţă care a provocat moartea masivă a femeilor a fost uciderea evreilor din Europa de către naziști. Analiza de gen nu este neapărat relevantă pentru a înţelege ce se întâmplă în camera de gazare, în asemenea măsură voinţa călăilor era aceea de anihilare a oricărei urme de umanitate în victime, de a le distruge până la cenuşă. Femeile şi bărbaţii au cunoscut acolo o soartă comună. Dar dacă voinţa criminală a nazismului a fost distrugerea completă şi totală a populaţiei evreieşti, modalităţile au fost uneori diferite pentru cele două sexe. În organizarea raidurilor şi a primelor convoaie care au plecat din Franţa spre Auschwitz, populaţia era predominant masculină; în primele şapte convoaie din 27 martie până pe 19 iulie 1942, 95% din cei 7 073 de deportaţi au fost bărbaţi. Apoi, de a doua zi, din cauza arestărilor în masă a femeilor în timpul raidului de la Vél' d'Hiv' (Velodromul de Iarnă – n.r.), convoaiele au devenit, cu puţine excepţii, mixte. În

total, dintre cei aproximativ 75 280 de evrei din Franţa care au fost deportaţi în Germania, 31 625 erau femei, adică 42%, dintre care doar 913 au supravieţuit. Decalajele în deportare, ca în cazul selecţiei făcute de naziști la sosirea convoaielor, trimiţând direct la moarte copiii, bătrânii, gravidele sau femeile cu copii, nu au niciun efect asupra rezultatului uciderii, dar subliniază faptul că toţi călăii aveau în vedere sexul victimelor. Efectele de gen jucau contradictoriu. În primul rând, pentru că arestarea bărbaţilor a fost un avertisment care le îndemna pe femei să se ascundă. Apoi, după arestare, pentru că presupusa lor slăbiciune în ochii medicilor SS le trimitea mai rapid spre camera de gazare.

În Est, organizarea crimelor făcute de *Einsatzgruppen (grupuri de intervenţie, grupări paralimitare SS – n.red.)* împotriva populaţiilor evreieşti arată un crescendo. Execuţiile în masă au vizat, mai întâi, populaţia masculină adultă, apoi, în vara anului 1941, femeile într-un număr din ce în ce mai important şi, în cele din urmă, de la mijlocul lunii august, inclusiv copiii de ambele sexe au făcut parte din rândul evreilor ce trebuiau asasinaţi[4]. Posibilitatea de a scăpa de masacre s-a redus dramatic. Bilanţul stabilit în februarie 1942 de comandantul SS Jäger în privinţa aplicării „soluţiei finale" în Lituania, declarată atunci „fără evrei", număra 136 421 de evrei ucişi, dintre care 46 403 bărbaţi, 55 556 femei şi 34 464 copii[5]. Numărul mai mic de bărbaţi, 46%, se explică prin mobilizarea unei părţi a acestora în Armata Roşie înainte de invazia germană. Fără a judeca ceea ce a însemnat destinul lor de luptători sovietici, statutul de soldat i-a protejat de genocid.

O violenţă specifică: violul

Se cuvine să le adăugăm violenţelor comisse atât asupra femeilor, cât şi asupra bărbaţilor pe cele care au vizat în mod specific femeile, în primul rând violenţele sexuale. Ignorate multă vreme de cercetări, căci nu păreau să modifice soarta bătăliei, violurile au fost totuşi

săvârşite în diferite momente, pe diferite fronturi şi de soldaţi din diferite armate, asupra a numeroase femei. Trebuie să facem distincţia, pe de-o parte, între violurile comise izolat de soldaţi care, scăpând de sub autoritate ierarhică, au săvârşit o crimă sexuală şi, pe de altă parte, violurile care făceau parte din strategia de „terorizare" a populaţiilor ţintă. În primul caz, soldaţii profitau de puterea pe care le-o conferea uniforma, facilitând intrarea în domiciliul victimelor. Ameninţarea cu arma impunea forţarea unui raport sexual; în cele din urmă, depărtarea de societăţile de origine, amestecare civililor cu trupele după voia evenimentelor accentua sentimentul lor de impunitate. Cel mai adesea, au violat femei pe care le vedeau rămase la mila dorinţei şi a puterii lor. Pentru că violul era interzis pe timp de pace, dar şi în toate codurile militare, aceşti soldaţi au fost mai mult sau mai puţin judecaţi după aceea. Unii fiind condamnaţi foarte aspru, uneori la moarte sau executaţi, alţii beneficiind de mai multă indulgenţă din partea ofiţerilor lor, blamaţi, sancţionaţi sau transferaţi pe un alt teatru de operaţiuni. Astfel, membri ai Wehrmacht-ului, vinovaţi că ar fi comis violuri în Franţa în perioada ocupaţiei, au fost condamnaţi la închisoare sau transferaţi pe frontul rusesc. Soldaţi americani, vinovaţi de violuri în Anglia, Franţa sau Germania[6], au fost judecaţi de Curţile marţiale ale armatelor lor şi, în unele cazuri, condamnaţi la moarte şi executaţi prin spânzurare, uneori în faţa victimei lor şi a familiei sale. Această criminalitate sexuală, favorizată de contextul războiului, rămâne suma unor acte individuale. Altceva a însemnat violurile comise de sute, mii, chiar şi mai mulţi soldaţi. Cel mai cunoscut caz este acela al nemţoaicelor violate de soldaţii Armatei Roşii. Cifrele evocate ajung la sute de mii în contextul ofensivei sovietice pe teritoriul Reich-ului[7]. O luptă aprigă, confruntarea germano-sovietică a devenit pentru soldaţii Armatei Roşii un război de răzbunare. Dacă mortalitatea prizonierilor de război sau masacrele populaţiilor au fost mult mai mici decât ce au îndurat soldaţii sovietici şi civilii, violurile au fost deosebit de numeroase. Teama lor, întărită puternic

de propaganda nazistă, a provocat inițial exodul civililor, chiar sinuciderea celor care o anticipaseră. Realitatea lor va afirma puterea sovietică asupra femeilor din Germania, odată ce bărbații fuseseră învinși. De asemenea, a fost o modalitate de a-i provoca presupusei „rase a câștigătorilor" o pată biologică majoră: copii ce trebuiau să se nască „arieni" erau de acum pe jumătate slavi, caucazieni sau asiatici. Această formă de viol de cucerire nu a fost tipică doar pentru Armata Roșie. În sudul Italiei, trupele coloniale ale forței expediționare franceze s-au făcut vinovate de mii. În cel mai recent studiu pe această temă, Julie Le Gac avansează o cifră între 3 000 și 5 000 de violuri ale italiencelor[8]. Acestea erau comise atât în timpul raziilor, jafurile tolerate după cucerirea colonială pentru integrarea acestor luptători ai triburilor Rif și Atlas în armata franceză, și pedepsirea unor oameni percepuți ca fiind inamici pentru a fi supuși. Resentimentele au rămas vii în rândul populației din sudul Italiei, chiar dacă victimele, de toate vârstele, au fost susținute de societatea locală. Plângeri au fost depuse și s-au obținut compensații din partea autorităților franceze, unele făcute chiar în anii '70.

Alt exemplu, violurile comise în cadrul politicilor de teroare, de exemplu, în Franța, în mai-august 1944, de armata germană pentru prevenirea oricărui ajutor din partea comunităților pentru luptători maquis. Au fost însoțite de alte violențe, execuții ale locuitorilor, cel mai adesea bărbați, incendii, jafuri. Toate aceste crime de război erau comise în cadrul operațiunii de teroare care cuprindea o întreagă regiune. Femeile din mai multe sate din Bretania, Valea Ronului, Sud-Vest sau din Alpi au fost victime ale acestei politici al cărei obiectiv tactic viza paralizarea oamenilor după debarcarea reușită în Normandia. Chiar dacă aceste abuzuri figurau pe lista de crime de război stabilită în 1943 de Comisia pentru Crime de Război a Națiunilor Unite și au fost calificate prin Legea nr. 10 a Comisiei Aliate de Control din 20 decembrie 1945 drept crime împotriva umanității[9], nimeni nu a fost condamnat pentru acest motiv în timpul proceselor de la Nürnberg.

A acționa pentru a supraviețui

Prezența masivă a femeilor printre victimele de război ar putea să fie de-ajuns ca să demonstrăm că războiul nu a fost deloc o chestiune între bărbați. Totuși, aceste femei au rămas imaginea dominantă a ființelor pasive, victime ale evenimentelor, care nu puteau și nici nu își doreau să acționeze în privința parcursului lor, cu atât mai puțin în privința destinului lor. Ar însemna să uităm cât, în fața amenințărilor pe care le-am luat în considerare, au fost dezvoltate strategiile de evitare și de atenuare a consecințelor. În contextul extraordinar de constrângător al unui război, în orizontul morbid al acelor ani denumiți la fel de bine sumbri sau negri, femeile și bărbații au dezvoltat tot felul de strategii pentru a scăpa, trăi sau măcar supraviețui. A se proteja, a se încălzi, a se îmbrăca au fost pentru mulți, în special pentru categoriile lucrătoare și urbane, o sarcină de zi cu zi. Nu o așteptare, ci o acțiune de căutare ce avea să le permită supraviețuirea apropiaților. În acest rol, femeile se aflau în prim-plan;, le reveneau întreținerea și aprovizionarea căminului. Administrarea cupoanelor de rații, cozile, autoproducția, trocul, piața neagră, sacrificarea rațiilor lor pentru familie: pentru multe, a-și hrăni familia era o obsesie. Pentru majoritatea, războiul a fost o experiență solitară, privată de prezența unui soț care era soldat, prizonier, muncitor voluntar sau forțat, deportat. Dar, spre deosebire de primul conflict mondial, frontul se regăsea peste tot. Cu excepția Statelor Unite și a Canadei, toți beligeranții au cunoscut măcar lupta aeriană (Marea Britanie), iar cel mai adesea luptele terestre și ocupația propriului teritoriu.

Pentru a scăpa de acest cotidian îngrozitor și în imensul proces de încrucișare a populațiilor care a fost războiul, bărbați și femei s-au întâlnit, s-au iubit pe fugă sau mai mult. Aceste iubiri se traduc pe scara continentului în câteva sute de mii de nașteri, cu tată necunoscut, uitat, dispărut[10]. Acest lucru este, probabil, singura zonă în care nu mai vedem războiul ca pe o afacere exclusiv masculină,

singura a cărui responsabilitate (i)morală nu revenea femeilor. Căci, în timp ce sexualitatea masculină rămânea o chestiune privată, controlul femeilor de către autorităţile ce se substituiau soţului a crescut în timpul războiului. Ele au fost cele care, de fapt, în timpul conflictului şi după război, au trebuit să ducă sarcinile, să nască, să abandoneze sau să crească nenumăraţi copii; să suporte condamnarea şi respingerea familiilor, morală şi socială, şi, uneori, la fel ca în Norvegia, o ostracizare organizată de Guvern.

Membre ale Rezistenței

Acţiunea femeilor nu a fost doar o alegere de ordin privat, familial sau profesional. A pregăti masa, a îngriji şi a găsi haine erau cu siguranţă sarcini domestice, dar când aveau o legătură cu un aviator aliat doborât ascuns, ele se înscriau într-una dintre misiunile principale în reţelele de rezistenţă în Europa de Vest. Mai puţin spectaculoase decât un sabotaj, puţin revendicate după război, aceste fapte au dus rareori la cererea şi oferirea de medalii sau statute care să recunoască acţiunea lor drept rezistenţă. Nu erau acţiuni mai puţin riscante, ci la fel ca alte forme de implicare în Rezistenţă. Încă de la începutul ocupaţiei, femeile s-au implicat în primele reţele. Slăbiciunea iniţiativelor şi a efectivelor lor, eşecurile înregistrate sunt elemente care i-au făcut mai puţin entuziaşti pe bărbaţii care voiau să continue lupta. Nu doar că sprijinul era binevenit, dar rapid, constrângerile vieţii în clandestinitate au arătat că prezenţa femeilor în reţea era un avantaj major. Mai puţin suspecte în ochii germanilor sau ai poliţiştilor, femeilor le era mai uşor să vegheze, să transporte într-o pungă nevinovată de cumpărături, într-un căruţ sau chiar pe corp, pliante sau ziare clandestine, uneori arme. Cu câteva excepţii, sarcinile de acest fel se stabileau rapid în clandestinitate, în reţele urbane, precum şi în mişcările maquis (mişcarea de rezistenţă franceză). Totuşi, câteva femei s-au regăsit în fruntea reţelelor, precum Marie-Madeleine

Fourcade (Alliance) sau Germaine Tillion (Musée de l'Homme) în Franţa, Anne Sofie Østvedt în Norvegia (XU) şi Andrée De Jongh în Belgia (Comète). Altele au fost figuri importante ale Rezistenţei comuniste, precum în Iatlia Carla Caponi, Hannie Schaft în Ţările de Jos şi franţuzoaica Française Marie-Claude Vaillant-Couturier. Aceasta din urmă, deportată la Auschwitz, apoi la Ravensbrück, a depus mărturie în procesul de la Nürnberg. În zona comunistă, trebuie să menţionăm şi acţiunea partizanelor: în Uniunea Sovietică ocupată, dar şi în Iugoslavia, în sânul mişcării ELAS din Grecia sau la *Partigiane*-le italiene.

În general, femeile au fost mai puţin numeroase decât bărbaţii în cadrul Rezistenţei, între aproximativ 10% şi 15%, proporţie pe care o găsim înainte de război în sânul partidelor politice. Ele nu au fost în măsură mai mică victime ale represiunii. Ceva mai puţin de 8 000 de franţuzoaice au fost deportate, adică 12% dintre deportările zise de represiune. Majoritatea aproape au fost regrupate în lagărul de concentrare de la Ravensbrück, principalul lagăr de femei al celui de-al III-lea Reich. 120 000 de femei, de toate naţionalităţile, au fost deţinute acolo între 1939 şi 1945. Mai multe zeci de mii au murit[11]. Guvernul de la Vichy obţinuse de la germani asigurarea ca niciuna dintre femei să nu fie împuşcată pe pământ francez. Cu excepţia notabilă a belgienei Suzanne Spaak, împuşcată în curtea închisorii de la Fresnes pe 12 august 1944, membrele Rezistenţei condamnate la moarte de tribunalele militare germane erau deportate în Germania, ca să fie spânzurate acolo. Olga Bancic, membră a grupului Manouchian din FTP-MOI, spre deosebire de camarazii ei bărbaţi împuşcaţi pe muntele Valérien pe 21 februarie 1944, a fost ghilotinată după trei luni în închisoarea din Stuttgart. Aceeaşi soartă pentru France Bloch-Serazin, în închisoarea din Hamburg, sau pentru Véra Obolensky în închisoarea Plötzensee din Berlin. A fost cazul şi pentru germane. Gertrud Seele a fost executată pentru că a ascuns evrei şi a făcut remarci defetiste în aceeaşi închisoare din Berlin în ianuarie 1945. Cea

mai cunoscută dintre ele, Sophie Scholl, fondatoare alături de fratele ei, Hans, a grupului „Trandafirul alb", este executată la München pe 22 februarie 1943. Aceste femei au devenit martiri, alături de altele, inclusiv Danielle Casanova care a murit în exil, Bertie Albrecht, care s-a sinucis în închisoarea de la Fresnes pentru a nu vorbi sau de partizana sovietică Zoya Kosmodemyanskaya, spânzurată pe 20 noiembrie 1941, corpul său fiind expus câteva săptămâni și mutilat. Aceste femei, moarte pentru că s-au opus nazismului, au devenit figuri iconice. Pentru că erau femei, ele reprezentau atât hotărârea popoarelor care rămâneau în picioare, inclusiv femeile, împotriva ocupantului, cât și barbaria opresiunii naziste, care afecta le fel de violent femeile. Dacă unele dintre ele s-au alăturat, cu toate riscurile implicite, mișcării de Rezistență, altele au făcut alegerea opusă, prin implicarea de partea nazismului.

Naziste și colaboratoare

În Germania, mai întâi, dincolo de organizațiile de masă destinate tinerelor (*Bund Deutscher Mädel*) și femeilor (*Nationalsozialistische Frauenschaft*), în vederea înregimentării populației Reich-ului în toate componentele sale, câteva dintre ele s-au implicat ferm în violența nazistă. Aproximativ 3 500 de femei au intrat în SS și au devenit gardieni în lagărele de concentrare[12]. Ele nu se demarcau de cruzimea omologilor lor bărbați, dar mai multe dintre ele au primit, după descoperirea lagărelor de concentrare și arestarea lor, porecle specifice femeilor, precum Vrăjitoarea de la Buchenwald (Ilse Koch), Bestia de la Auschwitz (Marta Mandl) sau, tot la Auschwitz, Hiena (Irma Grese). Mai multe dintre ele au fost condamnate și spânzurate după război de tribunalele militare aliate. În restul Europei, a existat alegerea colaborării. În Franța, Adunarea Națională Populară (RNP) a lui Marcel Déat a fost probabil organizația care a recrutat cele mai multe femei, adresându-se în special soțiilor prizonierilor. Prezente în organizațiile politice (RNP,

Partidul Popular Francez al lui Doriot), le găsim și în sânul organizațiilor militare, precum Legiunea voluntarilor francezi sau Miliția lui Joseph Darnand; niciodată în postura de a purta arme, dar ca infirmiere, dactilografe, traducătoare. Aceste competențe erau căutate și de trupele de ocupație, care recrutau masiv în rândul populației feminine în Franța, dar și în Reich, unde 70 000 de franțuzoaice au plecat să lucreze voluntar. În cele din urmă, clișeul femeii vorbărețe și lipsite de griji a desemnat femeile ca delatoare active, chiar dacă denunțurile, atât de prețioase pentru forțele de represiune, veneau de la ambele sexe. Acest angajament colaboraționist a fost, pe de-o parte, sever reprimat la eliberare – proporția de femei condamnate și închise a depășit cu mult numărul înregistrat pe timp de pace – și, pe de altă parte, a fost mai mult atribuit influenței vreunui soț sau iubit, seducției câștigului, imoralității decât unei alegeri ideologice veritabile și convingerilor.

Atunci de ce o „chestiune de bărbați"? Femeile tunse în țările din Europa eliberată, *Trümmerfrauen* în Germania imediat după război și angajatele nipone ale armatei americane de ocupație a Japoniei reprezintă trei tipuri de femei care ne ajută să înțelegem mai bine de ce după război se reconstruiește ideea unui conflict masculin.

În toate țările ocupate din Europa, recucerirea independenței avea nevoie de demascarea trădătorilor. Peste tot, alegerile ideologice au fracturat comunitatea națională, cele și cei care aleseseră să colaboreze în Europa nazistă aveau să plătească. Deși realizată într-un cadru național, uneori microlocal, epurarea a fost un fenomen european. Nazismul nu a reușit să cucerească continentul, dar era important ca susținătorii lui să fie de acum scoși în afara oricărei posibilități de a face rău. Epurarea a fost astfel un eveniment axat pe „gen", căci acuzațiile și pedepsele erau diferite în funcție de sexul acuzatului. Deși multe femei au fost angajate în colaborare sub toate formele sale, s-a impus imaginea dominantă a colaboratoarei „orizontale", adică a acelei care întreținuse relații sexuale cu soldații de

ocupație. Deși cu un efect mai mic asupra cursului războiului decât propaganda în favoarea nazismului sau a muncii pentru germani, a fi o „poule à boches", în franceză, o *tyskpigger* în daneză, o *moffenhoerren* în olandeză și chiar o *jerrybag* în insulele anglo-normande părea să aibă o gravitate simbolică extremă. Astfel, zeci de mii de femei au fost tunse în Europa, nu în locul altei pedepse, ci ca un element în plus față de o internare sau o condamnare în tribunalele menite să sancționeze colaborarea. Indiferent de realitatea colaborării lor, s-a impus imaginea unui corp de femei pedepsite pentru trădare, în primul rând sexuală. În vreme ce sexualitatea bărbaților, fie prizonieri, muncitorii liberi sau forțați în Germania, nu îngrijora pe nimeni, în schimb, toată Europa a sancționat femeile care „călcaseră strâmb". Aici este vorba despre reafirmarea unui control masculin asupra corpului femeii, pe care bărbații se temuseră să nu îl piardă în tulburările din anii războiului.

În vreme ce în tot restul Europei se pedepseau colaboratoarele, în Germania ruinată apărea imaginea altor femei, urbane și refugiate, care trăiau în orașele distruse și contribuiau la curățarea lor. În iulie 1946, prin legea nr. 32 a Comisiei aliate de control, toate femeile între cincisprezece și cincizeci de ani puteau să fie angajate pentru curățarea molozului. Într-o Germanie în care raportul între sexe era profund defavorabil bărbaților, morți, dispăruți sau prizonieri – deficitul masculin era de șapte milioane – *Trümmerfrauen*, „femeile ruinelor", au contribuit masiv la ștergerea celor mai vizibile urme ale războiului și la reconstrucția țării. Pentru a-i înlocui pe bărbații absenți, ele își suflecau mânecile și, sub controlul Aliaților, pregăteau case frumoase pentru o Germanie nouă, fiind gata să redevină invizibile la revenirea soților lor. Această imagine a suferinței și inocenței anula treptat ceea ce fusese implicarea lor în nazism. Câteva luni mai devreme, la începutul anului 1945, mai existau încă 500 000 de angajate în Wehrmacht și 4 000 în *Waffen-SS*[13].

Contrar tuturor celorlalți beligeranți, în Japonia nimic nu determinase Guvernul și Statul Major să mobilizeze femei. Dincolo de

manifestațiile de patriotism și de repetarea continuă a acceptării sacrificiului fiilor, fraților sau soților lor, femeile japoneze au fost ținute la distanță. Această îndepărtare proiecta o imagine de delicatețe și de supunere care convenea stereotipurilor occidentale și americane în privința femeii japoneze. După capitularea Japoniei, pe 15 august 1945, ocuparea arhipelagului a început pe 28 august odată cu debarcarea trupelor aliate. Una dintre secțiunile politicii de demilitarizare a Japoniei, duse de generalul MacArthur, devenit guvernator militar al acestei țări, se baza pe populația feminină. Pentru că femeile erau considerate în mod natural mai pașnice, dreptul de vot al acestora a fost impus în noua Constituție. Sistemul familial feudal a fost înlocuit cu noi legi civile; în cele din urmă, crearea asociațiilor de femei a fost încurajată pentru a disemina idealurile democratice și pentru a contribui la demilitarizarea-devirilizarea societății japoneze[14].

Colaboratoare pe a căror sexualitate se insista pentru a uita mai repede angajamentul lor, curățătoare nevoiașe care ștergeau ruinele nazismului în așteptarea soților lor prizonieri, japoneze atât de pașnice că nu puteau să fie belicoase: aceste trei tipuri de femeie de la finalul războiului au repus bărbații în sarcinile lor militare. Pe câmpul de luptă se câștigase războiul, se scrisese istoria eroilor săi. Se încheia un conflict între bărbați. Era important, din cauza profunzimii acestor traume pe care le trăiseră, ca aceștia din urmă să își reconstruiască o virilitate subminată de înfrângeri, ocupații, frică și suferință. O soartă împărtășită, din multe perspective, de femei – a căror interdicție seculară de a suferi în tăcere le făcea mai discrete în această perioadă de după război.

---

1. *Australian Women's Army Service, Auxiliary Territorial Service (Royaume-Uni), Canadian Women's Army Corps, Women's Army Auxiliary Corps* (Statele Unite), *Auxiliaires féminines de l'armée de terre* (Franța), *Pomocnicza Służba Kobiet sau Pestki* (Polonia).

2. Luc Capdevila, François Rouquet, Fabrice Virgili et Danièle Voldman, *Sexes, genre et guerres: France, 1914-1945*, ediţie revăzută, corectată şi actualizată, Payot & Rivages, Paris, 2010.
3. Richard Overy, *Sous les bombes. Nouvelle histoire de la guerre aérienne (1939-1945)*, Flammarion, Paris, 2014, p. 9.
4. Christian Ingrao, *Violence de guerre et génocide. Le cas des Einsatzgruppen en Russie*, în „Les Cahiers de la Shoah", 2003, vol. 7, nr 1, pp. 15-44.
5. Ronald Headland, *Messages of Murder: A Study of the Reports of the Einsatzgruppen of the Security Police and the Security Service, 1941-1943*, Fairleigh Dickinson University Press, Londra şi Toronto, 1992.
6. J. Robert Lilly, *La Face cachée des GI's: les viols commis par des soldats américains en France, en Angleterre et en Allemagne pendant la Seconde Guerre mondiale, 1942-1945*, trad. Française Benjamin şi Julien Guérif, ed. nouă, Payot & Rivages, Paris, 2008.
7. Norman M. Naimark, *The Russians in Germany – A History of the Soviet Zone of Occupation 1945-1949*, Harvard University Press, Cambridge, 1997.
8. Julie Le Gac, *Vaincre sans gloire. Le corps expéditionnaire français en Italie*, prima ediţie., Les Belles Lettres, Paris, 2014, pp. 417-467.
9. *Trial of the Major War Criminals before the International Military Tribunal, Nurenberg, 14 November 1945-1 October 1946* (http://avalon.law.yale.edu/imt/imt10.asp, consultat pe 25 martie 2015).
10. Fabrice Virgili, *Naître ennemi. Les enfants de couples franco-allemands nés pendant la Seconde Guerre mondiale*, Payot, Paris, 2009.
11. Bernhard Strebel, *Ravensbrück. Un complexe concentrationnaire*, Fayard, Paris, 2005.
12. Elissa Mailänder, „La violence des surveillantes des camps de concentration national-socialistes (1939-1945): réflexions sur les dynamiques et logiques du pouvoir", *Encyclopédie en ligne des violences de masse*, publicat pe 6 martie 2012, consultat pe 9 aprilie 2015 (http://www.massviolence.org/La-violence-des-surveillantes-des-camps-de-concentration), ISSN 1961-9898.
13. Gudrun Schwartz, „During Total War, We Girls Want to Be Where We Can Really Accomplished Something: What Women Do in Wartime", în *Crimes of War: Guilt and Denial in the Twentieth Century*, The New Press, New York, 2003, p. 130.

14. John W. Dower, *Embracing Defeat: Japan in the Wake of World War II*, New York, W.W. Norton & Company, Londra, 1999, pp. 81-83.

Bibliografie selectivă

Alexievitch, Svetlana, *La guerre n'a pas un visage de femme*, Éditions 84, Paris, 2005.

Capdevila, Luc, Rouquet, François, Virgili, Fabrice, et Voldman, Danièle, *Sexes, genre et guerres: France, 1914-1945*, ediție revăzută, corectată și actualizată, Payot & Rivages, Paris, 2010.

Goldstein, Joshua S., *War and Gender: How Gender Shapes the War System and Vice Versa*, ed. nouă édition, Cambridge University Press, Cambridge, 2003.

List, Corinna von, *Résistantes*, Alma Éditeur, Paris, 2012.

Morin-Rotureau, Évelyne, *1939-1945: Combats de femmes. Françaises et Allemandes, les oubliées de la guerre*, Éditions Autrement, Paris, 2001.

Quétel, Claude, *Femmes dans la guerre, 1939-1945*, Caen, Larousse-Le Mémorial de Caen, Paris, 2004.

12. Armata italiană era nepregătită

de Hubert HEYRIÈS

„Când soldatul italian strigă: Sus baioneta!, toată lumea înţelege „La camionetă![1]", este una dintre glumele care se auzeau pe străzile oraşului Marseille, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Această crudă ironie nu făcea decât să exprime în cuvinte simple ideea des întâlnită la acea vreme, potrivit căreia „armata italiană nu era pregătită", pentru că era formată din *„italieni, brava gente"* (italieni, bărbaţi bravi), gata să dezerteze cu prima ocazie.

De fapt, în timpul războiului, din 10 iunie 1940, în momentul în care Italia fascistă, aliată a Germaniei naziste, a intrat în război împotriva Franţei, până în 8 septembrie 1943, când este declarat public armistiţiul semnat cu Aliaţii din 3 septembrie, după arestarea lui Mussolini, la 25 iulie, şi căderea fascismului, armata şi soldaţii italieni au fost deseori subiecte de glumă şi dispreţ.

Şi totuşi, dacă examinăm critic realitatea istorică pe care o cunoaştem, constatăm că armata italiană capătă o cu totul altă imagine, mai sumbră sau mai nobilă?[2]. Şi atunci, cum se poate explica această judecată umilitoare?

O brumă de adevăr

Stereotipul negativ este construit pe baza unei brume de adevăr, care pare să se înscrie în continuitatea dezastrelor lui Custoza

în faţa Austriei, în timpul războaielor *Risorgimento* (1848-1866), al celor de la Adoua (Tigru-Eriteea) în 1896 şi Caporetto în 1917, potrivit căreia armata italiană apare ca o eternă învinsă – chiar şi victoria lui Vittorie Veneto, din octombrie 1918, a fost negată de Aliaţi. În timpul războiului, înfrângeri copleşitoare şi eşecuri dezastruoase nu încetau să se producă. În Alpi, ofensiva considerată atât de simplă împotriva francezilor deja învinşi de către nemţi, avea să eşueze între 20 şi 24 iunie 1940. Atacarea Greciei, din data de 28 octombrie 1940, declanşată în virtutea prestigiului – Mussolini, în căutare de victorii facile, se temea să nu fie izolat în faţa unui Hitler triumfător, care invadase România fără să îl consulte – nu o putea aduce în faţa unui duşman mai puţin numeros şi mai bine înarmat. În Libia, a zecea armată italiană avea să fie distrusă de britanici, la Beda Fomm, pe 5 şi 6 aprilie 1941, „un exemplu rar de exterminare modernă în plină campanie militară[3]". În doar câteva ore, italienii aveau să piardă 133 000 de prizonieri printre care 26 de generali, 1 290 de tunuri, 400 de tancuri, mii de vehicule şi sute de avioane. Nu şi-au găsit izbăvirea decât odată cu sosirea *Afrika Korps*, la ordinele lui Erwin Rommel. În acelaşi timp, italienii erau înfrânţi în Etiopia, în doar câteva luni (între ianuarie şi mai 1941), în faţa forţelor britanice, indiene şi africane, inferioare ca număr. În URSS, a opta armată ARMIR (armata italiană în Rusia), cu baza în Ucraina, avea să fie înfrântă pe râul Don, de contraofensiva sovietică iniţiată în decembrie 1942, în contextul bătăliei de la Stalingrad. Alcătuită din 220 000 de oameni, această armată avea să îşi piardă între decembrie 1942 şi februarie 1943 mai mult de jumătate din efectiv – 85 000 de soldaţi ucişi sau daţi dispăruţi şi peste 30 000 de răniţi şi de victime ale îngheţului. În plus, la 8 septembrie 1943, în Italia, trupele, din lipsă de ordine clare – forţele armate nu trebuiau să reacţioneze decât la „eventualele atacuri de altă provenienţă" – şi confruntându-se în ziua următoare cu „fuga regelui" şi a Guvernului de la Roma către porţile Pouilles, aveau să cunoască o înfrângere fără egal. Nemţii nu

puteau să ierte ceea ce trăiseră ca pe o trădare. Şi-au făcut, astfel, din Italia, un veritabil câmp de luptă fortificat. Au creat un regim-marionetă – Republica socială italiană – la conducerea căreia l-au pus pe Mussolini, după eliberarea acestuia, şi au luat ca prizonieri sute de mii de soldaţi italieni, din toate teatrele de operaţiuni.

De fapt, italienilor nici nu le păsa să-şi apere imaginea. Mulţi dintre ei au adoptat atitudinea de înfrângere şi de pasivitate, sperând să revină acasă cât mai repede.[4] Marea majoritate dintre ei erau foarte închişi faţă de propaganda fascistă a unui război regenerator şi imperialist, în slujba unei patrii în căutare de recunoaştere şi hegemonie. Rommel îi critica foarte aspru, estimând că italienii dădeau dovadă de un complex de inferioritate faţă de duşman, dar şi de o capacitate de luptă mediocră, „tot timpul dispuşi să renunţe". Un ofiţer de artilerie englez, Christopher Seton-Watson, şi-a amintit că, printre prizonierii italieni pe care îi văzuse defilând pe 13 mai 1943 în Tunisia, unii râdeau, alţii făceau semnul V de la victorie cu degetele, iar un altul, câteva minute mai târziu, trecea cântând la mandolină.

Condiţiile în care soldaţii italieni trăiau în timpul războiului aveau să suscite dispreţ, milă şi chiar batjocură.[5] Aprovizionarea cu mâncare lipsea în permanenţă. În Franţa, în zonele ocupate, rapoartele franceze îi acuzau pe italieni ca fiind primii care propuneau negocierea raţiilor de mâncare şi a banilor. În alte părţi, ca de exemplu în Africa de Nord, soldaţii se simţeau umiliţi pentru că cereau provizii nemţilor. Cei mai mulţi sufereau de sete, căci apa lipsea atât în deşert – câţiva conducători de tancuri beau apa din rezervoarele blindatelor – cât şi în munţii Albaniei – un ofiţer avea să scrie că se bărbierise cu vin! În Albania, în timpul iernii 1940-1941, câţiva soldaţi reprezentau o imagine deplorabilă, căci purtau uniforme de vară, iar încălţămintea lor lua apă şi tălpile se dezlipeau. Alpinii din divizia *Tridentina* înlocuiau cizmele cu papuci lungi albanezi, înfăşuraţi într-un material care le permitea să „alunece prin nămol", după cum ei înşişi spuneau. Cizmele erau, de fapt, o

problemă permanentă, iar victimele înghețului au fost numeroase, atât în Alpii franco-italieni (2 150 de oameni) cât și în Albania (12 000 de oameni) și, bineînțeles, în URSS. Încălțămintea necorespunzătoare și șosetele din materiale permeabile încetineau circulația sanguină și favorizau înghețul picioarelor. Comandamentul italian în Rusia cerea în zadar *valenki* rusești – cizme groase impermeabile, care încălzeau picioarele soldaților – dar *Comando supremo* (Statul Major General) nu lua decât măsuri timide. Lipsa încălțămintei corespunzătoare avea să se dovedească a fi o catastrofă în iarna următoare, pentru că au trebuit din nou traversate zăpezile și îndurat frigul.

Prost echipați, prost îmbrăcați, prost hrăniți, italienii beneficiau și de un armament mediocru. Este adevărat, mitralierele Breda și cele *semovente* – tunuri autopurtate, legate de un car M13/40 și un obuzier 75/18 – aveau să se dovedească extrem de eficace în timpul războiului, dar numărul acestora era redus. Rommel a recunoscut în cartea sa de memorii: „Ți se zburlea părul când vedeai cu ce armament își trimitea ducele trupele la luptă."[6] Italienii au fost, de fapt, dotați cu armament vechi de tip Carcano-Mannlicher, model din 1891, care nu mai funcționa atunci când temperatura atingea –20 de grade Celsius, căci obturatorul se bloca. Tunurile s-au dovedit ineficiente față de carurile Grant, Sherman și T-34, mult superioare blindatelor italienești. Acestea păleau în fața celorlalte tipuri de armament: L3-urile, la începutul războiului, erau supranumite „conserve de sardine" de către nemți și „sicrie" de către italieni, atât erau de mici. Carele medii M13/40 și M14/41 s-au dovedit a fi lente, lipsite de protecție, cu putere de tragere redusă și fără comunicare radio. Până și avioanele au ajuns în Africa de Nord fără filtru anti-nisip!

De asemenea, anumitor divizii așa-zis mecanizate (*autotrasportate*), de tipul *Torino*, le lipseau camioanele. Soldații le numeau în mod ironic *autoscarpe* (literalmente „autoîncălțări")[7]. Distanțele ce trebuiau parcurse erau foarte mari, atât în Africa de Nord (2 000 de

kilometri despărţeau Tripoli de El Alamein) – cât şi în URSS. Acolo, diviziunile *Pasubio* şi *Torino* au parcurs sute de kilometri la pas (1941-1942), câte zece ore pe zi, săptămâni întregi, numai pentru a ajunge pe front. Dar germanii nu au acceptat în ruptul capului să furnizeze camioane italienilor care aveau nevoie. La momentul retragerii, nu numai la El Alamein (noiembrie-decembrie 1942), dar şi pe râul Don (ianuarie-februarie 1943), totul s-a dovedit un dezastru, şi zeci de mii de soldaţi au căzut prizonieri sau au murit de epuizare. Resentimentele italienilor faţă de aliaţii germani încep, deci, să devină din ce în ce mai profunde.

Nici comandamentul nu s-a dovedit a fi la înălţime. La nivel operaţional, nu a existat niciodată un comandament integrat deoarece forţele terestre, marina şi forţele aeriene duceau războiul separat. La Roma, între 1940 şi 1943, s-au succedat trei şefi ai Statului Major General (Pietro Badoglio, Ugo Cavallero şi Vittorio Ambrosio), patru subsecretari ai Statului de Război (Ubaldo Soddu, Alfredo Guzzoni, Antonio Scuero şi Antonio Sorice) şi cinci şefi ai Statului Major al Armatei (Rodolfo Graziani, Mario Roatta, Vittorio Ambrosio, Ezio Rossi şi, din nou, Mario Roatta). Aşa cum scria generalul Giacomo Zanussi în memoriile sale: „Valsul şefilor noştri nu putea decât să aibă repercusiuni defavorabile[8]". La cel mai înalt nivel ierarhic, Benito Mussolini, *Ducele*, care guverna toate puterile politice şi militare – nelăsându-i regelui decât un titlu onorific de şef suprem al armatei – nu avea să reuşească să se impună în faţa lui Hitler. Mussolini a eşuat şi în ceea ce el numea „războiul paralel" – în Franţa, în Grecia şi Africa de Nord – şi a trebuit să se supună obligaţiei de a duce un „război subaltern", începând cu anul 1941 – ca forţă complementară a armatei germane. Mussolini a luat decizii absurde. Nu numai că a refuzat să decreteze mobilizarea generală din anul 1940, căci credea că războiul se terminase deja, dar a şi concediat 600 000 de soldaţi între octombrie-noiembrie 1940, ceea ce a culminat cu dezorganizarea profundă a diviziilor, care au trebuit reconstituite pentru a ataca Grecia, pe 28 octombrie. În

sfârşit, Mussolini a neglijat frontul vital din Africa de Nord, pentru a iniţia campanii în Balcani şi URSS, al căror obiectiv ideologic prima faţă de cel strategic. De fapt, o înfrângere în Libia şi Tunisia expunea Sicilia, în faţa invaziei anglo-americane! Dar totul era în zadar. Un număr foarte mare de oameni, de materiale, de armament, de muniţie şi de avioane lipseau italo-americanilor în Africa de Nord, în confruntarea cu un adversar mai puternic, la finele anului 1942.

Pentru a încununa totul, soldaţii italieni dădeau impresia unei imagini prea puţin militare a lui *Matamoro*, acest personaj al comediei *dell'll arte*, atât de populară în Europa, un personaj fanfaron, agitat, laş, lăudăros, dar mai ales atras de fuste[9]. Exemplele abundă. În Franţa, primarul din Brignoles a trebuit să ceară, în luna februarie a anului 1943, brigăzii locale de Jandarmerie să le sperie pe „tinerele fete" dispuse să se distreze cu soldaţii italieni. Grecii aveau să numească numaidecât armata italiana ca fiind „armata *sagapo*", în traducere literală „armata te iubesc", atât de mult alergau soldaţii după fete. În Thessalia, un ţăran şi-a amintit că soldaţii din divizia *Pinerolo*, nişte „*don giovani*", după spusele lui, veneau câte o oră, două, în oraş, pentru a se distra cu fetele, apoi plecau. Câţiva dintre ei aveau logodnice oficiale. În Libia, Rommel le reproşa italienilor că erau mult prea libertini cu privire la populaţia feminină arabă, ceea ce putea atrage ostilităţi din partea populaţiei indigene.

Astfel, *faima* italienilor devenise atât de negativă încât puţinele lor triumfuri au trecut aproape neobservate în buletinele militare germane şi aliate, cum s-a întâmplat în cazul Tunisiei, în februarie-mai 1943[10]. În asemenea condiţii, soldaţii italieni au sfârşit prin a-şi pierde încrederea în Mussolini. Luciano Vigo, un veteran al campaniei din Rusia, şi-a amintit de primirea pe care i-au rezervat-o germanii în anul 1941: „Ne privesc cu ochi răi. Mi se pare că ne disprețuiesc şi ne consideră o rasă inferioară, arieni impuri. Ca soldaţi, suntem de râsul lumii, în cel mai bun caz[11]".

O realitate mai sumbră

Totuşi, italienii nu au fost întotdeauna „oameni buni" de care se amuzau ceilalţi. În ciuda înfrângerilor militare, armata italiană a îndeplinit misiuni de ocupaţie şi represiune în multe teritorii. În Balcani, în anul 1941, Italia a profitat de intervenţia armatei germane, pentru a anexa teritoriul Ljubljanei, din Slovenia Meridională, dar şi o parte din Dalmaţia. Italienii au ocupat şi o mare parte din Grecia, care a fost constrânsă de Berlin să semneze un armistiţiu în data de 23 aprilie 1941, pentru că trupele italiene nu reuşiseră să o facă, nici în octombrie 1940, nici în martie 1941. În Franţa, deşi înfrânţi în Alpi, au reuşit să se instaleze în câteva sate de la frontieră – mulţumită armistiţiului de la Villa Incisa, în data de 24 iunie 1940 – apoi au invadat o mare parte din coasta de sud-est, după luna noiembrie 1942.

Aceste victorii considerate nemeritate exasperau populaţiile ocupate. Francezii s-au dovedit a fi cei mai cruzi. Nu aveau să le ierte niciodată italienilor „lovitura pe la spate" din data de 10 iunie 1940. S-au simţit umiliţi să vadă sosind trupele italiene de ocupaţie, deşi nu fuseseră învinşi de Italia. În noiembrie 1942, căpitanul Brocchi, ofiţer italian al informaţiilor militare (SIM) din Nisa, a notat astfel: „Populaţia franceză ne primeşte cu un sentiment mai cumplit decât ura: dispreţul. [...] Francezii [...] repetau faptul că singura armată franceză neînfrântă fusese cea din Alpi şi că italienii nu aveau să rămână în Franţa decât câteva luni, iar soldaţii italieni sosiţi cu pana la beretă aveau să plece cu ea în posterior[12]". Acest sentiment de revanşă nu a dispărut. În Tunisia, la ceasul victoriei, în mai 1943, un general francez avea să îl agreseze verbal pe generalul italian Giovanni Mancinelli, însărcinat cu negocierea predării Armatei 1-a italo-germane, amintindu-i că, în anul 1940, „Italia a împuşcat în fund Franţa, dar acum Franţa este cea care avea să se bucure de împuşcarea [italienilor] în posterior[13]".

În teritoriile ocupate, soldații italieni s-au arătat lipsiți de sentimente, întocmai ca germanii, deși cu mai puține mijloace și cu mai puține rezultate. În Franța, în vreme ce soldații care aderaseră la ideile fasciste se arătau bucuroși să umilească populația, relațiile au fost deseori tensionate.[14] Așadar, la 3 martie 1943, o duzină de alpini aveau să linșeze 10 tineri din Sault-Brenaz, în departamentul Ain, pentru că fuseseră lipsiți de curtoazie față de un negustor italian.

Trupele italiene au efectuat operațiuni de greblare împotriva luptătorilor maquis și a caselor de disidenți din Serviciul de Muncă Obligatorie, în special în Haute-Savoie și în Corsica. Tribunalele militare ale celei de-a patra armate și al celui de-al șaptelea corp de armată din Corsica au pronunțat numeroase condamnări împotriva Rezistenței și a soldaților Forței Franceze Libere (FFL). Aceștia din urmă au fost arestați și torturați de OVRA (Organizația de vigilență și Represiune antifascistă) și de carabinieri, în vila Lynwood din Nisa, în cazarma Marbeuf din Bastia, sau chiar în cazarma Battesti din Ajaccio, cu un renume deplorabil.

Totuși, aceste acțiuni erau nimic pe lângă ce se întâmpla în împrejurimi[15]. În Ucraina, chiar dacă represiunea s-a dovedit a fi mai dură decât în alte regiuni ale URSS controlate de către germani, unitățile italiene au practicat de asemenea operațiuni de greblare, au distrus orașe, au deportat populații, au împușcat civili. În Balcani, în special în Slovenia și în Dalmația, represiunea era și mai feroce sub bagheta generalului Mario Roatta, numit în fruntea celei de-a doua armate, din ianuarie 1942 până în februarie 1943. La 1 martie 1942, pentru „a inocula soldaților o mentalitate fascistă de cuceritori" și pentru a-l transforma pe „bunul italian" în „războinic fascist", Mario Roatta avea să semneze circulara nr. 3C, care funcționa ca manual de antigherilă, bazat pe execuția ostaticilor din teritoriile sabotate, incendierea satelor partizanilor sau chiar deportarea populației. Conform lui Roatta, tratamentul aplicat rebelilor nu trebuia să se rezume la formula „dinte pentru dinte, ci cap pentru dinte". De partea sa, generalul Mario Robotti, comandant al Corpului 11 al

armatei din Slovenia, regreta următorul lucru: „Ucidem prea puţin". O politică asemănătoare unei epurări etnice a fost dezvoltată cu ajutorul a peste 60 de lagăre din Italia şi alte zeci în Dalmaţia, unde au fost închişi mai mult de 100 000 de slavi, obligaţi să trăiască în condiţii teribile.

De exemplu, în insula Rab, între 10% şi 20% dintre prizonieri au murit de foame şi frig, de boli şi de epuizare, între 1942-1943.

În Grecia[16], generalii Cesare Benelli, comandantul diviziei Pinerolo şi Carlo Geloso, comandantul forţelor italiene de ocupaţie, au aplicat aceeaşi tactică a contragherilei lui Roatta, la începutul anului 1943, în special în Thessalia, unde mai multe masacre au fost săvârşite la Domokos, Pharsale, Oxinia şi Domenikon. La Domenikon, pe 16 februarie 1943, pentru a răzbuna moartea camarazilor ucişi de rezistenţă, soldaţii de la Pinerolo au golit satele de locuitori şi au executat 150 de oameni, pe care i-au aruncat într-o groapă comună. În Larissa, un lagăr de concentrare, mai mult de 1 000 de prizonieri greci aveau să fie împuşcaţi, iar alţii torturaţi. Zeci de mii de civili au murit de foame şi de boli, în urma raţiilor impuse de trupele italiene şi germane. În 1946, Ministerul grec al Previziunii sociale, însărcinat cu recensământul daunelor de război, a calculat că aproximativ 400 de sate au suferit distrugeri parţiale sau totale, cauzate de trupele germane şi italiene.

În ceea ce priveşte continentul african – în Libia, în Tunisia şi în Etiopia – armata italiană avea să comită şi acolo crime de război. Încă din anii 1920, generalul Graziani devenise celebru prin „pacificarea" Libiei, cu preţul a 100 000 de deportaţi şi a 50 000 de victime. Dar, în cursul războiului, forţele italiene au executat în Africa de Nord mii de arabi şi de berberi, deoarece se temeau de o răscoală încurajată de sosirea englezilor. În 1942, generalul Piatii avea să eficientizeze represiunea distrugând lagărele de nomazi, ucigându-le turmele şi deportând populaţiile înfometate. Lagărul de prizonieri din Giado, deschis în februarie 1942, la sute de kilometri

de Tripoli, în deşert, număra 3 000 de ostatici, dintre care 600 aveau să moară de foame, din cauza muncii forţate şi a bolilor.

Justificarea militară a unor asemenea acte masca un rasism pregnant. Dovadă stă soarta discriminatorie rezervată prizonierilor britanici indieni, maori sau evrei din Palestina, închişi în lagăre precum cel de la Zliten, unde era grav violată Convenţia de la Geneva, din anul 1929. Cazuri de asasinat şi tortură au fost scoase la iveală. La 28 mai 1942, aproape de Bir Hakeim, într-un lagăr de tranzit, un soldat italian ucidea cinci prizonieri indieni, pentru simplul motiv că nu erau albi[17]. Antisemitismul sălăşluia şi printre militarii italieni cu rang înalt, precum generalii Vittorio Ambrosio, Renzo Dalmasso, Renato Coturri, care erau reconfortaţi de legile fasciste din 1938. În Franţa, în anumite cazuri, protecţia evreilor dădea dovadă de mai puţin umanism decât corupţia soldaţilor sau pragmatismul militaro-politic, pentru că se dorea marcarea unei autonomii faţă de nemţi[18]. În Libia, sute de evrei au fost arestaţi şi deportaţi în lagărele de concentrare instalate în deşert. În Ucraina, „un grup de evrei a fost încredinţat unui *Sonderkommando*, o unitate germană însărcinată cu soluţia finală, adică eliminarea lor[19]". Chiar dacă rolul trupelor italiene în războiul nazist de exterminare a fost minor, acesta nu a fost doar un mit.

Această imagine sumbră a soldatului italian nu trebuie să o umbrească pe cea a combatantului care a dat dovadă de curaj şi de simţ al sacrificiului.

Simțul onoarei și al sacrificiului

Pe o scară a terorii, „trupele italiene au fost cu siguranţă mai puţin feroce[20]" decât cele ale germanilor şi ale croaţilor. Nu este nici pe departe vorba despre minimizarea crimelor de război de care este vinovată armata italiană. Însă, cele mai dure ordine date de Mario Roatta le excludeau pe femei şi pe copii de la represalii şi interziceau masacrele în masă. Crimele de război au fost, de fapt,

izolate şi de context. Şi, în ansamblu, contragherila avea să se soldeze cu un eşec.

În multe cazuri, sentimentul onoarei era cel care conta[21]. Conştienţi de faptul că erau depozitari ai unei civilizaţii umaniste, militarii italieni, în ansamblu, se simţeau străini din punct de vedere cultural de metodele brutale ale germanilor şi refuzau să fie asociaţi cu exterminarea evreilor, rămânând ataşaţi principiilor umanitare. *Alpinii,* în special, nu s-au luptat pentru Mussolini şi nici pentru fascism, ci prin supunere, încredere în ofiţerii lor şi respectarea demnităţii, dar „şi pentru a-şi salva pielea", fără să îşi trădeze camarazii. Element caracteristic al acestei nevoi de exemplaritate, justiţia militară italiană a instrumentat între anii 1940 şi 1943, 112 786 de dosare, care s-au soldat cu 85 015 condamnări, dintre care 41 684 pentru forţele armate non-indigene. În total, 100 de condamnări la moarte au fost pronunţate împotriva militarilor, dintre care jumătate au fost executate. Crimele italienilor nu au rămas nepedepsite. De exemplu, distrugerea unui oraş tunisian, la data de 14 februarie 1943 şi asasinarea a opt civili de către soldaţii diviziei 161 a „brutarilor" au făcut obiectul unei anchete riguroase a carabinierilor. Ancheta s-a finalizat cu cinci condamnări la moarte şi 12 condamnări la închisoare[22].

În luptă, simţul onoarei era dublat de un curaj vădit. În Africa de Nord, diviziile italiene au jucat un rol decisiv, permiţându-i lui Rommel să facă faţă pe câmpul de bătălie. Aşadar, la Bir el-Gobi, la data de 19 noiembrie 1941, în momentul în care britanicii lansau o vastă ofensivă pentru a-i expulza pe italo-germani din Cirenaica, divizia blindată italiană *Ariete* avea să oprească atacul britanic al celei de-a douăsprezecea brigăzi blindate, permiţându-i lui Rommel să disloce al treizecilea corp britanic, între 20 şi 23 noiembrie. *Ariete* avea să lase pe câmpul de luptă 40% dintre tancuri, dar blindatele, deşi erau de calitate inferioară, au reuşit să facă faţă tancurilor britanice. Ceva mai târziu, corpurile armatei italiene, ale

blindatelor şi ale infanteriei, aveau să fie nimicite în luptele de la El Alamein, în noiembrie 1942, distruse de ofensiva Armatei a 8-a britanice. Dar italienii nu au lăsat garda jos: din 30 000 de prizonieri ai aliaţilor, 19 726 erau italieni şi peste 10 000 erau germani! De asemenea, în timpul retragerii de pe râul Don, din 19 ianuarie 1943, diviziile alpine *Julia, Cuneense* şi *Tridentina* s-au sacrificat pentru a permite italo-germanilor să se evacueze, şi au preferat să ducă lupte sângeroase, continuând să fie hărţuiţi de partizani, fără a se preda. Cu preţul unor pierderi considerabile, diviziile au parcurs 350 de kilometri, pe jos, prin frig şi zăpadă, la -30, -40 şi chiar -50 de grade Celsius, fără camioane, fără provizii, fără tunuri antitanc, fără protecţie aeriană, fără radio. La 30 ianuarie 1943, căpitanul diviziei *Tridentina*, Giovanni Battista Stucchi, îi descria astfel pe bieţii supravieţuitori: „Vedeam cum se perindă prin faţa mea o interminabilă caravană de stafii, de fantome, de siluete care nu mai aveau nimic uman. Avansau tremurând, devastaţi, târâindu-şi picioarele prin zăpadă, [...] tăcuţi. [...] Aspectul acestor chipuri ridate, descărnate, privirea din ochii lor roşii şi pierduţi îmi dădeau impresia că asistam la o paradă a unor creaturi care, supuse unui martiriu prelungit, îşi pierduseră simţul raţiunii. [...] Îmbrăcaţi în gioarse sau haine rupte, aveau picioarele înfăşurate în cârpe suprapuse[23]". Dar erau liberi! Această retragere a *alpinilor* avea să devină legendă. Un supravieţuitor al diviziei *Julia*, sublocotenentul Giulio Bedeschi, avea să scrie povestea lor în romanul *O mie de gamele de gheaţă*[24], publicat la începutul anilor 1960 şi devenit bestseller mondial, tradus în mai multe limbi şi vândut în peste 4 milioane de exemplare în întreaga lume. Aceşti soldaţi au devenit eroii-martiri ai războiului, al căror curaj avea să atingă sublimul. Alte divizii aveau să facă onoare drapelului. Corpul al şaselea, una dintre puţinele unităţi care şi-a păstrat artileria şi a beneficiat de camioane pentru a transporta provizii, muniţie şi carburanţi, a cunoscut gloria, în special mulţumită faptului că a apărat oraşul Pavlograd, în

data de 17 ianuarie 1943, pentru a permite instalarea pe râul Dniepre a germanilor şi celorlalţi soldaţi din ARMIR. Generalul Gerhard Steinbauer, care comanda capul de pod Dnipropetrovsk, l-a salutat astfel pe colonelul regimentului, Mario Carloni: „Eu şi armata germană vă suntem profund recunoscători. Numele vostru şi cel al regimentului vostru sunt deja celebre în armata germană, care vă stimează şi vă apreciază foarte mult[25]."

În Tunisia, forţele italiene au demonstrat că ştiau să se lupte. Pentru prima dată de la izbucnirea războiului, 3-4 divizii germane au fost plasate sub comandamentul operaţional al unui general italian, Giovanni Messe, alături de şase divizii italiene. Această primă armată, formată în februarie 1943, cu resturile trupelor lui Rommel, care evacuaseră Tripolitania, se distingea prin faptul că îi oprise pe britanici la Mareth El-Hamma, între 17-25 martie 1943, apoi la Enfidaville, între 20-23 aprilie. Fără protecţie aeriană, unităţile italieneşti s-au luptat până la ultimul om şi până la ultimul cartuş, „cu o valoare remarcabilă şi un elan magnific, depăşindu-i chiar pe nemţi[26]", aşa cum scrie generalul Messe în memoriile sale, nu fără a exprima un profund simţământ patriotic. Aceste unităţi s-au predat ultimele, la 13 mai 1943, după înfrângerea celei de-a cincea armate în nordul Tunisiei. Două zile mai târziu, ziarul *Times* avea să recunoască faptul că „multe unităţi italiene meritau respectul trupelor britanice, mulţumită spiritului lor combativ de care dăduseră dovadă în ultima etapă a campaniei africane[27]". Generalul Messe a obţinut gradul de mareşal şi respectul germanilor şi al aliaţilor.

În confruntarea din septembrie 1943, acte de curaj izolate au salvat de asemenea onoarea armatei italiene[28]. Astfel, pe insula Cefalonia, din Marea Ioniană, diviziunea *Acqui* a preferat să se lupte în loc să capituleze în faţa nemţilor. Preţul plătit a fost unul uriaş. Din 11 500 de militari, doar 3 500 s-au întors în Italia după război. Ce să mai vorbim despre „rezistenţa fără arme" a celor 650 000 de militari italieni care, prizonieri ai germanilor în cursul acestor luni

funeste, au preferat să fie deportaţi în lagărele de concentrare din Germania sau în regiunile limitrofe, în loc să se alăture Republicii sociale italiene, aşa cum au făcut-o 10-15% dintre ei şi 30% dintre ofiţeri. Au trăit în condiţii de captivitate înspăimântătoare. 40 000 dintre ei au murit de foame, de boli şi de epuizare. Dar aceste suferinţe au scris, fără îndoială, „una dintre cele mai frumoase pagini ale istoriei forţelor armate italiene, caracterizate mai degrabă de fidelitate decât de trădare[29]"

La eliberare, crimele de război italiene nu au fost judecate, iar actele de curaj au fost date uitării. Într-un context al unui război rece latent, chiar dacă Italia era o ţară învinsă, se afla în plină reconstrucţie democratică şi republicană, alegând frontul american. Era mai bine sa fie date uitării cele întâmplate în Balcani şi URSS. A devenit apoi uşor să fie înrădăcinată ideea potrivit căreia armata italiană a fost nepregătită şi alcătuită din soldaţi incapabili să devină călăi. Acest raţionament trebuie nuanţat. Instrumente ale unor forţe de ocupaţie, de represiune şi persecuţie, soldaţii nu erau tot timpul „bărbaţi curajoşi". În timpul operaţiunilor, curajul italienilor s-a dovedit din multe puncte de vedere remarcabil şi comparabil cu cel al altor combatanţi, deşi cu mijloace net inferioare. Rommel, deşi atât de critic, a trebuit să recunoască: „Soldaţii italieni erau plini de bunăvoinţă, generoşi, buni camarazi şi, ţinând cont de condiţiile în care se aflau, au dat un randament peste medie. Mulţi generali şi ofiţeri au suscitat admiraţia noastră, din punct de vedere uman, cât şi din punct de vedere militar[30]". De fapt, armata italiană nu a fost atât de slabă. A făcut deseori tot ce i-a stat în putinţă cu ceea ce avea la dispoziţie.

---

1. Mărturia lui Georges Heyriès, strănepotul lui Piémontais, pe vremea când era copil la Marseille, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial.
2. A se consulta l'Archivio dell'Ufficio storico dello Stato maggiore dell'Esercito: séries N 1-11 (Diari storici), M 3, L 15, D 7 et H 8 (crimini

di guerra), l'Archivio centrale dello Stato (Direzione generale servizi di guerra 1941-1945 et Direzione generale Pubblica Sicurezza 1940-1943) et l'Archivio storico diplomatico del ministero degli Affari Esteri (Gabinetto armistizio-pace, Franţa, Grecia, Serbia, Croaţia, Muntenegrou), precum şi lucrările citate în bibliografia selectivă.

3. Lucio Ceva, *Le forze armate*, UTET, Torino, 1981, p. 295.

4. Enrico Serra, *Tempi duri. Guerra e Resistenza*, Il Mulino, Bologna, 1996, pp. 181 şi 182; Erwin Rommel, *Guerra senza odio*, Garzanti, Milano, 1952, p. 195; Christopher Seton-Watson, *Da El-Alamein a Bologna. La guerra italiana di uno storico in uniforme*, Corbaccio, Milano, 1994 (1993), p. 68.

5. Jean-Louis Panicacci, *L'Occupation italienne. Sud-est de la France, juin 1940-septembre 1945*, Presses universitaires de Rennes, Rennes, 2010, p. 140; Francesco Casati, *Soldati, generali e gerarchi nella Campagna di Grecia. Aspetti e tematiche di una guerra vista da prospettive differenti*, Prospettive ed., Roma, 2008, p. 90-91; Giorgio Rochat, *Le guerre italiane 1935-1943. Dall'impero d'Etiopia alla disfatta*, Einaudi, Torino, 2005, p. 384.

6. Erwin Rommel, *Guerra senza odio*, *op. cit.*, p. 37.

7. Luciano Vigo, *Non prendere freddo. Corpo di spedizione italiano in Russia (CSIR) 1941-1942. Racconto di un reduce*, Gianni Iuculano Editore, Pavia, 2000, p. 38.

8. Giacomo Zanussi, *Guerra e catastrofe d'Italia. Giugno 1940. Giugno 1943*, Libraria Corso, Roma, 1946 (1945), p. 111.

9. Jean-Louis Panicacci, *L'Occupation italienne*, *op. cit.*, p. 145; Giorgio Rochat, *Le guerre italiane*, *op. cit.*, p. 374; documentar: „La guerra sporca di Mussolini", realizat de Giovanni Donfrancesco şi produs de GA & A Productions din Roma şi de televiziunea greacă Ert, difuzat pe History Channel, 14 martie 2008; Erwin Rommel, *Guerra senza odio*, *op. cit.*, p. 45.

10. Giovanni Messe, *Come finì la guerra in Africa. La „Prima armata" italiana in Tunisia*, Rizzoli, Milano, 1946, pp. 130-133.

11. Luciano Vigo, *Non prendere freddo*, *op. cit.*, p. 28.

12. Citat de Jean-Louis Panicacci, *L'Occupation italienne*, *op. cit.*, pp. 138-139.

13. Giovanni Messe, *Come finì la guerra in Africa*, *op. cit.*, p. 233.

14. Jean-Louis Panicacci, *L'Occupation italienne*, *op. cit.*, pp. 141, 182-193, 212-217 şi 225-228.

15. Thomas Schlemmer, *Invasori, non vittime. La campagna italiana di Russia, 1941-1943*, Laterza, Roma, 2009, 344 p.; Costantino Di Sante, *Italiani senza onore. I crimini in Jugoslavia e i processi negati (1941-1951)*, Ombre Corte, Verona, 2005, 270 p.; Tone Ferenc, *„Si ammazza troppo poco". Condannati a morte, ostaggi, passati per le armi nella provincia di Lubiana 1941-1943*, Documenti, Ljubljana, Institut d'histoire moderne, 1999, 324 p.

16. Davide Rodogno, *Il nuovo ordine mediterraneo. Le politiche di occupazione dell'Italia fascista in Europa (1940-1943)*, Bollati Boringhieri, Torino, 2003, p. 286-297 şi 389-392; documentar „La guerra sporca di Mussolini", citat la nota 9.

17. Patrick Bernhard, *Behind the Battle Lines: Italian Atrocities and the Persecution of Arabs, Berbers, and Jews in North Africa during World War II*, în „Holocaust and Genocice Studies", 26, nr. 3, iarnă 2012, p. 436.

18. Davide Rodogno, *La politique des occupants italiens à l'égard des Juifs de la France métropolitaine: humanisme ou pragmatisme?*, „Vingtième siècle. Revue d'histoire", nr. 93, 2007/1, pp. 63-77.

19. Giorgio Rochat, *Le guerre italiane*, *op. cit.*, pp. 387 et 388.

20. *Ibid.*, pp. 370 et 372.

21. Davide Rodogno, *Il nuovo ordine mediterraneo*, *op. cit.*, pp. 476-482; Giorgio Rochat, *Le guerre italiane*, *op. cit.*, p. 274.

22. Giorgio Rochat, *Duecento sentenze nel bene e nel male. I tribunali militari nella guerra 1940-1943*, Gaspari, Udine, pp. 25, 41, 152 et 153.

23. Giovanni Battista Stucchi, *Tornim a baita. Dalla campagna di Russia alla Repubblica dell'Ossola*, Vangelista, Milano, 2011 (1983), p. 130.

24. Milan, Mursia, 1963, 432 p.

25. Mario Carloni, *La campagna di Russia. Gli eroici combattimenti sostenuti dal 6° bersaglieri durante la ritirata dell'inverno 1942/43*, Gent, Geneva, 2010, p. 134.

26. Giovanni Messe, *Come finì la guerra in Africa*, *op. cit.*, pp. 130-133.

27. *Ibid.*, pp. 225.

28. Giorgio Rochat, Marcello Venturi, *La divisione Acqui a Cefalonia*, Ugo Mursia Editore, Milano, 1993, p. 12-17.

29. Giorgio Rochat, *Le guerre italiane*, *op. cit.*, p. 451.

30. Erwin Rommel, *Guerra senza odio*, *op. cit.*, pp. 193 et 194.

Bibliografie selectivă

Messe, Giovanni, *Come finì la guerra in Africa. La „Prima armata" italiana in Tunisia*, Rizzoli, Milano, 1946, 238 pagini.

Panicacci, Jean-Louis, *L'Occupation italienne. Sud-est de la France, juin 1940-septembre 1945*, Presses universitaires de Rennes, Rennes, 2010, 440 pagini.

Rochat, Giorgo, *Le guerre italiane 1935-1943. Dall'impero d'Etiopia alla disfatta*, Einaudi, Torino, 2005, 460 pages.

Rodogno, Davide, *Il nuovo ordine mediterraneo. Le politiche di occupazione dell'Italia fascista in Europa (1940-1943)*, Bollati Boringhieri, Torino, 2003, 586 pagini.

Stucchi, Giovanni Battista, *Tornim a baita. Dalla campagna di Russia alla Repubblica dell'Ossola*, Vangelista, Milano, 2011 (1983), 467 pagini.

13. Pacificul, un teatru secundar de război

de Benoist BIHAN

Privind din Europa, este uşor de înghiţit rangul de teatru secundar de operaţiuni din Asia şi Pacific, la egalitate cu Marea Mediterană – chiar şi după. La urma urmei, ce anume au în comun cu lupta din Europa împotriva „inamicului principal" Germania nazistă, şocurile aeriene şi vehiculele amfibie din Pacific, luptele din jungla birmaneză, luptele pentru întâietate în China? Cu siguranţă, nu multe, deşi... Dar să citim războiul din Pacific prin prisma omologului său european ar însemna să ne lăsăm induşi în eroare de mizele şi consecinţele unui conflict care, departe de a fi un teatru anexă, este, de fapt, un război paralel, împletindu-se după 7 decembrie 1941 în cel pe care îl dă Europa din septembrie 1939 până mai 1945.

Dominaţia în Asia nu este o miză secundară

Acest alt al Doilea Război Mondial, foarte puţin cunoscut în Franţa, este totuşi mai lung. Departe de a fi declanşat în 7 decembrie 1941, prin atacul aeronaval japonez de la Pearl Harbor, preludiu al unei ofensive generale a forţelor nipone împotriva coloniilor europene din Asia de Sud-Est şi din Pacificul Central şi împotriva protectoratului american în Filipine, el începe de fapt pe 7 iulie

1937, atunci când Japonia invadează China. După cum putem să stabilim începutul celui de-al Doilea Război Mondial în Europa de la criza Sudetelor, adică din martie 1938, la fel putem să stabilim că începutul războiului din Pacific datează din 19 septembrie 1931, atunci când armata japoneză cucereşte Manciuria, nominal aparţinând Chinei, în vederea unui protectorat nipon, Manciukuo, condus de împăratul marionetă Pu Yi, ultimul reprezentant al dinastiei manciuriene răsturnate în China de Revoluţia din 1911. Iar războiul din Pacific, ştim deja, se termină la aproape patru luni după încheierea ostilităţilor în Europa: pe 2 septembrie 1945, dat de semnare a capitulării necondiţionate a Japoniei în faţa puterilor aliate.

Departe de a fi o anexă a celui de-al Doilea Război Mondial care s-ar fi dat în Europa, războiul din Pacific este un conflict care rămâne multă vreme diferit de cel european şi pe care l-am putea numi mai exact „războiul pentru Asia": dacă se dau lupte în Pacific între 1941 şi 1945, se dau în acelaşi timp în toată Asia de Sud-Est, de la frontiera indiană cu China şi, din 1937, în inima acesteia. Iar operaţiunile navale merg dincolo de Oceanul Indian. Numai şi geografia războiului din Pacific ar interzice considerarea lui ca fiind secundar: ea implică, direct sau indirect – fără să luăm în calcul Statele Unite! – mai mult de 40 de milioane de kilometri pătraţi, adică un sfert din suprafaţa terestră, în care locuieşte mai mult de jumătate din populaţia mondială în 1939 şi un teatru de operaţiuni maritime care reprezintă, dacă includem Oceanul Indian, aproape 250 de milioane de kilometri pătraţi, adică mai mult decât toată suprafaţa terestră şi aproape jumătatea suprafeţei Pământului.

Totuşi, aceste cifre ameţitoare nu sunt singurele care marchează importanţa unui conflict. Dar mizele războiului din Pacific sunt cel puţin echivalente celor din cadrul conflictului european. Lupta angajată împotriva Japoniei imperiale este contrapartida pentru controlul asupra Asiei a luptei împotriva Germaniei naziste. De altfel, aceiaşi actori se regăsesc aici aliaţi: Statele Unite, Marea Britanie şi

imensul său imperiu, dar şi URSS, al cărei rol este esenţial la începutul şi sfârşitul conflictului. Mai mult anecdotic, şi Ţările de Jos, stăpâne ale Indoneziei (în „Indiile olandeze") din secolul XVII, apar printre beligeranţii care se luptă atât cu Germania nazistă, cât cu Japonia.

Franţa joacă un rol, prin coloniile sale: Indochina vichystă, deschisă sub constrângerea forţelor japoneze începând din septembrie 1940, îi furnizează baze valoroase pentru ofensivele din 1941-1942. Din Indochina pleacă bombardierele şi avioanele torpilă care, pe 10 decembrie 1941, scufundă navele de linie HMS Prince of Wales şi Repulse, gonind marina britanică din apele asiatice până în 1944. Pe partea gaullistă, Pacificul are o mare importanţă: primul teritoriu care se raliază cu generalul de Gaulle este zona franceză din condominiul franco-britanic asupra Nouvelles-Hébrides (actualul Vanuatu), pe 22 iulie 1940; Noua Caledonie, care urmează pe 24 septembrie, le va furniza americanilor o bază esenţială pentru operaţiunile desfăşurate în Pacificul de Sud-Vest în 1942. Noua Caledonie, Polinezia franceză şi Wallis şi Futuna vor oferi Forţelor franceze libere un batalion din Pacific, care se bate la Bir Hakeim (26 mai – 11 iunie 1942) şi debarcă în Provence în august 1944.

Aceste ţări, în primul rând Japonia şi Statele Unite şi, într-o mai mică măsură, Marea Britanie şi URSS îşi dispută – precum Germania şi URSS în Europa – dominaţia pe nimic mai puţin decât o emisferă, în plus cea mai populată: în astfel de situaţii e greu să faci jocurile dintr-o aruncare.

De fapt, această confruntare este în desfăşurare din zorii secolului XX. În 1894-1895, un scurt conflict opune Japonia Chinei. Tokyo câştigă marea insulă Formosa şi ambiţii. Zece ani mai târziu, în 1904-1905, armata şi marina nipone pun capăt, la Mukden[1] şi Tsushima[2], veleităţilor ruseşti în Manciuria şi Coreea... şi le trezesc pe cele ale Japoniei, care intenţionează să îşi creeze în Asia un

imperiu egal cu cel al modelului său, Marea Britanie. Iată bazele unei confruntări cu trei poli, între Japonia, Statele Unite şi China. China, iată miza principală a războiului din Pacific, care nu există în afara voinţei japoneze de a-şi construi un imperiu din Indii şi din tropismul american care, din 1911 şi de la instaurarea Republicii Chineze, vede în fostul Imperiu de Mijloc viitorul partener democratic ideal al Washingtonului. URSS, moştenitoarea Imperiului Rus, şi Marea Britanie păstrează pentru această regiune de mare strategie un rol de observatori interesaţi, înainte de a deveni actori cu drepturi depline.

Înainte chiar de începutul celui de-al Doilea Război Mondial, toate statele riverane din bazinul Pacificului integrează propriile mize faţă de acesta în calculele lor strategice. Încă din anii '20, marina britanică vede – precum, foarte logic, şi cea americană – în marina imperială japoneză un adversar principal[3]. Dar, dacă aceasta are consecinţe directe în Europa, URSS nu încetează, sub Stalin, să jinduiască după Asia. Armata sovietică în Extremul Orient este, la sfârşitul anilor '30, cea mai competentă şi cea mai bine echipată din Armata Roşie, încă o dovadă a faptului că dictatorul sovietic considera Japonia ca fiind o ameninţare stringentă. Scurtul conflict frontalier de la Khalkhin-Gol (Nomonham pentru japonezi), între 11 mai şi 16 septembrie 1939, încununare a unei serii de incidente la graniţă între Japonia şi URSS, nu este decât un episod secundar în rivalitatea nipono-sovietică. În schimb, afectează direct atitudinea URSS în Europa.

Într-o carte foarte bine documentată[4], publicată în 2012, care are un subtitlu elocvent – „Victoria Armatei Roşii care a modelat al Doilea Război Mondial" – istoricul american Stuart D. Goldman explică în ce fel dorinţa de a evita războiul pe două fronturi – Germania şi Japonia – constituie preocuparea principală pentru diplomaţia sovietică la finele anilor '30. Accentuarea tensiunilor cu Japonia, în 1938-1939, se află în centrul motivaţiilor lui Stalin:

atunci când îl trimite pe Molotov, ministrul de Externe, să semneze Pactul germano-sovietic, pe 23 august 1939, luptele fac ravagii la Khalkhin-Gol şi, chiar dacă victoria sovietică pare să fie sigură, URSS nu ştie încă dacă înfruntarea va continua. Şi chiar după invazia germană din iunie 1941, Stalin nu se va retrage decât cu foarte mare reticenţă din teatrul din Extremul Orient.

Pacificul are o influenţă directă asupra războiului din Europa

După Pearl Harbor, evenimentele din Pacific nu încetează să afecteze, în diferite grade, desfăşurarea războiului din Europa. Desigur, de la Conferinţa Arcadia (22 decembrie 1941 – 14 ianuarie 1942), aliaţii anglo-americani sunt de acord să ofere Europei prioritatea eforturilor militare. Americanii şi britanicii cred că Germania reprezintă un pericol mai mare şi imediat faţă de Japonia, pe care o ştiu în special incapabilă să atace direct continentul american – în vreme ce al III-lea Reich a demonstrat că putea să lovească Londra şi că Wehrmacht-ul era încă la porţile Moscovei. Dar această prioritate nu împiedică Pacificul să înceapă să influenţeze rapid strategia celor doi aliaţi.

Pentru Regatul Unit, amploarea şi rapiditatea expansiunii japoneze în Asia de Sud-Est nu întârzie să facă din apărarea Indiei o miză care nu este întrecută decât de însăşi salvarea Marii Britanii. Păstrarea bijuteriei imperiului de mai bine de un secol este pentru Churchill un obiectiv esenţial de război, care justifică singur apărarea înverşunată a rutei maritime prin Mediterana şi Canalul Suez. Apărarea Australiei este alt obiectiv, care este dublat de nevoia britanicilor de a menţine unit Commonwealth-ul. Într-adevăr, neozeelandezii şi, mai ales, australienii furnizează Regatului Unit întăriri esenţiale pentru lupta din Mediterana. Aceste divizii care îl înfruntă pe Rommel nu sunt totuşi un cadou al fostelor dominioane pentru

vechea lor metropolă, ci un schimb pentru a fi siguri că Londra este în măsură să le asigure apărarea. Deci ofensiva japoneză din decembrie 1941 are asupra strategiei mediteraneene şi, prin urmare, europene a Regatului Unit, o influenţă directă, mai ales după căderea Singaporelui din februarie 1942, când dispare o întreagă divizie australiană. Australienii nu ascund Londrei – care nu poate face nimic – resentimentul faţă de incapacitatea Marii Britanii de a veni în ajutor fostului său dominion[5] şi cer revenirea forţelor lor spre Pacific. Acest lucru, împreună cu stabilirea în India a unei mari părţi din armata indiană (*Indian Army*), diminuează cu atât mai mult în operaţiunile viitoare în Europa puterea militară relativă a Regatului Unit, din ce în ce mai privat de resurse umane mobilizate.

Pentru Statele Unite, importanţa Pacificului consta, mai întâi, în efectul psihologic al atacului de la Pearl Harbor, „ziua infamă" până în prezent; Hitler – care declară război Statelor Unite din solidaritate cu Japonia! – şi naziştii nu sunt decât un adversar secundar în ochii GI, a căror ostilitate la adresa japonezilor este considerabil accentuată de rasismul reciproc al luptătorilor şi de metodele de război nipone, făcând din Pacific – nici de data aceasta „secundar" – cel mai brutal teatru de război, după frontul germano-sovietic[6]. Pacificul nu deţine cu adevărat locul doi, în spatele Europei, în preocupările naziştilor decât între predarea forţelor germane în Tunisia, din mai 1943, şi confirmarea reuşitei Operaţiunii *Overlord*, paralelă cu cucerirea aliată din exteriorul Normandiei în iulie-august 1944. Înainte, apărarea Australiei şi a insulelor Hawai avea o importanţă esenţială, mai ales pentru *US Navy* care e reticentă în a trimite în Atlantic echipamente limitate, în vreme ce absenţa fiecărei nave se resimte puternic în Pacific. Deci, doar după sfârşitul lungii lupte pentru Guadalcanal, în februarie 1943, ştiind că au zdrobit definitiv elanul japonez – şi spatele marinei imperiale – Statele Unite joacă din plin cartea „*Germany First*" proclamată la Arcadia.

Dar, de îndată ce Hitler este învins, miza asiatică îşi reia locul în calculele Washingtonului, cu atât mai mult cu cât promisiunea unei viitoare victorii asupra celui de-al III-lea Reich trebuia să implice rapid un nou actor în războiul din Pacific: Uniunea Sovietică. Astfel, ultimele luni din cel de-al Doilea Război Mondial sunt o cursă veritabilă pentru Asia între americani şi sovietici[7] Această cursă se încheie pe linia de start, a primului conflict armat al Războiului Rece, războiul din Coreea: linia de departajare între cele două jumătăţi ale ţării, paralela 38, este cea care împarte zonele respective de ocupaţie ale forţelor sovietice, care se avântă în vara lui 1945 spre China de Nord, după ce au nimicit armata japoneză şi ale forţelor americane care au debarcat după predarea Japoniei. Iar decizia americană de a folosi arma nucleară la Hiroshima (6 august 1945), dar mai ales aceea a unui al doilea bombardament, la Nagasaki pe 9 august, este atât o demonstraţie de putere în direcţia Moscovei, cât şi un ordin de a se preda, îndreptat spre Tokyo... De altfel, predarea Japoniei se datorează mai mult fricii elitelor militare nipone de o ocupaţie sovietică – a se înţelege „comunistă" – decât fricii de o distrugere cu arma nucleară[8].

În tabăra opusă, este evident că Pacificul oceanic – războiul împotriva americanilor – constituie pentru Japonia efortul principal începând din decembrie 1941. Acest efort, chiar dacă, în realitate, este mai ales al marinei – principala ţintă a armatei imperiale rămâne China – împiedică Japonia să joace cel mai mic rol împotriva Uniunii Sovietice. Înfrângerea de la Khalkhin-Gol, stabilirea în China a celei mai mari părţi din efectivele terestre care se opun dezvoltării unei strategii de ansamblu a Axei. Este adevărat că nici Berlinul, nici Tokyo nu se gândesc foarte serios la ea. Dar este greu să nu ne închipuim că Hitler, cu rasismul lui orb faţă de americani – „negroizi evreizaţi" – nu şi-ar fi imaginat măcar că Japonia avea să atragă asupra sa esenţialul efectivelor americane, pe care le subestimează complet. Acest calcul a cântărit mult asupra războiului în

Europa, în vreme ce faptul că URSS, singura dintre cele cinci principale puteri beligerante, a scăpat de un război pe mai multe fronturi, a favorizat, fără îndoială, victoria sovietică asupra Germaniei.

Arta războiului și desfășurarea operațiunilor: influența majoră în Pacific

Vedem că războiul din Pacific a avut o influenţă profundă asupra acţiunilor strategice ale tuturor principalilor beligeranţi din cel de-al Doilea Război Mondial, indiferent dacă s-au limitat sau nu la Europa. Dar Pacificul a avut şi o influenţă considerabilă asupra desfăşurării militare a operaţiunilor. În afară de arma nucleară, care nu intervine decât în ultimele zile ale războiului, când ostilităţile sunt deja încheiate în Europa, războiul din Pacific şi extensiile sale pe Asia Continentală joacă un rol esenţial în dezvoltarea principalelor inovaţii doctrinare, operaţionale şi tactice în ce de-al Doilea Război Mondial.

Într-o direcţie neaşteptată la început: URSS. Aşa cum a arătat Jacques Sapir[9], arta operaţională sovietică şi doctrina luptei, apoi „operaţiunile în profunzime" care constituie punerea ei în aplicare de către Armata Roşie, au apărut parţial şi s-au dezvoltat în mare măsură în Manciuria: în 1904-1905, pe baza experienţelor din războiul ruso-japonez al cărui părinte în arta operaţională, Alexandre Svetchine, este veteran[10]; în 1939, în plină perioadă de epurări staliniste, Gheorghi Jukov[11] le aplică japonezilor înfrângerea de la Khalkhin-Gol, organizându-şi operaţiunea în conformitate cu principiile – adaptate la constrângerile diplomatice impuse de Stalin – luptei în profunzime; în 1945, în cele din urmă, atunci când Armata Roşie victorioasă asupra Wehrmacht-ului dezintegrează în câteva zile forţele japoneze în Manciuria şi îşi demonstrează măiestria operaţiunilor în profunzime într-o ofensivă strategică, devenită un caz studiat la şcoală[12].

Apoi, într-o direcţie mai evidentă: Statele Unite ale Americii sunt în mare măsură dependente de războiul din Pacific şi de pregătirea lor pentru acesta în trei domenii: operaţiunile navale şi submarine, în primul rând şi deloc surprinzător; apoi, operaţiunile amfibii; în ultimul rând, bombardamentul la distanţe lungi.

În ceea ce priveşte primul domeniu, războiul din Pacific este creuzetul în care se formează nu numai marina Statelor Unite, dar şi cea mai mare parte din gândirea navală contemporană. Rolul portavioanelor, folosirea – eficientă, spre deosebire de *U-Boote* germane – a submarinelor pentru a duce un război nemilos împotriva comerţului, fără să se priveze de atacarea marilor unităţi cu această ocazie[13], dar şi utilizarea tactică a radarului pentru apărarea aeriană precum lupta de suprafaţă şi, mai susţinut, dezvoltarea unei abordări realmente interarme a luptei aeriene în care construcţiile de toate tipurile cooperau strâns între ele şi cu aeronavele atât în atac, cât şi în apărare[14].

Cât despre operaţiunile amfibii, dacă britanicii au partea lor de inovaţie, mai ales prin raidurile de comando duse între 1940-1942 de-a lungul liniilor europene de coastă, aceştia nu fac decât să adapteze la contextul modern vechea lor tradiţie a „descinderilor" pe coastele inamice. Cu o singură condiţie: ca acestea să nu fie sau să fie slab apărate. Ori, eliberarea Europei cerea în mod specific capacitatea de a efectua atacuri amfibii în forţă, în faţa unor apărări pregătite. Soluţia vine din Pacific şi, în special, de la puşcaşii marini. Din anii '20 şi mai ales în anii '30, puşcaşii marini dezvoltă doctrina şi echipamentele care să le permită cucerirea insulelor din Pacific. În cadrul „Planului Orange", planul de război al marinei americane împotriva Japoniei, şi succesoarele sale, misiunea puşcaşilor marini – care, deşi sunt un departament separat, depind de *US Navy* – este să cucerească şi să apere bazele care să permită navelor americane să se aprovizioneze din Japonia. Pentru a îndeplini această misiune, se vor dezvolta barjele de transport maritim şi ambarcaţiunile de debarcare, blindatele amfibii, organizarea tehnică

adaptată... care vor fi, mai apoi, folosite de *US Army* în Africa de Nord, Italia şi Europa în 1943-1944, în vreme ce puşcaşii marini – şi alte unităţi ale armatei americane – îşi vor perfecţiona arta operaţiunilor amfibii în Pacific în 1944-1945. Pe o scară comparabilă cu debarcarea din Normandia a americanilor (3 divizii), asaltul de la Saipan în zona Marianelor, lansat la 15 iunie 1944, este totuşi purtat în cadrul uneia dintre cele mai mari bătălii navale din istorie[15] şi de către trupe care au călătorit nu zece ore, ci zece zile pe mare de la Pearl Harbor, aflat la aproape 6 000 de kilometri – distanţa dintre porturile britanice şi plajele din Golful Seine, unde au debarcat Aliaţii pe 6 iunie 1944 este de aproximativ 250 de kilometri.

Dezvoltarea de către Forţele Aeriene ale Armatei Statelor Unite (USAAF) a bombardierelor grele, capabile să efectueze raiduri cu rază lungă – B-17 şi B-24 care vor duce campania împotriva Europei, B-29 care va bombarda Japonia – datorează totul pregătirii unui război cu Tokyo. De fapt, prima misiune a bombardierelor USAAF înainte de război este apărarea de la distanţă a coastelor americane împotriva flotelor inamice: vizorul de bombardament Norden, folosit pentru raidurile împotriva industriei germane, a fost proiectat iniţial pentru a distruge cuirasate. Acestea sunt, mai presus de toate, nipone, iar primele B-17 nu vor fi realizate pentru Europa, ci trimise în Pacific – şaizeci de exemplare noi vor fi distruse pe teren în primele ore ale ofensivei japoneze în Filipine.

În cele din urmă, putem credita războiul din Pacific pentru naşterea unei doctrine militare destinate după 1945 unui mare succes: aceea a lui Mao Zedong, popularizată în scrierile sale despre războiul revoluţionar[16]. Dacă războiul civil chinez o vede pe deplin realizată, gândirea militară a lui Mao se articulează atât sub presiunea japonezilor, cât şi sub presiunea naţionaliştilor lui Chiang Kai-Shek, şi este, prin urmare, inseparabilă de războiul din Pacific.

Retragerea rapidă din Asia a statelor europene, care până atunci o stăpâneau aproape în totalitate, după 1945, retragere la care a contribuit direct sau indirect Mao, prin ajutorul militar chinez

sau prin distribuirea scrierilor sale teoretice, este, de altfel, cea mai mare şi cea mai durabilă dintre consecinţele războiului din Pacific. Ascensiunea Chinei şi a Indiei, dinamismul Asiei de Sud-Est, dar şi situaţia complexă politico-strategică, dublată de tulburările culturale din Japonia şi indisolubilul conflict inter-coreean sunt produsele directe ale războiului din Pacific. Sfârşitul lui brusc odată cu predarea Japoniei – deşi se credea că războiul avea să mai dureze cel puţin un an – nu a permis realmente pregătirea reglementărilor: nici la Ialta, nici la Potsdam pentru Asia, ci doar înţelegeri vagi. Astfel, istoria primei jumătăţi a secolului XXI are foarte mari şanse să fie perioada de reglementare, inclusiv prin forţă, pentru reglarea tuturor conturilor – şi sunt multe – care nu s-au încheiat în 1945 în Asia şi în Pacific. Dacă nu ar exista decât un argument pentru a spune că Pacificul, departe de a fi un „teatru secundar", a fost realmente un conflict a cărui memorie este la fel de importantă pe cât a fost locul său în contextul mai amplu al celui de-al Doilea Război Mondial, este chiar acesta.

---

1. Dată între 20 februarie şi 10 martie 1905, bătălia de la Mukden (astăzi Shenyang, în China de Nord) este ultima mare confruntare terestră din războiul ruso-japonez: 280 000 de japonezi învinge acolo 340 000 de ruşi. Este cea mai mare bătălie după cea de la Leipzig, din 1813. Nu va mai exista o înfruntare de această amploare în Asia înainte de cel de-al Doilea Război Mondial.

2. Pe 27 şi 28 mai 1905, o escadrilă japoneză în subordinea amiralului Tōgō Heihachirō se luptă şi distruge aproape de insula Tsushima cea mai bună parte (21 nave din 38) a flotei ruse venite din Europa ca să apere Port-Arthur.

3. Andrew Field, *Royal Navy Strategy in the Far East 1919-1939: Planning for a War against Japan*, Frank Cass, Londra, 2004. Marina japoneză, mai mult decât marina italiană sau germană, îngrijorează Royal Navy. O serie de adaptări tehnice ale construcţiilor britanice dintre cele două războaie mondiale sunt realizate în vederea unui război cu Japonia. A se vedea

Norman Friedman, *Naval Firepower: Battleship Guns and Gunnery in the Dreadnought Era*, Seaforth Publishing, Barnsley, 2008.

4. Stuart D. Goldman, *Nomonhan 1939. The Red Army Victory that Shaped World War II*, Naval Institute Press, Annapolis, 2012.

5. David Day, *The Politics of War. Australia at War, 1939-1945: From Churchill to MacArthur*, Harpers Collins Australia, Sydney, 2003.

6. John A. Lynn, *Battle: A History of Combat and Culture, From Ancient Greece to Modern America*, Westview Press, Cambridge, 2003, cap. 7: „The Merciless Fight: Race and Military Culture in the Pacific War".

7. Tsuyoshi Hasegawa, *Racing the Enemy: Stalin, Truman, and the Surrender of Japan*, Harvard University Press, Cambridge, 2005.

8. *Ibid.*

9. Jacques Sapir, *La Mandchourie oubliée. Grandeur et démesure de l'art de la guerre soviétique*, Éditions du Rocher, Paris, 1996.

10. Aleksandr A. Svechin, *Strategy*, East View Publications, Minneapolis, 1991 (ed. originală [*Strategiia*] Moscou, Voennyi vestnik, 1927). După 1905, Svechin face în special parte din comisia însărcinată să tragă concluziile după conflict, despre care scrie cea mai bună parte din raport

11. Despre Jukov la Khalkhin-Gol, a se vedea Jacques Sapir, *La Mandchourie oubliée*, *op. cit.*, și Jean Lopez și Lasha Otkhmezuri, *Joukov, l'homme qui a vaincu Hitler*, Perrin, Paris, 2013, cap. 7.

12. Jacques Sapir, *La Mandchourie oubliée*, *op. cit.*, et David M. Glantz, *The Soviet Strategic Offensive in Manchuria, 1945*, Frank Cass, Londra și New York, 2003.

13. Submersivele american scufundă astfel 3 portavioane grele și 2 ușoare, un cuirasat și mai multe crucișătoare nipone între 1942 și 1945

14. Thomas C. Hone, *Replacing Battleships with Aircraft Carriers in the Pacific in World War II*, în „Naval War College Review", vol. 66, nr. 1, Naval War College Press, Newport, 2013.

15. Bătălia pe mare din Filipine (19-20 iunie 1944). Barrett Tillman, *Clash of the Carriers: The True Story of the Marianas Turkey Shoot of World War II*, Penguin Books, New York, 2005.

16. Mao Tse-tung, *On Guerilla Warfare* (trad. Samuel B. Griffith II), University of Illinois Press, Chicago, 1961.

Bibliografie selectivă

Costello, John, *The Pacific War: 1941-1945*, Quill, New York, 1982.

Dower, John W., *War without Mercy. Race and Power in the Pacific War*, Pantheon Books, New York, 1987.

Ienaga, Saburo, *The Pacific War: 1931-1945*, Pantheon Books, New York, 1978.

Myers, Michael, *The Pacific War and Contingent Victory: Why Japanese Defeat Was Not Inevitable*, University Press of Kansas, Lawrence, 2015.

Sapir, Jacques, *La Mandchourie oubliée. Grandeur et démesure de l'art de la guerre soviétique*, Éditions du Rocher, Paris, 1996.

Toland, John, *The Rising Sun: The Decline and Fall of the Japanese Empire, 1936-1945*, Modern Library, New York, 2003.

Toll, Ian, *Pacific Crucible: War at Sea in the Pacific, 1941-1942*, W.W. Norton & Company, New York, 2012.

Willmott, H.P., *Atlas de la guerre du Pacifique 1941-1945*, Autrement, Paris, 2001.

14. Debarcarea din Provence, o operațiune inutilă

de Claire MIOT

„M-am opus întotdeauna, de la bun început, operațiunii *Anvil* și preconizasem abandonarea ei totală, pentru două motive principale. Mai întâi, avea nevoie – pentru *Overlord* – de nave de debarcare; în plus, ea slăbea frontul italian chiar în clipa în care noi avansam cu mari șanse să ajungem la Viena înaintea rușilor [...]. Dar *Anvil* [sau *Dragoon*] a avut loc pe 15 august și a fost, în opinia mea, una dintre cele mai mari greșeli strategice din război[1]", scrie sever mareșalul britanic Montgomery, comandant al forțelor terestre din Operațiunea *Overlord* în *Memoriile* sale, publicate la mai bine de douăzeci de ani după debarcarea din Provence, pe 15 august 1944. Discutabilă din punct de vedere militar în fața stagnării aliaților în Italia, aceasta ar fi devenit, în opinia lui Montgomery, precum și în opinia altor oficiali britanici, începând cu Churchill însuși, o greșeală geopolitică majoră. Concentrând trupele aliate în Franța, și nu în Italia, apoi în Balcani, *Anvil-Dragoon* ar fi lăsat drum liber sovieticilor pentru a-și extinde controlul asupra Europei Centrale și de Est.

Anumiți istorici au reluat această legendă neagră, subliniind responsabilitatea unui Roosevelt care s-a complăcut față de Stalin într-o decizie puțin justificată pe plan militar și cu multe consecințe după război. Astfel, André Kaspi și Jean-Baptiste Duroselle scriu

că „dacă Statele Unite și Marea Britanie ar fi precedat Uniunea Sovietică în Balcani, precum și în Europa Centrală, ar fi rezolvat în acest mod o serie de probleme dintre cele mai îngrijorătoare în războiul rece[2]". Dar de subliniat ar fi mai puțin proasta reputație a operațiunii *Anvil* – redenumită *Dragoon* în luna august 1944 – cât absența sa în istoriografia celui de-al Doilea Război Mondial. Aceasta a favorizat în mare măsură cercetări privind ziua Z, considerată de aliați ca fiind bătălia decisivă. *Anvil-Dragoon* apare, dimpotrivă și de la început, secundară. De fapt, debarcarea din Provence, care mobilizează aproximativ 400 000 de oameni, amânată de mai multe ori, este lansată, în sfârșit, într-un moment în care soarta luptei europene pare pecetluită, măcar pe termen mediu. La Est, sovieticii au lansat Operațiunea Bagration pe 22 iunie 1944. De la sfârșitul lunii iulie, Armata Roșie recâștigă teritoriile pierdute în 1941 și cucerește Polonia de Est până la Vistula. La Vest, după ce au stagnat în Normandia mai multe săptămâni, aliații reușesc să pătrundă la sfârșitul lunii iulie 1944[3]. În cele din urmă, în Franța, eliberarea orașelor Toulon, Marsilia sau Lyon de către Armata franceză I a generalului de Lattre de Tassigny, care luptă în grupul al 6-lea de armate americane al generalului Devers, cântărește puțin în lumina simbolisticii răsunătoare a eliberării Parisului pe 25 august 1944. Astfel, *Anvil-Dragoon* pare să fie o operațiune prea întârziată ca să rămână în memoriile colective și în cărțile de istorie.

Totuși, lucru atât de rar încât trebuie subliniat, Hitler ordonă de pe 17 august retragerea trupelor germane staționate în sudul Franței. Cu o zi înainte, confruntat cu cucerirea aliată a Normandiei, a acceptat și ca o parte dintre unități să se replieze. Riscul unei mișcări de învăluire a celei mai importante părți din trupele Wehrmacht-ului în Franța este cât se poate de real, arătând eficacitatea Operațiunii *Anvil-Dragoon* ca sprijin al Operațiunii *Overlord*. În plus, Hitler, înțelegând interesul logistic esențial al cuceririi acestor porturi pentru aliați, le-a cerut ofițerilor lui să apere Marsilia și Toulon

până la ultimul om, demonstrând încă o dată importanţa strategică a Rivierei franceze pentru soarta războiului în Vest.

Sunt atâtea elemente care ne invită să investigăm importanţa militară şi diplomatică a celei de-a „doua zi Z". Desigur, este incontestabil faptul că, la scara războiului mondial, debarcarea din Provence rămâne un teatru de operaţiuni secundar. Dar trebuie să fim atenţi să nu atribuim *a posteriori* acestei operaţiuni un rol şi o amploare pe care nici măcar arhitecţii ei nu i-au conferit-o! Cu unele variaţii, aliaţii anglo-americani au conceput, de la început, Operaţiunea *Anvil* ca pe un sprijin pentru debarcarea din nord-vestul Franţei, care trebuia să se constituie în operaţiunea majoră a anului 1944. Problema eficienţei debarcării din sudul Franţei trebuie plasată în termenii aşteptărilor reale pentru această operaţiune. În plus, dacă, la nivel continental, impactul militar al operaţiunii poate să pară relativ limitat, în Franţa şi în rândul populaţiei sale, acesta era cu totul altul: debarcarea din Provence permite eliberarea sfertului de teritoriu naţional din sud-est înainte de toamna lui 1944. În sfârşit, pentru francezi, utilitatea sa – politică şi diplomatică, de această dată – este imensă! Dacă participarea franceză în Operaţiunea *Overlord* este marginală numeric, acest lucru nu este valabil pentru *Anvil*, unde francezii din Armata I constituie mai mult de două treimi din efectivele debarcate. Conducătorul lor, generalul de Lattre de Tassigny, consemnează capitularea necondiţionată a Germaniei naziste pe 8 mai 1945.

La originile unei operaţiuni contestate

Lansarea Operaţiunii *Anvil* pe coastele provensale, începând din 15 august, este aproape miraculoasă, la cât de mult a fost ea compromisă până în ultimul moment. Roosevelt şi strategii americani sunt în majoritate convinşi de interesul debarcării în sud în cadrul unei strategii frontale împotriva Germaniei, dar Churchill şi statul lui major nu au acelaşi punct de vedere şi preferă să joace cartea strategiei

periferice, mai întâi în Africa de Nord, apoi în Italia. Stalin, intrat în jocul diplomatic după Operaţiunea *Barbarossa*, pe 22 iunie 1941, susţine ferm deschiderea unui al doilea front european.

La a treia Conferinţă de la Washington (12-25 mai 1943) şi la Conferinţa de la Québec (14-24 august 1943), aliaţii anglo-americani fac din debarcarea în Europa de Vest o prioritate pentru anul 1944. La Washington, ei iau în considerare „poate să invadeze sudul Franţei şi astfel să ajute operaţiunea prin Canalul Mânecii[4]", iar la Québec, americanii impun întâietatea operaţiunii în nord-vestul Franţei, de acum numită *Overlord*. Debarcarea din sudul Franţei trebuie să fie un exerciţiu exclusiv al acesteia din urmă[5]. Stalin aminteşte necesitatea deschiderii unui al doilea front în Europa la Conferinţa de la Teheran (28 noiembrie – 1 decembrie 1943). Dacă nu mai este vorba despre o condiţie imperativă vitală, căci Armata Roşie, mai întâi încolţită, a obţinut victorii răsunătoare la Stalingrad (februarie 1943), apoi la Kursk (august 1943), liderul de la Kremlin pledează în favoarea unei sanctificări a Operaţiunii *Overlord*, completată de o debarcare în sudul Franţei[6]. De fapt, Roosevelt susţine pretenţiile lui Stalin, în ciuda reticenţelor lui Churchill, iar acordul militar semnat de cei trei aliaţi prevede ca Operaţiunea *Overlord* să fie lansată în luna mai 1944, în acelaşi timp cu aceea din sudul Franţei[7]. Prima versiune a planului prevedea un asalt de o parte şi de alta a golfului Hyères cu două sau trei divizii, apoi debarcarea altor şapte divizii care să permită o înaintare spre Lyon. Portul Marsilia, indispensabil debarcării oamenilor şi echipamentelor, trebuia recucerit cât mai repede[8].Cu toate acestea, până la sfârşitul primăverii anului 1944, pregătirea debarcării din sud este compromisă de eşecurile aliate în Italia împotriva unei defensive germane feroce. În plus, lipseşte logistica, iar arsenalul democraţiei nu este în măsură să furnizeze numărul necesar de nave de debarcare. Eisenhower, în fruntea SHAEF (Cartierul General Suprem al Forţelor Expediţionare Aliate – n.red.), pledează totuşi în favoarea unei operaţiuni importante în sudul Franţei, din mai multe raţiuni.

Mai întâi, el este sensibil la angajamentele asumate faţă de sovietici în cadrul Conferinţei de la Teheran şi consideră că succesul *Overlord* depinde direct de *Anvil*. În plus, în opinia lui, cucerirea portului Marsilia era absolut necesară pentru revitalizarea liniilor aliate pe tot teritoriul frontului din Europa de Vest. Dar, confruntaţi cu dificultăţile logistice, cu stagnarea în Italia şi presiunile britanicilor, americanii sfârşesc prin a accepta să disocieze cele două debarcări în Franţa: în urma unui compromis la care s-a ajuns pe 21 martie, *Anvil* urma să fie lansată după căderea Romei şi redusă la o simplă operaţiune de diversiune, ceea ce este adevărat că limita în mare măsură interesul său strategic. Cucerirea Romei are loc abia pe 4 iunie, urmată, două zile mai târziu, de Ziua Z din Normandia. Totuşi, dificultăţile nu au fost rezolvate. Churchill, de acum preocupat de înaintarea sovietică în Est, insistă ca *Anvil* să fie înlocuită de o operaţiune în Istria, ceea ce le-ar fi permis trupelor să opereze cucerirea Ljubljanei, deschizând drumul spre Viena şi Europa de Est. Date fiind refuzurile americanilor, Churchill negociază cu Roosevelt până în primele zile din august, susţinând, de data aceasta, necesitarea întăririi trupelor din Operaţiunea Overlord care luptaseră în ceea ce francezii numesc "bataille des haies" (bătălia gardurilor vii, o fază a bătăliei din Normandia, din 13 iunie în 24 iulie, care s-a desfăşurat într-o zonă plină de tufişuri şi arbuşti). Nu este departe de a reuşi: într-adevăr, pe 7 august, CCS (*Combined Chiefs of Staff*, statul major combinat interaliat – n.red.) le cere opinia lui Eisenhower şi lui Wilson, comandantul suprem al forţelor aliate în Mediterana, însărcinat să organizeze operaţiunea, în privinţa unei eventuale renunţări la *Anvil* şi relocarea resurselor spre *Overlord*[9], şi doar pe 11 august generalul Wilson primeşte, în cele din urmă, ordinul să execute planurile Operaţiunii *Anvil*.

Într-adevăr, britanicii, iniţial din motive militare, apoi din motive strategice, pun la îndoială puternic oportunitatea Operaţiunii *Anvil*. Soarta celei de-a doua debarcări în Franţa depinde, în vara anului 1944, de capacitatea americanilor de a-şi impune conceptele

strategice, întrucât ei oferă cea mai mare parte din resursele umane şi materiale, după cum subliniază la acea vreme, cu luciditate, ministrul britanic rezident, Harold Macmillan: „Rămăsesem cu sentimentul că, în privinţa contribuţiei masive a forţelor americane în campania europeană şi în situaţia generală, trebuia să renunţăm dacă Eisenhower şi Marshall insistau cu privire la *Anvil*[10]".

O operaţiune de succes

Cei care s-au opus Operaţiunii *Anvil* au subliniat şi riscurile pe care le presupunea o asemenea operaţiune amfibie. Nu evocase Churchill, în august 1944, faţă de consilierul diplomatic al lui Roosevelt, Harry Hopkins, scenariul catastrofal al „unui atac dificil, pe mare, împotriva coastei bine fortificate a Rivierei [...] care abundă în porţiuni cu pante abrupte, creste şi râpe[11]"? Este clar că nu s-a întâmplat aşa şi că asaltul din 15 august este o reuşită.

Diferitele scenarii ale operaţiunii sunt destul de optimiste. Dacă un prim plan general prezentat pe 28 aprilie 1944 imagina o cucerire a oraşului Toulon la Z + 25, deci anticipa o rezistenţă suficient de puternică pe coastă, planul Rankin, formalizat în iunie 1944, prevedea trei ipoteze: fie o retragere germană parţială, fie o evacuare totală sau, în sfârşit, o capitulare necondiţionată[12]. Este adevărat că apărarea germană obişnuită nu se compară deloc cu aceea de pe coasta Normandiei. În ajunul debarcării, 210 000 de germani – armata, marina şi forţele aeriene împreună – sunt staţionaţi în sudul Franţei, din cei aproximativ 950 000 de oameni care se regăsesc pe frontul de Vest[13]. Fortificaţiile germane sunt mult mai puţin numeroase decât cele de pe coasta Atlanticului. În cele din urmă, nici *Kriegsmarine*, nici *Luftwaffe* nu sunt în măsură să se opună forţelor aeriene şi navale aliate. Din seara zilei de 15 august, Statul Major al Armatei a 19-a germane subliniază faptul că orice retragere a forţelor debarcate este de acum imposibilă pe termen scurt[14].

Dar rezultatele întrec aşteptările. Astfel, generalul Brosset, comandantul diviziei I franceze libere, se poate felicita că „debarcarea a fost o reuşită uimitoare[15]". În primul rând, niciun scenariu pe modelul *Omaha Beach* pe plajele din Saint-Tropez şi Cavalaire. În timp ce proporţia pierderilor din 6 iunie se ridică la 6,6%[16], unităţile care au debarcat în Provence prezintă, în seara zilei de 15 august, 2,4% pierderi[17]. Două zile mai târziu, aceste pierderi sunt de 3 546 din aproximativ 130 000 de oameni care au debarcat, iar la sfârşitul lunii august, ele ajung la 9 371 de răniţi, daţi dispăruţi sau ucişi[18]. Cu toate acestea, în spatele acestor statistici globale se ascund lupte grele. Astfel, bătălia de la Toulon, între 20 şi 27 august, lasă mai mult de 1 000 de soldaţi din Divizia franceză a 9-a Infanterie colonială în imposibilitatea de a lupta[19].

Cu toate acestea, eliberarea Rivierei franceze, apoi a văii Ronului sau a drumului Napoleon capătă alura unei plimbări voioase, desigur, încetinită de probleme logistice cauzate de întinderea rapidă şi neaşteptată a liniilor de aprovizionare. Armata franceză defilează în Marsilia pe 29 august, deşi trebuia să ajungă în oraş în Z + 30; Lyon, care trebuia să cadă pe Z + 90, este eliberat pe 3 septembrie[20]. Dijon este cucerit de Armata 1-a franceză şi grupurile FFI pe 11 septembrie, după ce pe 17 august, aliaţii credeau că este imposibil pentru forţele *Overlord* să atingă „regiunea Dijon înainte de noiembrie[21]". Mai presus de toate, succesul debarcării permite o deschidere şi o utilizare rapidă a porturilor mediteraneene. Marsilia primeşte primele nave pe 15 septembrie, Toulon pe 20. Numai în octombrie 1944, în aceste două porturi sosesc 425 000 de tone de echipament american dintr-un total de 1 309 000 de tone descărcate în Europa[22].

Un singur dezavantaj în acest cadru, care ar putea părea important: în ciuda numărului considerabil de soldaţi germani luaţi prizonieri de trupele debarcate în Provence[23], aproape 130 000 de oameni din 209 000 au ajuns fără mari probleme la Dijon, versus celor 45 000 din 100 000 de supravieţuitori în golful Falaise din frontul normand[24]. Aceşti oameni, reorganizaţi şi consolidaţi, participă

la rezistența germană acerbă care îi reține pe aliați în Ardeni, la granița cu Elveția, până în primăvara anului 1945. Unul dintre obiectivele Operațiunii *Anvil-Dragoon* – luarea prin învăluire, în esență, a unităților germane în Franța – are drept rezultat un bilanț mixt.

Rolul francezilor

Această constatare pune sub semnul întrebării utilitatea Operațiunii *Anvil-Dragoon* în raport cu alte opțiuni posibile, începând prin pătrunderea în Istria, în care își puneau speranța responsabilii britanici? Dificultățile militare aliate în Normandia în iunie-iulie 1944 dau de înțeles că Aliații occidentali ar fi dispersat forțe suplimentare în Italia. Însuși Churchill a fost obligat să admită că *Anvil-Dragoon* „a fost un ajutor important pentru generalul Eisenhower aducând o armată nouă pe flancul drept și deschizând o linie de comunicare în această regiune[25]". Renunțarea la *Anvil* impunea aliaților riscul de a se lipsi de șapte divizii franceze înarmate și antrenate de ei, formate din luptători aduși în sânul corpului expediționar francez în Italia. În cele din urmă, în decembrie 1943, de Gaulle a obținut, în schimbul trimiterii forțelor lui în Italia, angajamentul, din partea aliaților, că toate trupele franceze aveau să fie implicate în operațiunile prevăzute în metropolă. Totuși, dezbaterile din iarna și primăvara lui 1944 în jurul anulării Operațiunii *Anvil* i-au neliniștit serios pe francezi, excluși de la negocieri, iar în martie, Giraud, apoi de Gaulle au acceptat să furnizeze unități suplimentare pentru frontul italian, continuând să insiste pe „importanța, pentru francezi, a bătăliei din Franța[26]". Cucerirea Romei a accentuat nerăbdarea francezilor, iar întrevederea din 27 iunie 1944 dintre de Lattre și generalul american Patch arată riscurile pe care le-ar fi asumat aliații dacă nu își onorau angajamentele față de francezi. În vreme ce Patch anunță că, în cazul anulării Operațiunii *Anvil*, francezii aveau să urmeze armata americană a VII-a „în teatrul de operațiuni unde această mare

unitate trebuia să lupte, fără îndoială, pe frontul italian, în direcţia Austriei", de Lattre protestează dur şi declară că „niciun soldat francez nu va fi trimis în alt teatru de operaţiuni decât cel prevăzut şi stabilit deja[27]". De fapt, aliaţii – inclusiv britanicii – sunt conştienţi că „francezii se vor opune cu înverşunare oricărei folosiri a CEF (corp expediţionar francez – n.red.) în luptele viitoare pe linia Pisa-Rimini[28]". Ori în vara lui 1944, anglo-americanii, intraţi în Franţa, nu mai pot ignora sprijinul Guvernului provizoriu al Republicii franceze a cărei legitimitate este recunoscută de majoritatea populaţiei metropolitane.

În cele din urmă, Eisenhower primeşte sprijinul luptătorilor maquis, activi mai ales în sud-estul Franţei. Cu atât mai mult cu cât rezistenţa din interior şi-a dovedit importanţa în cazul primei debarcări. Dar sprijinul mişcărilor maquis din sud-estul Franţei ar fi fost în mare măsură facilitat de prezenţa unităţilor regulate franceze în debarcare[29].

Decizie proastă? Debarcarea din Provence a fost o decizie luată mai ales din constrângere şi care a arătat dificultăţile materiale, dar şi tactice de care s-au lovit decidenţii anglo-americani, contrazicând imaginea unui arsenal inepuizabil pe care l-ar avea democraţiile şi a unei înfrângeri inevitabile a Germaniei naziste. Ea traduce şi un nou raport de forţe în cadrul coaliţiei: americanii, sursă de factor uman şi material, sunt capabili să îşi impună în faţa britanicilor viziunile strategice în care, este adevărat, mizele militare pe termen scurt erau mai importante decât perspectivele politice şi diplomatice în Europa de după război. În sfârşit, chiar dintr-un punct de vedere secundar, şi încă marginalizat, Franţa apare, prin participarea armatei sale la eliberarea teritoriului, ca partener cu drepturi depline, şi nu ca un simplu teatru de operaţiuni.

---

1. Bernard Montgomery of Alamein, *Mémoires,* Nouveau Monde Éditions, Paris, 2014 (ediţie engleză din 1958), p. 286.

2. Jean-Baptiste Duroselle lu André Kaspi, *La Méditerranée, champ de bataille secondaire, juillet 1943-août 1944*, în „La Guerre en Méditerranée 1939-1945" (documente din colocviul internațional, organizat de Comisia franceză de istorie a celui de-al Doilea Război Mondial, care a avut loc la Paris, în aprilie 1969), Paris, CNRS Editions, 1971, p. 379.
3. Jean Quellien, *La Bataille de Normandie (6 juin-25 aout 1944)*,Tallandier, Paris, 2014, pp. 177-260.
4. Memorandum al Statului Major britanic, 14 mai 1943, citat în *Foreign Relations of the United States. The Conferences at Washington and Quebec (1943)*, Department of State Publication, US Government Office, Washington, 1970, pp. 257-261.
5. Memorandum al șefilor Statului Major combinat, 9 august 1943, citat în *Foreign Relations of the United States, op. cit.*, p. 475.
6. Olivier Wieviorka dans *Histoire du débarquement en Normandie. Des origines a la libération de Paris (1941-1944)*, Le Seuil, Paris, 2007, p. 53.
7. Acord militar din 1 decembrie 1943, *Foreign Relations of the United States, op. cit.*, pp. 576-578.
8. *Report by the Supreme Allied Commander Mediterranean to the Combined Chiefs of Staff on the Operations in Southern France, August 1944*, Washington DC, US Government Printing Office, 1946, pp. 1.
9. Extras dintr-o reuniune CCS, din 7 august 1944, CAB/121-396, Kew, Grande-Bretagne, Public Records Office (de acum PRO).
10. Harold Macmillan, *War Diaries, Politics and War in the Mediterranean*, Basingstoke, Londra, 1984, pp. 476 și 477.
11. Winston Churchill, *La Deuxieme Guerre mondiale*, t. 11: *Triomphe et tragédie (1944-1945)*, Plon, Paris, 1959, pp. 70 și 71.
12. *The Seventh United States Army Report of Operations – France and Germany (1944-1945)*, vol. I, Aloys Graf, 1946, Heidelberg, pp. 13.
13. Olivier Wieviorka, *Histoire du débarquement en Normandie, op. cit.*, p. 188.
14. Mențiune din 15 august 1944, jurnal de călătorie al Statului Major al armatei a 19-a, RH20-1984, *Bundesarchiv-Militärarchiv*, Fribourg-en-Brisgau, Germania.
15. Note de război ale lui Diego Brosset, din 20 august 1944, în Guillaume Piketty (ed.), *Français en Résistance: carnets de guerre, correspondances, journaux personnels*, Robert Laffont, Paris, 2009, p. 383.

16. Olivier Wieviorka, *Histoire du débarquement en Normandie*, *op. cit.*, p. 236.

17. Raport din 15 august 1944, rapoartele zilnice ale armatei a 7-a americane, GR 10P171, Service historique de la défense (de acum SHD).

18. „Army 6th Group Records of Progress", 31 martie 1945, p. 14, Boîte (de acum B.) 1305, entrée (de acum E.) 427, groupe d'archives (de acum RG) 407, National Archives and Record Administration (de acum NARA), Washington DC, Statele Unite.

19. Document manuscris nedatat intitulat „Pertes Provence", GR 10P89, SHD.

20. Raport al operațiunii *Dragoon*, 12 iunie 1944, AIR 37/507, PRO.

21. Olivier Wieviorka, *Histoire du débarquement en Normandie*, *op. cit.*, p. 334.

22. Philip Bell, *Anvil-Dragoon: la décision anglo-américaine*, în „La Libération de la Provence. Les armées de la liberté" (documente ale colocviului organizat la Fréjus în septembrie 1944), Paris, IHD-SIRPA, 1994, p. 47.

23. Al 6-lea grup de armate debarcat în Provence a făcut 94 156 prizonieri la finele lui septembrie 1944. „Army 6th Group Records of Progress", 31 martie 1945, p. 6, B. 1305, E. 427, RG 407, NARA.

24. *Ibid.*, p. 338.

25. Olivier Wieviorka, *Histoire du débarquement en Normandie*, *op. cit.*, p. 334.

26. Interviu al generalului de Gaulle cu generalul Wilson, 15 martie 1944, citat în Charles de Gaulle, *Lettres, notes et carnets (1942-mai1958)*, Robert Laffont, Paris, 2010, pp. 461-463.

27. Proces-verbal al întâlnirilor dintre generalul de Lattre de Tassigny și generalul Patch, 27 iunie 1944, J13*, Fonds de Lattre de Tassigny, Institut de France, Paris.

28. Mesajul lui Beaumont-Nesbitt către Statul Major interaliat, 23 juin 1944, WO204-5843, PRO.

29. Mesajul lui Eisenhower către Wilson din 15 mai 1944, Alfred D. Chandler, et Stephen E. Ambrose (ed.), *The Papers of Dwight D. Eisenhower: The War Years*, t. 3, John Hopkins Press, Baltimore, 1970, p. 1930.

Bibliografie selectivă

Champeaux, Antoine, et Gaujac, Paul (dir.), *Le Débarquement de Provence* (acte din colocviul internațional organizat pe 4, 5, 6 octombrie 2004 la Fréjus), Lavauzelle, Panazol, 2008, 550 pagini.

Clark, Jeffrey J., și Smith, Robert R., *United States Army in World War Two. The European Theater of Operations. Riviera to the Rhine*, US Government Printing, Washington, 1993.

Gaujac, Paul, *La Guerre en Provence (1944-1945): une bataille méconnue*, Presses universitaires de Lyon, 1998, Lyon, 190 pagini.

Reynolds, David, *From World War to Cold War: Churchill, Roosevelt, and the International History of the 1940s*, Oxford University Press, Oxford, 2006, 364 pagini.

Wieviorka, Olivier, *Histoire du débarquement en Normandie. Des origines a la libération de Paris (1941-1944)*, Le Seuil, Paris, 2014 (2007), 416 pagini.

15. Soldatul american nu știe să lupte

de Nicolas AUBIN

Soldatul american nu ştie să se lupte[1]. Cine o spune? Toată lumea. Cei care s-au găsit în preajma lor în timpul războiului şi chiar istoria oficială americană. Recitind comentariile prizonierilor de război germani culese fără ştirea lor, doi sociologi ajung la concluzia că luptătorii germani „au despre americani o părere cu mult mai puţin favorabilă decât asupra britanicilor, deoarece se presupune că succesele lor se datorează numai superiorităţii materiale, ceea ce soldaţii Wehrmacht-ului consideră ca fiind nedrept. Ca soldaţi, spun ei, americanii sunt „laşi şi meschini", nu au „nicio idee" despre ce este „adevăratul război, cel dur", sunt „incapabili de sacrificii" şi „inferiori" germanilor „în lupta strânsă". Un general de armată menţionează despre experienţele sale în Tunisia: „Nenorociţii ăştia încep cu toţii să alerge de îndată ce au fost prinşi la cotitură". De asemenea, un general spune despre luptele din Italia: „În general, se crede că americanul este un luptător prost, cu unele excepţii, deoarece nu are niciun elan interior[2]." Este moale! GI (acronim folosit pentru a denumi soldaţii americani, provenind de la „galvanized iron", iniţialele fiind ştanţate pe diverse echipamente – n.red) nu îi ajunge nici la călcâi soldatului rus, „un soldat bun", curajos şi rezistent. La urma urmei, doar aliatul italian este mai laş şi

mai incompetent. Acest sentiment se reflectă în toate rapoartele Wehrmacht-ului, indiferent de perioadă. La finele lui 1944, OKH, Statul Major al armatei terestre germane, continuă să îl considere pe soldatul american dependent de sprijin material considerabil, incapabil să se bată corp la corp sau pe timp de noapte, predându-se foarte uşor. „Sunt prea precauţi şi rigizi în atacurile lor, neglijenţi, pentru că abuzează de comunicaţiile radio şi previzibili, pentru că acţionează numai între sfârşitul dimineţii şi miezul nopţii[3]". Deloc surprinzător, toţi ofiţerii germani invitaţi în Statele Unite după război vor sublinia că, într-adevăr, în comparaţie cu excelenţa militară germană, armata americană nu s-a ridicat la înălţime şi că putea să îi mulţumească industriei sale.

De partea Aliaţilor, lucrurile nu stau deloc mai bine. Francezii nu îşi ascund dispreţul faţă de această armată cu o atitudine atât de relaxată şi o istorie atât de scurtă, incapabilă să ducă un război fără o mulţime de echipamente pe cât de inutile, pe atât de revelatoare[4]. În acelaşi timp, la începutul anului 1943, Montgomery scrie la War Office că „soldaţii americani nu luptă; nu au lumina luptei în ochii". Dar măcar îi absolvă pentru că, „dacă nu vor să lupte, este pentru că nu au încredere în generalii lor. [...] Le-am spus lui Eisenhower şi Alexander că modul potrivit de a aduce armata americană în stare de luptă este, mai întâi, educarea generalilor[5]". Desigur, ar fi uşor să demontăm aceste argumente, fie viciate de ochelarii de cal ai ideologiei naziste, fie rezultate ale prejudecăţilor lui Monty.

Cu toate acestea, după război, criticile vin dinspre însăşi *US Army*. Primele provin de la directorul secţiei istorice. Samuel L.A. Marshall, după un sondaj realizat pe teren în rândul a 400 de companii de infanterie între 1944 şi 1945 a constatat că doar 15% dintre infanterişti îşi folosiseră armele în timpul campaniei europene. Paralizaţi, cel mai adesea ar fi fost mobilizaţi la pământ de un inamic mai agresiv, nereuşind să se descurce decât cu focuri masive de suport[6]. În 1979, în plină perioadă traumatică după războiul din

Vietnam, colonelul Trevor N. Dupuy elaborează un sistem matematic complex de modelare a luptelor. Trecând prin acest sistem 81 de lupte, ajunge la concluzia că performanţa soldatului german este cu 20% mai mare decât a GI[7]. Lovitura de graţie este dată de israelianul Martin van Creveld după o comparaţie între sistemele militare german şi american. Concluzia sa este superioritatea clară a primului, al doilea mulţumindu-se să ducă un război pe modelul unei mari întreprinderi, văzându-şi soldaţii ca pe o simplă materie primă, precum alte echipamente, al cărei flux trebuia optimizat pentru a obţine victoria mecanic, prin simplă acumulare[8]. Această victorie a managementului este apoi preluată de alţi autori celebri, într-atât încât devine titlul tezei lui John Ellis: *Brute Force*[9].

Dar, la sfârşitul anilor '80, mai mulţi autori pornesc o cruciadă împotriva acestei denigrări. Prima lovitură este dată de John Sloan Brown[10]. Brown contestă metoda de calcul a lui Dupuy, exagerat de favorabilă Wehrmacht-ului. Elaborându-şi propriul sistem, el afirmă că trupele Unchiul Sam au fost superioare, cu excepţia *Panzerdivisionen*. În următorii ani, mai multe studii au reevaluat semnificativ performanţele americane[11], dar acestea trebuie privite cu circumspecţie, fiind scrise de ofiţerii americani, unii dintre ei fii de veterani. Deci care este situaţia? US Army le-a conferit GI mijloacele pentru a lupta corect? GI au ştiut să le utilizeze corect?

Explicarea unui dezastruos botez al focului

Există mai multe rapoarte care subliniază mediocritatea primelor angajamente în Africa de Nord (noiembrie 1942 – mai 1943). Desigur, campania este victorioasă, dar cu ce preţ? La Kasserine, americanii au fost umiliţi[12]. Documentele confirmă observaţiile făcute de germani. GI se chinuie să lupte noaptea, să se mişte sub focurile de armă şi să răspundă. Rapoartele afirmă că infanteriştii nu ţin prea mult seama de teren; abandonând vârfurile, ei circulă

prin văi şi, cum recunoaşterile sunt rare, sunt prinşi în ambuscade costisitoare. Soldaţii se aventurează dincolo de umbrela artileriei, fără sprijinul blindatelor, ceea ce demonstrează mediocritatea cooperării dintre arme, şi dau dovadă de naivitate atunci când, odată cucerite poziţiile inamice, se instalează acolo, în vreme ce germanii au obiceiul de a-i bombarda sistematic. GI neglijează adesea camuflajul, tind să se regrupeze, nu stăpânesc nici tirul antiaerian, nici lupta împotriva minelor[13]. După aceea, este clar că performanţa trupelor americane pe malurile Rapido în Italia, în Normandia, în noroiul din Lorena şi în pădurea de la Hürtgen, pentru a numi doar cele mai faimoase regiuni, nu invită deloc la laude. Sunt multe bătălii marcate de lentoare şi pierderi excesive, cu infanterişti în aparenţă lipsiţi de tact şi agresivitate[14].

Astfel, Samuel Marshall explică fenomenul prin reticenţa soldaţilor GI de a-şi folosi arma, un rezultat al izolării combatantului pe câmpul de luptă, al unei lipse de coeziune şi, nu în ultimul rând, al culturii paşnice şi civilizate a societăţii americane. Evidenţiind eşecul propagandei, Marshall a subliniat că soldaţii se luptau mai puţin din ideologie cât din dorinţa de a se întoarce în ţara lor cât mai curând posibil. Aşadar, ar fi fost lipsiţi de o ură capabilă să depăşească frica de focul armelor. De aici, se face repede pasul între a deduce că o armată de cetăţeni este mai puţin performantă decât o armată de subiecţi abrutizaţi de îndoctrinarea unui regim totalitar. Această teorie nu se susţine. În primul rând, investigaţiile lui nu au fost găsite în arhive[15]. Nimeni din departamentul istoric nu a participat la discuţiile din 1944 – 1945, prin urmate cum ar fi putut Marshall să întâlnească singur 400 de companii în mai puţin de 300 de zile, în timp ce acestea erau rareori îndepărtate de pe linia frontului? Există dovezi că cifra de 15% dintre puşcaşi avansată de Marshall nu este decât, în cel mai bun caz, o estimare, în cel mai rău, o pură invenţie. De altfel, el este contrazis de consumul astronomic de muniţie, 5 milioane de cartuşe de puşcă M1 numai pentru Divizia a 90-a,

considerată totuşi slabă. Cât despre explicaţia lui socio-culturală legată de incapacitatea cetăţeanului, nici ea nu trece de o analiză mai serioasă. Atmosfera nu este mai paşnică în Statele Unite decât în Europa. Interdicţia morală de a ucide planează asupra tuturor societăţilor şi, din această perspectivă, omuciderile sunt chiar mai dese peste Atlantic, iar ţara s-a construit masiv pe violenţă[16]. Dezinvoltura GI, combinaţie de ţinută neglijentă, dar înainte de toate, adaptată la război, de stil de viaţă străin pentru europeni, de lipsă de spirit războinic şi de familiaritate în privinţa ierarhiei, este uşor de explicat. GI rămâne un cetăţean, pe moment în uniformă, meritând respect şi atenţie, un cetăţean crescut într-o societate în care drepturile individuale, pragmatismul şi consumul erau valori supreme. Pentru armata americană, această relaxare nu era un semn de slăbiciune, ci mai degrabă un mod de a construi o relaţie de încredere, de integrare a cetăţeanului, de sprijin moral şi de a-i permite să ofere mai mult decât dacă ar fi fost determinat doar prin constrângere. Să mai spunem că infanteriştii erau conştienţi că fuseseră livraţi în infanterie pentru că obţinuseră rezultate bune la testele fizice, de inteligenţă şi de cultură generală şi ştiau că nu aveau să îşi revadă familiile înainte de sfârşitul războiului, contrar marinarilor sau aviatorilor. Prin urmare, era esenţial ca armata să le arate respect, afecţiune şi să nu lase să circule zvonul că ei erau doar carne de tun. Astfel, armata a încurajat propagarea caricaturilor lui Bill Mauldin, care a desenat două arhetipuri, „Willie şi Joe", infanterişti capricioşi şi neglijenţi, care ironizau de multe ori ierarhia, dar care îndurau cu stoicism pericolele. Eisenhower a înţeles că serveau drept antidot pentru resentimentele soldaţilor GI. În plus, pierderile arată că el nu era un laş: de pe 6 iunie 1944, între 2 000 şi 3 000 de puşcaşi îşi pierd viaţa lunar în fiecare divizie de infanterie, adică jumătate din efectivele teoretice. GI nu agită mai tare steagul alb. 53 000 au fost internaţi în timpul războiului, cea mai mică cifră între beligeranţi. Actul de acuzare se prăbuşeşte. Trebuie să căutăm în altă parte.

Cele treisprezece săptămâni de antrenament de bază, apoi cele de formare specializată îi pregătesc pentru realitatea războiului? Să nu uităm că, spre deosebire de naţiunile europene, armata americană se compune în proporţie de 99% din oameni mobilizaţi care nu au nicio experienţă militară. Ea încorporează 11 milioane de oameni între 1940 – 1945, pornind de la un nucleu de 189 000 de profesionişti în 1940. Puţini din cei chemaţi au cunoscut Primul Război Mondial sau au făcut parte din Garda Naţională – care, de altfel, nu propunea o adevărată pregătire militară înainte de război. Armata se confrunta cu o provocare extraordinară: transformarea a milioane de oameni complet ignoranţi cu privire la război în soldaţi, în timp ce ducea o lipsă dramatică de personal de încadrare şi de formare. Unde să îi găsească atunci când Statul Major intenţiona să facă 219 divizii pornind de la... 9 divizii active? În ultimul rând, dacă „doar" 80 de divizii aveau să fie create, efortul era colosal. Divizia a 9-a este astfel amputată în favoarea diviziei a 78-a, a 82-a şi a 88-a. Cadrele antrenează în grabă tineri ofiţeri şi subofiţeri – în zece zile se ajunge la divizia a 29-a – care îi vor forma apoi pe alţii. Această strategie, singura posibilă pentru o creştere suficient de rapidă, duce la o sărăcire regulată a celor mai operaţionale unităţi, impune o fluctuaţie nefastă şi neliniştește trupa care pleacă pe front fără ofiţerii săi, rămaşi în ţară ca să îşi continue misiunea de formare. Deci formarea nu este întotdeauna eficientă. Scrisorile recruţilor sunt pline de plângeri: „timp pierdut, exerciţii prost planificate, lipsa de încredere în ofiţerii, subofiţerii analfabeţi şi idioţi, incapabili să avanseze". Este adevărat că nici cadrele profesioniste nu aveau experienţă. „Sunt bărbaţi tineri rafinaţi [constată comandantul diviziei a 30-a despre ofiţerii săi], mulţi au o charismă naturală, dar nu ştiu nimic. Şi mulţi oameni uită acest lucru. Sunt băieţi buni, dar trebuie să îi instruim". În plus, prea mulţi ofiţeri incompetenţi rămân în funcţie; vina rezidă în politica învechită de înaintare practicată în perioada interbelică, dar şi în promoţiile abuzive din

cadrul Gărzii Naţionale, fără a uita, pentru eşaloanele superioare, de nepotismul generalilor Marshall şi McNair, comandaţi ai *US Army* şi, respectiv, *Army Ground Forces*. Oamenii critică această „armată blestemată". Spiritul de grup suferă de pe urma tensiunilor între profesionişti inutil orgolioşi, voluntari în Garda Naţională, care consideră în mod greşit că au o expertiză militară şi recruţi, simpli civili în uniformă pierduţi în unităţi care, la origini, erau mixte[17]. Lipseşte şi echipamentul. Anii 1940 – 1943 sunt, în cele din urmă, ani dominaţi de reflecţii doctrinare intense pe care programele de instruire se chinuiesc să le urmeze. În efervescenţa din cazărmi, subofiţeri leneşi instruiesc recruţii cu manuale de război învechite, în timp ce alţii experimentează şi ofiţerii superiori imaginează războiul de mâine. Situaţia din 1941 – 1942 nu are nimic de-a face cu reînarmarea Wehrmacht-ului în 1933, operate într-un context fertil, nici măcar cu experienţa din 1917, când Doughboys (infanteriştii americani – n.red.) fuseseră instruiţi de francezi. Unele eşecuri din Tunisia şi Italia se explică astfel.

Totuşi, situaţia se îmbunătăţeşte semnificativ în 1943 datorită unor mari operaţiuni de manevră, posibile în spaţiile americane imense, punerii în aplicare a procedurilor de instruire standardizate şi validate prin diferite teste, efectuării de zeci de filme realizate cu ajutorul Hollywood-ului, deschiderii de centre specializate – deşert, junglă, asalt amfibiu... – şi primelor reacţii bazate pe experienţă. Veteranii călătoresc de la o tabără la alta pentru a împărtăşi din experienţa lor: „Antrenamentele trebuie să fie realiste, [cred ei], lunetiştii de elită amplasaţi pe flancuri trebuie să tragă cu muniţie adevărată mai aproape de recruţi, tancurile trebuie să treacă peste gurile de vizitare, liderii trebuie să se declare învinşi pentru ca secundul lor să preia comanda unităţii şi trebuie să înveţe să lupte cu unităţile decimate. Nu are niciun rost să înveţi să tragi de pe genunchi", adaugă ei. Două sute patruzeci de mii de tone de muniţie adevărată vor fi folosite în antrenament. *US Army* este îmbogăţită şi de metodele engleză şi australiană. Aceste reforme au rezultate

şi, în iunie 1944, comandantul Armatei a 162-a Infanterie este „din ce în ce mai mulţumit" de înlocuitorii lui. Înşişi soldaţii spun că botezul focului „nu a fost mai rău decât manevrele". Chiar dacă pregătirea sa nu este perfectă[18], GI este în 1944 cel mai bine antrenat, fizic şi mental, luptător al beligeranţilor, mai bun decât *Landser*-ul german aruncat în luptă din ce în ce mai rapid[19].

De ce mai continuă eşecurile în 1944?

Poate pentru că majoritatea diviziilor îşi experimentează în Franţa botezul focului. Dar, după un studiu atent, Peter Mansoor constată faptul că aceste eşecuri colective se răresc. Tergiversărilor diviziilor divizia a 83-a, a 90-a şi a 106-a le răspunde eroismul divizia a 29-a la Omaha, iscusinţa de manevră a diviziilor blindate conduse de Patton în august 1944 sau eficienţa divizia a 100-a în Alsacia la începutul anului 1945. Toate novice. În opinia istoricului, factorul decisiv care explică succesul sau eşecul primului angajament rămâne *in fine* calitatea comandanţilor. El menţionează remarcabila intrare în scenă a divizia a 104-a, pe care o explică prin prezenţa în cadrul ei a veteranilor din Divizia I Infanterie, în special a comandantului său, Terry Allen. Cât despre eşecurile individuale, istoricii Samuel Marshall şi Russell F. Weigley le explică prin conducerea birocratică lamentabilă a înlocuitorilor care ar fi aruncat în luptă, în cele mai groaznice condiţii[20], milioane de soldaţi. La sfârşitul războiului, 2 670 000 GI s-au alăturat astfel unei divizii, dublu faţă de cei care au debarcat ca luptător deja integrat unei divizii. Divizia a 90-a a primit 35 000 de întăriri în 1945, adică 3 100 pe lună. Cu toate acestea, din cauza numărului limitat de divizii desfăşurate de americani, acestea au fost menţinute în luptă fără întrerupere de la debarcarea lor până pe 8 mai 1945, deci ei debarcă direct pe prima linie a frontului, singuri sau în grupuri mici, de multe ori pe timp de noapte. Şi-au întâlnit locotenentul înainte să adoarmă pe un pământ necunoscut, uneori în noroi şi în frig, înconjuraţi de străini, trăind a

doua zi botezul de foc, fără să fi schimbat un singur cuvânt cu ei. Stephen Ambrose a cules mărturii emoţionante care subliniază suferinţa acestor sărmani, dezumanizarea lor – ce rost avea să le vorbească, să le afle numele, zvonurile spuneau că jumătate aveau să fie ucişi sau răniţi în trei zile[21] –, sentimentul abandonului; veteranii nu îşi doreau să asume riscuri suplimentare, alături de aceşti soldaţi neîndemânatici. Fără îndoială, această gestionare inumană a irosit sânge şi a degradat eficienţa globală a diviziilor. Ea contrastează cu sistemul german în care fiecare divizie îşi păstra în regiunea de origine o bază în spate, care forma întăririle, modalitate de a menţine o coeziune geografică. Aceştia nu ajungeau direct pe front, de obicei erau încorporaţi într-o perioadă de repaus. Totuşi, trebuie să nuanţăm această abordare angelică. Acest sistem nu a rezistat teribilelor vărsări de sânge în Uniunea Sovietică. De fapt, aceste divizii private de întăriri au fost practic anihilate înainte de a fi refăcute. Nivelul *Infanterie-Divisionen*s (diviziilor de infanterie – n.red.) s-a deteriorat considerabil. Pe front, Statul Major nu putea să cunoască realitatea diviziilor sale, uneori reduse la biete regimente sau cu o capacitate de luptă variabilă în funcţie de origine, care a antrenat nenumărate probleme, spre deosebire de forţele americane al căror potenţial era menţinut de un flux constant. De altfel, sistemul german nu era operativ pentru US Army, forţată să lupte la 5 000 de kilometri distanţă de bazele sale, peste un ocean. Fără vizibilitate, Statul Major nu avea de ales decât să formeze un rezervor imens de infanterişti, trimişi în fluxuri regulate. Ideal ar fi fost să îi integreze pe timpul unei perioade de repaus, dar era greu să retragă diviziile dat fiind numărul lor limitat, iar acest număr nu putea să fie sporit din cauza lipsei de cadre şi nave care să îi disloce. Chiar dacă esenţa lui nu a putut să fie schimbată, este cert faptul că sistemul lăsa mult loc pentru perfecţionare şi comandanţii de divizie l-au îmbunătăţit prin crearea propriilor lor centre de instrucţie (Instruction Centers)[22], în timp ce Eisenhower deschidea depozite de formare în Le Havre şi dispunea,

cu întârziere, în martie 1945, să nu mai trimită înlocuitori individuali, ci pe secţiuni.

Altă explicaţie este lipsa de previziune tactică a armatei. La fel ca mulţi alţi beligeranţi, trebuie să se aştepte până când luptătorii îşi rup gâtul în zone necunoscute pentru ca procedurile de instruire să fie actualizate. GI descoperă cu amărăciune că tacticile lor nu funcţionează în infernul pădurilor din Normandia. Cu toate acestea, anumite părţi din Ţara Galilor ar fi putut servi drept teren de antrenament. Nu a fost cazul. În mod similar, doar la sfârşitul anului 1944, se deschid în Statele Unite primele „oraşe naziste" (*nazis towns*), esenţiale pentru formarea în lupta urbană. Fără îndoială, GI au plătit scump preţul lipsei de experienţă, a lor şi a armatei lor. Această lipsă de experienţă este mai ales vizibilă când comparăm doctrina americană cu mijloacele puse la dispoziţie soldaţilor. Filosofia sa este simplă: cel mai bun mijloc prin care câştigi un război cât mai repede posibil este de a provoca maximum de daune cu pierderi minime. Este vorba despre o doctrină de anihilare bazată pe foc, nu pe şoc. Prin imobilizarea inamicului la sol, sub un potop de oţel, armata americană crede că îşi recapătă libertatea de mişcare, permiţându-i să învăluie sau să penetreze într-o poziţie şi să o anihileze. Acest foc este asigurat în primul rând de forţele de sprijin – artilerie, aviaţie, blindate – şi în al doilea rând, de o parte a grupului de luptă de infanterie, cealaltă fiind însărcinată cu operaţiunile de manevră[23]. Teoretic, superioritatea locală este asigurată de puşca M1 Garand, „cea mai bună maşină de luptă proiectată vreodată", în opinia lui Patton, singura puşcă semiautomată din lume, adică tragerea cartuşului şi o nouă încărcare sunt automate. Puşcaşul dispunea de o putere de foc fără precedent. Dar soldatul profita puţin de ea. El a fost, mai întâi, instruit în tragerea cu precizie; apoi, când în 1944 noi directive încurajează tirul de saturaţie a zonei, GI ezită, căci declanşarea însemna să îşi trădeze poziţia, cartuşele americane emiteau fum şi culoare, spre deosebire de cele germane. Această lipsă de dinamism este agravată de absenţa în

grupul de luptă a unei mitraliere veritabile. Spre deosebire de germani, care dispun de o MG-42 formidabilă pentru 9 bărbaţi, GI trebuie să se mulţumească cu o puşcă-mitralieră pentru 12: BAR. Prin urmare, grupul de luptă american nu poate să obţină singur superioritatea focului[24]. La nivelul companiei, diferenţa este dramatică, 28 de pistoale-mitralieră şi 15 mitraliere pe partea germană versus 2 mitraliere uşoare pe partea americană. Chiar decimată şi redusă la 30 de oameni, o companie germană rămânea un adversar extraordinar atâta vreme cât MG-urile sale rămâneau operaţionale. Cum numeroase terenuri, precum pădurile, compartimentează câmpul de luptă, izolează grupul şi fac probleme sprijinirii lui, această inferioritate explică în mare măsură atitudinea prudentă a infanteriei americane[25].

Dar explicaţia principală rămâne lipsa iniţială de cadre, rană care nu se va vindeca niciodată complet. Ca şi în alte armate, speranţa de viaţă a unui sergent sau locotenent nu era decât de câteva luni, primele câteva săptămâni fiind cruciale. *US Army* îşi reînnoia ansamblul de locotenenţi în Italia la fiecare 88 de zile. Dura mai multe luni până ce divizia ajungea să aibă un nucleu cu experienţă; mai multe luni, acest lucru duce la 1945, deoarece cele mai multe divizii au fost implicate în 1944.

Un soldat reactiv, o armată permisivă

Dar oprirea studiului la aceste constatări ar însemna să insultăm GI şi *US Army*. În fapt, dacă americanii au intrat în război fără experienţă şi puşi în inferioritate de tactici greşite, au învăţat remarcabil la faţa locului. GI nu este doar o rotiţă din mecanism, el este protagonistul conştient şi creativ. Acesta este principalul său atu. Cel mai mare credit care trebuie acordat armatei americane, spre deosebire de altele, precum armata britanică, este faptul de a fi fost permisivă. În Normandia, contrastul este izbitor între infanteriştii şovăitori din primele săptămâni, paralizaţi de fragmentarea impusă de păduri,

care îi împiedică să coopereze cu artileria şi tancurile, şi cei de la mijlocul lunii iulie. În câteva săptămâni se dezvoltă tactici noi de asalt şi cooperarea cu blindatele este îmbunătăţită, în special printr-un interfon care îi permite infanteristului să comunice cu comandantul tancului. Bradley înţelege că trebuie să lase fiecărei divizii independenţa aceloraşi unităţi – batalionul de tancuri, distrugătoarele de tancuri... – pentru a facilita cooperarea. Blindatele sunt mai mobile atunci când sunt dotate cu un tăietor de copaci, creaţie a sergentului Cullin. Fiecare secţiune găseşte soluţii pentru a-şi spori puterea de foc şi a rămâne mobilă, în timp ce sprijinul câştigă în precizie şi capacitate de reacţie odată cu îmbunătăţirea comunicării prin radio. Se creează o reţea între Piper Cub de observaţie, tot mai numeroase, aviaţia de sprijin, artilerie şi infanterişti. Astfel, loviturile sunt date mai aproape, uneori la mai puţin de 100 de metri. Ofiţerii colectează săptămânal inovaţii din teren şi le fac cunoscute prin broşuri şi ziare. Fiecare divizie deschide un centru de reconversie profesională. În momentul operaţiunii Cobra[26], armata americană a devenit expertă în lupta în zonele împădurite, superioară în ofensivă adversarului ei[27] Istoria se repetă pentru luptele urbane. La început, dezorientaţi la Brest, infanteriştii din divizia 29-a inventează proceduri metodice aplicate cu bucurie de cei din divizia 1-a la Aachen, câteva zile mai târziu, o dovadă a rapidităţii de difuzare a informaţiilor şi a capacităţii infanteriştilor de a le asimila. Oraşul, apărat de 5 400 de inamici, este cucerit în nouă zile de doar 2 000 de infanterişti, care provoacă 10 victime la una de partea lor[28]. Nu a existat nici un Stalingrad în Vestul Germaniei. Michael Doubler demonstrează că procesul se regăseşte în toate zonele: regiuni fortificate, pădure sau munte... În Ardeni – numai ofensiva germană l-a pus atât în dificultate la Kasserine – soldatul american dă dovadă de tenacitate, adaptabilitate, flexibilitate.

La finele acestei faze de instruire, spre sfârşitul anului 1944, armata în ansamblul ei a atins maturitatea tactică şi poate să îşi pună în aplicare filozofia de război. Echilibrul îi permite să provoace

pierderi considerabile. Departe de a acumula pur şi simplu trupe şi echipament, armata americană a inventat un război de reţea pentru a sincroniza şi multiplica eficienţa fiecărei arme. Aviaţia şi artileria au oferit cu siguranţă un sprijin important, dar mai presus de toate, de o reactivitate şi o precizie formidabile. Grupurile de luptă de infanterie fac echipă cu tancuri, stăpânind atât asaltul, cât şi urmărirea. GI devine un soldat implicat într-o luptă de arme combinate şi performanţa sa trebuie evaluată în lumina acestei doctrine[29]. În plus, americanii creează un instrument omogen, care nu se bazează pe o mână de divizii de elită privilegiate, spre deosebire de germani. Această lucrare de anihilare este realizată cu costuri din ce în ce mai reduse, astfel că rata de pierderi în timpul ofensivei din primăvara lui 1945 scade la jumătate în comparaţie cu 1944. A afirma că soldatul american ar compensa o inferioritate prin forţele de sprijin înseamnă a nu înţelege schimbarea fundamentală în însăşi natura războiului.

Inferioritatea GI este deci nici mai mult, nici mai puţin decât un mit. Ca orice mit, ea se bazează pe un fundal istoric: soldatului american a fost iniţial şovăitor, suferind de pe urma unui deficit dramatic de cadre şi, astfel, de prea multe ori de pe urma unui comandament slab, a unei lipse de experienţă şi a unei dezrădăcinări semnificative. Apoi, mitul s-a dezvoltat ca răspuns la şocul cultural experimentat de ceilalţi luptători care intrau în contact cu ei, amestec de gelozie faţă de opulenţa şi tehnicitatea americane, de neînţelegere faţă de această civilizaţie şi de reflex de autoapărare faţă de sentimentul de descalificare care este proiectat asupra lor. Mitul a fost alimentat prin prisma ideologiei naziste. Convinşi că întruchipau o umanitate superioară în luptă împotriva materialismului, naziştii au interpretat doctrina americană a focului ca simplă concretizare a clişeelor lor, uitând că ei înşişi au câştigat cu ajutorul blindatelor şi al avioanelor! Ideologia nazistă dezumanizează inamicul, capabil doar să distrugă, în timp ce ei înşişi ar fi fost artişti ai

războiului. Acest mit este ireductibil legat de un altul, acela al presupusei superiorități militare germane.

Realitatea este că GI, fără a fi cuprins de fanatism, a devenit un luptător eficient, integrat într-o mașinărie de război redutabilă.

---

1. Acest studiu discută despre infanteriștii prezenți în teatrul european de operațiuni, principale ținte ale quolibets.
2. Sönke Neitzel et Harald Welzer, *Soldats. Combattre, tuer, mourir: procesverbaux de récits de soldats allemands*, Gallimard, 2013, Paris, pp. 398 și 399.
3. OKH Gen. St. d. H., Abt. Fremde Heere West: Einzelnachrichten des IC Dienstes West.
4. Julie Le Gac, *Vaincre sans gloire. Le corps expéditionnaire français en Italie*, Les Belles Lettres, Paris, 2014, p. 200 *sq.*
5. Cité par Nigel Hamilton, *Monty: Master of the Battlefield, 1942-1944*, Hamish Hamilton, Londra, 1983, p. 177.
6. Samuel L.A. Marshall, *Men against Fire: The Problem of Battle Command in Future War*, William Morrow, New York, 1947.
7. Trevor N. Dupuy, *Numbers, Prediction and War: Using History to Evaluate Combat Factors and Predict the Outcome of Battles*, Bobbs-Merril, New York, 1979.
8. Martin von Creveld, *Fighting Power: German and US Army Performance*, Greenwood Press, Westport, 1982.
9. John Keegan, *The Second World War*, New York, Penguin Book, 1990; John Ellis, *Brute Force, Allied Strategy and Tacticsin the Second World War*, Viking, New York, 1990.
10. John Sloan Brown, *Draftee Division: The 88th Infantry Division in World War Two*, University of Kentucky, Lexington, 1986.
11. Keith E. Bonn, *When the Odds Were Even, The Vosges Mountain Campaign*, Presidio Press, Novato, 1994; Michael D. Doubler, *Closing with the Enemy: How GI's Fought the War in Europe*, University Press of Kansas, Lawrence, 1994; Peter R. Mansoor, *The GI Offensive in Europe: The Triumph of American Divisions*, Lawrence, University Press of Kansas, 1999; și Stephen E. Ambrose, *Citizen Soldiers*, Simon & Schuster, New York, 1998.

12. Americanii au pierdut 10 000 de oameni şi 300 de tancuri contra unei zecimi pentru *Afrika Korps*.
13. NARA, War Department, *Lessons from the Tunisian Campaign*, octombrie 1943.
14. NARA, War Department, 12th Army Group, „*Battle Experiences*", nr. 14, vara 1944.
15. Harold L. Leinbaugh et John D. Campbell, *The Men of Company K*, Quill, New York, 1985.
16. Thomas Rabino, *De la guerre en Amérique. Essai sur la culture de guerre*, Perrin, Paris, 2011.
17. Chiar diviziile gărzii naţionale, oficial afiliate unei regiuni sau unui stat, sunt compuse mai ales din persoane adunate în urma unei mobilizări naţionale. Absenţa rădăcinilor şi a cercurilor primare de vecini solidari a fost văzută, multă vreme, ca nefastă pentru coeziune. Dar această teză a fost revăzută. Cf. Edward A. Shils şi Morris Janowitz, *Cohesion and Desintegration in the Werhmacht in WWII*, „The Public Opinion Quarterly", vol. 12, nr. 2, vară 1948, pp. 280-315, şi critica ei de către Omer Bartov, *L'Armée d'Hitler*, Hachette littérature, Paris, 2003.
18. Mai ales nu reuşeşte să iniţieze GI în tacticile adeversarilor.
19. Cf. Peter R. Mansoor, *The GI Offensive in Europe, op. cit.*, pp. 49-83; Lee Kennett, *GI, the American Soldier in World WarTwo*, Warner, New York, 1989, pp. 42-110; şi Michael D. Doubler, *Closing with the Enemy, op. cit.*, pp. 248 et 249. Pentru un contrapunct, a se citi Stephen G. Fritz, *Frontsoldaten, the German Soldier in World War Two*, The University Press of Kentucky, Lexington, 1995.
20. Russell F. Weigley, *Eisenhower's Lieutenants*, Indiana University Press, Bloomington, 1981.
21. Bineînţeles că acest număr uimitor nu este credibil. Ar însemna că mai mult de 1,3 milioane de locuitori ar fi fost pierduţi. Ori, pe frontul european, *US Army* număra în totul 586 000 de pierderi. Cf. NARA, Department of the Army, „*Army Battle Casualtiesand Non-BattleDeaths in WWII*", 1953.
22. Cel mai remarcabil este cel al ID a 104-a care impune 90 de ore de re-instruire în 12 zile.
23. Field Service Regulation, FM 100-5, 1941, p. 109.

24. MG-42 bipied abia dacă este mai grea decât BAR, dar capacitatea de descărcare atinge 1 200 de focuri/minut versus 550.

25. Joseph Balkoski, *La 29e Division américaine en Normandie*, Histoire & Collection, Paris, 2013, pp. 120-147.

26. Atacul masiv de pe 25 iulie 1944 la sud de Saint-Lô, urmat de o remarcabilă exploatare mecanizată, încheiată după şase săptămâni la graniţa germană.

27. Puţinele atacuri germane în Normandia nu au fost pur şi simplu înăbuşite de aviaţie şi artilerie, sunt înghiţite în blocaj. Cf. Russell A. Hart, *Clash of Arms: Howthe Allies Won in Normandy*, University of Oklahoma Press, Norman, 2001, p. 398.

28. Michael D. Doubler, *Closing with the Enemy*, *op. cit.*, pp. 76-101. Această campanie, menită să distrugă câteva case se transformă într-un veritabil *grup operativ* greu integrând blindate, artilerie şi genişti.

29. Integrarea este evidentă de la micul grup operativ la *Combat Commands*, la fiecare armată susţinută de *Tactical Air Force* şi chiar de operaţiuni combinate de debarcare Navy/Army.

Bibliografie selectivă

Doubler, Michael D., *Closing with the Enemy: How GI's Fought the War in Europe*, University Press of Kansas, Lawrence, 1994.

Hart, Russell A., *Clash of Arms: How the Allies Won in Normandy*, University of Oklahoma Press, Norman, 2001.

Kennett, Lee, *GI, the American Soldier in World War Two*, Warner, New York, 1989.

Mansoor, Peter R., *The GI Offensive in Europe: The Triumph of American Divisions*, University Press of Kansas, Lawrence, 1999.

16. Corpul expediționar francez în Italia: un sacrificiu inutil

de Jean LE GAC

„Se pare că este necesar să evităm ferm angrenarea majorității forțelor noastre disponibile într-un teatru secundar de operațiuni, precum frontul italian, în care pierderile pot fi importante pentru un beneficiu mediocru sau nul, din perspectiva politicii franceze. Desigur, a umple frontul italian cu forțe franceze prezentându-le gloria iluzorie a eliberării Romei, în timp ce forțele anglo-americane erau „rezervate" pentru acțiunea principală din Nord, este un plan care servește intereselor engleze și americane și le neglijează deliberat pe ale noastre. Nu este posibil să ne asumăm acest risc în momentul unei acțiuni decisive în Franța[1]", declara comitetul de apărare al Comitetului francez de eliberare națională din Alger, pe 3 noiembrie 1943.

Cu toate acestea, la sfârșitul lunii noiembrie 1943, primele elemente din corpul expediționar francez (CEF) au câștigat Peninsula. Efectivele sale s-au consolidat cu până la 95 000 de bărbați, adică aproximativ 10% din trupele aliate în momentul eliberării Romei la 4 iunie 1944. Trupele generalului Juin au făcut mai mult decât să „umple frontul italian": ele au jucat un rol decisiv în ruperea liniei Gustav în mai 1944, care a permis aliaților să intre victorioși în Roma, pe 4 iunie. Cu toate acestea, victoriile din Italia au cerut sacrificii

importante, în asemenea măsură că bătălia de la Monte Cassino a fost poreclită „Verdunul celui de-al Doilea Război Mondial"... Rezistența înverșunată a Wehrmacht-ului, repliată în spatele liniilor de apărare ridicate pe vârfurile din regiunea Abruzzi, a impus trupelor aliate un război de poziții lung și istovitor. Asprimea iernii 1943-1944 a accentuat suferințele oamenilor forțați să înainteze în noroi și zăpadă. În total, mai mult de 6 500 de soldați CEF și-au pierdut viața și 23 000 au fost răniți. Aceste pierderi au fost mai mari față de campania din Franța; comandanții, în special, au plătit un preț mare, cu 11% dintre ofițeri uciși și 23% răniți[3].

Aceste pierderi grele au alimentat potopul de critici franceze și aliate, împotriva unei campanii care a fost de la bun început controversată. Astfel, mulți nu au ezitat să catalogheze campania din Italia ca fiind de prisos. Colonelul Le Goyet a evocat o „victorie aproape inutilă[4]", în timp ce istoricul John Ellis a descris-o ca pe o „victorie goală" („a hollow victory")[5]. Alegerile tactice aliate au fost aspru criticate: istoricul militar britanic John Fuller a denunțat, în special, „o campanie în care lipsa gândirii strategice și a imaginației tactice au fost unice în istoria militară[6]". De la început împotrivindu-se opțiunii mediteraneene, americanii i-au acuzat ineficiența și costul: Henry Stimson, secretarul de stat pentru război, a condamnat pe 23 martie 1944 o „diversiune costisitoare[7]", în timp ce generalul Wedemeyer, unul dintre principalii susținători ai Victory Program, a reclamat o „chestiune minoră, care ne-a costat inutil multe vieți[8]".

Un asemenea sacrificiu într-o țară străină și un teatru de operațiuni considerat minor au fost în van? Istovitoare, campania din Italia a fost percepută cu siguranță ca având un rol secundar, iar influența ei asupra victoriei finale a aliaților a fost dintotdeauna dezbătută. Cu toate acestea, contribuția CEF în peninsulă a consolidat influența Franței pe lângă anglo-americani și a permis creșterea, pe cale de consecință, a rolului său atât pe scena militară, cât și pe scena diplomatică. Foarte important, aceste prime victorii obținute în Europa

cu preţul unor eforturi masive au accentuat încrederea şi coeziunea unei armate aflate în plin proces de reconstrucţie.

Victorii secundare

Care a fost rolul succeselor obţinute în luptă de corpul expediţionar francez în Italia?

Trebuie remarcat de la bun început că rolul jucat de francezi în victoria de la Monte Cassino nu este un mit: o fost o strategie cutezătoare, concepută de Juin, care i-a luat prin surprindere pe germani, la care se adaugă ardoarea francezilor, în special a luptătorilor marocani, în executarea manevrei care îi forţează să îşi abandoneze solidele posturi de apărare ale liniei Gustav. Pe 4 iunie 1944, după luni de stagnare frustrantă, aliaţii au obţinut primul succes de amploare în peninsulă, de la eliberarea oraşului Napoli, în octombrie 1943, intrând, în sfârşit, victorioşi în Roma, vechea capitală a fascismului, precum şi a catolicismului, Cetatea eternă... Simbolismul era important; Roosevelt nu se înşela: „Roma este mai mult decât un obiectiv militar. [...] Prima dintre capitalele Axei este cucerită, iar după ea va veni şi rândul celorlalte", declara preşedintele american la 4 iunie 1944. Astfel, acest succes a redus la tăcere, pentru un timp, batjocoritoarea propagandă germană la adresa înaintării lente a aliaţilor în Italia. Cu toate acestea, eforturile depuse de CEF în ruperea liniei Gustav nu le-au permis să obţină victoria finală împotriva Wehrmacht-ului. Alegerea generalului Clark, comandantul armatei americane a V-a, împotriva sfatului comandantului – britanic – al grupului al XV-lea al armatei aliate, generalul Alexander, de a favoriza căderea Romei şi nu încercuirea trupelor germane la Kesselring le-a acordat, într-adevăr, acestora un răgaz care a permis retragerea spre nord şi construirea unei noi linii de apărare în Apenini, linia Gotică, unde aliaţii, slăbiţi de plecarea a şapte divizii în vara anului 1944, s-au poticnit din nou până în aprilie 1945.

Retragerea celor şapte divizii – inclusiv tot corpul expediţionar francez, începând cu iulie 1944, pentru a furniza trupele necesare debarcării din Provence – a relansat dezbaterea asupra pertinenţei campaniei din Italia. Controversată încă de la început, strategia mediteraneeană aliată s-a evidenţiat mai ales prin erori şi prin oportunism[9]. Americanii şi britanicii trebuiau să lupte în Europa înainte ca lansarea Operaţiunii Overlord să fie posibilă, pentru a nu lăsa Uniunea Sovietică să înfrunte singură Axa. Prin urmare, obiectivul principal atribuit acestui teatru de operaţiuni, odată obţinută capitularea Italiei, a fost imobilizarea cât mai multor trupe germane în peninsulă, pentru a elibera Fronturile de Est şi din Atlantic. Ori, în acest război de uzură, este greu de spus cine, de fapt, a imobilizat pe cine. Efectivele grupului armat aliat al XV-lea au fost constant superioare celor ale Wehrmacht-ului. Alexander a aliniat 17 divizii contra 13pentru Kesselring în noiembrie 1943, 26 contra 21 în mai 1944 şi 22 contra 21 în septembrie 1944. Furnizarea de oameni, muniţie şi alimente se va dovedi, de asemenea, mai costisitoare pentru aliaţi, prin Marea Mediterană, decât a fost pentru germani prin Alpi. În aceste condiţii, este greu de formulat un răspuns la dezbaterea cu privire la pertinenţa unei campanii care a stârnit atât de multă animozitate între americani şi britanici. Pentru partizanii strategiei mediteraneene, campania din Italia a fost dezamăgitoare, căci a rămas întotdeauna în umbra operaţiunii *Overlord* şi debarcarea din Provence a privat-o de forţe esenţiale. În schimb, pentru criticii săi, venise deja vremea pentru limitarea unor operaţiuni iluzorii şi costisitoare. Controversa i-a implicat şi pe francezi. Pentru Comitetul Francez de Eliberare Naţională, Italia nu fusese niciodată altceva decât un pas „preliminar", aşa cum îi amintea de Gaulle lui Wilson în martie 1944, întrucât, „în calitate de francez, interesul suprem nu putea să fie decât lupta pentru eliberarea Franţei[10]". Prin urmare, era important să trimită acolo toate forţele disponibile. Juin, în schimb, conştient de faptul că dizolvarea CEF marca sfârşitul comandamentului său operaţional, a criticat aspru

abandonarea marilor ambiţii pentru teatrul italian de operaţiuni: în opinia lui, misiunea CEF rămânea neterminată, iar sacrificiul consimţit îşi pierdea astfel sensul, într-o anumită măsură. Cu toate acestea, este inacceptabilă neglijarea impactului victoriilor obţinute de CEF în peninsulă.

O probă reuşită

La sosirea lor în Italia, nimic nu prevestea că francezii aveau să joace un rol principal. Atunci când Juin aterizează la Napoli, pe 25 noiembrie 1943, niciun comandant aliat nu s-a sinchisit să îl primească la aeroport. Este adevărat că întârzierea acţiunilor pe front îi îngrijora pe Clark şi pe Alexander. Dar motivul principal al acestei absenţe se găsea în altă parte. Corpul expediţionar francez reprezenta atunci foarte puţin: o singură divizie a cărei calitate în luptă trebuia să fie dovedită, atât de mult afectase înfrângerea din 1940 reputaţia armatei franceze. Însuşi termenul de forţă expediţionară franceză, preferat din „motive de oportunitate şi discreţie[11]" reflectă poziţia subordonată a Franţei. Îmbrăcate, reînarmate şi hrănite de americani, forţele tricolore depindeau de ei. Deşi mai în vârstă şi mai experimentat decât Clark, Juin a fost ţinut la distanţă de pregătirea operaţiunilor, iar trupele franceze au fost puse la dispoziţia americanilor, care decideau rolul lor. Alt semn de neîncredere, CEF nu dispunea de un canal propriu de radio pentru comunicarea cu Algerul.

Doar treptat, arătându-şi valoarea pe teren, corpul expediţionar francez a reuşit să câştige încrederea aliaţilor şi să îşi ocupe locul cuvenit. Dacă începuturile forţei expediţionare franceze la Pantano, în noiembrie – decembrie 1943, în cadrul ofensivei coordonate de generalul american Lucas au fost dificile, chiar ratate, din cauza lipsei de organizare şi din dorinţa de a face prea mult, CEF şi-a arătat de la început tenacitatea. Din ianuarie în martie 1944, în primele

ofensive mari lansate pe masivul Cassino, CEF, acum întărit de o a doua divizie, este angrenat în frustrante misiuni de sprijin. Dar își îndeplinește sarcina cu abnegație și chiar obține victorii importante, precum cea de la Belvedere, în ianuarie 1944.

Când au pregătit marea ofensivă din mai 1944, Operațiunea Diadem, francezii nu au fost inițial implicați mai mult în planificarea operațiunilor. Informat de planul decis de Armata a V-a, Juin este tulburat de rolul secundar acordat oamenilor săi, în timp ce americanii și britanici își rezervau, în opinia lui, marșul spre Roma[12]. Prin urmare, le-a sugerat americanilor o manevră, considerată mai îndrăzneață: ea îi surprindea pe germani prin atacarea acolo unde se așteptau mai puțin, și anume, prin Munții Aurunci, percepuți ca fiind de netrecut, așa cum germanii atacaseră prin Ardeni în 1940. Nu a fost deloc ușor să reușească să îi convingă pe aliați și Juin s-a bucurat de o primă victorie simbolică. El a văzut în această reușită „stima profundă pe care o resimțeau comandanții supremi ai Armatei a V-a pentru francezi de când îi văzuseră în acțiune în cadrul campaniei din iarnă[13]". Chiar dacă francezii nu au învins de unii singuri Wehrmacht-ul, acțiunea lor a fost unanim apreciată. Pe 24 mai 1944, generalul Eisenhower l-a felicitat pe generalul de Gaulle: „Deși nu m-am îndoit nici măcar o clipă că armata franceză renăscută avea să se evidențieze încă din primele clipe ale intrării sale în luptă, [...] țin să vă împărtășesc personal mândria pe care o simt pentru performanța prețioasă din Italia a corpului expediționar francez[14]". Pe 6 iunie 1944, și generalul Marshall a salutat revenirea soldaților CEF, care „au revigorat armata franceză [pe care o cunoștea], cea de la Marne și Verdun[15]". Parada organizată la Siena, pe 14 iulie 1944, în prezența generalilor și a diplomaților aliați, a constituit, într-un fel, consacrarea simbolică a renașterii armatei franceze. Desigur, acest statut îi era încă oficial renegat, dar, în momentul plecării din Italia, i-au fost aduse omagii demne de o armată. Câteva săptămâni mai târziu, în septembrie 1944, de Lattre

comanda oficial o armată franceză I, nu un simplu corp aflat sub tutelă americană. Victoriile obţinute în Italia au reprezentat foarte mult pentru această recunoaştere.

Încrederea se traduce şi pe scena diplomatică: mai întâi simplu spectator, Comitetul francez de Eliberare Naţională a fost treptat asociat politicii italiene a aliaţilor. Francezii nu au fost avertizaţi, decât a posteriori de semnarea „armistiţiului lung", pe 29 septembrie 1943, sau de decizia de a acorda Italiei statutul de co-beligerant, pe 13 octombrie 1943. Massigli, comisarul pentru Afaceri Externe, a denunţat regulat această „politică a faptului împlinit", dar britanicii şi americanii s-au împotrivit ideii de a-i implica pe francezi în pregătirea gestionării teritoriilor eliberate şi, în sens mai larg, a păcii, deoarece negocierile erau destul de dificile în trei. Cu toate acestea, Churchill a reuşit să îi convingă pe americanii foarte rezervaţi de necesitatea implicării chiar şi minime a francezilor: la lucrările Consiliului consultativ pentru Italia, al cărui rol era, după cum sugerează şi numele, pur consultativ, şi la cele ale anumitor subcomitete ale Comisiei aliate de control. El susţinea că „ar fi o lovitură teribilă dată francezilor în cazul în care cererea lor ar fi respinsă, [...] ei au un corp pe front care luptă bine[16]".

O etapă capitală în reconstrucţia armatei franceze

Aceste victorii au permis armatei franceze să-şi recapete încrederea în sine şi să-şi exorcizeze demonii ciudatei înfrângeri. Astfel, pe 19 mai 1944, Adunarea Consultativă provizorie de la Alger a salutat „cu emoţie trupele franceze care au rupt primele frontul german în Italia. Astfel, ele demonstrează lumii nu numai valoarea şi înalta capacitate a armatei franceze şi a liderilor ei, dar şi că înfrângerea din 1940 este rezultatul unei trădări gigantice, şi nu decăderea naţiunii şi a armatei sale[17]". În opinia unora, victoriile obţinute de CEF au avut un parfum de revanşă. În primul rând, împotriva germanilor. Pe 4 iunie 1944, generalul Guillaume jubila: „Îngroziţi,

aceiaşi ofiţeri, aceiaşi oameni care abia ieri, plini de aroganţă, pretindeau subjugarea lumii, imploră cu mâinile ridicate iertarea. Ce revanşă[18]!". De asemenea, aceste succese au răzbunat umilirea provocată în 1940 prin Italia. „Pentru Brigada 1-a, care va fi reprezentată la parada victoriei, evenimentul marchează clar revanşa luată faţă de „lovitura de cuţit dată pe la spate" din iunie 1940[19]", a remarcat şeful Brigăzii I franceze libere.

Atâtea încercări, în cele din urmă depăşite, au şi sudat oamenii din CEF. Atunci când se încheie campania din Italia, CEF număra patru divizii care alăturau francezi şi coloniali, veniţi din Africa de Nord în mare parte, precum şi unele batalioane din Africa Sub-Sahariană. Astfel, aceste victorii au fost cele ale „Marii Franţe", aşa cum s-a mulţumit să amintească propaganda. Ba mai mult decât atât, pentru prima dată, gaulliştii din divizia 1-a DMI (Divizia motorizată de infanterie – n.red.), moştenitoare a diviziei I DFL (Divizia franceză liberă – n.red.) şi foşti membri ai armatei din Africa, în rândurile cărora mulţi ofiţeri rămăseseră fideli regimului de la Vichy şi idealurilor Revoluţiei Naţionale, au luptat cot la cot. Desigur, tensiunile au rămas, în special în rândul celor ce se înfruntaseră în Siria în 1941. Francezii liberi le reproşau cadrelor armatei africane ataşamentul păstrat pentru mareşalul Pétain, în timp ce aceştia din urmă îi acuzau pe primii de aroganţă şi oportunism. Dar, în încercare, apoi în succes, s-au creat legături între oamenii CEF, iar Juin, batjocorit iniţial de gaullişti care l-au poreclit „juin 1940" (iunie 1940 – n.red), a reuşit să îi convingă pe gaullişti de talentul său militar. De asemenea, în Roma eliberată, comandantul CEF poate să sărbătorească victoria unei armate franceze ramificate. În cadrul ceremoniei de la Palatul Farnese, pe 7 iunie 1944, el a declarat: „Armata noastră din Italia este armata Franţei, este o armată foarte franceză. Regăsim în ea oameni de toate originile. Îi menţionez, în primul rând, pe cei care au venit de foarte departe, sub steagul lor: Crucea de Lorena. Nu uit vechea armată din Africa, ce nu a pierdut niciodată semnificaţia tradiţiilor sale, simţul onoarei,

şi care a venit cu steagurile sale, purtând nume de victorii obţinute mai peste tot prin lume şi care aveau deja numele Italiei[20]".

Victoriile obţinute de CEF prin eforturi considerabile, fără a fi neglijabile, rămân cele dintr-un teatru destinat să joace rol de vioara a doua. Totuşi, aceste sacrificii nu au fost în zadar. Dovedind valoarea în luptă a acestor trupe, ele au sporit autonomia generalului de Lattre în vederea eliberării teritoriului naţional şi au permis ca Franţa să îşi facă auzită mai bine vocea în concertul naţiunilor aliate. De asemenea, aceste prime succese pe teritoriul european, la patru ani după înfrângerea din 1940, au permis consolidarea coeziunii unei armate încă în reconstrucţie.

Totuşi, această „victorie extraordinară şi care poartă o marcă franceză clară[21]" a fost umbrită imediat de debarcarea din Normandia începând cu 6 iunie 1944 şi, de atunci, nu mai ocupă decât un loc marginal în comemorările oficiale şi în memoria naţională a celui de-al Doilea Război Mondial[22]. O uitare care tinde să consolideze, în mod greşit, ideea că participarea franceză în Italia a fost inutilă.

---

1. Proces-verbal al Comitetului de Apărare Naţională din 3 noiembrie 1943, Service historique de la Défense (SHD), Département de l'armée de terre (DAT), 2Q1.

2. Jean-Louis Théobald, *A vingt ans avec Jean Moulin. De Fresnes a Cassino*, Cêtre, Paris, 2005, p. 75.

3. Robert Forissier, „Le corps expéditionnaire français dans la campagne d'Italie et son service de santé (décembre 1943-juillet 1944)", în *Médecine et Armées*, nr. 22-8, 1994, p. 635-672, p. 642.

4. Pierre Le Goyet, *La Participation française a la campagne d'Italie (1943-1944)*, Imprimerie nationale, Paris, 1969.

5. John Ellis, *Cassino, the Hollow Victory. The Battle for Rome, January-June 1944*, Aurum, Londra [1984] 2003.

6. Major General J.F.C. Fuller, *The Second World War*, Eyre & Spottiswoode, Londra, 1948, p. 261.

7. Henry L. Stimson, *On Active Service in Peace and War*, Harper & Bros, New York, 1948, p. 419.
8. Albert C. Wedemeyer, *Wedemeyer Reports!*, Holt, New York, 1958.
9. Michael Howard, *The Mediterranean Strategy in World War II*, Weidenfeld and Nicolson, Londra, 1968.
10. Rezumat al unei discuții între generalul Wilson și generalul de Gaulle, 15 martie 1944, Public Record Office (PRO), WO 204/5843.
11. Raport confidențial al generalului Juin către generalul Giraud, 29 noiembrie 1943, SHD DAT 10P56.
12. Charles Molony (ed.), *The Mediterranean and Middle East*, t. 6: *Victory in the Mediterranean*, vol. 1: *1st April to 4th June*, Her Majesty's Stationery Office, „History of the Second World War", Londra, 1984, p. 91.
13. Alphonse Juin, *La Campagne d'Italie*, Guy Victor, Paris, 1962, p. 97.
14. Mesaj de mulțumire al generalului Eisenhower adresat generalului de Gaulle pe 24 mai 1944, Arhivele Naționale (AN), 3AG1/275.
15. Mesajul generalului Juin adresat membrilor CEF, 6 iunie 1944, SHD DAT 10P1.
16. Telegrama lui Churchill către Roosevelt, 30 ianuarie 1944, PRO CAB 101/250.
17. Rezoluția Adunării consultative provizorii, 19 mai 1944, AN C/15429.
18. Ordinul de zi al generalului de Gaulle, 4 iunie 1944, SHD DAT 3H2522.
19. Jurnalul marșurilor și operațiunilor brigăzii I-a franceze libere, notă din 4 iunie, SHD DAT 11P250.
20. Discurs rostit de generalul Juin la Palatul Farnese pe 7 iunie 1944, retranscris de *Le Petit Marocain*, pe 14 iunie 1944.
21. Scrisoare a lui Juin adresată lui de Gaulle, 26 mai 1944, AN 3AG1/329.
22. Jean-Christophe Notin, *La Campagne d'Italie. Les victoires oubliées de la France, 1943-1945*, Perrin, Paris, 2003.

Bibliografie selectivă

John Ellis, *Cassino, the Hollow Victory. The Battle for Rome, January-June 1944*, Aurum, Londra, [1984] 2003.

Michael Howard, *The Mediterranean Strategy in World War II*, Weidenfeld and Nicolson, Londra, 1968.

Julie Le Gac, *Vaincre sans gloire. Le corps expéditionnaire français en Italie (novembre 1942-juillet*

1944), Les Belles Lettres, Paris, 2013.

Jean-Christophe Notin, *La Campagne d'Italie. Les victoires oubliées de la France, 1943-1945*, Perrin, Paris, 2003.

17. Bombardamentele aeriene au înfrânt Germania

De Patrick FACON

Bombardamentele împotriva Germaniei naziste şi a teritoriilor ocupate ale Europei pe parcursul celui de-al Doilea Război Mondial s-au bazat pe o opinie larg răspândită în rândul multor lideri politici şi militari din acea vreme, conform căreia o campanie aeriană strategică intensă şi continuă putea să frângă spiritul de rezistenţă al unei naţiuni. Această credinţă este fondată pe teorii dezvoltate în mare parte de profeţii noutăţii războinice şi tehnologice pe care o reprezintă aviaţia militară la începutul secolului XX. Susţinătorii acesteia, despărţindu-se pur şi simplu de canoanele militare depăşite în opinia lor, au trimis conceptul de luptă terestră sau navală decisivă în umbra istoriei şi au încununat arma aeriană cu toate virtuţile. Ei o transformă într-un instrument decisiv, capabil să submineze, în mod durabil şi profund, bazele unei societăţi inamice şi să o reducă la tăcere.

Bătălia dată pe cerul celui de-al III-lea Reich din 1940 până în 1945 se înscrie într-un astfel de cadru. De asemenea, de-a lungul ostilităţilor care vor continua în deceniile următoare, ea suscită polemici şi controverse de amploare. Susţinătorii armatei aeriene, punând întru câtva bazele unui mit, o consideră instrumentul de luptă care a permis înfrângerea Germaniei naziste. La polul complet

opus, adversarii lor, luând în considerare mijloacele care i-au fost acordate şi rezultatele obţinute, mediocre în opinia lor, nu subscriu la această teză. Aceste abordări antinomice prezintă particularitatea de a fi ambele simpliste; realitatea ofensivei aeriene pe teritoriul Reich-ului este mult mai complexă şi nuanţată decât ar putea lăsa aceste opinii atât de extreme şi de antagonice să creadă. Şi astăzi, analişti strategici şi istorici continuă să se întrebe şi să se înfrunte pe acest subiect.

Despre doctrina de război a generalului Douhet

Toţi cei care, cuprinşi de un fel de înflăcărare doctrinară şi tehnică, apără teza victoriei prin forţele aeriene, au fost impresionaţi de incapacitatea armatelor tradiţionale de a forţa liniile de front continue şi puternice apărute în primul conflict mondial. Masacrul a zece milioane de luptători în imensele bătălii de uzură şi inutile care au fost caracteristice pentru războiul de tranşee nu face decât să le confirme ipoteza conform căreia avionul, menit să distrugă obstacole de orice fel, este arma decisivă, capabilă să lovească deschis naţiunile şi, la urma urmei, să le învingă fără a ocupa teritoriul.

Desigur, rezultatele obţinute în războiul din 1914-1918 au părut dezamăgitoare. Raidurile armatei germane asupra Londrei şi alte câteva oraşe din Anglia s-au dovedit, la urma urmei, decepţionante. Nu a fost altfel nici cu atacurile lansate de bombardierele aliate asupra oraşelor germane. Cei care au fost promotorii unei asemenea strategii nu au urmărit decât să facă resimţită apăsarea războiului asupra unor populaţii care se credeau la adăpostul Canalului Mânecii sau al Rinului. Epigonii puterii aeriene nu credeau că ar fi obţinut rezultate cu adevărat decisive dacă implicau în luptă formaţii mai extinse şi distructive în cazul apariţiei altui conflict.

În anii 1920-1930, ideile legate de un război aerian strategic capătă o amploare cel puţin neobişnuită. Ele sunt adunate într-o

teorie mai mult sau mai puțin coerentă de către generalul italian Giulio Douhet, care vede în bombardierul greu instrumentul capabil să producă efecte devastatoare și decisive asupra sistemului de producție și moralului civililor. Pentru că implică forțele terestre și navale în misiuni defensive și face din armata aeriană instrumentul ofensiv prin excelență, abordarea lui Douhet este considerată nu doar ca fiind eretică de către adversarii profetului de dincolo de Alpi, dar provoacă și conflicte majore cu armatele tradiționale.

Mai întâi, Douhet oferă aviației de bombardament strategic un caracter de descurajare, considerând că ea constituie un factor de împiedicare al conflictelor, care ar anula orice tentativă de agresiune din partea oricărui adversar, sub amenințarea unor represalii groaznice. Mai presus de toate, a considerat-o ca armată decisivă în măsura în care ea conferea unui atacator capacitatea de a lovi primul și de a provoca un șoc psihologic atât de profund asupra populației urbane inamice, recurgând la armele chimice, încât nicio altă soluție în afară de predare nu ar fi avut sens. Recursul la această metodă ar fi permis preîntâmpinarea unui război de uzură care, precum cel din 1914-1918, ar fi provocat, fără îndoială, milioane de morți și de răniți. Legile războiului, după cum o demonstrează tradiția, nu au exclus niciodată uciderea și rănirea non-combatanților. Principiile care reglau protecția populației în caz de conflict se acomodau foarte bine cu posibilitatea de a afecta fără a intenționa acest lucru. Aliații nu vor justifica în alt fel metodele pe care le vor folosi împotriva orașelor din Germania și Japonia, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial.

Școlile de gândire britanică și americană

Doctrina lui Douhet este o sursă de inspirație cu atât mai interesantă pentru aviatorii anglo-saxoni cu cât cultura strategică din țările lor se bazează pe capacitatea forțelor armate de a asigura protecția la o distanță mai mică sau mai mare de coaste, dar și de a

proiecta aceste armate cât mai departe posibil, în vederea atacării inamicului pe teritoriul lui. Până la apariţia forţei aeriene, această sarcină este, în mod tradiţional, destinată forţelor navale. Totuşi, comandanţii aviatici americani şi britanici, fermi în convingerile lor, credeau că era necesar, dacă nu chiar indispensabil, să asigure asemenea misiuni. Este cazul generalului britanic Trenchard sau al generalului american Mitchell, care, ambii, au comandat de la cel un înalt nivel în ierarhia aeriană în timpul Marelui Război.

Şcoala britanică de bombardament strategic a început să pună bazele folosirii acestei practici operaţionale încă din Primul Război Mondial, creând un corp aerian autonom, Independent Air Force. Generalul Trenchard, care a fost comandantul acestui corp, şi-a afirmat ferm intenţia, în caz de conflict cu un inamic care nu putea să fie decât Germania, de a ataca centrele urbane dacă aveau să adăpostească obiective militare, inclusiv uzine în care muncitorii lucrau în numele apărării naţionale. Memorandumul său din mai 1928 a prezis limpede că era mult mai uşor să distrugi moralul civililor decât moralul unei armate în plină campanie. La rândul său, generalul Sykes, care a condus Royal Air Force în ultimele luni din Marele Război, afirma: „Dezvoltarea actuală a forţelor aeriene ne aduce certitudinea că puterea militară va fi utilizată pentru atacuri directe împotriva moralului subiecţilor necombatanţi ai unei naţiuni inamice". Foarte clar, doctrina britanică de bombardamente strategice era îndreptată, chiar dinainte de război, în sensul atacării resurselor morale ale inamicului.

În Statele Unite, Mitchell se arată mai echilibrat, dar colonelul William Sherman, profesor la Air Corps Tactical School în a doua jumătate a anilor '20, nu ascundea faptul că „nicio trăsătură a războiului viitor nu promite consecinţe mai teribile decât atacurile surpriză [...] lansate de avioane împotriva civililor care nu bănuiesc nimic". În acest veritabil creuzet al doctrinei aeriene americane se articulează metoda ce urma să fie aplicată duşmanilor Americii în cazul unui război.

Cu toate acestea, piloţii de peste Atlantic sunt mult mai interesaţi de dislocarea a ceea ce ei numesc „Industrial Fabric", structura industrială, decât să atace populaţiile, acţiune considerată imorală. Ofiţeri superiori care, în anii 1930, au planificat aceste campanii, Spaatz, Eaker, Lemay, Hansell şi Doolittle, vor comanda armata paramilitară aeriană a SUA în luptă din 1941 până în 1945. Ei intenţionează să atace nucleele economice şi industriale, considerând că era necesar să lovească industriile principale, obiectivele-cheie în efortul de război, cum ar fi resursele de petrol, materiile prime sau sistemul de transport. Procedând astfel, ei erau convinşi că aveau să declanşeze o reacţie în lanţ în interiorul maşinii de război inamice. Privarea de proviziile de carburant ar fi provocat paralizarea atât a forţelor armate, cât şi a economiei oricărui adversar. Distrugerea centrelor de producţie foarte specializate, precum rulmenţii cu bile, concentrate într-un singur oraş din Germania de Sud, Schweinfurt, era menită să genereze consecinţe comparabile.

Din a doua jumătate a anilor '30, un conflict părea inevitabil, iar aviatorii britanici şi americani se concentrează pe strângerea informaţiilor cu privire la punctele slabe ale viitorilor adversari, elaborând dosare pentru sute de obiective situate pe teritoriul Reich-ului. În acelaşi timp, trec la dezvoltarea unor dispozitive capabile să îndeplinească misiuni având caracter strategic, cu precădere cvadrimotoare de bombardament greu cu rază lungă de acţiune; Lancaster, Halifax sau Stirling în Marea Britanie, B-17 Flying Fortress şi B-24 Liberator în Statele Unite, fără să mai vorbim de B-29 Superfortress, destinat altei sarcini mult mai îndepărtate, atacarea Japoniei.

Războiul cu muncitorul german

La Winston Churchill, ideea unei ofensive aeriene strategice asupra Germaniei şi Europei sub ocupaţie se impune de la finele bătăliei din Anglia. Armata terestră şi marina sa fiind incapabile să

reacţioneze, prim-ministrul britanic decide să apeleze la Bomber Command din cadrul Royal Air Force, dorind ca populaţia inamică bine protejată în spatele fortificaţiei cucerite de Wehrmacht în Europa de Vest, să simtă greutatea războiului. Micile formaţiuni de noapte angajate deasupra Europei, începând cu primăvara lui 1941, vizează în principal industriile petrolului şi aeronautică. Totuşi, aceste atacuri, zise de precizie, se confruntă cu dificultăţi imense de ordin tehnic, care îi forţează pe aviatorii britanici să îşi revizuiască metodele de apărare în profunzime. La începutul lui 1942, decid să facă recurs la raiduri pe zonă (area bombing), menite să distrugă sistematic aglomerările urbane, crezând că zdrobindu-le pe acestea sub perdeaua de bombe explozive şi incendiare, vor putea să atingă două obiective: să termine cu centrele de producţie care se găsesc acolo şi nu pot fi atinse decât prin atacuri directe şi să dea o lovitură fatală moralului populaţiei.

Desfăşurate sub egida lordului Cherwell, consilier ştiinţific al lui Churchill, studii ample au arătat că legătura cea mai vulnerabilă în sistemul de producţie nu rezida nici în resursele de materii prime, nici în fabricile de prelucrare şi asamblare, ci în muncitorul care lucra acolo. Prin urmare, în contextul unui război care devenea cu fiecare zi mai total, doctrina britanică a bombardamentelor îşi propune să frângă resorturile psihologice ale civililor. Directiva din 14 februarie 1942, creată de Statul Major al Royal Air Force, în acord cu cele mai înalte autorităţi ştiinţifice şi politice ale ţării, are o logică implacabilă. Ea face din subminarea moralului populaţiei active obiectivul central al ofensivei aeriene strategice. Presupunea o ofensivă susţinută de optsprezece luni în peste 58 din cele mai mari oraşe ale ţării, unde trăiau aproximativ 22 de milioane de oameni, ce va permite anihilarea voinţei de a lupta a poporului german. La sfârşitul anului 1942, generalul Portal, şef al Statului Major din Royal Air Force, este cum nu se putea mai explicit în privinţa acestei teme. Planificând o campanie masivă de bombardare în 1943-1944, el cere Bomber Command să disloce 25 de milioane de germani,

să ucidă 900 000 şi să rănească cel puţin un milion. Astfel, până şi cei mai serioşi istorici britanici nu ezită să conchidă că Bomber Command a dus un „război împotriva muncitorului german[1]".

Conducerea acestei ofensive îi revine generalului Harris, numit şef al Bomber Command în februarie 1942. Dând dovadă de un zel şi o obstinaţie rare, convins că putea să câştige războiul prin utilizarea exclusivă a puterii aeriene, acesta urmăreşte să dezvolte capacităţile marelui său comandament astfel încât să îi permită să efectueze raiduri masive, precum cel din 30 mai 1942, când, pentru prima dată, mai mult de o mie de bombardiere sunt lansate peste un oraş, respectiv Köln.

Conceptul aviaţiei strategice americane constituie antiteza celui pe care îl aplică britanicii. Primele elemente din a opta Air Force sosesc în Marea Britanie în primele săptămâni din 1942, cu o metodă operaţională care suscită cele mai profunde îndoieli în Royal Air Force. În locul raidurilor nocturne, aviatorii de dincolo de Atlantic preferă atacurile de zi la mare altitudine, în care precizia bombardamentelor în sine primează. Liderul lor, generalul Eaker, la fel ca Douhet, a subliniat dintotdeauna capacitatea bombardierului greu, veritabil crucişător aerian, de a forţa apărarea inamicului. El era convins că cvadrimotoarele sale, organizate în formaţii puternice şi protejate de sute de mitraliere, aveau să îşi atingă obiectivele. În cele din urmă, această abordare este validată prin directiva AWPD-42, scrisă de mâna generalului Hansell, părintele acestei doctrine. Dacă problematica aviaţiei de vânătoare însoţitoare era discutată de unii ofiţeri de rang înalt, convingerea comună se baza pe un principiu: aeronavele de bombardament implicate în asemenea operaţiuni nu aveau nevoie de escortă împotriva interceptoarelor inamice.

Ofensiva aeriană combinată

1942 este anul începuturilor ofensivei aeriene împotriva Germaniei. Dacă Bomber Command a trecut la lovirea mai intensă a oraşelor

Reich-ului, armata Air Force a opta îşi limitează iniţial atacurile în Europa ocupată. Nu începe să se îndrepte spre teritoriul german în sine decât în ianuarie 1943, atunci când se înregistrează un punct de cotitură în strategia anglo-saxonă. În timpul Conferinţei aliate de la Casablanca (SYMBOL), britanicii şi americanii iau decizia de a integra campania lor aeriană în invazia amfibie din Europa de Vest. Directivele adresate în acest sens comandanţilor aerieni sunt lipsite de ambiguitate: „Scopul vostru, precizează ele, este acela de a obţine, treptat, distrugerea şi dezmembrarea structurii militare, economice şi industriale a Germaniei şi demoralizarea poporului german, astfel încât voinţa sa de a rezista să slăbească fatal".

Prin urmare, Combined Chiefs of Staff (Statul Major combinat al aliaţilor), cea mai înaltă autoritate strategică şi militară aliată, începe să îmbine acţiunea forţelor aeriene americane şi britanice. O situează în cadrul unei ofensive aeriene combinate (Combined Bomber Offensive), cu scopul de a nu acorda niciun răgaz Germaniei naziste prin bombardarea ei zi şi noapte. Directiva Pointblank, în vigoare din luna iunie, confirmă obiectivele strategice ale operaţiunii aşa cum au fost ele stabilite la Casablanca. Ea le conferă lui Harris şi Eaker sarcina de a răpune resursele industriale naziste (petrol, cauciuc, construcţii navale, rulmenţi cu bile). Mai adaugă necesitatea vitală, în vederea unei debarcări viitoare, de a goni Luftwaffe din cer.

În istoria ofensivei aeriene strategice, anul 1943 marchează o creştere semnificativă a forţei, dar se traduce şi prin eşecuri dureroase pentru aliaţi. În primăvară, Harris iniţiază bătălia din regiunea Rurh, centrul industrial al Reich-ului, de pe urma căreia aşteaptă efecte decisive. Bătălia de la Hamburg (iulie-august), deşi atinge un nivel extrem de violenţă, provoacă pierderi imense pentru populaţia civilă şi seamănă nelinişte la vârful statului nazist, nu îngenunchează totuşi Germania. Ba dimpotrivă. În octombrie, Eaker suferă o înfrângere severă într-un raid asupra uzinelor care

produceau rulmenţi cu bile în Schweinfurt, pierzând aproape 20% din aeronavele implicate. Dezastrul îi forţează pe americani să îşi oprească atacurile în adâncime pe teritoriul german şi să îşi revizuiască temeinic doctrina. De acum, obiectivul principal devine neutralizarea avioanelor de vânătoare inamice, efectuate laolaltă de bombardierele strategice şi de avioanele de vânătoare care le însoţeau din ce în ce mai departe, până la Berlin, în primăvara anului 1944. De aceea, piloţii din *Jagdwaffe* (aviaţia germană de vânătoare) vor suferi pierderi teribile pe parcursul acestui an.

La începutul iernii 1943-1944, neliniştea îi cuprinde pe susţinătorii aviaţiei strategice aliate, care află de planificarea unei debarcări în Europa, în paralel cu subordonarea tuturor mijloacelor lor în perspectiva lunii aprilie 1944 generalului Eisenhower, comandantul suprem al forţelor atribuite pentru operaţiunea Overlord. Prin urmare, un fel de sentiment de frondă îi cuprinde pe şefii aviaţiei, care intenţionează să demonstreze cu orice preţ eficacitatea bombardamentului şi, prin urmare, să dovedească inutilitatea unei operaţiuni amfibii în Franţa. Astfel, Harris implică Bomber Command în bătălia de la Berlin, inima politică a Germaniei, din noiembrie 1943 până în aprilie 1944, fără a atinge însă obiectivul pe care îl urmărea, retragerea Reich-ului, el pierzând şi 500 de bombardiere. Vigoarea aviatorilor în a se opune invaziei din Europa de Vest îl va determina pe Eisenhower să se gândească de mai multe ori la demisie.

Regăsindu-şi autonomia operaţională în septembrie 1944, Harris şi Spaatz, comandanţii forţelor strategice americane în Europa, pornesc lupta împotriva căilor de comunicare şi a petrolului, ale cărei rezultate sunt incontestabile şi ale căror efecte sunt cu atât mai importante. Cu puţin înainte de trecerea Rinului, la începutul primăverii lui 1945, mai încearcă o dată să se gândească la rezultatul final al războiului, lovind marile oraşe din estul Germaniei (inclusiv Dresda, Leipzig şi Chemnitz) şi planificând, fără să poată şi executa, câteva operaţiuni gigantice (Shatter, Thunderclap şi Hurricane)

menite să ia pe deplin prin surprindere Germania. Deci, doar în ultimele săptămâni de război, aviatorii aliaţi s-au concentrat să acţioneze astfel încât să susţină ideea unei eficienţe majore a armatei lor în victoria împotriva Reich-ului lui Hitler.

Efecte înşelătoare

Înţelegerea efectelor ofensivei strategice presupune, mai întâi, analiza ritmului de creştere a puterii aliate. Din cele aproximativ 2,7 milioane de tone de bombe lansate pe teritoriul european între 1940-1945 – dintre care, uităm mult prea adesea, 500 000 în Franţa – mai mult de 1,7 milioane au fost lansate în ultimii doi ani de conflict, cu un punct culminant de 1,2 milioane în 1944. În lumina acestor statistici, campania aeriană anglo-americană se configurează drept un fenomen a cărui intensitate nu se dezvoltă decât într-un ritm gradual şi nu îşi face resimţit efectul maxim decât foarte târziu.

Cifrele producţiei germane de război constituie alt indicator interesant. Luând în considerare câteva domenii strategice, ele dezvăluie surprize mari. Astfel, producţia de tancuri trece de la un indice de 81 în 1941 la 536 în 1944; avioane de la 97 la 277 pentru aceeaşi perioadă; muniţii de la 102 la 306; explozivi de la 103 la 226[2]. Acelaşi fenomen se înregistrează în metalurgie (indice de 100 în 1939 şi 203 în 1944) şi în echipamentele de transport (indice de 100 în 1939 şi 255 în 1944). Sectorul metalelor neferoase este foarte puţin afectat (indice de 100 în 1939 şi 98 în 1944), la fel ca sectorul mineritului (indice de 100 în 1939 şi 98,5 în 1944)[3].

Efectele directe ale bombardamentelor aeriene par, la prima vedere, să fi fost limitate. Acest fenomen cel puţin neaşteptat ţine în mare parte de planul de dispersie şi poziţionare a uzinelor pe care îl urmărea ministrul Armamentului, Albert Speer, un fidel al lui Hitler, numit în funcţie în februarie 1942. Având ca obiectiv central să reducă vulnerabilitatea maşinăriei de producţie în faţa bombelor

aliate, o asemenea politică se dovedește de reală eficiență, chiar dacă punerea sa în aplicare, realizată în mai mulți ani, determină pierderi de randament. Creșterea productivității industriei naziste de război rezultă, de asemenea, din investițiile considerabile mobilizate înainte și în primii ani de război. În ultimă instanță, ea ține de politica de mobilizare industrială al celui de-al III-lea Reich. Până la înfrângerea lor la Moscova, germanii, convinși că erau implicați într-un război scurt, nu s-au preocupat să utilizeze toate mijloacele de producție pe care le dețineau. Doar în momentul înfrângerii de la Stalingrad și al proclamării războiului total, cu consecințele ce decurgeau de aici, regimul nazist se concentreze, în cele din urmă, pe folosirea tuturor resurselor disponibile. Această constatare nu trebuie ignorată. După cum dezvăluie noile studii realizate de unii dintre cei mai buni specialiști anglo-saxoni, abordarea problemei producției germane de război doar în lumina rezultatelor statistice ale fabricării dispozitivelor de tot felul ignoră un parametru esențial: acela al ritmului de creștere al producției de armament, așa cum a fost prevăzut de planificatori. Pentru Richard Overy, nu există nicio îndoială că „bombardamentele, încet, dar sigur, subminau bazele producției viitoare, iar raidurile aveau un efect cumulativ de ruptură la nivelul fragilei rețele de producție și de distribuție dezvoltată pentru a compensa slăbiciunile sistemului industrial. [...] bombardamentele au împiedicat orice raționalizare ulterioară[4]"... Pentru Adam Tooze, care subminează mitul „miracolului Speer", creșterea rapidă a producției de război – indicele de 100 în ianuarie 1942 trecând la 230 în primăvara anului 1943 – este sufocată de campania dusă de Bomber Command în bazinul Ruhr[5]. Decizia luată de Harris de a amâna în lunile următoare efortul îndreptat asupra orașelor și evacuarea populației este, conform aceluiași autor, o greșeală gravă care nu permite fructificarea beneficiului dobândit.

Într-adevăr, atacurile asupra orașelor, așa cum sunt organizate în cadrul bombardamentelor din strategia de area bombing, nu determină decât o reducere cu 5% a producției de armament. Raidurile

asupra ţintelor industriale se dovedesc mult mai eficiente. În toamna anului 1943, liderii *Luftwaffe* îşi fac griji serioase şi pe bună dreptate în privinţa bombardamentelor americane asupra industriei aviatice, care provoacă o reducere masivă în livrarea aeronavelor.

Lupta împotriva mijloacelor de transport ale Reich-ului, începând din toamna lui 1944, atunci când forţele aeriene strategice anglo-americane îşi regăsesc autonomia operaţională faţă de Eisenhower şi dispun de 5 000 de aeronave, are o greutate cu atât mai mare în prăbuşirea producţiei industriale despre care am scris mai sus. Prin distrugerea canalelor, căilor ferate, drumurilor şi podurilor, bombardierele lui Harris şi Spaatz determină o paralizie progresivă a maşinii de război a inamicului, dovada că dispersia realizată sub egida Speer era o sabie cu două tăişuri. Bombardierele împiedică centrele de asamblare să fie aprovizionate cu piese şi elemente necesare pentru tancuri, avioane, submarine şi multe alte categorii de armament. De asemenea, ele contribuie la întârzierea, mai mult sau mai puţin importantă, a sosirii materiilor prime la oţelării şi turnătorii.

Altă luptă, şi ea întreprinsă din toamna anului 1944, duce al III-lea Reich pe marginea prăpastiei. Americanii au planificat-o chiar înainte de a intra în război, dar dacă lansează raiduri împotriva câmpurilor petroliere româneşti de la Ploieşti, punctul culminant al atacurilor care vizează privarea Wehrmacht-ului de combustibil intervine mult mai târziu în război. Obiectivele vizate, după ce Ploieştiul cade în mâinile Armatei Roşii, sunt cele 18 uzine de hidrogenare împrăştiate pe întreg teritoriul Reich-ului. Producţia, aflată în plină desfăşurare în primăvara anului 1944, nu depăşeşte 20% din ceea ce a fost în ultimele săptămâni ale aceluiaşi an. Aceasta duce la probleme operaţionale şi logistice în unităţile blindate şi motorizate şi slăbeşte în profunzime eficienţa în luptă a unei *Luftwaffe* care nu doar că nu îşi mai poate folosi aeronavele aşa cum doreşte, dar care sacrifică şi calitatea unui echipaj de zbor care nu mai beneficiază de capacităţi suficiente în materie de ore de formare.

Bombardamente contestate

Efectele indirecte, mai puţin vizibile, sunt la fel de distructive. În 1943, în urma unei dezbateri aprinse, Luftwaffe a început să regrupeze pe cerul Reich-ului mare parte dintre avioanele sale de vânătoare, lăsând forţelor aliate superioritatea aeriană deasupra fronturilor terestre în decisivul an 1944. În acest moment, raidurile capătă o asemenea amploare încât Germania nu are de ales decât să îşi aloce resursele pentru construirea aproape exclusivă de interceptore. Procedând astfel, ea nu mai are mijloacele de a produce dispozitive de bombardament capabile să treacă prin foc şi sabie inamicul. Aceleaşi cauze producând aceleaşi efecte, apărarea Reich-ului mobilizează aproape 70 000 de tunuri antiaeriene şi mai mult de un milion de artilerişti pe teritoriul german, din nou, în detrimentul Fronturilor din Vest şi din Est. În cele din urmă, aproape două milioane de muncitori, atât de valoroşi totuşi pentru industria Reich-ului, nu servesc în fabrici, ci îşi consacră eforturile în curăţarea ruinelor a sute de oraşe zdrobite de bombe.

În ciuda intensităţii bombardamentelor, aviatorii aliaţi nu au reuşit totuşi niciodată să dea lovituri suficient de puternice pentru destabilizarea moralului populaţiei care să determine, marea fantezie a lui Douhet rămasă doar o plăsmuire a imaginaţiei, întoarcerea poporului împotriva autorităţilor politice naziste. Cu siguranţă, Apocalipsa care s-a abătut asupra Germaniei a provocat nelinişti profunde în rândul marilor conducători precum Hitler, Goering, Goebbels şi Speer, dar puterea şi partidul nazist au ştiut să exploateze inteligent furia, ura şi resentimentele germanilor bombardaţi împotriva aliaţilor, încurajând o vreme linşajele marinarilor anglo-americani căzuţi pe teritoriul lor. Raidurile anglo-americane, fie că au căpătat o natură industrială sau s-au înscris într-o logică a terorii, dimpotrivă, au unit civilii în spatele liderilor lor şi au creat un spirit de rezistenţă subestimat masiv de către şefii Bomber Command şi ai Forţelor aeriene ale Armatei Statelor Unite.

Chiar înainte de încheierea ostilităţilor, operaţiunile aeriene strategice întreprinse deasupra Germaniei fac obiectul unor critici dure, în primul rând din partea comandanţilor tereştri care ar fi preferat ca banii folosiţi pentru construcţia a 170 000 de bombardiere britanice şi americane să fi fost investiţi în producţia a mult mai multor tancuri, barje de aterizare şi camioane. Unii au susţinut că, urmărind această politică, o debarcare ar fi fost posibilă încă din 1943. Dezbaterea etică ce înconjoară acest fenomen nu este mai puţin intensă. Criticile suscitate de raidurile lansate spre sfârşitul ostilităţilor, în special în Dresda, sunt exprimate până în Marea Britanie. Mulţi observatori şi analişti acuză în distrugerea oraşelor germane o crimă de război, o pată de neşters pe onoarea aliaţilor. Vor identifica aici o acţiune care a provocat moartea inutilă a 350 000 până la 500 000 de civili, un proces de distrugere responsabil pentru dispariţia unor comori arhitecturale şi artistice inestimabile, dar şi sărăcirea unei părţi a populaţiei europene, care ar fi putut avea drept consecinţă politică majoră fuga spre comunism.

Că bombardamentele aliate nu au atins obiectivul aşteptat de susţinătorii aviaţiei strategice, şi anume înfrângerea Reich-ului, este un fapt incontestabil. Germania nu a capitulat decât atunci când a fost ocupată de forţele terestre. Faptul că aceste bombardamente au provocat ruine şi suferinţe este la fel de adevărat. Parte integrantă din războiul total între cele două tabere opuse între 1939 şi 1945, acestea nu au permis totuşi o afectare gravă a economiei germane. După cum a subliniat, pe bună dreptate, Richard Overy, trebuie să ne întrebăm ce s-ar fi întâmplat dacă, timp de cinci ani, Germania nazistă ar fi fost în stare să îşi desfăşoare activităţile de producţie, fără a fi deranjată, la adăpostul fortificaţiei sale continentale.

---

1. John Terraine, *Theory and Practice of the Air War: the Royal Air Force, Berg*, New York/Oxford, 1992.

2. Adam Tooze, *The Wages of Destruction, The Making and Breaking of the Nazi Economy*, Viking Penguin, New York, 2007.
3. *The United States Strategic Bombing Survey, Summary Report, European War*, 30 septembrie 1945.
4. Richard Overy, *Air Power in the Second World War, Historical themes and Theories*, Berg, New York/Oxford, 1992.
5. Adam Tooze, *The Wages of Destruction, op. cit.*

Bibliografie selectivă

Bourneuf, Pierre-Etienne, *Bombarder l'Allemagne. L'offensive alliée sur les villes pendant la Deuxieme Guerre mondiale*, Presses universitaires de France, Paris, 2014.

Crane, Conrad C., *Bombs, Cities and Civilians, American Airpower Strategy in World War II*, University Press of Kansas, Lawrence, 1993.

Facon, Patrick, *Le Bombardement stratégique*, Le Rocher, Paris, 1996.

Frankland, Noble, *The Bombing Offensive against Germany. Outlines and Perspectives*, Faber & Faber, Londra, 1965.

Overy, Richard, *The Air War, 1939-1945*, Potomac Books, Washington DC, 2005; *The Bombeers and the Bombed, Allied Air War over Europe, 1940-1945*, Viking, New York, 2013.

Schaeffer, Ronald, *Wings of Judgment. American Bombing in World War II*, Oxford University Press, Oxford, 1985, Süss, Dietmar, *Deutschland im Luftkrieg*, Oldenbourg Verlag, Munchen, 2007.

Tooze, Adam, *The Wages of Destruction, The Making and Breaking of the Nazi Economy*, Viking Penguin, New York, 2007.

18. Soldații Kamikaze au murit degeaba

de Pierre-François SOUYRI

La finele lunii octombrie 1944, moment în care Japonia era slăbită considerabil din cauza înfrângerilor succesive din Pacific în faţa americanilor care dispuneau de armament şi de o logistică mult superioară, o nouă bătălie decisivă se prefigura pentru controlul arhipelagului filipinez, pe care japonezii îl ocupau încă din primăvara lui 1942: bătălia din golful Leyte.

Bătălia a început cu un avantaj net pentru americani. În timpul bătăliei Marianelor, în iunie 1944, flota aeronavală japoneză pierduse multe arme, peste 300 de avioane, cele mai multe distruse de americani, ceea ce este cunoscut în istorie sub denumirea de „masacrul porumbeilor din Groapa Marianelor". Industria niponă nu a putut sau nu a ştiut să îşi îmbunătăţească excelentul bombardier japonez numit Mitsubishi Zero, remarcabil chiar şi în anul 1942, dar depăşit de Hellcat-ul american. De altfel, pierderile suferite au fost atât de mari în aviaţia japoneză, încât a fost imposibil să se formeze noi piloţi în condiţii optime. Piloţii japonezi trimişi la război erau deci mai puţin dotaţi decât adversarii americani. Pe scurt, în octombrie 1944, când avea loc bătălia decisivă, prima flotă aeriană niponă din Filipine număra doar 30 de bombardiere Zero şi 20 de bombardiere operaţionale. Acestea reprezentau nimic în comparaţie cu sutele de avioane îmbarcate pe portavioanele americane.

În acest context, al unei situații disperate, viceamiralul Onishi Takijiro a reușit să valideze în cursul lunii octombrie 1944, prin intermediul Statutui Major, o idee incredibilă: le-a cerut piloților să se arunce cu aparatele lor – având o bombă de 250 de kilograme – direct pe vasele americane și să moară din cauza „șocului corporal" (*tai atari*). Prudent, Statul Major japonez a consimțit aceste misiuni, dar condiționând ca ele să fie prezentate nu ca un ordin formal dat soldaților, ci sub formă de voluntariat al piloților[1]. Aceste escadrile au fost desemnate ca fiind „unități speciale de atac", *tokkotai*, cu numele de cod *kamikaze* – „vânt divin", aluzie la taifunul care se abătuse peste flota mongolă, venită să atace Japonia în anul 1281. Această inovație tactică a lui Onishi era fără îndoială o premieră în istoria militară a umanității. Nicio altă ierarhie militară nu ceruse oamenilor săi să devină bombe umane sau ca arma să le fie moarte. Orice război implică misiuni periculoase în care speranța de a reveni în viață este scăzută. Dar speranța există, ceea ce face ca misiunea să fie „acceptabilă". Cei care au decis să trimită piloți în misiune și cei care au plecat știau că ordinul era o iremediabilă condamnare la moarte. „Asta nu este o misiune cu o șansă la zece de a reveni. Este o misiune cu zero la zece șanse".

Printr-o incredibilă lovitură a sorții, prima ieșire a piloților kamikaze, la data de 25 octombrie 1944, avea să cunoască un succes răsunător care, drept fiind spus, nu avea să fie repetat. Un singur Zero japonez a reușit să doboare un portavion american, lovindu-i cala cu muniție; un alt portavion a fost grav avariat. Pentru cinci avioane kamikaze, rezultatul nu era tocmai de neglijat, cu atât mai mult cu cât rapoartele japoneze au „înfrumusețat" operațiunea, menționând trei clădiri atinse, dintre care una dărâmată. Acest succes a făcut ca rezistența Statului Major să fie depășită și, din acel moment, misiunile „unităților speciale de atac" au devenit unul dintre modurile curente de luptă pentru forțele aeriene japoneze. Totuși, bătălia de la Leyte a fost o înfrângere pentru Japonia și, în loc să resimtă consecințele, mai exact, să accepte că războiul era

pierdut şi că era necesară semnarea unui armistiţiu, Statul Major japonez s-a încăpăţânat, concluzionând că misiunile kamikaze erau cel mai bun mod de a profita de forţele aeriene, care erau concentrate încă în Japonia. De altfel, această tactică foarte specială a făcut posibilă o simplificare considerabilă a antrenamentului viitorilor piloţi, care se rezuma, în cele din urmă, la transformarea lor în bombe umane.

Tactică, strategie şi manipulare

În timpul bătăliei de la Okinawa, aprilie-iunie 1945, sute de piloţi kamikaze s-au aruncat asupra clădirilor americanilor, cauzându-le acestora pierderi importante. Dar cu ce preţ! Mai mult de 3 800 de tineri piloţi au fost trimişi la moarte programată, de-a lungul ultimelor luni de război. Sursele americane evocă circa 2 200 de avioane kamikaze. Diferenţa este reprezentată de piloţii plecaţi în misiune care s-au prăbuşit în mare, fără ca măcar să atingă ţinta, pentru că s-au pierdut în zbor, printre nori[2]... Cifrele date de experţi variază, sursele nu concordă tot timpul, dar se estimează că, în perioada cuprinsă între 25 octombrie 1944 şi primele zile ale lunii august din anul 1945, mai puţin de 15% dintre avioane şi-au atins ţinta. S-a constatat o rată de eşec crescătoare, înregistrată în special spre sfârşitul războiului; 28% rata de succes, înregistrată în noiembrie 1944, în bătălia de la Filipine, mai puţin de 10% rată de reuşită în iulie 1945. Dar ce reprezintă un succes pentru Japonia, când se ştie că o treime din navele atinse nu au suferit decât daune minore? Fără îndoială că pierderile înregistrate au fost reale, dar pentru ca tactica trupelor kamikaze să aibă succes, ar fi trebuit ca Japonia să poată înlocui avioanele şi piloţii, până când pierderile inamicului să fie suficient de importante pentru a-i convinge pe aliaţi să semneze pacea. Cu toate acestea, oare atunci când maşinăria de război niponă şi-a atins apogeul, ar fi fost oare posibil să înlocuiască aparatele, câtă vreme rata de distrugere era, prin definiţie,

de 100%? Costul unei bombe sau al unui glonte nu este cel al unui avion. Dar care este preţul unui aviator? Metoda kamikaze face ca justificarea sa să fie imposibilă din punct de vedere strategic.

Suntem deci îndreptăţiţi să ne întrebăm de ce autorităţile japoneze s-au încăpăţânat să trimită la moarte sigură tinerii piloţi. Asta se poate explica doar prin faptul că obiectivele nu erau pur militare.

Conducătorii japonezi se gândeau că determinarea trupelor kamikaze, înţeleasă ca determinarea avangardistă a unui popor, i-ar fi făcut pe americani să dea înapoi, i-ar fi speriat şi, în cele din urmă, i-ar fi obligat la negocieri. Dar această bătălie trebuia dusă nu numai împotriva inamicului, dar şi a unui popor care trebuia convins să „moară virtuos". Trupele kamikaze au fost obiectul unei strategii de comunicare, mai ales în ultimele luni ale războiului. Ele au devenit aparat ideologic de menţinere a coeziunii sociale, într-o societate pe cale să se destrame. În aceste condiţii, nu au fost doar o armă, au funcţionat ca o construcţie ideologică, propagandistică.

Acţiunile trupelor kamikaze nu trebuie să rămână confidenţiale. Marina imperială a înţeles imediat că imaginea acestor tineri piloţi care se sacrificau pentru patrie, alături de imaginea împăratului, le conferea o putere extraordinară. De fapt, propaganda japoneză cu scop intern a acaparat rapid exploatarea aviatorilor pe care îi prezenta ca tineri pentru care moartea strălucea asemenea unui „nestemat spart"[3]. Autorităţile i-au presat pe viitorii piloţi să lase urme pozitive din experienţa lor. Începând cu primăvara anului 1945, toţi kamikaze au trebuit să redacteze scrisori pentru edificarea poporului. Aceste scrisori trebuiau expuse în diverse locuri oficiale, în special în sanctuarul Yasukuni din Tokyo. Nu numai că li se cerea tinerilor să moară, dar, în plus, li se recomanda să îşi arate sentimentele, să vorbească despre starea lor de spirit, să explice gestul lor. Pentru a-şi întări angajamentul în faţa morţii, piloţii erau obligaţi să spună de ce mureau. Aceste texte erau cu atât mai importante cu cât tinerii erau educaţi şi ştiau să scrie. În acest context politic, instituţional şi colectiv, tinerii piloţi erau încadraţi

de o ideologie oficial naţionalistă, la care puteau cu siguranţă să adere, dar pe care o criticau cu jumătate de gură, prin formulări mai mult sau mai puţin alambicate, de tipul: „Şefii noştri sunt nişte cretini, dar eu mor, totuşi, frumos." Prin scrierile lor, încercau să se convingă pe ei înşişi de bunele intenţii ale ideologiei oficiale, dar paradoxal o sfidau adeseori.

Pentru autorităţi, mesajul era clar. Trupele kamikaze erau idealul spre care trebuia să tindă orice japonez. În faţa enormităţii sacrificiului lor, orice acuzaţie, orice reproş se dovedeau a fi inutile. Cum puteau japonezii să se plângă de foamete, de munci asidue, de restricţii de toate felurile, când elita, mai exact piloţii Marinei imperiale îşi dădeau viaţa fără să ezite?

Neînțelegere și spaimă față de trupele kamikaze

De partea americanilor, se pare că pierderile umane şi materiale nu erau chiar inofensive. Cifrele, şi în cazul lor, nu sunt foarte clare, căci, în plin război, nu e uşor să ştii dacă o navă a fost distrusă pentru că un avion s-a prăbuşit peste ea, pentru că a fost atinsă de o torpilă sau de lovitura flotei inamice. Robin L Reilly, care a preluat rapoartele flotei navale americane, a numărat 60 de nave scufundate şi 407 avariate[4]. Sunt date, de asemenea, şi despre moartea a 6 830 de soldaţi, ca urmare a atacurilor kamikaze şi despre 9 931 de răniţi, deşi cifrele sunt subiect de dezbatere. O altă statistică pare a fi elocventă: 48% din clădirile marinei americane au fost avariate şi 21% din nave s-au scufundat în timpul războiului din Pacific, ca urmare a atacurilor sinucigaşe, între octombrie 1944 şi capitularea de la 15 august 1945. De fapt, trupele kamikaze par departe de a fi fost armele cele mai eficace inventate de către japonezi împotriva navelor americane.

Dar nu acest aspect este esenţial pentru americani. Înainte de toate, este imposibil să contracarezi un atac kamikaze. Un pilot gata să se prabuşească peste o navă cu avionul are nevoie de mult sânge

rece, dar de foarte puține competențe pentru a-și atinge ținta. Chiar dacă metoda kamikaze a cunoscut o rată de eșec ridicată, pentru aliați ea reprezenta un pericol veritabil, până în punctul în care le provoca soldaților o spaimă teribilă, ori de câte ori se apropia un avion japonez. În momentul în care USS Bunker Hill a fost lovit de doi kamikaze, la data de 11 mai 1945, incendiul avea să provoace 396 de morți și 264 de răniți. Efectul asupra moralului combatanților era important, fiind la originea unei adevărate *psihoze kamikaze*, care uneori îi făcea incapabili să continue lupta. Atacurile asupra navelor aliate erau de neînțeles pentru marinari și, prin urmare, neliniștitoare. Ele creau un șoc. Anumiți martori evocă o fascinație aproape hipnotică: echipajele priveau cu oroare și neputință fiecare avion care plonja, știind că oricând puteau fi o țintă. Pentru soldații americani, acest lucru era sinonim cu intrarea într-o luptă asimetrică, în care inamicul combatant era văzut ca un fanatic irațional și suicidar. Acest lucru dădea naștere din partea autorităților americane la o neliniște care avea să justifice, ceva mai târziu, utilizarea tuturor mijloacelor.

Dincolo de rezultate, în termeni de pierderi umane și materiale, atât de partea japonezilor cât și de cea a americanilor, utilizarea tacticilor kamikaze nu a rămas fără consecințe cu privirile la viitorul imediat al Japoniei. Propaganda niponă din jurul acestor tineri piloți morți în misiune a permis, cu siguranță, unei populații al cărei moral era zdruncinat, să găsească forța de a se convinge să ducă bătălia finală până la capăt. Autoritățile trebuiau să îi convingă pe japonezi să prefere moartea în locul înfrângerii, iar tinerii piloți le arătau calea. Determinarea de nestăvilit a națiunii japoneze trebuia, din nou, să constrângă inamicul la negocieri. Declarația de la Postdam, la sfârșitul lui iulie 1945, care soma Japonia să accepte o capitulare fără condiții, a constituit o lovitură de grație pentru acest comportament suicidar al statului imperial. De partea americanilor, tacticile kamikaze, prezentate ca iraționale și fanatice, au permis Washington-ului să justifice în fața națiunii americane utilizarea

bombelor atomice asupra oraşelor Hiroshima şi Nagasaki: nebunia suicidară japoneză nu putea fi oprită decât prin folosirea acestor teribile arme. La Washington, se considera că determinarea inamicului ar fi implicat o nesfârşită serie de lupte, care ar fi obligat Statul Major al Aliaţilor să-şi imagineze o debarcare militară pe solul metropolei japoneze, o debarcare foarte costisitoare în materie de vieţi umane.

În mod bizar, kamikaze i-au permis indirect generalului Douglas McArthur să justifice clemenţa faţă de împărat, pe care refuza să îl urmărească în justiţie şi să îl oblige să abdice.

Potrivit lui McArthur, o politică de ocupaţie foarte dură, care ar fi implicat urmărirea în justiţie a împăratului, ar fi putut declanşa reacţii violente în rândul populaţiei japoneze. Aliaţii riscau să se confrunte cu „100 de milioane de kamikaze", spunea el, şi necesita trimiterea a unui milion de soldaţi americani suplimentari, pentru a face faţă Japoniei.

Dacă acţiunile soldate cu moartea militarilor sau a piloţilor, imaginate de Statul Major japonez, au avut o eficacitate militară limitată pe câmpul de luptă, ele au jucat fără îndoială un rol istoric semnificativ, legitimând utilizarea armamentului nuclear împotriva populaţiei civile, considerată ca fiind fanatică, apoi a permis justificarea, în ochii autorităţilor politice americane, a menţinerii unei monarhii compromise în goana ultimă şi iraţională după un război pierdut de multă vreme. Dacă obiectivul Statului Major japonez era, dincolo de victoria imposibilă, de a menţine sistemul imperial, atunci, într-o oarecare măsură, McArthur i-a dat dreptate.

---

1. Problema pretinsului voluntariat al piloţilor este prea complexă pentru a fi tratată aici. A se consulta Constance Sereni et Pierre-François Souyri, *Kamikazes,* Flammarion, Paris, col. „Au fil de l'histoire", 2015.

2. Începând cu toamna anului 1945, piloţii nu au mai primit cursuri de navigaţie. Iar între iunie şi iulie nici nu mai erau învăţaţi cum să aterizeze...

3. Expresie a propagandei japoneze, din anul 1943, care reia un proverb clasic chinezesc: „Mai bine să dispari ca un nestemat care se sparge, decât să trăiești ca o ulcea neciobită. Să mori erou e mai bine decât să trăiești în lașitate." Eufemismul diamantului care se sparge denotă în vocabularul epocii suicidurile în masă.

4. Robin L. Rielly, *Kamikaze Attacks of World War II: A Complete History of Japanese Suicide Strikes on American Ships, by Aircraft and Other Means*, McFarland & Co, Jefferson, 2010.

Bibliografie selectivă

Kuwahara, Yasuo, *J'étais un kamikaze*, Éditions Jourdan, Bruxelles-Paris, 2012.

Lucken, Michael, *Les Japonais et la guerre, 1937-1952*, Fayard, Paris, 2013.

Ohnuki-Tierney, Emiko, *Kamikaze, Cherry Blossoms and Nationalisms, The Militarization of Aesthetics in Japanese History*, University of Chicago Press, Chicago, 2002.

Rielly, Robin L., *Kamikaze Attacks of World War II: A Complete History of Japanese Suicide Strikes on American Ships, by Aircraft and Other Means*, McFarland & Co, Jefferson, 2010.

Sereni, Constance; Souyri, Pierre-François, *Kamikazes*, Flammarion, col. „Au fil de l'histoire", Paris, 2015.

Takahashi, Tetsuya, *Morts pour l'empereur. La question du Yasukuni*, prefață de Stéphane Audoin-Rouzeau, text tradus de Arnaud Nanta, Les Belles-Lettres, Paris, 2012.

19. Franța a contribuit la victoria Aliaților

de Jean-François MURACCIOLE

„Cincisprezece divizii"

În *Memoriile* lui, publicate în 1949 (*Cruciadă în Europa*), generalul Eisenhower aducea un frumos omagiu Rezistenței franceze. Estimând că ea jucase un rol decisiv în eliberarea Franței, îi evalua acțiunea în cele cincisprezece divizii. Fără să vrem să îl ofensăm pe viitorul comandant suprem al NATO, putem să apreciem că în clipa aceea vorbea diplomatul mai mult decât strategul. Cincisprezece divizii? Este, mai mult sau mai puțin, mărimea unei armate în cel de-al Doilea Război Mondial: a Armatei a VIII-a a lui Montgomery la El-Alamein, în noiembrie 1942 sau a Armatei a VI-a a lui Paulus la Stalingrad. Pentru a crea această armată (dar și Armata a IV-a blindată și Armata a III-a română), sovieticii au fost nevoiți să mobilizeze trei „fronturi", adică un milion de oameni, 13 500 de tunuri, 900 de blindate și mai mult de 1 100 de avioane. Cincisprezece divizii înseamnă de două ori mărimea armatei franceze I a lui De Lattre (250 000 de oameni, 5 divizii de infanterie, 2 divizii blindate). Pentru comparație, să amintim cea mai importantă concentrație de FFI (Forțele Franceze din Interior – n.red.) din război care reunește abia 6 000 de luptători la Mont-Mouchet în iunie 1944, și că în timpul eliberării Parisului, Rol-Tanguy dispune de 30 000 FFI – dintre care abia 5 000 sunt (foarte prost) înarmați.

În *Memoriile* lor, alți actori au creat imagini mult mai puțin amabile. Generalul Bradley este dur atât în privința rolului militar al Rezistenței franceze, cât și în privința rolului jucat de Divizia a II-a blindată a lui Leclerc. Montgomery (care, este adevărat, își reglează conturile cu aproape toată lumea, în primul rând cu Eisenhower) nu acordă decât o atenție trecătoare FFL (Forțele Franceze libere – n.red.) care luptau sub ordinele lui în Africa de Nord[1]. Cât despre generalii germani care își publică memoriile în anii '50, ei îi ignoră cu grație pe Free French și Rezistența franceză (în afară de Rommel care laudă tenacitatea lui Koenig). Într-o sinteză recentă, istoricul britanic John Keegan consideră că un rol general al tuturor rezistențelor în Europa (și mai ales în Europa de Vest) a fost foarte slab și că savanții de la Bletchley Park (centrul britanic de descifrare a codurilor germane) un jucat un rol mult mai determinant în victoria finală[2]. Harry Hinsley, istoric al serviciilor secrete britanice, completează, spunând că descifrările Enigma au scurtat războiul cu cel puțin doi ani[3].

Ce să credem? Rezistențele franceze nu au fost decât un formidabil fenomen politic, fără o veritabilă implicație militară? Evaluarea părții mitice în contribuția franceză la victoria aliaților presupune distingerea a trei etape de acțiuni militare: cele ale Forțelor Franceze Libere până în 1943; cea a Armatei de eliberare între 1943-1945; în sfârșit, cea a Rezistenței franceze de-a lungul întregii perioade.

Două mituri fundamentale: Kufra și Bir Hakeim

Forțele Franceze Libere acționează de pe 18 iunie 1940 până pe 31 iulie 1943, data la care fuzionează cu fosta armată a lui Giraud din Africa. La vremea aceea, FFL primiseră aproximativ 70 000 de înrolări (32 000 de francezi, 30 000 de coloniali și 3 000 de străini) ceea ce, la scara conflictului, subliniază întocmai modestia rolului lor. Deși aveau populații cu mult mai mici, Polonia în exil a oferit mai mult de 150 000 de soldați cauzei aliaților, Grecia 40 000 și

Ţările de Jos 30 000. Trebuie să mai amintim că, până la finele lui 1942, armata armistiţiului de la Vichy a înregistrat mai mulţi voluntari decât FFL? Şi totuşi, dintre toate forţele aliate, FFL au fost singurele prezente pe toate fronturile, inclusiv în URSS, prin grupul Normandia-Niemen. Marina şi aviaţia, complet dependente de britanici, apoi de americani, rămân la o dimensiune foarte modestă: aproximativ 40 de echipamente uşoare (40 000 de tone) şi 7 000 de oameni pentru FNFL (Forţele Navale Franceze Libere – n.red.); şapte grupuri (3 700 de oameni) pentru FAFL (Forţele Aeriene Franceze Libere – n.red.). Aceste forţe au participat la lupta comună, marina asumând în mare parte sarcina ingrată şi periculoasă a escortării convoaielor în Atlantic.

Rămâne pământul. În 1943, în afară de trupele din Franţa metropolitană foarte slab înarmate din teritoriile raliate Franţei libere şi forţelor de instrucţie, FFL număra aproximativ 250 000 de luptători, repartizaţi în două centre principale: trei brigăzi (reunite în Divizia franceză Liberă – DFL în ianuarie 1943) în Africa de Nord şi coloana Leclerc care, plecată din Ciad, a cucerit Mediterana. Aportul acestor unităţi a fost semnificativ, dar tot sub comanda britanicilor şi ca întăriri pentru forţele din *Union Jack*. Astfel, cele trei BFL (Brigăzi Franceze Libere – n.red.) au jucat un rol activ în 1942 în oprirea, apoi anihilarea *Afrika Korps* în Libia.

Kufra şi Bir Hakeim rămân cele mai renumite două isprăvi ale FFL. Cu toate acestea, cele două succese nu sunt nici primele, nici cele mai importante: din februarie în aprilie 1941, colonelul Monclar, şeful Brigăzii Orientale, contribuie la înfrângerea italiană în Africa de Est, iar în iunie 1941, generalul Legentilhomme şi divizia lui uşoară ajută la cucerirea Levantului vychist. Dar aceste campanii, care mobilizează mijloace mult mai importante decât la Kufra şi Bir Hakeim, nu au fost deloc exploatate de Franţa liberă: Africa de Est nu înseamnă mare lucru pentru francezi; cât despre Levant, acolo se luptă francezii între ei, ceea ce nu dă bine în crearea unui mit naţional. Nimic nu se compară cu epopeea lui Leclerc, care

aduce prima victorie franceză din iunie 1940 şi care reînvie un imaginar colonial înainte de „soarele de la Bir Hakeim", luminând prima întâlnire între francezi şi germani din 1940 şi ştergând simbolic pata înfrângerii.

Într-o notă din 21 octombrie 1940, de Gaulle l-a însărcinat pe colonelul Leclerc să ducă o serie de operaţiuni împotriva italienilor în direcţia Kufra şi Murzuk. Acesta din urmă dispune de forţe modeste din regimentul de soldaţi senegalezi din Ciad (6 100 de oameni), de câteva tunuri şi de şase avioane depăşite într-un teatru disproporţionat şi ostil. Porturile din Sud (Douala, Pointe-Noire) se află la mai bine de 3 000 de kilometri de baza de pornire de la Faya-Largeau; 1 200 de kilometri de deşert despart Faya-Largeau de Kufra şi 2 300 de Tripoli. Un camion de reaprovizionare consuma (în piese, apă şi carburant) jumătate din ce transporta. Toate resursele umane (7 000 de culi, obligaţi la muncă forţată) şi echipamentele modeste ale Africii Ecuatoriale Franceze sunt mobilizate în acest „război total" la scara continentului african.

În februarie 1941, Leclerc lansează un raid împotriva oazei Kufra cu mijloace foarte slabe (250 de luptători, 70 de vehicule, 8 mortiere şi un singur tun de 75 care este deplasat de-a lungul „fontului" pentru a da impresia unei puternice forţe de foc). Pe 1 martie, dând dovadă de îndrăzneală, Leclerc obţine predarea garnizoanei. A doua zi, depune celebrul jurământ, angajându-se cu oamenii lui să nu înceteze lupta decât atunci când Strasbourg avea să fie eliberat. În noiembrie 1942, cu forţe mai consistente (4 700 de bărbaţi, dintre care 650 de europeni, 800 de vehicule, o artilerie puternică şi sprijin aerian), Leclerc formează trei grupuri mecanizate, un grup nomad şi două companii de descoperire, inspirate de Long Range Desert Group-ul britanic. Atacul este lansat pe 16 decembrie 1942. Poziţiile italiene cad una după alta. Pe 8 ianuarie 1943, drapelul tricolor flutură deasupra regiunii Fezzan. Leclerc lansează apoi o ofensivă finală pe mare; pe 26 ianuarie, ajunge la Tripoli.

Aceste succese sunt numaidecât exploatate de propaganda gaullistă („Glorioasele trupe din Ciad şi comandantul lor pe drumul spre victorie", declară de Gaulle la BBC) şi au ecou până şi în presa clandestină (Combat publică textul jurământului de la Kufra la începutul lui 1942). Cu toate acestea, impactul militar al acestor operaţiuni rămâne limitat. Deşi Leclerc creează un nou front, nu blochează acolo decât forţe italiene derizorii şi nu tulbură cu nimic liniile logistice ale Axei. Mai presus de toate, aproape că nu a avut deloc influenţă asupra războiului decisiv din deşert, care se dă în Libia şi care îşi impune logica. Dacă un an şi jumătate de inactivitate relativă se scurge între cucerirea Kufrei şi cucerirea Fezzanului, acest lucru este provocat în aceeaşi măsură atât de constrângerile groaznice din teatrul saharian, cât şi de eşecurile britanicilor în Nord. Victoria lor de la El-Alamein deblochează situaţia şi îi dă undă verde lui Leclerc. În plus, factor de multe ori trecut cu vederea, Leclerc trebuie să ia în considerare şi ameninţarea regimului de la Vichy, Franţa liberă având cu acesta are o frontieră terestră între Ciad şi Niger. Neutralizarea Africii Occidentale Franceze prin debarcarea aliată din Africa de Nord, din noiembrie 1942, îi permite omului de la Kufra să fie, în sfârşit, păzit din flancul stâng. În cele din urmă, să ne amintim de pierderile nesemnificative: între 1940 şi 1942, Leclerc a pierdut 53 de oameni în luptă, de trei ori mai puţin decât în accidentele rutiere pe căile care aprovizionează cohortele sale umile.

Contextul ce se articulează în jurul bătăliei de la Bir Hakeim este foarte diferit. La începutul anului 1942, forţele Axei se bucură de o situaţie foarte favorabilă în Africa de Nord. De la începutul anului 1942, Marina Regală a suferit pierderi grele în Marea Mediterană şi nu mai poate asigura eficient apărarea Maltei. Convoaiele britanice pornite în direcţia Orientului Mijlociu trebuie să o ia pe drumul nesfârşit al Capului Bunei Speranţe, în vreme ce, în sens invers, convoaiele Axei străbat din nou o Mare Mediterană relativ sigură. În plus, profitând de acalmia de iarnă de pe frontul rusesc, Luftwaffe a

generalului Kesselring își operează revenirea în teatrul mediteraneean. În schimb, în fața amplorii înfrângerilor britanice din Asia, trupele australiene trebuie să fie repatriate de urgență la sfârșitul iernii lui 1942. Pentru a apăra Egiptul, Ritchie și Auchinlek organizează atunci o linie defensivă nord-sud, de la Gazala la Bir Hakeim, în cel mai sudic punct al unui imens câmp minat. Apărarea poziției este mai întâi lăsată în seama unei brigăzi indiene, apoi armatei I a generalului Koenig și celor 3 700 de oameni ai săi. Între 27 mai și 10 iunie, francezii liberi au rezistat eroic, mai întâi asaltului italienilor, apoi atacului germanilor, Rommel ajungând la concentrarea a 35 000 de oameni pentru a-i zdrobi. Situația devenind disperată, Koenig decide, de comun acord cu britanicii, să inițieze o ieșire în forță în nopțile de 10 și 11 iunie 1942 și reușește să readucă în port două treimi din efectivul lui.

Este uimitor cât de repede se construiește mitul. În timpul bătăliei, presa britanică laudă, aproape oră de oră, rezistența lui Koenig. Pe 10 iunie, pentru „Daily Mail", „Bir Hakeim dovedește că spiritul de la Verdun este încă în viață". Pe 11 iunie, „Daily Express" propune „un" articol pe șase coloane cu un titlu enorm: „VERDUN". În vreme ce Radio Berlin proclamă un nou triumf al Wehrmacht-ului, BBC inundă Europa cu vestea cea bună. Ba mai mult, în zilele care urmează, RAF (Royal Air Force) publică în Franța un pliant în 2,5 milioane de copii intitulat: „Bir Hakeim, victorie franceză". Politicienii nu rămân în urmă. De Gaulle regăsește tonul buletinelor din Marele Război. Astfel, pe 10 iunie: „Generale Koenig, să știți și să spuneți oamenilor dumneavoastră că toată Franța vă privește și că sunteți mândria ei". Pe 12 iunie, în Camera Comunelor, Churchill aduce un omagiu înflăcărat FFL. La Moscova, „Pravda" și „Izveztia" compară Bir Hakeim cu Verdun, imagine vădit recurentă[4]. Pe 18 iunie 1942, cu ocazia celei de-a doua aniversări a ziarului „*l'Appel*", în cadrul prestigioasei Royal Albert Hall de la Londra plină până la refuz, de Gaulle pronunță unul din cele mai grandioase discursuri

din cursul războiului, preamărind lupta dusă din iunie 1940 şi anunţând fuziunea Franţei libere şi a Rezistenţei din interior. Pe 23 iunie 1942, toată presa clandestină publică un mesaj transmis de Rebelle prin care se raliază principiilor democratice şi republicane. În Franţa ocupată, în lunile ce urmează, apar aproximativ cincisprezece jurnale clandestine cu titlul Bir Hakeim. La fel, mai multe mişcări de rezistenţă „Bir Hakeim" apar, precum cel creat de Jean Capel în Languedoc. În schimb, un ecou total diferit are la Vichy şi în presa colaboraţionistă. Radio Paris (pe 12 iunie) celebrează cucerirea Bir Hakeim de către germani, în vreme ce *Je suis partout* denunţă „gaşca de huligani, de evrei degeneraţi şi de mercenari fără soldă şi fireturi" care luptă în FFL.

Cum se poate explica întreaga emfază? Pentru britanici, de obicei mai puţini entuziasmaţi, motivul adevărat constă în contextul militar îngrozitor. În afară de retragerea de la Midway, Axa triumfă pe toate fronturile. Ofensiva germană în Rusia obţine succese decisive: Harkov cade, Sevastopol este asediat, petrolul din Marea Caspică e ameninţat; ipoteza unei prăbuşiri sovietice apare din nou. În Asia, spectrul dezastrului se acutizează. În şase luni, Imperiul Soarelui Răsare a cucerit toată Asia de Sud-Est, a nimicit Royal Navy şi ameninţă direct Indiile şi Australia. În Africa de Nord, Rommel ajunge la porţile din Cairo şi cucereşte Suezul. În aceste condiţii, umflarea importanţei bătăliei de la Bir Hakeim până la dimensiunile unei victorii decisive a ajutat la menţinerea moralului populaţiilor.

După război, mitul continuă să existe, acum prin amintirile actorilor şi prin comemorări. Se sedimentează o imagine: Bir Hakeim este o victorie decisivă. Prin puterea şi sacrificiul lor, oamenii lui Koenig au oferit paisprezece zile cheie Armatei a VIII-a, care a putut să îşi organizeze retragerea, să evite fuga dezordonată şi, astfel, să pregătească victoriile decisive din cele două bătălii de la El-Alamein. O întreagă literatură de origine franceză liberă, dar şi britanică, dezvoltă acest punct de vedere: astfel, Pierre Messmer sau generalii Koenig, Simon şi Saint-Hillier, dar şi Churchill („Fără rezistenţa de

la Bir Hakeim, războiul ar mai fi durat doi ani") şi, cu mezzo voce şi cu o urmă de perfidie împotriva lui Rommel, Kesselring. Această teorie îl lasă sceptic pe istoric: cauzele profunde ale înfrângerii finale a lui Rommel decurg din Bir Hakeim? Rommel nu pierde decât şase zile ca să înfrângă Rezistenţa franceză şi Tobruk cade la 21 iunie, în termenii prevăzuţi de germani (oferind 35 000 de prizonieri şi stocuri imense de echipaje şi de benzină). Adevăratele cauze ale înfrângerii lui Rommel ţin, mai întâi, de logica nemiloasă a războiului din deşert: împotmolindu-se în Egipt, Rommel îşi extinde liniile logistice şi le slăbeşte. În iulie 1942, nu mai aliniază decât 26 de tancuri cu rezerve puţine de benzină în faţa Alexandriei. Printr-o mişcare inversă, Armata a VIII-a, chiar învinsă la Tobruk, se reface atingând pământul în Egipt. De asemenea, ele ţin de mecanismele care stau la baza celui de-al Doilea Război Mondial: importanţa informaţiilor (fără Ultra, „Rommel ar fi ajuns cu siguranţă la Cairo", a declarat Auchinleck) şi interdependenţa teatrelor. În vara anului 1942, flota aeriană a lui Kesselring a zburat pe Frontul de Est, scopul real al lui Hitler. Dintr-odată, Malta respiră şi convoaiele britanice pot să străbată din nou Marea Mediterană. Bătălia de la Midway (iunie 1942) îndepărtează ameninţarea japoneză asupra Australiei şi permite, în toamnă, întoarcerea a trei divizii australiene importante. În cele din urmă, şi cel mai important punct, Rommel nu are forţe suficiente. Cutezanţa şi instinctul lui au făcut minuni pentru un an şi jumătate. Dar la El Alamein, el suferă o înfrângere logică din punct de vedere statistic. După război, bătălia de la El Alamein ocupă un loc aparte în memoria gaullistă a Rezistenţei. În *Memoriile* sale de război (vol. 1 din 1954), de Gaulle îi dedică o pagină plină de laude. La începuturile celei de-a V-a Republici, comemorarea bătăliei sărbătoreşte o Franţă care, unită în spatele lui de Gaulle, nu a acceptat niciodată înfrângerea şi nu a lăsat jos niciodată armele. Nenumărate oraşe (Lille, Strasbourg, Metz, Nantes, Montpellier, Nisa, Nancy, Clermont, Dijon) îşi redenumesc artere principale cu numele Bir Hakeim. În iulie 1962, în vreme ce Pierre Messmer, veteran al

bătăliei, este ministrul Apărării, noua promoţie de la Saint-Cyr este botezată „Bir Hakeim". În 1984, generalul Koenig este ridicat postum la gradul de mareşal al Franţei. Paris, oraş ce a însoţit eliberarea, trebuia să meargă şi mai departe: în 1962, pentru a 20-a aniversare, podul şi staţia de metrou Grenelle capătă de acum numele de Bir Hakeim. Simbolismul podului este foarte puternic: Podul Bir Hakeim penultimul pod în Vestul Parisului (ultimul, un întreg program, este podul Garigliano) răspunde podului Austerlitz la Est. Botezul acestor locuri oferă, de asemenea, o ilustrare izbitoare a impactului pe care îl au amintirile din cel de-al Doilea Război Mondial. Într-adevăr, staţia de metrou „Bir Hakeim" este situată vizavi de fostul Velodrom de Iarnă, care, în iulie 1942, la o lună după bătălia de la Bir Hakeim, a fost sinistrul loc de concentrare a evreilor din regiunea pariziană. Atunci când staţia de metrou „Grenelle" a fost redenumită, Velodrom de Iarnă a fost demolat (1959) şi, pe ruinele sale, a fost ridicată o clădire de cincisprezece etaje, principala anexă pariziană a... Ministerului de Interne. Acest formidabil lapsus al memoriei nu reflectă expresia cinică a unui stat antisemit, ci reflectă pur şi simplu dovada îngropării, de la acea vreme, a memoriei evreilor şi a decalajului de timp între exprimarea diferitelor amintiri după 1945.

Dacă aportul militar al FFL a fost modest (cum putea să fie altfel?), nu ar trebui neglijate pierderile lor (3 200 de morţi, 10 600 de răniţi), nici rolul strategic al Imperiului colonial francez raliat Franţei libere. Astfel, „disidenţa" Africii Ecuatoriale Franceze nu împiedică prezenţa unor comisii de armistiţiu germano-italiene în inima Africii şi acoperă Nigeria britanică. De asemenea, aerodromurile din Ciad devin escale esenţiale în marele traseu aerian transafrican, care revitalizează Orientul Mijlociu şi, mai mult de atât, URSS, în vreme ce Noua Caledonie oferă un releu strategic forţelor americane în Pacificul de Sud. Cât despre Africa Ecuatorială Franceză, ea vine cu aurul ei, preţiosul cauciuc, în clipa în care Indochina, Indiile Olandeze şi Malaiezia cad în mâinile japonezilor.

Rezistența din interior și eșecul marilor luptători maquis

Până la sfârșitul anului 1942, Rezistența a constituit un fenomen extrem de minoritar în societatea franceză. Cifrele brute indică nu mai mult de 30 000 de militanți activi la finele anului 1942, probabil 100 000 de gherile prost înarmate în ajunul debarcării și 400 000 FFI în vara anului 1944, adică aproximativ 1% din populația franceză și 2% din adulți[5]. Totuși, această abordare contabilă nu subliniază decât un aspect al unei realități complexe. Rezistența nu ar fi putut niciodată să se dezvolte fără sprijinul sau simpla simpatie activă a mii de anonimi, detaliu care face trimitere la distincția dintre „rezistența organizație" – mic nucleu de activiști care au ajuns în clandestinitate prin acțiuni de rezistență – și „rezistența mișcare" sau „rezistență civilă", adică masa (necuantificabilă) de francezi care, fără să-și fi întrerupt activitățile normale, oferă un ajutor direct sau indirect armatei din umbră. Oricât de modeste ar fi, aceste activități nu sunt mai puțin periculoase și știm că lista de deportați francezi nu conține doar reprezentanți ai Rezistenței care să fi luptat cu armele la vedere. Exemplul luptătorilor maquis (partizanii – n.red.) ilustrează această solidaritate și nevoia de a depăși falsele impresii statistice. Luptătorii maquis s-au stabilit, din iarna 1942-1943, în zone rurale. Cu toate acestea, studiile despre sociologia lor relevă că majoritatea membrilor lor erau citadini. Ar trebui să tragem concluzia că luptătorii maquis nu au fost decât o excrescență rurală pentru o rezistență al cărui centru de greutate rămânea urban? Ar însemna să trecem cu vederea faptul că, pentru a supraviețui, era imperios necesar ca acești luptători să lege relații puternice cu populația rurală. Deși comparațiile internaționale arată că fenomenul Rezistenței a fost mai intens în alte țări europene, în special în Iugoslavia (fără îndoială, 6% dintre adulți) și Polonia (4-5%), adevărata întrebare este mai curând aceasta: deși minoritară, Rezistența a fost eficientă pe plan militar?

Studiul marilor mişcări maquis, chipul armat cel mai spectaculos al Rezistenţei, revelă un eşec militar. Acţiunea Wehrmacht-ului în Franţa nu a fost deloc perturbată şi aceasta din urmă a desfăşurat efective relativ slabe pentru a i se împotrivi. În toate cazurile, rezultatul a fost tragic nu doar pentru luptătorii maquis, ci şi pentru populaţia civilă din jur. Afacerea Vercors ilustrează acest eşec. Primele tabere de rezistenţă în faţa STO (Serviciul de muncă obligatorie – n. red.) apar pe platoul de la Vercors la începutul lui 1943. În curând, sunt încadrate de ofiţeri cu batalioanelor de vânători alpini desfiinţate. În februarie 1943, generalul Delestraint furnizează instrucţiuni care prevăd mobilizarea mişcării maquis din Vercors, idee pe deplin acceptată de liderii Rezistenţei locale şi, la Alger, de către CFLN (Comitetul francez de eliberare naţională – n. red.). Pe teren, Huet, înconjurat de Zeller şi Descour, a preluat comanda. Dispunând de 4 000 de oameni de la mijlocul lui iulie, el reface batalioanele tradiţionale ale armatei din Alpi, care însă sunt departe de a ajunge la un efectiv complet şi sunt slab înarmate, în ciuda armelor (uşoare) paraşutate din avioane. Pe 6 iunie, mesajul codat de la BBC şi o telegramă ambiguă a lui Soustelle îi încurajează pe comandanţii militari de la Vercors să decreteze mobilizarea. Siguri că întăririle aveau să vină, ignoră contraordinul lui Koenig de pe 10 iunie. Pe 14 iulie, Yves Farge, comisar al Republicii pentru regiunea R1, proclamă solemn restaurarea Republicii în mica enclavă deţinută de FFI. Liderii Rezistenţei totuşi nu pot să ignore pregătirile generalului Pflaum care, la 15 iunie, cucereşte Saint Nizier, deschizând o breşă mortală la nord de „fortăreaţă". Pe 20 şi 21 iulie, germanii atacă, trimiţând planoare peste Vassieux (pe pista amenajată pentru paraşutiştii aliaţi!). Astfel, se dezlănţuie drama. Pe 22 seara, Huet ordonă trupelor sale să se disperseze. Unii combatanţi FFI reuşesc să scape, dar 640 de luptători sunt ucişi de germani care iau prizonieri şi răniţii. Populaţia civilă, în special la Vassieux, dar şi la câmpie, în La Mure, plăteşte un preţ foarte mare.

Drama de la Vercors a alimentat controverse înflăcărate după război. Cu trecerea timpului, putem să ne întrebăm dacă nu cumva cheia dramei nu ţine de disproporţia dintre ambiţiile politice şi mijloacele militare. Cât despre aliaţi, ei nu au avut niciodată intenţia de a salva nişte luptători maquis secundari într-o regiune pe care nu aveau de gând să o elibereze decât într-o perspectivă de 90 de zile, după debarcarea din Provence, adică nu înainte de noiembrie 1944. În momentul tragediei, cartierul general al comandantului din teatrul mediteraneean, generalul Patch, se află încă la Napoli[6].

În fapt, luptătorii maquis nu i-au deranjat deloc pe germanii care, precum în Iugoslavia, le lasă mari teritorii, lipsite de miză strategică. În primăvara lui 1944, important pentru Wehrmacht era să îşi consolideze apărarea zonelor de coastă şi să păstreze legăturile între aceste mase şi grupul blindat din Vest, care staţiona pe Loara. În afară de raidurile ocazionale şi menţinerea unui climat relativ de nesiguranţă, prejudiciul real militar (indirect) al luptătorilor maquis constă în pierderea lucrătorilor pentru STO. Până şi resursele alocate de Pflaum în Vercors, de altfel, mai consistente (10 000 de oameni în condiţiile în care 3 500 au fost suficienţi pentru a lichida Mont-Mouchet), nu constituie decât o mică parte din Armata germană a XIX-a, puternică la vremea aceea cu opt divizii de infanterie (adică 90 000 de oameni). Cât despre divizia Das Reich, ritmul lent în care a cucerit Normandia decurge mai puţin din hărţuirea FFI decât din ordinele care recomandă insistent comandantului său, Lammerding, să lichideze „bandele" din drumul lor. Vom regăsi divizia Das Reich în cea mai bună formă în Normandia, apoi în Ardeni.

Rezistența în cadrul debarcării

În toamna lui 1943, serviciile secrete din Alger au aprobat o serie de planuri menite să paralizeze acţiunea forţelor germane în clipa debarcării. Planul violet trebuia să neutralizeze comunicaţiile

telefonice şi să izoleze posturile de comandă ale unităţilor luptătoare. Planul verde viza paralizarea reţelei de cale ferată în zona debarcării pentru cel puţin cincisprezece zile. Planul albastru trebuia să perturbe distribuţia energiei electrice, iar planul bibendum prevedea atacarea punctelor sensibile din reţeaua de drumuri. Colectarea de informaţii despre zidul din Atlantic de către Rezistenţă este importantă, dar partea esenţială în această privinţă este făcută chiar de aliaţi: numai pentru luna august a anului 1944, armata a III-a din US Army primeşte mai mult de trei milioane de fotografii aeriene.

Pe 6 iunie 1944, Eisenhower ordonă o revoltă pe tot teritoriul cu scopul de a-i lăsa pe germani să creadă că debarcarea din Normandia nu era decât o diversiune. Preţul acestui ordin este scump plătit de Rezistenţă, a cărei revoltă în regiunile îndepărtate de Normandia şi, deci private de susţinere aliată, nu putea să se încheie decât cu un eşec sângeros. În acest context, conflictul dintre Koenig, pe care l-a numit de Gaulle şef al FFI, şi Consiliul Naţional al Rezistenţei (şi braţul său armat, COMAC) atinge punctul culminant. Conştient de riscul de anihilare al FFI, Koenig ordonă pe 10 iunie oprirea insurgenţei. Dar, odată lansată, aceasta este aproape imposibil de oprit; pe 21 iunie, ordinul de zi nr. 2 al COMAC cheamă, dimpotrivă, la generalizarea gherilei.

Acţiunea directă a Rezistenţei în operaţiunile de debarcare este moderată. FFI din Normandia servesc despre ghizi pentru trupele americane prin crânguri sau pentru a-i ajuta pe paraşutişti să se regrupeze. Contribuţia sabotajelor constituie un sprijin valoros. Planul verde este perfect aplicat şi, pe o rază de 200 de kilometri în jurul Normandiei, calea ferată este paralizată mai multe zile după 6 iunie (dar şi raidurile aeriene joacă un important rol), ceea ce îi forţează pe germani să reaprovizioneze frontul pe timp de noapte şi pe căile rutiere (sau pe barje pe Sena). De asemenea, Planul violet se soldează cu o reuşită remarcabilă. Pe 6 iunie, germanii nu pot dispune de liniile PTT (Poştă, telegraf, telefon – n.red.)

Amiens-Rouen, Rouen-Caen şi Trappes-Le Mans. Pentru toată Franţa, se pot estima la mai mult de 2 000 diferitele acţiuni de sabotaj practicate de Rezistenţă în iunie 1944. Totuşi, paralizia era departe de a fi completă. În afara Normandiei, dacă axele secundare sunt adesea tăiate, principalele căi ferate (precum şi radialele cu plecare din Paris, linia Perpignan-Nisa, transversala Bordeaux-Lyon) cunosc un trafic aproape normal până spre 10 august. Astfel, pe 13 august, cei 9 000 de oameni şi cele 120 de tancuri grele ale Armatei a 11-a Panzer, „divizia fantomă", se deplasează nestingheriţi, cu trenul, în douăzeci şi patru de ore din Lauragais spre Ron, ca să acopere retragerea Armatei a 19-a.

Revolta timpurie a Rezistenţei cunoaşte un eşec aproape complet, însoţit de represalii teribile din partea germanilor sau a Miliţiei. În Picardia şi în Nord, tentativa de revoltă a FTP (Francs-tireurs et patisans – n.red.) locale se soldează cu un eşec total. De asemenea, grupurile maquis de pe valea Senei, din Morvan, din Lorena sau din munţii Vosges sunt dispersate cu cruzime. În Sud-Vest, retragerea trupelor germane dă semnalul insurecţiei. În Corrèze, şeful FTP, Jacques Chapou, cucereşte Tulle pe 8 iunie. Dar, de pe 9 iunie, germanii recuceresc oraşul şi se lansează în represalii sângeroase pentru a-şi răzbuna cei 69 de morţi în lupte: 99 de localnici sunt pierduţi şi alţi 150 sunt deportaţi. Nu departe, în Haute-Vienne, o soartă şi mai groaznică aşteaptă satul Oradour-sur-Glane. În Périgord, FFI sunt mai norocoase. Mauriac cade, la 19 iunie, în mâinile Rezistenţei care va menţine acolo, până în august, o exemplară „republică Mauriac". Dar, pentru aceste succese punctuale, câte eşecuri? În Sud-Est (precum în Ardèche) sau în Est (a se vedea Franche-Comté), modelul este asemănător: mai întâi, o insurecţie reuşită, însă urmată de o contraofensivă germană însoţită de abuzuri.

După străpungerea spre Avranches, FFI din Normandia şi Bretania folosesc drept cercetaşi pentru americanii care pătrund în Bretania. Izolate, forţele germane formate din aproximativ 70 000 de oameni se repliază atunci spre „pungile" Atlanticului (La Rochelle,

Saint-Nazaire, Lorient, Dunkerque). Deşi asediate de cei 75 000 FFI ai unei „armate din Vest" ce ducea lipsă de arme grele, nu se vor preda decât la capitularea din mai 1945. Constatând forţa Rezistenţei bretone, Patten (a 3-a US Army) decide să încredinţeze FFI acoperirea flancului de Vest, ceea ce îi permite să economisească forţe. Astfel, doar corpul 8 rămâne în Bretania în faţa fortăreţelor germane, în vreme ce corpul 15, care ar fi trebuit să cantoneze acolo, poate să intervină, pe 12 august, pentru a zdrobi la Mortain ultima contraofensivă germană în Normandia.

Începând din 13 august, forţele germane din Nord-Vest iniţiază o repliere generală, imitată, pe 19, de omologii lor din Sud-Est. Prin urmare, porţiuni imense de teritoriu care acoperă tot Sudul, Masivul Central, coasta Atlanticului, Vestul Bazinului parizian, sunt eliberate de germani. Rezistenţa iese din umbră şi hărţuieşte necontenit retragerea Wehrmacht-ului. Astfel, coloana Elster, formată din 20 000 de oameni, constant hărţuită de FFI din Limousin şi de la Nièvre, sfârşeşte prin a se preda americanilor pe 12 septembrie, aproape de Issoudun. Este totuşi exagerat să afirmăm că Rezistenţa a „eliberat" aceste teritorii. Profitând de retragerea germană care se organizează ordonat, ea ocupă mai degrabă golul care s-a creat în acest fel.

Armata de eliberare: o armată înşelătoare

În 1945, armata franceză prezintă un bilanţ foarte contrastant. Putem considera că CFLN-GPRF (Comitetul Francez de Eliberare Naţională – Guvernul Provizoriu al Republicii Franceze – n. red) a făcut o minune când a reconstituit, pe baza ruinelor de după dezastrul din 1940, o armată de mai bine de un milion de oameni. Dar această armată depinde complet de străinătate pentru echipamentele sale; ea este integrată planurilor aliate; şi cântăreşte puţin în comparaţie cu numărul colosal de forţe implicate. În noiembrie 1918,

armatele franceze reprezentau 37% din totalul forţelor aliate; în mai 1945, se ajunge la mai puţin de 3%. La finele lui 1944, armata franceză este încă, la scară largă, aceea din planul de Casablanca[7]. Ea aliniază opt divizii cu adevărat combatante: şapte dintre ele formează Armata franceză I, comandată de generalul de Lattre, ea însăşi împărţită în două corpuri armate (Béthouart şi Monsabert) şi integrată grupului de armate al VI-lea al generalului american Devers; a opta divizie este Divizia a II-a blindată, debarcată în Normandia la începutul lui august, care este integrată armatei lui Patton[8].

Pentru planul din 30 noiembrie 1944, GPRF a prevăzut dublarea efectivelor prin integrarea FFI. Acest plan este deja rezultatul unei revizuiri în scădere a speranţelor franceze. Într-adevăr, cu un an mai devreme, în octombrie 1943, CFLN prevăzuse un număr destul de nerealist de 36 de divizii pentru eliberare. Presupunând că aliaţii ar fi acceptat aceste pretenţii, s-ar fi lovit de probleme insurmontabile în transportul maritim pentru echiparea şi deplasarea unei asemenea mase.

De asemenea, mai rezonabil, planul din 30 noiembrie prevedea echiparea, pentru vara lui 1945 şi graţie sprijinului american, a opt noi divizii (dintre care una blindată şi una de munte) pentru formarea unei armate franceze a II-a. În ciuda reticenţelor Washington-ului, planul începe să fie pus în aplicare prin „amalgamarea" FFI în armata normală. Şapte divizii de infanterie sunt astfel create şi angajate în faţa fortăreţelor de la Atlantic şi din Alpi. În plus, se constituie şi o divizie blindată teoretică, dar fără a fi realmente echipată şi două divizii sunt oprite pentru a fi trimise în Extremul Orient. Iniţial prevăzute ca să participe la lupta împotriva Japoniei, aceste divizii, încă de la sosirea lor în toamna anului 1945, sunt implicate în recucerirea peninsulei. Planul din 30 noiembrie mai prevedea formarea a 40 de regimente separate, destinate să asigure spatele forţelor aliate. Abia o treime din aceste regimente, extrem de prost echipate, se vor forma în cele din urmă. La aceste

forţe europene, se adaugă forţele suverane din imperiu. La sfârşitul anului 1944, ele numără aproximativ 350 000 de oameni repartizaţi după cum urmează: 227 000 în Africa de Nord (dintre care 40 000 repatriaţi din Italia şi sudul Franţei); 11 600 în Corsica şi Italia; 31 000 în Levant; 77 000 în Africa Occidentală Franceză, Africa Ecuatorială Franceză şi Madagascar; fără să îi luăm în calcul pe cei 74 000 de soldaţi din Indochina (inclusiv 20 000 de europeni), luaţi prizonieri de japonezi din martie 1945[9].

Astfel, la 8 mai 1945, armata franceză aliniază 18 unităţi mari care includ 1,3 milioane de oameni. Totuşi, în cadrul acestei mase de oameni, numai 8 divizii din Planul de la Casablanca au o valoare militară reală. Celelalte unităţi, din lipsă de echipamente, rămân cu mult inferioare. Astfel, în 1945 coexistă două armate: una, în mare parte de origine colonială, rezultată din fuziunea dintre FFl şi fostele forţe vichyete, experimentată şi bine echipată, cealaltă, imaginea sa metropolitană în oglindă, originară din FFI, mai puţin experimentată şi vădit mai puţin echipată.

O lucrare de succes recentă[10] s-a aventurat să creioneze o istorie alternativă, imaginând ceea ce ar fi fost războiul cu o armată franceză care să fi continuat lupta după iunie 1940. A reieşit un conflict mult mai centrat pe Marea Mediterană, cu o Franţă care ar fi jucat un rol central. Trebuie totuşi să constatăm, în „istoria reală", că, în ciuda devotamentului, curajului şi pierderilor sale importante, mişcările din Rezistenţa franceză nu au putut să şteargă dezastrul enorm pe care l-a reprezentat înfrângerea din 1940. Contribuţia militară a Rezistenţei din interior a constat în principal în realizarea de căi de evacuare, strângerea de informaţii şi, ocazional, sabotaj. Forţele armate regulate (FFL şi armata de eliberare) au participat la lupta comună, contribuind la frânarea forţelor Axei (Bir Hakeim, Kasserine), obţinând victorii (Tunisia, Cassino, Provence), dar neoferind decât o contribuţie mică la victoria finală. Teribila reacţie a lui Keitel la Berlin, pe 8 mai 1945 („Ce, şi francezii!"), excesivă, a

fost nedreaptă. Dar imaginea unei Franţe puternice care şi-a realizat propria eliberare ţine în mare măsură de mit.

---

1. Harry Hinsley, *Codebreakers. The Inside Story of Bletchley Park*, Oxford University Press, Oxford, 1992.
2. John Keegan, *La Deuxieme Guerre mondiale*, Perrin, 1990.
3. Bernard L. Montgomery, *Mémoires du maréchal Montgomery*, Plon, 1958.
4. François Broche, *Bir Hakeim, mai-juin 1942*, Perrin, 2008.
5. După război, au fost trimite 137 000 de carnete de „luptător voluntar în Rezistenţă", total ajuns la 260 000 la finele anilor 1990.
6. Gilles Vergnon, *Le Vercors, histoire et mémoire d'un maquis*, Ed. de l'Atelier, 2002.
7. Planul de reînarmare al armatei din Africa, adoptat de americani la Conferinţa de la Casablanca în ianuarie 1943.
8. Chiar dacă va fi punctual ataşată armatei I US Army şi Armatei franceze I.
9. Jacques Vernet, *Le Réarmement et la réorganisation de l'armée de terre française, 1943-1946*, SHAT, Vincennes, 1980.
10. Jacques Sapir et al., *1940. Et si la France avait continué la guerre*, vol. 1, Tallandier, 2010, vol. 2, *1941-1942. Et si la France avait continué la guerre*, Tallandier, 2012.

Bibliografie selectivă

Memorii

Churchill, Winston, *Mémoires sur la Deuxieme Guerre mondiale*, 12 vol., Plon, Paris, 1948-1954.

Eisenhower, Dwight, *Croisade en Europe*, Robert Laffont, Paris, 1949.

Gaulle, Charles de, *Mémoires de guerre*, 3 vol., Plon, Paris, 1954-1959.

Istoriografie

Broche, François; Caïtucoli, Georges; Muracciole, Jean-François, *La France au combat. De l'Appel du 18 juin a la victoire*, Perrin, Paris, 2007.

Keegan, John, *La Deuxieme Guerre mondiale*, Perrin, Paris, 1989.

Marcot, François (dir.), *La Résistance et les Français. Lutte armée et maquis*, Annales littéraires de l'université de Franche-Comté, Besançon, 1996.

Noguères, Henri, *Histoire de la Résistance*, 5 vol., Paris, Robert Laffont, 1967-1982.

Wieviorka, Olivier, *Histoire de la Résistance, 1940-1945*, Paris, Perrin, 2013; *Histoire du débarquement en Normandie*, Paris, Le Seuil, 2007.

20. Armele miraculoase ale nemților ar fi putut să schimbe totul

de Pierre GRUMBERG

Ce modalitate ar fi mai bună pentru a demara mașina fanteziilor decât să pictăm în culori al III-lea Reich? Este exact ceea ce face revista *Le Point*[1] într-un articol publicat pe 8 mai 2014, cu ocazia comemorării victoriei aliaților în Europa. Ilustrat printr-o farfurie zburătoare cu un diametru de 50 de metri, cu crucea neagră Luftwaffe, articolul vorbește, în principal, despre Operațiunea *Paperclip* („trombon"), amplu program organizat de Office of Strategic Studies (OSS, organism precursor al CIA) pentru repatrierea de peste Atlantic a inginerilor și oamenilor de știință care au colaborat la efortul de război nazist.

Un efort demn de interes, subliniază autorul articolului: „În interiorul acestui departament extraordinar [un misterios „birou de dezvoltare IV SS sau *SS-Entwicklungstelle-IV* despre care nu există urme în organigrame", n. ed.] sunt înregistrate nenumărate experimente, adesea zguduitoare, cum ar fi imaginea *Landkreuzer P. 1000 Ratten*, adevărat crucișător de teren de 1 000 de tone[...]. Imaginația creativă a cercetătorilor naziști nu se rezumă doar la dispozitive destinate armatei terestre. De fapt, aceștia din urmă investesc la fel de mult și în domeniul aeronauticii. Ne gândim mai ales la aeronava cu reacție Ar E-555 a firmei Arado, a cărei rază de

acțiune trebuia să îi permită să atingă Coasta de Est a Statelor Unite și să împânzească această zonă cu 4 000 de tone [sic] de bombe, chiar o ipotetică bombă atomică". Jurnalistul precizează că ministrul Aviației Reich-ului a ordonat oprirea proiectului pe 28 decembrie 1944, dar cercetările nu s-au pierdut cu totul, căci americanii au recrutat „dezvoltatorii acestui prototip de bombardier strategic care [...] deschide calea, peste ani, creării bombardierului invizibil B-2 Spirit ce va face primul său zbor pe 17 iulie 1989". După aceea, autorul evocă diferite „prototipuri" de farfurii zburătoare, folosind date prezentate pe nenumărate site-uri de referință pentru cercetători ai OZN-urilor, fani ai ocultismului, neonaziști și conspirați oniști.

Faptul că o revistă ca *Le Point* publică un asemenea articol în rubrica „Istorie" este semnificativ: de îndată ce este abordat subiectul „armelor miraculoase" germane sau *Wunderwaffen*, totul devine credibil, chiar și farfurii zburătoare capabile să înregistreze „cel puțin" 7000 km/h sau baze secrete în Antarctica, așa cum sunt descrise pe site-ul[2] care trebuie să se fi constituit în sursă pentru *Le Point*. Dacă articolul este plin de improbabilități, el prezintă interes pentru că adună toate miturile și credințele referitoare la armele germane: superioritatea tehnologică a Reich-ului, capacitatea sa de a domina în toate domeniile, rolul SS în cele mai avansate cercetări, identificarea vedetelor – „temutul" tanc Tiger I, „nu mai puțin performantul" avion cu reacție Messerschmitt Me-262 – proiectele cele mai delirante precum tancul super-greu *Ratte* sau *Amerikabomber*-ul lui Arado. Fericitul paradox în această poveste este că Hitler și superinginerii lui arieni ajutați de extratereștri au pierdut totuși războiul.

O invenție a propagandei naziste

Dar ce anume sunt mai exact aceste *Wunderwaffen* de temut? Germanii nu oferă o definiție oficială. În discursul lui din 5 iunie

1943, rostit la *Sportpalast* în Berlin, ministrul pentru armament, Albert Speer, face de unsprezece ori aluzie la „arme noi", explicând că tehnologia și calitatea puteau contrabalansa, chiar învinge, masele. Prima mențiune de „armă miraculoasă" apare, se pare, într-un articol semnat de Harald Jansen, unul dintre acoliții lui Goebbels în cadrul Ministerului Propagandei, în săptămânalul *Das Reich*, pe 2 iulie 1944, în care anunța o viitoare revanșă. În același ziar, Goebbels folosește, pe 23 iulie, termenul de „armă de retorsiune" (*Vergeltungswaffe*) și amenință Londra: „Campania noastră de răzbunare nu s-a încheiat, ea tocmai începe. Experții militari de peste tot sunt de părere că armele noastre de retorsiune sunt o revoluție în tehnologia militară. Ce vor mai spune când noile noastre arme, cu mult mai impresionante, vor intra în folosință!"

Arme secrete, arme noi, arme miraculoase sau de retorsiune... Terminologia nu este suficientă pentru a defini conturul precis al arsenalului. Wikipedia, un bun indicator al cunoașterii comune generale, transformă *Wunderwaffen* într-o mare învălmășeală. Găsim acolo de toate: de la sisteme de arme monumentale (supercrucișătoarele din clasa H, niciodată construite) până la vizorul cu infraroșu pentru tancul Panther (probabil, vreo cincizeci folosite în lupta din 1945) și pușca menită să tragă în colțuri (Krummlauf, armă răsucită făcută pe modelul puștii de asalt StG 44 pentru lupta de stradă). În lipsa unui raton, ne vom mulțumi cu tancul supergreu *Ratte*, evocat de *Le Point* (un dispozitiv absurd de greu și de vulnerabil, rămas, în mod evident, la stadiul de proiect), flancat de un șoarece (*Maus*, un tanc de 180 de tone, înarmat cu două tunuri de 128 mm; două prototipuri construite, unul singur terminat...).

În marele talmeș-balmeș împodobit cu o zvastică, ne mulțumim să constatăm că anumite arme menționate mai sus se regăsesc pe listă mai ales grație dimensiunii, exotismului și apariției lor tardive. Este cazul portavionului *Graf Zeppelin* (lansat în 1938, niciodată terminat), al avionului de vânătoare *Focke-Wulfe Ta-152* (ultimă versiune a avionului *FW-190*; aproximativ 40 livrate la începutul lui

1945), al avionului *Heinkel He-111Z Zwilling* (planor constituit din două He-111 combinate; douăsprezece construite) şi al avionului *Messerschmitt Me-323 Gigant* (aeronavă de transport hexamotor greu şi lent; 198 construite). În lipsa unor lucrări care să prezinte o sinteză convingătoare, informaţiile prezentate pe Wikipedia ne permit să extragem câteva cifre indicative.

Odată excluse „armele fictive" şi Berta cea Grasă a războiului precedent, site-ul listează 118 menţiuni. În această mulţime, 41,5% din aceste arme nu au depăşit stadiul de planşă de desen, 28,8% au atins stadiul de prototip, 7,6%, pe acela al producţiei în serie şi 22%, pe acela al luptei. Totuşi, această ultimă cifră trebuie folosită cu prudenţă: în majoritatea covârşitoare a cazurilor, este vorba despre câteva misiuni sau lupte reale. De fapt, doar vreo şase arme cu adevărat inovatoare – asupra cărora vom reveni – au fost folosite la scară mare: puşca automată Sturmgewehr 44 (sau StG 44), avionul de vânătoare cu reacţie Messerschmitt Me-262, rachetele Fieseler Fi-103 (alias V-1) şi Aggregat A4 (alias V-2), bombele anti-navă fără pilot Fritz X şi Henschel Hs-293. De altfel, această listă validează sectoarele cheie ale excelenţei germane: armele uşoare, avioanele cu reacţie (36 de proiecte, adică 30,5%), armele ghidate (31 de proiecte, adică 26,2%). Vom adăuga submarinele (9 proiecte, adică 7,6%).

Maşina industrială germană dă rateuri

Cunoscând rezultatul final – capitularea necondiţionată pe 8 mai 1945 – jocul de-a afla dacă acest arsenal mai mult sau mai puţin virtual ar fi putut să răstoarne modul de derulare a operaţiunilor se bazează, mai întâi, pe o posibilă prelungire a conflictului: Reich-ul ar fi putut să supravieţuiască verii 1945, chiar să reziste până în 1946, interval care ar fi permis încheierea proiectelor redutabile şi formidabile ale lui Goebbels? E greu să răspundem altfel decât negativ. De fapt, uimitor este că Germania nu a depus armele mai

devreme. Dată fiind situația din august 1944, o capitulare de Crăciun nu ar fi fost imposibilă. Iar dacă Reich-ul a supraviețuit până în primăvara lui 1945, este epuizat, fără oameni, resurse naturale și combustibil. Doar teroarea inspirată de Armata Roșie îi împiedică dezintegrarea.

Dacă orice prelungire a conflictului este exclusă, ne putem imagina că inginerii Reich-ului ar fi putut să ajungă mai *înainte* la rezultate mai semnificative dacă, ipoteză adesea vehiculată, naziștii și, în special, Hitler nu i-ar fi deranjat pe ingineri cu intervențiile lui intempestive? Problema acestui argument este că regimul – și Hitler personal – a fost cel care a ordonat în primul rând proliferarea *Wunderwaffen*. Apoi, ar trebui să ne imaginăm o economie condusă de naziști competenți, doi termeni care nu pot fi alăturați – și când Speer se prezintă în februarie 1942 în locul defunctului Fritz Totd, este deja mult prea târziu. De fapt, realitatea este că aparatul de producție al Reich-ului ar fi fost incapabil să scoată mai repede și în număr mai mare faimoasele arme miraculoase. Departe de performanța despre care se vorbește astăzi în legătură cu uzinele de dincolo de Rin, industria germană din timpul războiului înregistra un bilanț dezastruos. Motivele pentru acest fiasco sunt multiple și mereu dezbătute: urmările crizei economice, timpi pentru producție insuficienți, rivalități între baronii naziști (Himmler, Goering, Todt, Sauckel...), mobilizarea masivă a mâinii de lucru pentru Wehrmacht, rivalitatea între birourile de cercetări și de constructori, risipa de resurse și, într-adevăr, dar cu un impact mult mai puțin important decât se afirmă în general, deciziile pripite ale Führer-ului... Ceea ce marele istoric britanic Richard Overy (a se vedea Bibliografia selectivă) a adăugat – în primul rând – pe listă este influența nefastă a armatei.

Contrar Statelor Unite, unde producția era standardizată și centralizată în mâinile experților civili, militarii intervin în Germania la toate nivelurile, susținând neîncetat modificări care încetineau liniile de asamblare. Aceste tulburări sunt agravate de obsesia pe

care militarii germani o au pentru tehnologie de la Primul Război Mondial – Pariserkanone, piese cu rază foarte lungă, cunoscute greşit sub numele de Bertha cea Grasă, sunt cel mai bun exemplu. Rezumată în discursul lui Albert Speer evocat la începutul acestui text, credinţa conform căreia calitatea era suficientă pentru a depăşi cantitatea justifică multitudinea infernală a proiectelor, prototipurilor şi seriilor mici. Fericirea proiectanţilor şi a revistelor de specialitate este garantată, dar nu şi producţia în masă.

Echipamente dezvoltate de armată în propriul detriment

Aviaţia este cel mai bun exemplu pentru această gestiune defectuoasă. Producţia germană este anemică şi nu ia avânt înainte de 1943, în vreme ce războiul era deja pierdut. Reich-ul, care produce 11 000 de aparate în 1940, nu ajunge decât la 15 400 în 1942, în vreme ce Marea Britanie trecea de la 15.000 la 23 700, Statele Unite de la 6 100 la 85 900, URSS de la 10 600 la 34 900[3]. În 1943, în vreme ce Speer încearcă să facă ordine, Ministerul Aviaţiei (*Reischsluftfahrtministerium*) gestionează 425 de tipuri şi variante de avioane... Dacă Speer, expert neconvenţional, reuşeşte să depăşească în 1944 producţia britanică – în cifre absolute, căci industria de dincolo de Canalul Mânecii se concentra deja pe producţia de cvadrimotoare – pasiunea pentru *Wunderwaffen*, relansată de delirul lui Hitler şi de panica acoliţilor săi, revine în forţă în detrimentul nevoilor militare reale.

Departe de a reprezenta un plus pentru Reich, armele miraculoase îi obturează, de fapt, efortul. Conform *Strategic Bombing Survey* (studiu asupra bombardamentului strategic), redactat în septembrie 1945 de către americani, naziştii ar fi scufundat în rachetele V-1 şi V-2 resursele necesare pentru construcţia a 24 000 de avioane de vânătoare. Nevoia de a proteja platformele de fabricare a bombelor impune săparea de galerii imense. Este unul dintre

motivele pentru care anumite programe vizând Wunderwaffen sunt acordă trupelor SS. Cu excepţia anumitor ingineri-cheie cărora li se atribuie grade cu întârziere, competenţa lor este limitată. Dar sunt totuşi „siguri" din punct de vedere ideologic – Hitler nu are încredere în armată, în special după atentatul din 20 iulie 1944 – şi, mai ales, deţin controlul asupra mâinii de lucru servile, fără ca nimic să îi fie imposibil. Astfel, şaizeci de mii de deportaţi vor lucra la complexul subteran din Mittelbau-Dora, din apropiere de Nordhausen, centru de producţie a armelor V. O treime dintre ei mor acolo. La protecţia pasivă a uzinelor se adaugă protecţia activă asigurată de o valoroasă DCA (Défense contre les avions – apărarea contraaeriană – n.red.) şi de un cost disproporţionat în exploziv, de care Wehrmacht-ul are nevoie cu disperare. În cele din urmă, redactorii notează că ingineri care lucrează în vara lui 1943 la proiectul rachetei antiaeriene Wasserfall sunt redirecţionaţi la proiectul V-2. Nu doar că Wunderwaffen privează Reich-ul de resurse valoroase, dar se şi canibalizează!

Să presupunem că Albert Speer ar fi ajuns la comandă: Wunderwaffen s-ar fi ridicat la înălţime? Răspunsul la întrebare ne impune, mai întâi, să revedem mitul bine sedimentat al superiorităţii tehnologice germane. Mare ţară a ştiinţei, mai ales a fizicii – până când naziştii îi gonesc pe cei mai buni cercetători la viitorii lor inamici – Germania ajunge la egalitate, ba chiar îi depăşeşte pe Aliaţi în multe domenii. Cu toate acestea, nu neapărat graţie tehnologiei: ceea ce face superioritatea punctuală a anumitor armamente germane este mai curând o înţelegere profundă a luptei la nivel tactic.

Cel mai bun exemplu se vede la tancuri: conceptul de turelă deservită de trei soldaţi– versus un om care făcea totul la tancurile franceze – şi echipamentele sistematice radio impun superioritatea tancurilor Panzer III în 1940, nu armele sau blindatele, de nivel mediu. Superioritatea atât de lăudată a tancului Panzer V Panther datorează mai puţin înaltei tehnologii cât alegerilor calitative – suprablindaj, tun, optică de vârf – costisitoare, în detrimentul

cantității, ceea ce a fost deja evocat mai sus. Reich-ul produce aproximativ 6 000, în vreme ce americanii scot 49 000 de M4 Sherman și sovieticii 64 500 de T-34.

Vom putea întotdeauna explica faptul că Wehrmacht-ul avea motive întemeiate pentru această alegere: un tanc mai greu, dotat cu o bună alonjă este, într-adevăr, redutabil în apărare. Dar lupta blindată nu se rezumă doar la o serie de dueluri, iar tancul Panther a fost înfrânt pe teren.

Cât despre aviația germană, ea nu este mai bună decât aviația aliaților. Messerschmitt Bf 109, care rivalizează cu Spitfire în 1940, este depășit în 1945. Bombardierele medii sunt... foarte medii – cu excepția Junkers Ju 88 – și Heinkel ratează dintr-un exces de ambiție tehnologică unicul bombardier greu dezvoltat. Pe tot parcursul războiului, Luftwaffe beneficiază ca număr doar de un singur tip de motomotor de înaltă performanță, capabil să urmărească evoluția avioanelor de vânătoare anglo-americane: Focke-Wulfe 190. În multe domenii, precum cel al electronicii, aliații sunt cu mai mulți pași înainte. Antenele radar care împodobesc avioanele de vânătoare de noapte cu cruci negre în 1944-1945 nu sunt o dovadă de tehnicitate, ci mai curând a unei întârzieri: antenele avioanelor britanice, mai performante, sunt apărate de radomuri din 1942, spre marele beneficiu al aerodinamicii.

Wehrmacht-ul în 1945 este cel mai slab echipată dintre toate armatele

În realitate, Wehrmacht-ul din 1944-1945 nu are nimic în comun cu o forță ultramodernă. Marea majoritate a trupelor se luptă cu echipamente din 1940. Astfel, tancul cel mai fabricat rămâne Panzer IV (7 715 produse, contra 4 284 Panther în cei doi ani), bazat pe un model din 1936. Logistica diviziilor de infanterie – și chiar a Panzerdivisionen în 1945 – rămâne hipomobilă, ceea ce le permite aviatorilor aliați să identifice coloanele germane: la Aliați, caii

se găsesc sub capotă. Pușca infanteristului rămâne Karabiner 98k cu rearmare manuală, derivată dintr-o armă din 1898 și toată artileria datează de la începutul anilor '30. Iată adevăratele arme ale soldatului german, atunci când nu moștenește vreun pistolaș de la inamic.

Aceasta înseamnă că reputația armelor germane este uzurpată în întregime? Nu, bineînțeles. Trebuie să le recunoaștem inginerilor din Germania iscusința în sectoarele de excelență care îi asigură Wehrmacht-ului un avantaj tactic pe durata întregului război. Artileria antitanc, excelentă și deservită de optica de ochire incomparabilă, nu va fi niciodată egalată de aliați. Atelierele Reich-ului proiectează, de asemenea, cele mai bune arme automate. Mitraliera MG-42 este una dintre cheile superiorității de foc în secțiunea infanterie, prin cadența sa devastatoare de tragere: 1200 de focuri/minut, de două ori mai mult decât M1919 americană. Pușca StG 44 a lui Hugo Schmeisser, una din puținele Wunderwaffen reușite și distribuite în număr mare (426 000 de exemplare) se află la originea tuturor puștilor de atac actuale. Principiul ei combină atuurile unui pistol-mitralieră – muniții ușoare, deci dotare superioară, gabarit slab, foc automat – și al unei puști – precizie și putere de frânare în raza de acțiune reală a luptei, adică 200 de metri. Cu toate acestea, se observă că tehnologia, precum în cazul tancului Panzer III evocată mai sus, intervine mai puțin decât inteligența conceptuală și gândirea tactică.

Celelalte sectoare de excelență ale ingineriei germane creează, în mod logic, cele mai iscusite *Wunderwaffen*. Bineînțeles, este cazul avioanelor cu reacție, un sector în care Germania este pionieră. În 1939, Heinkel He-178, dezvoltat din fonduri proprii, este primul avion care preia aerul propulsat de turboreactorul inginerului Hans Pabst von Ohain. În paralel, Ministerul Aviației dezvoltă proiecte care se vor solda cu faimosul turboreactor Messerschmitt Me-262. Acest dispozitiv mitic este adesea prezentat ca fiind „avionul care ar fi putut să schimbe cursul războiului". Totul stă în condiționalul optativ.

Pe hârtie, Me-262 pare redutabil, cu viteza sa mai mare cu 150 km/h, în comparație cu cel mai bun avion al aliaților – 870 km/h la altitudine, acolo unde operează bombardierele care sunt prada sa – și cu dotarea lui impresionantă – patru tunuri de 30 mm, dintre care două sau trei obuze sunt de-ajuns pentru a distruge un cvadrimotor.

O privire atentă subliniază totuși slăbiciuni semnficative. Prima este lipsa de maturitate a reactorului Junkers Jumo 004-B1. Dacă presiunea este corectă (8,8 kN), el răspunde lent la reducerile de gaz, se oprește pe neașteptate sau ia foc, ceea ce face din Me-262 un avion foarte periculos la decolare și aterizare. În plus, Jumo 004, dacă este relativ ușor de construit, suferă de pe urma penuriei de metale din Germania, care îi degradează calitatea: durata de viață nu depășește zece ore. Slăbiciunea acestui motor, mai mult decât dorința lui Hitler de a face din avion un bombardier, este ceea ce întârzie programul.

Avioane cu reacție și arme V: multe proiecte rămase în aer

Departe de a fi gata, Me-262 este împins în luptă în toamna anului 1944, în condiții inacceptabile pentru Aliați – British Meteor, în uz din iulie, se limitează la interceptarea bombelor V-1. Cifrele furnizate de *Kommando Nowotny*, prima unitate cu adevărat operațională pe 3 octombrie 1944, vorbesc de la sine. La 1 noiembrie, revendică 22 de victorii, dar a pierdut cinci avioane din 30, nouă în accidente și șase în luptă, mai ales la decolare, când avioanele de vânătoare aliate care au identificat adăpostul pot să profite de viteza redusă a lui Me-262. Walter Nowotny, deținătorul celor 258 de victorii, a căzut pe 8 noiembrie, după un eșec al reactorului. Kommando nu mai rămâne decât cu trei aeronave în stare să zboare. La începutul lui 1945, *Luftwaffe* dispune de aproximativ 200 de Me-262 operaționale, inclusiv 40 care pot fi folosite simultan în luna martie. Rezultatele sunt interesante, dar nu fac decât să

golească o picătură din oceanul de bombe care se năpusteşte asupra Reich-ului.

În cele din urmă, cele 1 430 de Me-262 construite nu au avut niciun impact asupra operaţiunilor: succesele lor sunt atât de anecdotice că nici măcar nu sunt menţionate în statistici. Cerul Germaniei, în 1945, nu a fost niciodată mai sigur pentru cvadrimotoarele USAAF (United States Army Air Forces – n. red.): rata lunară de pierdere – luând în seamă toate cauzele – este mai mică de 1% în februarie 1945, faţă de 2,75% cu un an înainte. Producerea mai multor Me-262 nu a condus foarte departe: Germaniei îi lipsesc combustibilul şi piloţii în toamna lui 1944. Pentru a schimba cursul operaţiunilor aeriene, ar fi trebuit ca Me-262 să intre în funcţiune în masă înainte ca aviaţia americană să lanseze, în primăvara lui 1944, marea ofensivă care o transformă în stăpâna cerului şi să nu se apuce de producţia de combustibil sintetic, fără de care nu zbura niciun avion. Remarca este valabilă pentru orice altă aeronavă cu reacţie, indiferent dacă se produce – în serii mai mici, cum ar fi bombardierul Arado Ar-234 şi avionul de vânătoare Heinkel He-162 – sau dacă a rămas la stadiul de schiţă.

Faimosul *Amerikabomber* menţionat de *Le Point* este doar unul dintre aceste proiecte. A spune că ar fi putut să servească drept vector pentru o „ipotetică" bombă A dacă ar fi zburat înseamnă a parafraza gluma din perioada penuriei, „Ţi-aş face o omletă cu şuncă, dacă aş avea ouă, dar nu am şuncă". A-l face precursorul bombardierului B-2 înseamnă a ignora faptul că Northrop, în Statele Unite, face să decoleze avioane cu motor şi lansează un proiect de bombardier strategic (XB-35) încă din 1941, chiar înainte de declararea războiului şi de descoperirea cercetărilor germane.

Pe lângă aviaţie, marele sector de dezvoltare în *Wunderwaffe* este cel al armelor ghidate, începând cu faimoasele V-1 şi V-2. Am văzut eforturile depuse de Reich pentru aceste dispozitive. Dar care este rezultatul? Tehnic vorbind, Fieseler Fi-103 V-1 este o armă inteligentă: un avion fără pilot, propulsat de un reactor foarte simplu,

numit pulsoreactor – în care comprimarea amestecului aer-combustibil este asigurată de înaintare, ceea ce presupune catapultarea aparatului pentru a-i conferi suficientă viteză. Problema este că aparatul este foarte puţin fiabil, nu are decât o rază de acţiune limitată (250 kilometri), că rampele sale de lansare sunt vulnerabile, că precizia sa este nulă, că zboară jos şi (relativ) încet, ceea ce face posibilă interceptarea lui – în august 1944, adică la o lună şi jumătate după începerea campaniei de bombardare, 80% dintre V-1 lansate sunt astfel doborâte. Nu în ultimul rând, încărcătura sa distructivă este limitată la 850 de kilograme. Dacă V-1 au provocat oricum 10 000 de morţi, majoritatea londonezi şi locuitori din Anvers, nu au avut niciodată influenţă asupra hotărârii Aliaţilor. Cum să se fi întâmplat altfel? *Totalitatea* celor 30 000 de V-1 construite reprezintă 25 500 de tone de explozibil, adică 2,8% din tonajul lansat de anglo-americani asupra Germaniei în 1944.

Acelaşi lucru este valabil pentru Aggregat A4 (sau V-2). Descoperire tehnologică istorică, ea stă la baza tuturor proiectilelor balistice şi rachetelor civile – Walter Dornberger şi Wernher von Braun, organizatorul şi inventatorul, vor sfârşi prin a ajunge, ambii, în Statele Unite. V-2 zboară pentru prima dată pe 3 octombrie 1942, ceea ce este remarcabil. Cu traiectoria sa ce atinge 80 de kilometri altitudine, este imposibil de interceptat, iar raza sa de acţiune de 320 de kilometri este un pic mai bună decât raza lui V-1. Cu toate acestea, din punct de vedere militar, V-2 nu este decât o bombă de 1 000 de kilograme, foarte imprecisă şi nesigură. Niciuna dintre cele unsprezece rachete trase pe 17 martie 1945 la ordinul lui Hitler deasupra podului Remagen, cucerit pe Rin de americani, nu cade la mai puţin de 200 de metri de obiectiv. Din cele 5 200 de V-2 create, 3 172 sunt lansate mai ales asupra Londrei şi Anvers-ului (76 în Franţa, dintre care 22 deasupra Parisului), provocând 5 000 de morţi.

În total, ansamblul aparatelor prezintă un potenţial exploziv de 5 200 de tone, adică 0,56% din tonajul lansat de Aliaţi în 1944, 6% din tonajul total deversat asupra Berlinului sau puţin mai mult

de jumătate din tonajul lansat în timpul marii ofensive împotriva oraşului Hamburg, de pe 24 iulie pe 3 august 1943.

Arme ghidate şi submarine: adevăratele reuşite, dar prea târzii

Reich-ul avea mijloace să dezvolte rachete mai puternice, capabile să traverseze Atlanticul? S-a scris mult despre racheta A9/A10, botezată *Amerikarakete* (racheta America). Acest aparat nu ar fi trebuit totuşi să zboare decât în 1946 şi nimic nu probează că ar fi putut să răspundă acestor aşteptări. Chiar dacă ar fi reuşit perfect, încărcătura sa explozivă nu ar fi dat rezultate mai bune decât V-1 şi V-2.

După ce Londra, Berlin şi Tokyo ar fi fost devastate de tonajul exploziv şi de incendii cu mult superioare, fără să ducă la schimbarea voinţei puterilor politice, nu înţelegem cum atacarea New York-ului cu câteva bombe mari ar fi putut să schimbe cursul războiului. Pentru aceasta, rachetele ar fi trebuit să aibă focoase nucleare, direcţie în care germanii eşuaseră complet.

Celelalte arme ghidate nu au avut mai mult succes, ci mai puţin. Racheta Wasserfall este un proiectil antiaerian cu ghidare manuală, apoi un radar foarte promiţător. Dar şeful proiectului este ucis într-un bombardament în 1943, echipa este amputată pentru a mai putea susţine proiectul V-2 şi arma, totuşi testată în 1944, nu este gata la finele războiului. Nu doar că industria germană nu a fost în stare să producă un număr suficient, dar Aliaţii ar fi dezvoltat cu siguranţă contramăsuri electronice. Este ceea ce au făcut ca să contracareze bomba teleghidată Ruhrstahl SD 1400X, alias „Fritz X" şi racheta Henschel Hs-293. Aceste două arme destul de ieftine reuşesc încă din 1943 să deterioreze sau să distrugă aproximativ treizeci de unităţi, dintre care cuirasatul italian *Roma*, scufundat de o rachetă „*Fritz*". Problema este că Luftwaffe aproape că nu mai are bombardiere în 1943 şi că Aliaţii reuşesc repede să decodeze

ghidajul. Aceste aparate devin astfel incapabile să interfereze în debarcarea din Normandia. Din nou, este vorba despre o fundătură.

Pentru a încheia arsenalul condiţional al Germaniei naziste, trebuie să evocăm încă una dintre bijuteriile sale: U-Boot de tip XXI, model din care se inspiră toate submarinele clasice de după război. La fel ca în cazul tancului Panzer III sau al StG 44, iscusinţa nu rezidă aici într-o descoperire tehnologică, ci mai curând în integrarea optimă a soluţiilor identificate în cadrul unui aparat revoluţionar. Propulsie diesel electrică, Schnorchel, torpile autoghidate, sonar şi chiar radar, totul există deja înainte de tipul XXI. Ideea genială este aceea de a stoca o enormă rezervă de electricitate într-o carcasă mărită optimizată pentru viteza în scufundare – submarinele de la vremea aceea merită, de fapt, numele de submersive, optimizate să navigheze la suprafaţă, cu imersiuni ocazionale. Tipul XXI, de două ori mai mare decât tipul VII clasic al *Kriegsmarine* (1819 tone de deplasare faţă de 871 de tone), are şi de trei ori mai multe baterii. Ceea ce îi permite să atingă 17 noduri în scufundare, versus 10 în cazul tipului VII şi, mai ales, să ajungă la o viteză egală, sau chiar mai mare, decât a corvetelor aliate însărcinate să asigure securitatea convoaielor. În afară de capacitatea de a ataca sau a se sustrage, scăpând de escortă, un surplus de baterii aduc beneficii autonomiei de imersiune: 630 de kilometri faţă de 150 pentru tipul VII. Astfel, nava poate să rămână la adăpost. Nu devine vulnerabilă decât atunci când tubul de respirat, Schnorchel, apare, timp de cinci ore, pentru a-şi reîncărca bateriile.

Rapid, liniştit, înarmat cu şase tuburi şi 23 de torpile teleghidate, tipul XXI ar fi putut să răstoarne cursul războiului, tăind cordonul ombilical cu Statele Unite? Răspunsul este simplu: nu. Pentru o varietate de motive. Primul, comun aproape tuturor *Wunderwaffen*, este că lucrările încep prea târziu. Comandat pe 6 noiembrie 1943, primul din serie, U-2501, nu este lansat pe şantierele Blohm&Voss din Hamburg decât pe 12 mai 1944, pentru o – teoretică! – intrare în folosinţă la 27 iunie. Aliaţii au debarcat atunci în Normandia… Speer

încearcă din răsputeri să accelereze producția, încredințând-o, în același timp, mai multor ateliere. Dar piesele, prefabricate cu diferențe prea mari între ele, se asamblează prost. Iar întârzierile, în loc să fie scurtate, se prelungesc în consecință. La final, dintre aceste 118 nave terminate din 1 170 de comenzi, patru sunt operaționale pe 8 mai 1945, dar niciuna nu are ocazia să tragă – șase exemplare dintr-o versiune de coastă a aceluiași concept, tipul mai mic XXIII, reușește totuși să scufunde patru nave.

Dacă lui Speer i-ar fi ieșit pariul de producție, aceasta nu ar fi schimbat cu nimic situația. Submarinele, pentru a opera cu eficacitate împotriva convoaielor aliate, ar fi avut nevoie de baze în Atlantic, de care *Kriegsmarine* este privată din vara lui 1944. În plus, formidabila *U-Bootwaffe* din 1942 nu mai este decât o umbră. Mai mult de opt submarine din zece au dispărut și echipajele miraculoase sunt insuficiente pentru dotarea unei flote mari. Prin urmare, subestimăm, ca de obicei, capacitatea de reacție a Aliaților. Mult mai avansați în materie de sonare și radare, și ei dispun de torpile autoghidate și au pe deplin capacitatea de a descoperi linia de apărare.

Oricât i-ar nemulțumi detaliul pe nostalgicii celui de-al treilea Reich sau pe pasionații de tehnologie mortală, nicio armă nu ar fi putut să schimbe cursul războiului. Dacă Reich-ul era avansat în anumite domenii, nu avea nici capacitățile industriale, nici resursele petroliere și umane necesare pentru a câștiga un conflict împotriva Statelor Unite, URSS-ului și Imperiului britanic. *Wunderwaffen* nu ar fi schimbat nimic, după cum nicio armă nu a putut să câștige singură un conflict. Până și cazul excepțional al bombei atomice este încă discutabil. La urma urmei, armele miraculoase ale naziștilor au fost mai puțin menite să țintească aliații decât să bombardeze civili germani cu vești bune, dar false. Poate că orășenii ce au supraviețuit în ruinele din Dresda, Hamburg și Berlin au găsit consolare în acest lucru, poate că aveau nevoie să creadă în ele. Dar de ce să ne încăpățânăm să înghițim balivernele lui Goebbels șaptezeci de ani mai târziu?

1. Laurent Legrand, „Les armes secrètes des nazis", Le Point, 8 mai 2014 (http://www.lepoint.fr/histoire/les-armes-secretes-des-nazis-08-05-2014-1820594_1615.php).
2. Michel Dogna, „Les soucoupes volantes du IIIe Reich" (http://www.micheldogna.fr/les-soucoupes-volantes-du-iii-reich-article-1-3-5.html).
3. Deci, Germania își multiplică producția de 1,4 ori în această perioadă, în vreme ce Marea Britanie, Statele Unite și URSS produc de 1,6, 14,4 și, respectiv 3,3 ori mai mult.

Bibliografie selectivă

Cornwell, John, *Hitler's Scientists, Science, War and the Devil's Pact*, Penguin, New York, 2004.

Ford, Roger, *Germany's Secret Weapons of WWII*, Amber, Londra, 2013.

„La supériorité militaire allemande? Le mythe du siècle!", dosar în *Guerres & Histoires*, nr. 7, iulie-august 2012.

Overy, Richard, *Why the Allies Won*, Londres, Pimlico, 2006 (reed.), *War and Economy in the Third Reich*, Oxford, Oxford University Press, 1995.

Zaloga, Steven, *V-1 Flying Bomb, 1942-52: Hitler's Infamous Doodlebug*, Londres, Osprey, 2005. –*V-2 Ballistic Missile 1944-52*, Londres, Osprey, 2003.

21. Germania a pierdut războiul din cauza lui Hitler

de Benoit BIHAN

Fără îndoială, este vorba despre unul dintre cele mai stăruitoare mituri din istoria celui de-al Doilea Război Mondial: Adolf Hitler ar fi singurul responsabil pentru înfrângerea Germaniei, care, fără el sau dacă ar fi acceptat să nu se implice direct în desfăşurarea războiului, ar fi putut să înfrângă puterile aliate. Să o spunem pe şleau, această teză nu se susţine. Nu pentru că Hitler nu ar purta o responsabilitate covârşitoare nu numai, desigur, în izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial, despre care putem să susţinem că nu ar fi avut loc fără el[1], dar şi în înfrângerea finală şi în căderea celui de-al III-lea Reich. A arunca asupra lui Hitler greutatea înfrângerii Germaniei naziste rămâne însă un nonsens istoric.

A afirma că Hitler este singurul responsabil pentru înfrângerea Germaniei presupune, de fapt, să acceptăm drept adevărate patru afirmaţii: unu, este posibil să ne imaginăm o altă conduită de război pentru Germania decât cea aleasă de Hitler; doi, nu există niciun factor intern care să nu fie imputat lui Hitler şi acţiunii sale; trei, înfrângerea Germaniei se datorează întru totul acţiunilor taberei germane şi deloc taberei Aliaţilor; patru, Germania ar fi putut câştiga cel de-al Doilea Război Mondial. Ori, niciuna dintre aceste afirmaţii nu rezistă în faţa analizei.

Germania în război nu poate fi imaginată fără Hitler

Apărarea primei afirmații presupune, în realitate, că atitudinea Germaniei în cel de-al Doilea Război Mondial poate să fie separată de scopurile Führer-ului. În acest caz, acțiunea lui ar fi perturbat „buna" conduită strategică a războiului. Ori nu este cazul. La finele lui 1938, după ce a câștigat o serie de pariuri politice și strategice, atât în interiorul Germaniei, cât și în exterior[2], Hitler se erijează în unicul stăpân al celui de-al III-lea Reich. De fapt, puterea în cadrul regimului se organizează ca o încrengătură de relații de putere care, toate, duc la Hitler. Cancelarul și șeful partidului nazist este, în același timp, judecător suprem și *Führer und Oberster Befehlshaber der Wehrmacht* – „conducător și comandant al forțelor armate". Toate instanțele implicate în coordonarea și executarea efortului de război – militare, economice, ideologice – îi sunt direct subordonate[3]. Din această poziție dominantă, Hitler va căuta să își îndrume țara prin „lupta pentru supraviețuire", pe care intenționează să o poarte pentru a conduce Germania nazistă spre dominația mondială, singurele rezultate posibile fiind victoria sau distrugerea. Pentru aceasta, el înțelege în special, prin cuceriri teritoriale și genocidul populațiilor care ocupă zonele cucerite, să ofere „rasei stăpânilor" germani un „spațiu vital", un *hinterland*, din care Reich-ul ar putea nu doar să prospere, dar să și devină supraputerea dominantă în Eurasia și, astfel, în lume.

Acesta este proiectul ideologic care se erijează în scopul de război al celui de-al III-lea Reich și care modelează întreaga strategie germană, un proiect favorizat de concentrarea puterilor operată de Hitler în 1938. Nu mai există niciun alt proiect politic sau alternativă strategică până în 1945. Ba mai mult decât atât, oamenii care servesc regimul nazist, militari sau civili, acceptă implicit să pună în aplicare acest proiect. Este în special cazul pentru ofițeri începând din 1934, care – la inițiativa generalilor Werner von Blomberg, ministrul Apărării, și Walther von Reichenau, șeful

biroului ministerial al Ministerului Apărării (*Şefii Ministeramtes im Reichswehrministerium*) – trebuie să jure credinţă persoanei lui Hitler. Deci, afirmaţia că Hitler ar fi venit să tulbure un efort de război raţional, al cărui obiectiv nu ar fi fost decât înfrângerea militară a diferiţilor adversari ai Germaniei, nu are niciun sens.

Prin urmare, în ce măsură Hitler s-a împiedicat în propriile sale proiecte „strategice"? Răspunsul este: foarte puţin. Dimpotrivă, prin imaginarea în linii mari a războiului, Führer-ul şi-a urmărit constant obiectivele până la înfrângerea de la Stalingrad din 1943. Până în iunie 1941, el se străduieşte cu un succes relativ să îşi îndrepte victoriile spre Vest, pentru a crea condiţiile necesare marelui său proiect: invadarea URSS. În acest context, este greu să nu judecăm drept favorabilă decizia sa de a sprijini proiectul planului de atac împotriva Franţei şi a Beneluxului, elaborat de viitorul mareşal Erich von Manstein, împotriva părerii unei mari părţi a establishmentului militar german[4]. De asemenea, putem să afirmăm că eforturile sale diplomatice de a obţine o pace separată cu Marea Britanie, apoi încercarea sa de a exersa asupra Londrei o constrângere militară – combinând scoaterea din luptă a forţelor sale aeriene şi ameninţarea unei debarcări – pentru a obţine acelaşi rezultat, chiar dacă nu a fost încununată de succes, este justificată strategic. La fel, eşecul acestei strategii explică decizia de a dezvolta o strategie „indirectă" în Mediterana, pe coastele italiene, unde alianţa încetează să mai fie defensivă – Roma securiza flancul sudic al Germaniei – pentru a deveni ofensivă, mereu cu scopul de a îndupleca sau, măcar, a face inofensivă Marea Britanie. Decizia invadării, împotriva tuturor elementelor, a URSS se justifică şi ea, încă o dată, luând în calcul drept bază de elaborare a strategiei germane proiectul ideologic nazist.

De asemenea, conducerea războiului în URSS de către Hitler este relativ coerentă până la Stalingrad. Astfel, decizia lui, luată pe 18 decembrie 1941, de a interzice „mişcări mai ample de retragere" şi de „a constrânge armata la o rezistenţă fanatică pe poziţiile ei,

fără să țină cont de avansarea inamicilor din spate și pe flancuri" în fața contraofensivei sovietice inițiată la Moscova, a fost eficientă. Danele defensive fixe formate de unitățile germane au jucat un rol de „dig" împotriva vârfurilor ofensive ale Armatei Roșii, păstrând coerența în sectorul central al frontului german. Este greu de înțeles cum o defensivă mobilă putea să fie întreprinsă de o *Ostheer* epuizată, masiv privată de blindate – nefuncționale sau deteriorate – și de efectele iernii. Acest *Haltbefehl* (literal, „ordin de oprire") nu poate, în niciun caz, să fie reclamat lui Hitler, nu mai mult decât oprirea vârfurilor germane la Dunkerque cu un an și jumătate înainte: acest prim Haltbefehl, știm în prezent, nu a venit de la Führer, ci de la șeful grupului de armate A, von Rundstedt – care va da vina pe Hitler, după război – și de la conducătorul Armatei a 4-a, von Kluge, și redevine oricum coerent dacă este integrat în voința lui Hitler de a-i menaja pe britanici. Greșeala lui principală până la Stalingrad, oscilația între Leningrad, Moscova și Ucraina, în vara anului 1941, dacă nu are consecințe, nu înseamnă pierderea războiului pentru Germania: de fapt, ea rezultă din recunoașterea lui Hitler că războiul la Est nu va fi încheiat cu o singură campanie.

Desigur, abordarea strategică și operațională începând cu toamna anului 1942 ne poate face să afirmăm că, într-adevăr, Führer-ul pierde războiul între septembrie și noiembrie 1942. Dar este de fapt mai corect să spunem că Wehrmacht-ul nu poate să câștige și că Armata Roșie nu o lasă să o facă – un punct asupra căruia vom reveni. Și în contextul înfrângerii, Hitler nu ia decât decizii proaste: refuzul de a-i permite lui Paulus să iasă din Stalingradul încercuit, după eșecul încercării de a degaja orașul este operațional logic, pentru că blochează în fața orașului opt armate sovietice într-un moment în care frontul german este străpuns pe toate părțile și trebuia să fie reconstituit, o sarcină suficient de complexă, fără a mai implica forțe sovietice suplimentare[5].

Începând cu 1943, atunci când războiul este pierdut, este clar că abordarea hitleristă a conflictului își păstrează coerența sa internă:

strategia germană rămâne determinată de proiectul ideologic hitlerist, altfel spus, de „lupta pentru supraviețuire" până la distrugere sau la victorie. Între timp, este vorba despre a câștiga timp pentru a finaliza exterminarea evreilor și lichidarea slavilor din teritoriile ocupate în Est. Lipsa unei alternative este încă o dată explicată de faptul că nu poate să existe una fără a fi pusă în discuție însăși existența regimului: este imposibilă imaginarea altei abordări a celui de-al Doilea Război Mondial din partea Germaniei decât perspectiva lui Hitler, *cu excepția imaginării unei istorii alternative în care Germania nu este nazistă*. O discuție asupra strategiei germane din timpul celui de-al Doilea Război Mondial nu ne face să afirmăm că Hitler a împiedicat succesul unei strategii germane „bune", ci ne face să ne punem întrebări cu privire la resorturile care i-au permis Führer-ului să atragă Germania într-un proiect a cărui evoluție nu putea să fie diferită de ceea ce a fost.

Mobilizarea economică și industrială, inimaginabilul german

Următoarele două propoziții ne invit să coborâm la nivelul mobilizării economice și al desfășurării operațiunilor militare: este vorba despre a ști dacă Hitler este sau nu singurul responsabil pentru lacunele din aceste domenii ale Germaniei și dacă acestea sunt sau nu unicele cauze ale eșecurilor militare ale Wehrmacht-ului. În ambele cazuri, răspunsul este: nu.

Gradul de responsabilitate al Führer-ului este mai mare, fiind vorba de mobilizarea economică și industrială. Este incontestabil faptul că nazismul s-a constituit cu adevărat într-un factor care a agravat ineficacitatea efortului de război german, din cauza însăși a structurii edificiului politic construit de Hitler. Într-adevăr, puterea lui se sprijinea pe echilibre complexe între diferiții indivizi în cadrul mișcării naziste și pe alianțe politice fragile, nu doar cu șefii militari, ci și cu mediile de afaceri: dacă întregul aparat de stat este

reorganizat în jurul persoanei lui între 1933 şi 1938, Hitler nu are acelaşi grad de control, cel puţin înainte de 1943, asupra societăţii civile. Pentru a se menţine la putere, Hitler lasă să se dezvolte, şi chiar încurajează, veritabile „feudalităţi", mai ales în domeniul economic. De aici rezultă nenumărate dificultăţi în mobilizarea şi pilotarea centralizată a industriei germane pentru a o pune în slujba efortului de război, arătând în treacăt limitele unui „capitalism de stat" în care statul nu controlează direct întreprinderile strategice. Hitler înrăutăţeşte şi mai mult situaţia printr-un clientelism de care beneficiază, de exemplu, doctorul Porsche, inventator al Volkswagen-ului Beetle, dar şi susţinător al tancurilor foarte grele care reprezintă o deturnare costisitoare a resurselor limitate. Pentru a contrabalansa puterea mediilor de afaceri, Hitler îi lasă pe „marii lui feudali", Himmler şi Goering în primul rând, să îşi creeze veritabile imperii industriale, dar accentuează, de fapt, tulburările şi ineficienţele ce existau deja în economia germană. Factor de haos cu atât mai greu de stăpânit cu cât natura totalitară a regimului exclude orice contraputere reală, nazismul împiedică în mod clar eforturile acelor oameni care încearcă, în cadrul regimului, să raţionalizeze efortul de război german, pe ministrul Economiei, Albert Speer, în primul rând, complicând şi mai mult sarcina descurajantă de a aduce la nivelul economiilor anglo-americane o Germaniei fără o veritabilă politică industrială.

Dar aici Hitler mai curând înrăutăţeşte o situaţie deja existentă, iar întrebarea este dacă ar fi putut înainte de 1943, adică înainte de a putea folosi înfrângerea ca mijloc de presiune, să o reformeze. Nu ne revine nouă să decidem, dar ne este permis să ne îndoim.

În domeniul tehnologic, dacă s-a insistat pe bună dreptate pe ideile fanteziste ale lui Hitler, problema e mai ales legată de caracterul dezordonat al cercetării germane. În loc să fie conduse în mod structurat, eforturile de cercetare şi dezvoltare se realizează fără a fi o prioritate, şi mai ales într-un ritm fragmentat. Vina revine incapacităţii Germaniei de a pune, în mod adecvat, problema

proiectării echipamentelor. Pentru ca un efort de cercetare şi dezvoltare să fie cu adevărat eficient, în orice caz în privinţa cercetării aplicate, este necesară fixarea la locul potrivit a cursorului performanţei dorite.

De fapt, problema apare încă din perioada Marelui Război, cu mult înainte de venirea lui Hitler şi a naziştilor la putere, chiar dacă ea se amplifică în mod considerabil pentru a deveni un veritabil cult al performanţei tehnologice, agravat de tehnofilia Führer-ului, gata să cedeze în faţa mirajului „armelor miraculoase" şi care vede în supremaţia armelor încununarea tehnică a presupusei superiorităţi a „rasei ariene" asupra restului omenirii. Dar ar fi prea uşor să i se atribuie exclusiv lui Hitler responsabilitatea pentru caietele de sarcini exagerat de ambiţioase ale tancurilor *Panther*, *Königstiger* şi *Maus* sau ale avioanelor cu reacţie Me-262 sau Ar-234, ale *U-Boote* tip XXI: dacă este fascinat de unul sau altul dintre echipamente, aceasta se bazează pe performanţa descrisă de proiectanţi şi de dezvoltatori – aceştia din urmă, cel mai adesea, militari – şi nu invers.

Germania nu caută pentru armele ei performanţa corectă, ci performanţa în sine. În acest caz, doctrina militară germană este factorul determinant. Pe uscat, în aer sau sub mare, Germania dezvoltă arme destinate să ducă şi să câştige o singură bătălie, vădit decisivă: superioritatea echipamentelor trebuie să se combine cu aceea a tacticienilor pentru a obţine decizia finală într-un proces de optimizare a mijloacelor de distrugere de amploare, dar limitat în timp.

Efortul de război german se epuizează prin dezvoltarea unor echipamente complexe pe care nu poate să le producă decât în cantităţi mici, atât ca urmare a absenţei forţei de muncă specializate – chemată pe front –, cât şi din cauza întârzierilor prea mari de producţie, dar mai ales din cauza lipsei de materii prime. Echipamentele cum ar fi tancurile sau avioanele, în special de înaltă performanţă, au nevoie pentru a fi realizate de aliaje complexe, folosind materiale strategice rare pe care Germania izolată, supusă unei

blocade, are dificultăți în a le obține. Este cazul pentru tungsten, necesar pentru obuzele antitanc, sau pentru nichel, utilizat la blindaje, cu consecințe imediate asupra calității echipamentelor produse: la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, blindajele germane folosesc aliaje alternative, care le fac fragile. Și alte consecințe rezultă din aceste alegeri greșite: astfel, trebuie, de exemplu, să se favorizeze producția de motoare noi în comparație cu aceea a pieselor de schimb, întotdeauna insuficiente, cu consecințe pe care ni le putem imagina în privința ratelor de disponibilitate.

Armata germană știe doar să câștige bătăliile

Dacă Hitler nu a făcut nimic pentru a corecta aceste greșeli, ele depășesc cu mult unica lui acțiune. Această constatare este, de asemenea, valabilă în ceea ce privește desfășurarea operațiunilor. Da, nenumăratele *Führerbefehle* – „ordinele Führer-ului" – retransmise ascultător de către OKW (*Oberkommando der Wehrmacht*, comandamentul suprem al forțelor armate, care acționează ca stat major personal al lui Hitler) chiar a avut asupra operațiunilor și bătăliilor Wehrmacht-ului consecințe, adesea nefaste. Dar nu este posibil să li se atribuie totalitatea înfrângerilor germane: acestea s-ar fi întâmplat, în esență, cu sau fără intervenția lui Hitler. Este în special cazul la sfârșitul războiului: competența tactico-operațională, mijloacele de care dispun forțele aliate explică mai corect înfrângerile germane decât intervenția prematură a lui Hitler. A pretinde contrariul înseamnă a-i conferi acestuia o capacitate unică de a influența lupta de la distanță, mai ales că o parte din liderii militari germani au decis să ignore cât mai mult posibil *Führerbefehle*.

Căci iată: arta militară germană este foarte departe de a fi infailibilă, cu sau fără Hitler, iar dacă acesta poate să își influențeze propriile forțe, nu are însă niciun control asupra performanței forțelor inamicilor săi. Ori, aceștia din urmă se detașează treptat de o armată germană concepută în întregime într-un spirit care rămâne

acela al *Gesamtschlacht*-ului („luptei totale") dragă vechii *Schlieffen* înainte de 1914: reproducerea la scară disproporţionată a mecanismului vechii bătălii de la Cannes. Conform acestei gândiri, războiul se rezuma la o singură secvenţă strategică, urmărind o *Vernichtungsstrategie*: o „strategie de anihilare" articulată în trei faze – mobilizare, implementare, *Gesamtschlacht*, trebuind să ducă la învăluirea armatei adversare, urmate de predarea sau distrugerea ei, procedura fiind repetată pentru fiecare dintre adversarii Germaniei. Dusă la excelenţă, această secvenţă strategică se constituia în alfa şi omega artei militare germane; dar, între desfăşurarea trupelor şi încheierea ostilităţilor, metodele de structurare a operaţiunilor rămân, în esenţă, neschimbate din 1870 şi odată bătălia începută, ea e concepută ca un întreg (*Gesamt*), adică nu există nicio soluţie de continuitate între diferitele acţiuni militare întreprinse de o aripă sau alta a armatei: forţa, fluxul mişcării trebuie să impună decizia.

Cu siguranţă, această gândire, născută în secolul al XIX-lea, nu este statică: între 1916 şi 1936, Gesamtschlacht trece de la doi la trei timpi – de la învăluire-distrugere la străpungere-învăluire-distrugere – şi logica sa evoluează spre un proces de optimizare a efectelor distrugerii armelor în cadrul unui oportunism tactic[6] – manevra strategică depinzând de acum de rezultatele tactice – dar principiul său rămâne acelaşi. Atunci când aceasta eşuează, Germania este condamnată la defensivă strategică, fără să ştie sau să poată face altfel. Iar slăbiciunile structurale ale forţelor armate antrenate, organizate şi echipate conform unei singure forme de operare apar la suprafaţă şi subliniază limitele intelectuale ale artei militare germane.

Fără logistică de teatru demnă de acest nume, germanii trebuie să improvizeze în permanenţă redistribuirea rezervelor care sunt mai mult tactice decât operative: o divizie de infanterie aici, o *Panzerdivision* acolo, un grup de bombardieri sau de vânătoare în altă parte, iar această redistribuire nu este posibilă decât dacă adversarul conferă Wehrmacht-ului libertate de acţiune pentru mişcările

din spatele frontului. Dacă aviaţia de bombardament loveşte nodurile logistice, dacă toate convoaiele de aprovizionare sunt ameninţate, dacă o străpungere bruscă dezorganizează liniile din spatele frontului, atunci şi defensiva germană se prăbuşeşte, în Franţa în 1918 sau pe toate fronturile în vara lui 1944. În ciuda eficienţei lor tactice de necontestat, soldaţii germani nu mai pot decât să susţină ritmul care le este impus de către armatele inamice, până la sfârşit, chiar dacă, acest lucru le provoacă pierderi teribile, atât este de mare eficienţa lor tehnică. Şi am greşi dacă i-am atribui lui Hitler responsabilitatea unui eşec intelectual, care este al întregului corp al ofiţerilor germani.

Oricum, nu este un război care se face singur: acuzându-l pe Hitler, uităm de principalii responsabili pentru înfrângerea Germaniei, Aliaţii înşişi! Fără refuzul lui Churchill de a ceda în vara lui 1940, zădărnicind planurile lui Hitler de a avea mână liberă contra URSS; fără refuzul Armatei Roşii, în vara lui 1942, de a se conforma cu atitudinea pe care o aşteaptă de la ea Hitler şi Franz Halder, şeful OKH (Oberkommando des Heeres, Înaltul comandandament al Armatei germane – n.red.), viitor procuror al „lui Hitler, stăpân al războiului[7]“ după 1945, care dejoacă, în ultimă instanţă, planul Blau de ofensivă spre Stalingrad şi Caucaz; fără succesul coordonării militare interaliate[8], arta operativă sovietică[9], „inginerii aliaţi ai victoriei[10]“, forţa aeronavală anglo-americană, ar fi contat prea puţin că proiectele lui Hitler ar fi fost criminale şi delirante, mobilizarea economică şi tehno-ştiinţifică germană dezordonată, arta militară viciată a Wehrmacht-ului. Să îl considerăm responsabil de înfrângerea germană pe Hitler înseamnă să le refuzăm acest lucru Aliaţilor, şi în special, de altfel, inamicului principal detestat de memorialiştii Wehrmacht-ului: Armata Roşie, al cărei succes este cu atât mai minimizat de Halder, Guderian[11], Manstein[12] şi pe care aceştia nu au încetat să o dispreţuiască – ca de altfel, Hitler, incapabil să gândească în funcţie de alte criterii decât cele rasiale şi rasiste, care stau la baza proiectului său ideologic.

Un exemplu: în decembrie 1944, toţi şefii germani, în unanimitate, considerau drept sinucigaş proiectul lansării unei contraofensive strategice în Vest, în Ardeni. Presiunea în linie dreaptă de aproximativ 200 de kilometri pe care o prevedea planul hitlerist în Ardeni nu este totuşi nimic în comparaţie cu propunerile emise de şefii germani în Ungaria la începutul lui 1945. Pentru a elibera Budapesta, planul nu prevedea nimic altceva decât eliminarea sau respingerea tuturor forţelor sovietice – două fronturi întregi – în vestul Dunării, restabilind de-a lungul malurilor occidentale ale acesteia front continuu, păstrând Austria şi Viena, propunând pentru aceasta patru variante de planuri diferite. Toate împărtăşesc aceleaşi două trăsături: pe de-o parte, ele se bazează pe crearea în vestul Dunării a unuia sau mai multor Kessel („bazine") obţinute printr-o dublă învăluire a principalelor grupuri sovietice identificate; pe de altă parte, sunt atât de grandioase, pe cât sunt de nerealiste, germanii, chiar în această etapă a războiului, insistând să îşi subestimeze adversarii sovietici. Ori, niciun strigăt de indignare nu vine să întâmpine directiva care dă ordinul de restabilire a liniei germane de front pe malul Dunării, spre deosebire de ceea ce s-a întâmplat la anunţarea contraofensivei din Ardeni. Guderian, devenit şef al OKH, susţine planul numit „C2" al *Heeresgruppe Süd*, care este totuşi una dintre cele mai riscante ipoteze! În aceste ultime săptămâni de război, lipsa de raţiune a stăpânului Reich-ului pare să fie în perfect acord cu dispreţul nealterat – în ciuda celor patru ani de război în Est, din care jumătate dominaţi de înfrângeri – al Wehrmacht-ului pentru Armata Roşie. Nu e de mirare, după război, că veteranii săi au preferat să dea vina pe Hitler.

A face altfel ar fi însemnat să admită că au avut o anumită parte din responsabilitate într-o întreprindere atât criminală, cât şi nerealistă, şi că probabil Germania nu a avut, de fapt, deloc şanse să câştige cel de-al Doilea Război Mondial. A spune că Germania a pierdut din cauza lui Hitler, fără a pune la îndoială şansele sale de a câştiga pur şi simplu apare, prin urmare, nu doar ca un mit, ci,

de asemenea, ca o argumentare ce vizează justificarea nejustificabilului. Faptul că aliaţii occidentali victorioşi după 1945 nu doar că au permis, dar, combinându-se reconstruirea unei armate germane împotriva Uniunii Sovietice şi fascinaţia nesănătoasă pentru fostul învins, au şi încurajat dezvoltarea acestui raţionament devine, în mod evident, o greşeală politică.

Germania nu a pierdut din cauza lui Hitler: ea s-a pierdut împreună cu el.

---

1. Ceea ce nu înseamnă că Europ, fără Hitler şi nazişti, ar fi rămas într-o situaţie de pace.

2. A se vedea Giles MacDonogh, *1938: Hitler's Gamble*, Basic Books, New York, 2009, pentru o relatare a anului 1938.

3. A se vedea Jürgen E. Förster, „The Dynamics of *Volksgemeinschaft*: The Effectiveness of the German Military Establishment during the Second World War", în Alan R. Millett şi Williamson Murray, *Military Effectiveness*, vol. 3: *The Second World War*, Cambridge University Press, New York, 1988-2010.

4. Karl-Heinz Frieser, *Le Mythe de la guerre-éclair.La campagne de l'Ouest de 1940*, Belin, Paris, 2003.

5. Suntem de acord cu perspectiva lui Jean Lopez; a se vedea *Stalingrad. La bataille au bord du gouffre*, Economica, Paris, 2008.

6. Michael Geyer, „German Strategy in the Age of Machine Warfare 1914-1945", dans Peter Paret (dir.), *Makers of Modern Strategy: From Machiavelli to the Nuclear Age*, Princeton University Press, Princeton, 1986, p. 527-597.

7. Franz Halder, *Hitler seigneur de la guerre*, Payot, Paris, 1950. Este vorba despre o traducere părtinitoare a titlului în germană, *Hitler als Feldherr*, a cărei traducere ar trebui să fie pur şi simplu „Hitler ca şef militar". Titlul în engleză este identic celui în franceză (Hitler as War Lord). Franz Halder (1884-1972) este şeful Oberkommando des Heeres (OKH), Statul Major al armatei terestre, din septembrie 1938 până în septembrie 1942. După război, el joacă un rol esenţial în aruncarea responsabilităţii pentru

înfrângerea Germaniei asupra lui Hitler, disculpându-se pe sine și pe colegii lui de complicitatea cu regimul nazist. *Hitler seigneur de la guerre* se bazează pe notițele luate de Halder în timpul războiului în jurnalul lui personal. A se vedea, Franz Halder, *The Private War Journal of Generaloberst Franz Halder, Chief of the General Staff of the Supreme Command of the German Army. 14 August 1939 to 24 September 1942*, 8 volume, Adjutant General of the European Command, US Army, 1947.

8. David Rigby, *Allied Master Strategists: The Combined Chiefs of Staff in World War II*, Naval Institute Press, Annapolis, 2012.

9. David Glantz, *Soviet Military Operational Art: In Pursuit of Deep Battle*, Londres, Frank Cass, 1991; Jacques Sapir, *La Mandchourie oubliée. Grandeur et démesure de l'art de la guerre soviétique*, Paris, Editions du Rocher, 1996. Pentru o introducere în franceză, a se vedea Jean Lopez, *Berlin. Les offensives géantes de l'Armée Rouge: Vistule – Oder – Elbe (12 janvier-9 mai 1945)*, Economica, Paris, 2010, cap. 2, în special p. 75-88.

10. Conform titlului original al lucrării lui Paul Kennedy, *Engineers of Victory*. Pentru ediția franceză, Paul Kennedy, *Le Grand Tournant. Pourquoi les Alliés ont gagné la guerre, 1943-1945*, Perrin, Paris, 2012.

11. Heinz Guderian, *Souvenirs d'un soldat*, Plon, Paris, 1954, pentru prima ediție în franceză. Titlul original este *Erinnerungen eines Soldaten*, conform titlului francez. Editorul american a preferat unul care să vândă mai bine, *Panzer Leader*, pentru a-l intitula în engleză.

12. Erich von Manstein, *Victoires perdues* (*Verlorene Siege*), Plon, Paris, 1958.

Bibliografie selectivă

Beaumont, Roger, *The Nazis' March to Chaos: The Hitler Era through the Lenses of Chaos-Complexity*

Theory, Praeger, Westport, 2000.

Craig, Gordon A., *The Politics of the German Army, 1640-1945*, Oxford University Press, Oxford, 1964.

Geyer, Michael, „German Strategy in the Age of Machine Warfare 1914-1945", în Peter Paret (dir.), *Makers of Modern Strategy: From*

Machiavelli to the Nuclear Age, Princeton University Press, Princeton, 1986, p. 527-597.

Kershaw, Ian, *Hitler*, Flammarion, Paris, 2014.

Macksey, Kenneth, *Why the Germans Lose at War*, Greenhill Books, Londra, 1996.

Overy, Richard, *War and Economy in the Third Reich*, Oxford University Press, Oxford, 2002.

22. Japonia a capitulat din cauza Hiroshimei

de Bruno BIROLLI

Pe 15 august 1945, renunţând la tăcerea sa pentru a vorbi la radio, împăratul Hirohito ordonă poporului japonez să „suporte insuportabilul". „Insuportabilul" în cauză era capitularea necondiţionată a Japoniei. Ce anume îl determină pe Hirohito să opteze pentru pace, tocmai el care a rămas tăcut sau, şi mai rău, a fost complice militarismului nipon vreme de 14 ani de agresiuni comise de Japonia? Răspunsul care vine spontan în minte este impactul devastator al bombardamentelor atomice de la Hiroshima pe 6 august 1945 şi Nagasaki pe 9 august 1945. Distrugerea celor două oraşe, reduse la praf şi pulbere de aceste arme terifiante, este ceea ce a forţat Tokyo să renunţe.

Această analiză este univocă şi neglijează un factor decisiv: intrarea în război a Uniunii Sovietice la 9 august 1945, la trei zile după Hiroshima şi cu câteva ore înainte de Nagasaki, şi cucerirea devastatoare a Manciuriei care a surprins Armata Roşie în cea mai dură ofensivă din cadrul celui de-al Doilea Război Mondial.

Stalin avea în vedere un război împotriva Japoniei din 1943, dar voia să evite ca URSS să lupte pe două fronturi. Îşi condiţionează angajamentul în vederea eliminării prealabile a Germaniei naziste. La Ialta, în februarie 1945, Stalin îşi reafirmă intenţia, precizând că avea să se întoarcă împotriva Japoniei la trei luni după

încheierea operaţiunilor în Europa astfel încât să dea Armatei Roşii timp ca să se replieze în Manciuria. În aprilie, când regimul nazist era pe moarte, Stalin denunţă pactul de neagresiune pe care URSS îl semnase cu Japonia în 1941. Începând din mai, Stalin transferă în Orientul Îndepărtat corpul de armată care a învins Germania. În iulie 1945, adunate la Potsdam – fosta reşedinţă a regelui prusac Frederic cel Mare – SUA, Marea Britanie şi Republica Chineză reînnoiesc ultimatumul dat Japoniei, ameninţând-o cu „distrugerea totală" dacă nu capitula. La deschiderea conferinţei, preşedintele american Harry Truman l-a avertizat pe Stalin că testaseră cu succes cu câteva ore înainte o bombă atomică şi Statele Unite erau hotărâte să folosească acea armă pentru a supune Japonia. Cu toate acestea, departe de a fi convins că atomul avea să încheie războiul, Truman a insistat ca URSS să intre în luptă cât mai repede posibil. Stalin acceptă. Nu voia să fie exclus de la reorganizarea din Orientul Îndepărtat, ce avea să urmeze dezmembrării Imperiului Japonez.

La începutul lunii august 1945, Armata Roşie este pregătită. În trei luni, mai mult de 1,5 milioane de militari, 30.000 de piese de artilerie si tuburi de rachete, aproximativ 5 500 de tancuri şi tunuri de asalt, 86 000 de vehicule diverse şi 3 800 de aeronave sunt dirijate prin Siberia şi concentrate la graniţa Manciukuo, acest pseudostat independent creat în 1932 de către armata japoneză. Niciodată Armata Roşie nu şi-a concentrat în asemenea măsură toate mijloacele, dar este adevărat că urma să se lanseze în cucerirea unui teritoriu la fel de vast precum Europa de Vest.

Planul japonez de apărare

Confruntată cu o Armată Roşie puternică, pe deplin susţinută de o industrie de armament ce funcţiona la maximumum capacităţii sale şi care se bucura de o reţea de comunicare intactă, puterea japoneză era doar o umbră a ceea ce fusese. Arhipelagul era izolat.

Centrele sale industriale erau distruse sistematic de către US Air Force, iar legăturile maritime cu teritoriile aflate încă în posesia sa erau tăiate de submarinele şi flota de suprafaţă a americanilor, care s-au aventurat până la coasta arhipelagului ca să scufunde ultimele nave japoneze. Japonia păstrează totuşi un ultim atu: Manciuria. Această regiune se afla la limita sau în afara ariei de acţiune a bombardierelor americane şi a fost scutită de bombardamente. Unele raiduri au fost îndreptate împotriva Shenyang – cunoscut atunci sub numele de Mukden – şi alte centre industriale, dar fără a provoca pagube majore. Bijuteria armatei imperiale înainte de 1941, armata Kwantung cantonată în Manciuria rămâne, alături de corpul de armată ce ocupa China, ultima forţă organizată a Japoniei.

Această armată de 700 000 de oameni pe hârtie este, de fapt, epuizată de retragerile efectuate pentru consolidarea altor sectoare, cum ar fi Birmania. Dacă, potrivit criteriilor japoneze, armata Kwantung era bine echipată, în comparaţie cu mijloacele Aliaţilor, echipamentul ei este în mare măsură surclasat în majoritatea zonelor. Îi lipsesc arme antitanc: armele ei antitanc model 97 şi tunurile ei model 98 (20 mm) şi 41 (47 mm) sunt de un calibru prea mic împotriva blindatelor grele sovietice. Ca şi în restul armatei imperiale, tancurile sale sunt în majoritate tanchete – modele 94 şi 97 Te-Ke – şi tancuri uşoare – model 95 Ha-Gô – concepute pentru sprijinirea infanteriei, şi nu pentru lupta cu alte blindate. Tunurile tancurilor mijlocii – modelul A 89 Chi-Ro, 94 şi ultimul creat, 97 Chi-Ha – sunt lipsite de putere pentru a străpunge oţelul omoloagelor lor sovietice, în timp ce ei înşişi sunt vulnerabili în faţa muniţiei grele a adversarilor.

Armata Kwantung plăteşte pentru alegerea conducerii superioare militare de a fi sacrificat arma blindată în favoarea unei doctrine care punea accentul pe infanterie şi, respectiv, economie[1]. Aviaţia, formată din aproximativ 2 000 de dispozitive, a fost depozitată de cele mai bune aparate ale sale, care au fost transferate escadroanelor kamikaze din Pacific.

Infanteria, cheia de boltă a armatei Kwantung, este mărită prin ataşarea soldaţilor din zonă şi a coreenilor mobilizaţi obligatoriu, care nu aveau nici loialitatea, nici agresivitatea efectivelor exclusiv japoneze. S-au format unităţi de cavalerie alcătuite din ruşi albi încadraţi de Partidul Fascist din toată Rusia de către generalul ţarist V.A. Kislitsin, care aveau şi ele o valoare militară neglijabilă[2]. Într-un cuvânt, comandamentul nu este dintre cele mai strălucite. Cei mai competenţi ofiţeri au fost trimişi la luptă în alte zone.

În faţa ameninţării sovietice, armata Kwantung a optat pentru o strategie inspirată din bătăliile din Pacific. Nu se mai pune problema să lovească adversarul cu toate forţele în căutarea unei lupte de anihilare şi să învingă într-un joc de noroc printr-un şoc frontal, după cum o cer principiile strategice predate în Japonia încă din secolul al XIX-lea. De la finele lui 1942, japonezii sunt constrânşi să se situeze în defensivă. Se îngroapă în puncte de sprijin dispuse ingenios pentru a-l face pe adversar să plătească scump pentru avansul său. De la agresivitate ofensivă, strategia armatei imperiale a trecut la un război de uzură nemilos în care îşi sacrifică până şi ultimul om. Întrucât câmpia centrală din Manciuria este favorabilă tancurilor sovietice, planul japonez vizează întârzierea la graniţă a pătrunderii Armatei Roşii şi câştigarea timpului necesar pentru ca armata Kwantung să se retragă în zonele montane situate la frontiera coreeană. Având certitudinea că soldatul japonez este cel mai bun din lume, comandamentul japonez încearcă prin această manevră să recâştige avantajul, forţându-i pe sovietici să lupte pe jos în aceste zone abrupte şi împădurite nefavorabile blindatelor. Experienţa dobândită împotriva americanilor se reflectă şi aici: armata imperială părăseşte spaţiile deschise – plajele în cazul insulelor din Pacific – şi privilegiază posibilităţile de fortificaţie pe care le oferă un relief accidentat şi acoperit de vegetaţie.

În spatele planului japonez se ascunde de asemenea o gândire strategică străveche. Obiectivul nu este păstrarea Manciuriei, pe a cărei vulnerabilitate japonezii o ştiu de multă vreme, ci folosirea

aceastei regiuni ca zonă tampon, transformând-o într-un bastion care să protejeze Coreea. Anexată la imperiu din 1910, peninsula este separată de Japonia doar prin strâmtoarea îngustă Tsushima, care are doar 100 de kilometri și care este cu atât mai ușor de trecut, cu cât în mijlocul său se află insula care a dat numele acestui cordon dintre Marea Japoniei și Marea Galbenă. Peninsula este, de fapt, o rampă de lansare excelentă pentru o debarcare în arhipelag. Japonia a intrat în război împotriva Rusiei în 1904 pentru a bloca această breșă deschisă în apărarea insulelor și este motivul pentru care armata Kwantung își pregătește replierea în sanctuarul muntos de la granița coreeană. Japonezii se află la capătul unei strategicii a cărei concepție a început în războiul ruso-japonez.

Dar, dacă la vremea aceea, această gândire era potrivită, patruzeci de ani mai târziu, în vara anului 1945, ea nu are nimic de-a face cu o înțelegere rațională a relațiilor de putere. Ea se hrănește din credința de nezdruncinat că simțul sacrificiului la soldatul japonez poate să inverseze cursul istoriei.

Pe scurt, obiectivul nu era acela de a se lupta cu sovieticii, ci de a-i folosi așa cum japonezii încearcă să îi stoarcă de putere pe americani în Pacific. Nu se mai pune problema să învingă, ci să disperseze adversarul, ducând pierderile lui umane la un nivel nesustenabil.

Planul japonez comportă o slăbiciune structurală: este greșeala care se repetă necontenit în comandamentul superior din 1930. Așteptările sale sunt doar proiecții ale modului în care japonezii ar conduce campania dacă ei ar fi avut inițiativa. Raționamentul lor corespunde perfect mijloacelor militare de care dispun, dar ignoră schimbările profunde pe care războiul din Europa le-a înregistrat între 1939 și 1945. În 1931, armata Kwantung, lipsită de blindate – dacă facem abstracție de cele câteva tancuri Renault T4, care nu au fost cu adevărat utilizate din cauza înghețului – a cucerit Manciuria urmărind liniile de cale ferată. Japonezii deduc astfel că sovieticii vor intra pe aceleași căi de acces. Și de aceea, pentru că granița cu Mongolia este inaccesibilă cu trenul, ei nu o mai fortifică.

Iar tancurile sovietice vor pătrunde chiar prin acest punct sensibil şi vor duce unul dintre cele mai spectaculoase războaie-fulger din cadrul celui de-al Doilea Război Mondial.

Ofensiva sovietică

În 9 august 1945, la ora 4 dimineaţa, Armata Roşie începe ofensiva. Serviciile de informaţii sovietice au aflat intenţiile japoneze, astfel că operaţiunile lor au fost ajustate în consecinţă. Ofensiva este generală şi urmăreşte trei axe. Un atac pe direcţia Est-Vest a provinciei maritime dintre Habarovsk şi Vladivostok. În acelaşi timp, forţele sovietice trec râul Amur şi se avântă spre sud. Dar aceste două fronturi nu sunt cele concepute pentru a da lovitura fatală. Acestea sunt manevre pentru a fărâmiţa, opri şi păcăli armata Kwantung. Inima ofensivei sovietice porneşte din Mongolia Exterioară. Optând pentru o mişcare de învăluire prin stepă, sovieticii maximizează măiestria manevrării blindatelor, dobândită în lupta împotriva germanilor.

Înarmarea acestor trei fronturi răspunde rolului care le este atribuit. Fronturile de Est şi de Nord mobilizează multă artilerie grea şi infanterie de asalt pentru a arunca în aer buncărele de la frontieră, în timp ce corpul de armată din Vest, a cărui misiune este să dea lovitura decisivă, este în principal format din regimentele blindate, inclusiv celebra divizie de elită a Gărzii.

Bine informaţi cu privire la slăbiciunile mijloacelor antitanc ale armatei Kwantung de către emigranţii ruşi stabiliţi în Manciuria şi dezertorii coreeni sau de origine chineză, sovieticii se lipsesc deliberat de tancurile T-34, mai bine înarmate, dar prea grele, şi preferă tancurile uşoare, mult mai rapide. Succesul planului sovietic se bazează pe viteză.

Insula Sahalin, a cărei jumătate sudică este japoneză de la războiul ruso-japonez, nu este uitată. La 11 iunie, alte regimente străpung linia de buncăre ce marchează paralela 50 care delimitează

cele două țări. În aceeași zi, au loc debarcările în nordul coastei estice a Coreei.

Armata Roșie a recurs la ansamblul de tactici care i-au asigurat zdrobirea Wehrmacht-ului: baraje fenomenale de artilerie, bombardamente aeriene neîncetate pe flancuri, mișcări turnante orchestrate de concentrări de tancuri. Cu toate acestea, în Est, sovieticii inovează prin utilizarea flotilelor de monitorizare și barjelor care înlocuiesc tancurile și artileria puse în dificultate de mlaștinile umflate de ploile de vară și de absența drumurilor accesibile. Aceste barje puternic înarmate urcă pe râul Sungari, un afluent al râului Amur care traversează Manciuria de sus în jos, și susțin cu tirurile lor de 150 mm debarcările care surprind din spate punctele de sprijin japoneze. Aceste operațiuni dublate de o aviație omniprezentă rămân în istorie ca un exemplu destul de rar pentru un război fluvial dus atât pe apă, cât și pe uscat și pe cer.

Pariul comandamentului japonez de a bloca înaintarea Armatei Roșii, sau cel puțin de a-i întârzia înaintarea, eșuează. Constant copleșită, armata Kwantung nu este în măsură să se regrupeze. Infanteria japoneză dă dovadă de un fanatism care îi șochează pe veteranii din luptele grele duse în Europa. Germanii nu arătaseră niciodată o asemenea hotărâre. Pentru a depăși lipsa echipamentelor antitanc, soldații japonezi se aruncă în masă sub șenilele blindatelor, strângând la piept o mină sau o încărcătură de dinamită. Contraatacurile sunt efectuate ca în Pacific, sub forma atacurilor banzaï cu baioneta, trecute prin foc de armata sovietică[3]. Aceste sacrificii sunt în zadar. În pofida rezistenței sale suicidale, armata Kwantung se prăbușește.

Japonezii plătesc prețul pentru o concepție de război depășită. Nu au înțeles rolul pe care l-au jucat blindatele în timpul bătăliei de la Nomonhan – Khalkhin-Gol pentru ruși – împotriva sovieticilor, cu șase ani înainte. În schimb, această serie de ciocniri limitate, din mai în iulie 1939, a servit drept teren de manevre pentru viitorul mareșal Gheorghi Jukov. În colțul acesta de lume invadat

de ţânţari, între Mongolia Exterioară şi Manciukuo, sovieticii testează şi îşi rafinează principiile de interacţiune între artilerie, blindate şi infanteria de asalt pe care le vor opune cu succes germanilor şi pe care le perfecţionează împotriva japonezilor în august 1945.

Antagonismul ruso-japonez

Pierderea Manciuriei este un dezastru pentru Japonia căci Armata Roşie este de acum în măsură să participe activ la invadarea arhipelagului, planificată de americani pentru primăvara lui 1946. Pe plan politic, este şi un regres de amploare. Dispare speranţa unei păci onorabile graţie intervenţiei lui Stalin. Era o idee iluzorie, dar Japonia se agăţa de ea cu disperare.

Japonezii îşi dăduseră cu siguranţă seama că, în condiţiile în care Hitler cădea, iar dacă războiul avea să dureze mai mult timp în Asia, cu atât ar fi fost Stalin mai tentat să participe la operaţiuni, dar nu întrevedeau o confruntare cu URSS înainte de primăvara lui 1946. Credeau că puteau să profite de acest răgaz pentru a-l convinge pe Stalin să fie un mediator între Japonia şi anglo-saxoni.

Desigur, Stalin era văzut ca moştenitor al Imperiului Ţarist şi, prin urmare, ca rival periculos în cursa pentru hegemonie în nord-estul Asiei. Această competiţie care a stat la baza războiului ruso-japonez din 1904 se continuă în prima jumătate a secolului al XX-lea. Japonia încearcă să profite de orice slăbiciune a vecinului său ca să îl alunge din Orientul Îndepărtat. În 1920, trimite un corp expediţionar format din 30 000 de soldaţi ca să ocupe valea râului Amur şi încearcă să pună mâna pe Siberia mobilizând resturile armatelor ţariste.

În 1932, încurajată de invazia victorioasă din Manciuria, armata Kwantung consideră că a venit timpul să se înfrunte cu Armata Roşie, care încă îşi revine de pe urma tulburărilor provocate de Revoluţia din octombrie. A se lupta cu URSS înainte ca forţele sale militare să fie modernizate devine obsesia lui Kōdōha, sau Calea

Imperială, una dintre facțiunile militariste din cadrul armatei imperiale, care aruncă Japonia în fascism. Ministrul de război de la vremea aceea, Araki Sadao, militează înflăcărat pentru a lovi URSS până în 1936, dată la care Armata Roșie urma să fie la egalitate cu armata imperială; apoi, urma să o întreacă, potrivit serviciilor secrete japoneze.

„Criza din 1936", după cum a poreclit armata japoneză această dată scadentă, trece, pentru că Stalin, preocupat de situația din Europa, face concesii, abordând o poziție pur defensivă de-a lungul râului Amur. Teama pentru o revenire ofensivă sovietică, dar și sprijinul militar pe care Stalin îl acordă Chinei, care rezistă din 1937 în fața invaziei japoneze, împinge armata Kwantung să orchestreze, fără ca Tokyo să știe, confruntarea de la Nomonhan, făcând pariu că odată începute luptele, cartierul general imperial avea să fie obligat să trimită întăriri și că aceasta urma să fie escaladarea care avea să ducă la un război pentru controlul Siberiei.

Acest mod de a forța mâna la Tokyo este simptomatică pentru spirala de conflicte care atrage Japonia în confruntări din ce în ce mai ample cu adversari din ce în ce mai puternici. Este mai mult o derivă decât o strategie gândită; o politică a supralicitării și a faptului împlinit impusă de corpul ofițerilor[4]. Dar descurajat de vigoarea reacției sovietice la Nomonham, îngrijorat că forțele sale se împotmolesc în China, comandamentul suprem obligă de această data armata Kwantung. Eșecul de la Nomonham redirecționează strategia japoneză. Expansiunea japoneză nu se mai îndreaptă spre Nord, ci spre Asia de Sud-Est și, deci, în detrimentul forțelor anglo-saxone care iau locul URSS-ului ca dușman prioritar al Japoniei[5].

În mod paradoxal, deși sunt anticomuniști înverșunați și subestimează valoarea soldatului rus pe care l-au înfrânt în 1905, militarii japonezi simt o oarecare admirație pentru Stalin. Chiar dacă este profund respins în Imperiul japonez, comunismul este văzut ca un aliat împotriva capitalismului și al liberalismului anglo-saxon. Această idee este veche. În 1921, ideologul Yoshi Kuno a prezis în

„*What Japan Wants*" (Ce vrea Japonia – n. red.) că, dacă anglo-saxonii aveau să îi refuze Japoniei părţile din teritoriul chinez pe care le reclama, aceasta se va alia cu Uniunea Sovietică şi Germania, iar această alianţă, „una dintre cele mai mari din istorie[6]", va fi preludiul celui de-al Doilea Război Mondial.

În anii 1930, totalitarismul sovietic era o sursă de inspiraţie pentru strategii militari japonezi. Ei au copiat primul plan cincinal iniţiat de Stalin pentru a transforma Manciuria în complex militar industrial, apoi au militarizat industria Japoniei[7]

De-a lungul verii lui 1945, pe modelul lui Joseph Goebbels, care visa după debarcarea din Normandia în 1944 la o dezintegrare a taberei Aliaţilor[8], japonezii visau că antagonismele dintre URSS şi Statele Unite aveau să iasă la suprafaţă şi să salveze Japonia. Unii îşi imaginau schimbări de alianţe, precum ideea ca Japonia să devină aliat al Statelor Unite împotriva Uniunii Sovietice, alţii o vedeau de partea Uniunii Sovietice împotriva Statelor Unite[9].

Americanii răsuflă uşuraţi

Nu exista nicio îndoială cu privire la iminenţa războiului la începutul lui august 1945, dar sfârşitul conflictului părea departe. Rezistenţa japoneză a rămas înverşunată. Bătălia de la Okinawa a demonstrat-o din nou. A fost nevoie de 82 de zile de lupte teribile, între aprilie şi iunie 1945, împotriva unei armate anglo-americane şi mai impunătoare încă decât cea de la debarcarea din Normandia pentru cucerirea acestei insule din sudul arhipelagului. Bilanţul acestei cuceriri este sângeros: 14 000 de morţi şi 50 000 de răniţi de partea aliaţilor. Aceste pierderi grele îi incită pe americani să treacă la o etapă şi mai brutală în războiul pe care îl duc împotriva japonezilor, recurgând la bomba atomică. Dar nu sunt convinşi că această armă îi va scuti de implicarea trupelor terestre şi se tem de o campanie sângeroasă în termeni de pierderi de vieţi americane.

Căci Tokyo refuză capitularea. De mai multe luni, emisarii săi sondează țările neutre, Portugalia, Vaticanul și URSS, pentru a servi drept intermediari în eventuale negocieri. Din iulie, Japonia se declară pregătită să-și trimită emisarii în Europa pentru a negocia cu Aliații care ocupă Germania. Prințul Konoe Fumimaro este înclinat să preia conducerea acestei delegații și plănuiește să se oprească, în călătoria sa, la Moscova pentru a căpăta sprijinul lui Stalin. Însăși această alegere a lui Konoe arată fragilitatea intențiilor japoneze. Desigur, în 1941, cu câteva săptămâni înainte de Pearl Harbor, Konoe a demisionat din funcția de prim-ministru pentru a-și arăta opoziția față de decizia de a ataca SUA, dar el este cel care l-a convins, în 1937, pe Hirohito să invadeze China, apoi a declanșat procesul de militarizare a Japoniei.

În realitate, încăpățânarea afișată de Tokyo ține mai curând de paralizie, decât de consens. Elita japoneză este profund divizată. Curtea a acceptat ideea că războiul este pierdut și anturajul împăratului este gata să sacrifice imperiul cucerit încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea în schimbul asigurării că suveranul își va salva coroana. Teama obsesivă de la palat este aceea de a nu avea aceeași soartă cunoscută de Kaizerul Wilhelm după înfrângerea Germaniei în 1918. Prioritatea de la Curte era să păstreze Kokutai – această organizație mistico-națională pe care o întruchipează împăratul și care servește drept justificare pentru sistemul politic, asociind identitatea și supraviețuirea Japoniei ca națiune cu legături care unesc poporul cu instituția imperială. Ori, din primăvară, înfometată de o raționalizare din ce în ce mai severă, înnebunită de raiduri aproape zilnice ale aviației americane care bombardează și trage fără milă spre orașe și sate, demoralizată de eșecurile succesive din Pacific, populația își exprimă din ce în ce mai fățiș nemulțumirea față de suveran și îl acuză că este responsabil de dezastrele prin care trece țara. Prin urmare, pentru ca Hirohito să se salveze este imperios necesar să pună rapid capăt războiului.

În schimb, comandamentul suprem se blochează în sindromul Macabeilor – acei evrei asediaţi de romani, care au preferat sinuciderea predării (sec. II î.Hr.). Armata consideră Japonia încă de neînvins pentru că mai deţine o parte din China şi toată Manciuria. Ca răspuns la ultimatumul de la Potsdam, nu întrevăd încetarea focului decât dacă sunt îndeplinite patru condiţii: ca monarhia să fie menţinută, ca demobilizarea să fie organizată de cartierul general imperial fără intervenţia Aliaţilor, să nu existe ocupaţie şi, deci, fără soldaţi străini care să calce pe pământul sacru al Japoniei, ca ofiţerii acuzaţi de crime să fie judecaţi de tribunale militare nipone.

Optimişti la început, americanii sunt rapid deziluzionaţi, de unde şi intransigenţa lor la Potsdam şi insistenţa ca Stalin să invadeze Manciuria. Aşadar, atunci când vestea invadării Manciuriei ajunge la Washington, americanii răsuflă uşuraţi. Viceamiralul John H. Cassady, comandant secund al operaţiunilor navale, oferă la cald măsura sentimentelor americane. Blocada Japoniei este imperfectă din cauza Mării Japoniei, „nu dispunem de nicio bază în această regiune şi chiar dacă marina imperială este distrusă, a pătrunde cu navele noastre în această mare izolată este o manevră riscantă. Este evident că vestea [intrării în război a URSS (n. red.)] rezolvă această problemă. Acum, Japonia are pe flancul nord-vestic nu doar una dintre cele mai mari armate din lume, dar aceste teritorii sunt favorabile organizării de atacuri aeriene puternice împotriva unităţilor industriale şi militare... Acum putem să ne pregătim pentru invadarea Japoniei cu mai multă încredere. Acest lucru nu înseamnă că războiul este câştigat. Dar misiunea noastră a fost uşurată şi avem toate motivele să credem că durata lui a fost semnificativ scurtată[10]".

New York Times crede că Japonia se află de acum înainte într-o situaţie cu mult mai dezastruoasă decât Germania după ultima ei încercare de contraatac în Ardeni. A doua zi, acelaşi ziar declara în analiza sa: „Speranţa pe care o avea Japonia de a diviza Aliaţii, de a respinge asaltul final, prin a-i face pe Aliaţi să plătească scump prin

atacuri sinucigaşe este acum depăşită. Imperiul său furat este rupt în două de forţele anglo-americane pe mare şi de cele chineze pe uscat; cu insulele ei care fac obiectul unei blocade şi unor raiduri aeriene devastatoare, Japonia trebuie să facă faţă unui atac direct din ultima ei poziţie care, din multe motive, este şi cea mai solidă – Manciuria. Acolo şi-a regrupat industriile de război şi se bazează pe cele mai puternice forţe care îi mai rămân – armata Kwantung. Precum Germania, Japonia trebuie acum să poarte un război pe două fronturi pe care este cu atât mai puţin în stare să îl ducă faţă de vechiul ei aliat".

Şi generalul Douglas MacArthur vede limpede avantajul militar al intervenţiei sovietice. În ziua intrării în război a URSS, el transmite următorul comunicat: „Sunt încântat de intrarea în război a URSS împotriva Japoniei. Ea face posibilă o mare mişcare de învăluire care nu va putea să nu distrugă duşmanul. În Europa, Rusia era frontul de Est, Aliaţii se găseau la Vest. Acum, noi suntem Estul şi Rusia este Vestul, dar rezultatul va fi acelaşi[11]".

Sovieticii îi eliberează pe americani de teama de a nu vedea armata Kwantung transferată din Manciuria pentru a se refugia în Japonia. Deci, pe moment, mai curând decât efectul celor două bombardamente atomice, impactul intrării în război a sovieticilor este ceea ce marchează strategiile americane.

Hirohito reîncarnat în pacifist

Reacţiile în interiorul palatului imperial la distrugerea Hiroshimei, apoi la atacul sovietic şi la bombardamentul de la Nagasaki rămân puţin cunoscute. Participanţii la deliberări au păstrat secretul sau au oferit doar informaţii fragmentate şi favorabile împăratului. Aceste trei evenimente care se desfăşoară într-un timp foarte scurt oferă anturajului lui Hirohito argumente puternice pentru a-i obliga pe militari să depună armele. Pentru a-şi salva tronul, ocupantul lui trebuie reinventat. Din conducător de război belicos şi indiferent la

soarta subiecţilor săi, Hirohito este transformat, în câteva zile decisive, în pacifist binevoitor, prizonier al unei găşti de extremişti[12]. După ce a ezitat o zi în a face pasul, Hirohito îi porunceşte lui Kido Kōichi, păstrătorul sigiliului imperial şi cel mai apropiat consilier al său, să redacteze documentul care pune capăt războiului.

Pentru a evita orice aluzie care să îl incrimineze, într-un fel sau altul, pe împărat şi să îl facă responsabil de război şi de înfrângere, cei doi savanţi însărcinaţi să redacteze textul se chinuie trei zile înainte de a propune o ciornă într-un stil arhaic, plin de formulări alambicate, abia inteligibile. Textul final îi este prezentat lui Hirohito în noaptea de 14 august 1945, care îl citeşte a doua zi la prânz la radio.

Înfrângerea Germaniei şi intrarea în război a Uniunii Sovietice sunt evocate de această frază criptică: „Tendinţa generală în lume s-a întors împotriva intereselor [noastre]". Aluzia la bomba atomică este, în schimb, mai explicită: colosala putere devastatoare a atomului loveşte spiritele şi Japonia capitulează pentru „a salva civilizaţia umană... de la o dispariţie totală" – chiar dacă nici cuvântul capitulare, nici predare nu sunt niciodată pronunţate.

Chiar înainte de sfârşitul ostilităţilor, istoria celui de-al Doilea Război Mondial este deci pe cale de a fi rescrisă. În săptămânile ce urmează capitulării, rolul jucat de URSS în înfrângerea Japoniei este recunoscut. Prinţul Higashikuni Naruhiko, numit prim-ministru la 16 august 1945, recunoaşte în primul lui discurs în faţa Parlamentului, ce are loc pe 5 septembrie, că declaraţia de război a Uniunii Sovietice a pus Japonia în „cea mai rea situaţie posibilă". Dar în acelaşi timp, şeful Guvernului de tranziţie reia mitul care prezenta bomba atomică drept cauza unică a înfrângerii japoneze. Pentru a salva Japonia şi poporul ei de aceste bombe teribile, a cerut Hirohito depunerea armelor, „în interesul păcii şi al omenirii[13]".

De-a lungul anilor, această naraţiune se va dezvolta. Invazia din Manciuria în 1931, apoi a Chinei în 1937 şi campaniile din Manciuria în 1945 – totuşi etape determinante în cel de-al Doilea Război Mondial în Asia – sunt uitate. Japonia nu a pierdut războiul

nici din cauza greşelilor strategice, ci din cauza faptului că americanii au folosit arme inumane.

Reflexul natural al istoricilor de a se concentra pe partea de istorie ce vizează propria lor ţară sedimentează această poveste în Statele Unite. Dar uitarea rolului Uniunii Sovietice este determinată de raţiuni mai politice. În vreme ce Războiul Rece încă nu debutase, la începutul lui septembrie 1945, americanii îi deposedează pe sovietici de ocuparea Japoniei, care devine o chestiune exclusiv americană – dacă facem abstracţie de prezenţa unui mic contingent australian aflat la Hiroshima, care nu a jucat însă niciun rol politic. Recunoaşterea meritelor Armatei Roşii ar fi ajuns să cedeze un loc pentru URSS în reorganizarea societăţii japoneze.

Războiul Rece se instalează în Asia, mai devreme decât în Europa, escaladează în confruntare militară, în China, cu războiul civil câştigat de Mao Zedong (1949), apoi în Coreea (1950). Punerea accentului pe bombardamentele de la Hiroshima şi Nagasaki şi disculparea lui Hirohito sunt indispensabile pentru a transforma Japonia în pilonul asiatic al sistemului de apărare american.

---

1. US War Department, Handbook on Japanese Military Force, 1944, reeditat de Louisiana State University Press, Baton Rouge, 1991.
2. Sabine Breuillard, *Harbin and Manchuria: Space, and Idendity*, Duke University Press, Durham (Caroline du Nord), 2000.
3. Jacques Sapir, *La Mandchourie oubliée. Grandeur et démesure de l'art de la guerre soviétique*, Éditions du Rocher, Paris, 1996.
4. Bruno Birolli, *Ishiwara, l'homme qui déclencha la guerre*, ARTE éditions/ Armand Colin, Paris, 2012.
5. Eri Hotta, *Japan 1941. Countdown to Infamy*, Alfred A. Knopf, New York, 2013.
6. Yoshi S. Kuno, *What Japan Wants*, Thomas Y. Crowell Company, New York, 1921.
7. *The Japanese Wartime Empire, 19311945*, volum colectiv, Princeton University Press, Princeton (New Jersey)1996.

8. Jurnalul lui Joseph Goebbels, 19421945, traducere franceză, Tallandier, 3 volume, Paris, 2005-2007.
9. Yukiko Koshiro, *Imperial Eclipse: Japan's Strategic Thinking about Continental Asia before August 1945*, Ithaca, Cornell University Press, 2013.
10. *The New York Time*, 9 august 1945.
11. William Manchester, *American Caesar, Douglas MacArthur, 1880-1964*, Little, Brown and Co, Boston, Toronto, 1977, pp. 438 şi 439.
12. Herbert P. Bix, *Hirohito and The Making of Modern Japan*, Perennial, New York, 2001.
13. *The New York Time*, 6 septembrie 1945.

Bibliografie selectivă

Glantz, David, *The Soviet Strategic Offensive in Manchuria*, 1945, Routledge, New York, 2003.

Kasumasa, Sato, *Saigo no Kantogun, Kachidoki no Hata*, Mitsuhitosha, Tokyo, 2008.

Kazutoshi, Hando, *Sōren ga Manchu ni Shikō Natsu*, Bungeishunjū, Tokyo, 2002.

Sapir, Jacques, *La Mandchourie oubliée. Grandeur et démesure de l'art de la guerre soviétique*, Éditions du Rocher, Paris, 1996.

Toshihiko, Shimada, *Zai Manchu Rikugun no Dokusū*, Kodansha, Tokyo, 2005.

23. *Ialta sau împărțirea lumii între cei trei mari*

de Georges-Henri SOUTOU,
membru al Institut de France

Conferința de la Ialta din februarie 1945, care îi aduce împreună pe Roosevelt, Stalin și Churchill, a fost pe moment simbolul marii alianțe a învingătorilor Germaniei naziste și înțelegerii lor în lumina perioadei de după război. După aceea, în vremea Războiului Rece, dimpotrivă, Ialta a fost stigmatizată ca fiind cauza și simbolul divizării Europei. Aceste interpretări opuse sunt ambele false, realitatea fiind mult mai complexă. De fapt, pe hârtie, Ialta nu a anunțat în niciun fel divizarea Europei, ci, dimpotrivă, reconstruirea unei noi ordini europene, fondate pe democrație și pe o gestiune comună a marilor probleme ale continentului de către câștigătorii din 1945. Desigur, reticențele antagoniste ale unora sau altora au făcut ca deciziile concrete din 1945, dincolo de marile principii, să fie ambigue și, foarte repede, Conferința de la Ialta a fost deturnată de la semnificația ei juridică. Prin urmare, proiectul ordinii europene pe care ea îl conținea a eșuat de prin 1946-1947 și am cunoscut Războiul Rece și divizarea Europei[1].

Contextul

Conferința de la Ialta, denumită și Conferința din Crimeea, a suscitat și suscită întotdeauna cele mai mari dezbateri. Vom menționa

patru interpretări. Cea mai des întâlnită în prezent este cea a „împărţirii lumii", a acordului cinic între Statele Unite şi URSS pentru a împărţi Europa. Acest mit, popularizat în Franţa din 1947 de către generalul de Gaulle, care nu fusese invitat la Ialta, face trimite la viziunea unei „duble hegemonii" americano-sovietice, despre care se crede că a dominat relaţiile internaţionale după 1945.

La acea vreme, interpretările erau foarte diferite. Pentru sovietici, Ialta constituia un acord bun, din păcate trădat de la moartea lui Roosevelt în aprilie 1945 de către succesorul lui, Truman. Pentru englezi şi, mai ales, pentru americani, Ialta era şi un acord valabil, dar care nu a fost executat de sovietici. Vom reţine că preşedintele Reagan a reluat această versiune în 1985 şi a cerut o „revenire la Ialta".

O a patra versiune circula la sfârşitul anilor '40 şi de-a lungul anilor '50 în cercurile conservatoare americane, care au avut tendinţa de a-i atribui lui Roosevelt o mare responsabilitate în succesul lui Stalin din 1945 şi în declanşarea Războiului Rece în condiţiile delicate din Occident: de la bun început, Conferinţa de la Ialta era rea în sine pentru că omul de la Casa Albă, de altfel înconjurat de consilieri sovietofili sau de „tovarăşi de drum" ai comuniştilor, s-ar fi lăsat nedreptăţit de comandantul de la Kremlin.

Mai întâi, să ne reamintim situaţia generală, strategică şi politică, în februarie 1945: ea a determinat în mare măsură Ialta. Armata Roşie ajunsese deja la 80 de kilometri de Berlin, în vreme ce aliaţii occidentali, întârziaţi de ofensiva germană din Ardeni, nu ar fi atins Rinul decât la mijlocul lui martie. În afara acestui avantaj evident pe teren, URSS începuse deja să se pregătească pentru perioada de după război în Europa de Est, încheind o serie de armistiţii cu foştii aliaţi ai Germaniei între septembrie 1944 (cu Finlanda) şi ianuarie 1945 (cu Ungaria). Ori, aceste armistiţii erau de fapt preliminare păcii, în conformitate cu cerinţele sovietice, inclusiv în materie de politică internă. Ele stipulau interzicerea partidelor

politice non-democratice, ceea ce, desigur, deschidea calea pentru o bolşevizare progresivă. Ba mai mult de atât, realitatea puterii la faţa locului a aparţinut Armatei Roşii, care controla direct guvernele locale folosind comunişti autohtoni.

De altfel, Stalin opera, pe partea lui, o reorganizare geopolitică profundă a Europei de Est. În noiembrie 1944, începea să pregătească anexarea la URSS a Ucrainei Carpatice, care aparţinea Cehoslovaciei, creându-i graniţă comună cu Ungaria. În plus, anexarea Galiţiei poloneze, acceptată de englezi şi americani de la Conferinţa de la Teheran din 1943, ar fi acordat URSS o graniţă comună cu Cehoslovacia. În 1939, Uniunea Sovietică nu avea decât doi vecini în Vest (în afara ţărilor baltice, dar pe care trebuia doar să le reanexeze la sfârşitul războiului): Polonia şi România. De acum înainte, graţie acestor schimbări teritoriale, urma să aibă o graniţă comună cu fiecare din cele patru ţări ale Europei Centrale şi de Est, un element esenţial pentru influenţa şi controlul militar.

Un alt punct important ca să înţelegem Ialta este că URSS nu se afla încă în război împotriva Japoniei. Foarte dornic să o vadă angajată în conflict împotriva acesteia de îndată ce războiul avea să se încheie în Europa, pentru a uşura povara armatei americane, preşedintele Statelor Unite a făcut concesii multiple în schimbul unei promisiuni a lui Stalin în acest sens.

Obiectivele

Care erau obiectivele unora şi ale altora? Pentru Stalin, era vorba de asigurarea celui mai strâns control asupra Europei de Est şi o participare totală la ocuparea şi guvernarea Germaniei, în afara unui program ambiţios în Orientul Îndepărtat.

Nu avea să accepte nimic din ce ar fi putut risca subminarea acestor obiective. În acelaşi timp, negociind foarte dur şi fără să cedeze nimic din ceea ce era esenţial pentru el, era gata să accepte

să își formuleze exigențele în termeni care să le permită anglo-americanilor să salveze aparențele. De fapt, nu își dorea o ruptură brutală, ci o situație care să îi permită să își atingă scopurile imediat, fără să provoace o rigidizare occidentală[2].

De cealaltă parte, Churchill era din ce în ce mai neîncrezător cu privire la obiectivele lui Stalin. Înțelesese deja că sovieticii nu aveau să se mulțumească să stabilească asupra Europei de Est o cortină de siguranță, ci că voiau să impună comunismul. Începea să reziste: în Grecia mai întâi, unde trupele britanice susțineau guvernul regalist ajuns la putere în octombrie 1944 după plecarea germanilor, împotriva mișcării comuniste ELAS. La Ialta în special, Churchill trebuie să încerce să contracareze planurile sovietice în trei moduri: încercând să se opună controlului total asupra Poloniei a guvernului prosovietic instalat la Varșovia din 1 ianuarie; opunându-se proiectelor de dezmembrare a Germaniei; luptându-se pentru ca partenerii să accepte, ceea ce au și făcut, ca Franța să obțină o zonă de ocupație în Germania și să facă parte din cele patru puteri însărcinate să ocupe de fostul Reich și să guverneze după capitulare, la egalitate cu cei trei mari. Bineînțeles, era vorba despre a evita crearea unui gol în inima Europei în beneficiul unic al URSS și ca Marea Britanie să nu se regăsească singură în fața Uniunii Sovietice în Germania când, repede, se credea, americanii aveau să își retragă trupele. În timpul călătoriei la Paris pe 11 noiembrie 1944, Churchill îi dăduse clar de înțeles lui de Gaulle că își dorea să contrabalanseze URSS după război, cu ajutorul Franței. Conducătorii britanici fuseseră ofensați să vadă că, pe 10 decembrie 1944, de Gaulle făcuse un pact mai curând cu Stalin decât cu ei[3].

Cazul lui Roosevelt este cel mai complex, căci trebuie ținut seama, în afară de propriile sale poziții, nu întotdeauna ușor de clarificat, de profunzimea divergențelor între diferitele sectoare ale administrației sale. Departamentul de Stat, destul de apropiat de pozițiile britanicilor, se temea și el de expansionismul sovieto-comunist. În același timp, arăta o anumită neîncredere față de englezi,

consideraţi ca fiind prea dispuşi să susţină guvernele în exil la Londra – şi mai ales, pe cel polonez – percepute ca reacţionare. Britanicii erau bănuiţi că doreau, în primul rând, să îşi restabilească reţelele de influenţă de dinaintea războiului. Roosevelt estima că trebuie să fie acceptate frontierele pe care le voia Stalin – ţările baltice, Polonia, Prusia de Est, Basarabia – adică să acorde URSS garanţii pentru siguranţa sa, care, în schimb, trebuia să refuze comunizarea Europei de Est. Pentru acest lucru, Departamentul de Stat preconiza crearea unei „Comisii Superioare de Urgenţă pentru Europa eliberată", care urma să fie un organism însărcinat să controleze eficient alegerile din toate ţările Europei eliberate şi să dispună de puteri reale.

În faţa acestui curent relativ neîncrezător, exista un altul, foarte favorabil dezvoltării cooperării cu URSS după război. Acesta dorea dezvoltarea unor relaţii economice cu Moscova, acordarea de credite Uniunii Sovietice, alăturarea ei la sistemul monetar şi comercial mondial pe care administraţia Roosevelt, ne amintim, voia să îl pună pe picioare, şi intrarea Rusiei în FMI – amintim că ea participase la Conferinţa de la Bretton Woods. Al doilea gând era că politica sovietică va fi astfel mai uşor de influenţat într-un sens compatibil cu interesele americane, că ar putea să fie obţinută mai ales cooperarea cu Moscova într-o nouă ordine mondială dorită de Washington. Speranţa finală era ca o asemenea integrare în mecanismele economice mondiale să conducă la o liberalizare progresivă a societăţii sovietice, speranţă care va fi, de altfel, recurentă la Washington pe aproape toată perioada Războiului Rece[4]. Slăbiciunea acestor curente de idei, care subestimau profunzimea influenţei ideologice asupra sistemului şi economiei sovietice, consta, desigur, în închipuirea să URSS putea să se integreze în mecanismele de inspiraţie în esenţă liberale...

Cât despre Roosevelt, poziţia lui era destul de ambiguă. Pe de-o parte, se resemnase cu faptul că Stalin, instalat în teritorii cu Armata Roşie, putea în mare măsură să acţioneze în voie în Europa de Est.

Pe de altă parte, nu împărtășea iluziile unora de la Washington și se arăta mai prudent decât mulți dintre consilierii lui. În privința Europei de Est, punctul crucial, poziția lui Roosevelt era deosebit de complexă. În principiu și în mod oficial, susținea ideea conform căreia țările din Europa de Est trebuiau să aibă relații bune cu URSS și ca guvernele lor să se arate „prietenoase" cu Moscova pentru a satisface nevoile de siguranță ale sovieticilor, dar conservându-și dreptul la autodeterminare pe planul politicii interne. Chiar credea în acest lucru, era sincer? Mai întâi, trebuie să subliniem greutatea politicii interne americane și promisiunile pe care a fost nevoită să le facă grupurilor etnice originare din Europa de Est în vederea alegerilor prezidențiale din noiembrie 1944. În ce măsură luările lui de poziție cu privire la Europa de Est nu erau în primul rând adresate consumului intern american?

Foarte îngrijorătoare în acest sens a fost reacția la proiectul Departamentului de Stat de creare a unei „Comisii Superioare de Urgență pentru Europa de Est": a respins orice idee, chiar înainte de Ialta, și de atunci americanii nu au mai vorbit despre ea. Or, doar această comisie ar fi fost capabilă să le stea în cale rușilor în Europa de Est. Fără îndoială, Roosevelt nu își făcea iluzii, înțelegând că Stalin nu avea să accepte niciodată un asemenea organism, și nu își dorea să îl provoace, cu riscul de a face să eșueze Conferința din Crimeea. În plus, era convins că trupele americane trebuiau să părăsească rapid Europa, căci opinia publică ar fi refuzat un angajament pe durată nedeterminată al Statelor Unite pe continent.

Conferința de la Ialta (4-11 februarie 1945)

Roosevelt, Churchill și colaboratorii lor au ajuns la începutul lui februarie 1945 într-o Crimee abia eliberată de sub germani, devastată, care i-a impresionat profund. În atmosfera de la Ialta s-a resimțit simpatia pur umană a responsabililor occidentali în fața suferințelor poporului rus. De fapt, în ciuda momentelor dificile, nu se poate

spune că reuniunea s-a petrecut în condiţii proaste, iar participanţii s-au despărţit în termeni buni. Unitatea Aliaţilor a fost spectaculos reafirmată, în vreme ce propaganda germană specula pe subiectul dezacordului dintre ei. Problemele au început să se înmulţească doar în săptămânile următoare.

Pe tot parcursul conferinţei, Roosevelt a fost preocupat să nu dea impresia gazdei că se punea permanent de acord cu Churchill împotriva sa. Dar, cu siguranţă, a mers prea departe şi adesea Churchill a fost cel care se regăsea izolat în lupta lui împotriva anumitor pretenţii ale lui Stalin.

Dinamica reuniunii a fost determinată de faptul că s-a putut ajunge la un acord pe două chestiuni care îl interesau pe preşedintele americanilor: Organizaţia Naţiunilor Unite şi intrarea în război a Uniunii Sovietice împotriva Japoniei. Cu privire la viitoarea ONU, trebuie totuşi să constatăm că acordul a fost posibil pentru că americanii şi-au abandonat poziţia iniţială, conform căreia un membru permanent al Consiliului de Securitate nu putea să îşi folosească dreptul de veto dacă era parte implicată într-un conflict. Teza lui Stalin a ieşit învingătoare: membrii permanenţi dispuneau în toate situaţiile de dreptul lor de veto, chiar dacă erau direct implicaţi. ONU avea să fie fondată la San Francisco pe 25 aprilie, dar URSS dispunea de trei voturi: al său, al Ucrainei şi al Belarusului, ultimă concesie smulsă de dictatorul sovietic. Această soluţie avea să contribuie la blocarea ONU în timpul Războiului Rece, ceea ce a reprezentat un eşec major pentru perspectivele americane.

Al doilea punct esenţial pentru Roosevelt era intrarea în război a URSS împotriva Japoniei: Stalin a promis să declare război Japoniei la trei luni după încheierea ostilităţilor în Europa. A fost plătit scump pentru o intrare în război asupra căreia era, fără îndoială, deja hotărât: URSS avea să obţină Insulele Kurile şi sudul Insulei Sahalin, în China, de asemenea, Port-Arthur, Dairen şi căile ferate din Manciuria, ceea ce restabilea situaţia existentă în Orientul Îndepărtat înainte de războiul ruso-japonez din 1904-1905.

Satisfăcut la cele două puncte importante din programul său, Roosevelt s-a arătat relativ conciliant în privința restului. Pentru Polonia – chestiunea cea mai disputată la Ialta – a renunțat cu destulă ușurință la Guvernul polonez de la Londra, atrăgându-l în cele din urmă și pe Churchill, la început mai dur. Cei doi occidentali au propus să încredințeze unor trei personalități poloneze independente formarea unui nou guvern, care urma să fie diferit atât de cel de la Londra, cât și de cel din Varșovia – fostul Comitet de la Lublin, complet dominat de sovietici, devenit pe 1 ianuarie 1945 Guvern polonez și instalat la Varșovia. Stalin a refuzat. Era în cel mai bun caz dispus să „extindă" Guvernul de la Varșovia, ceea ce era insuficient pentru Roosevelt și Churchill. În cele din urmă, americanii au propus însărcinarea unei comisii formate din Molotov, ministrul de Externe sovietic, și ambasadorii Statelor Unite și Marii Britanii la Moscova, cu „reorganizarea" Guvernului de la Varșovia și s-a căzut de acord asupra acestei formule. Ea era foarte ambiguă: ce însemna exact „reorganizarea"? Stalin câștigase în fond: Guvernul polonez de la Londra dispărea pur și simplu, iar cel de la Varșovia avea să fie oricum baza viitorului guvern, mai mult sau mai puțin „reorganizat".

Guvernul polonez „reorganizat", alt punct-cheie, trebuia să asigure alegeri libere. Dar când? „Cât mai curând posibil", declara comunicatul final al conferinței, dar nu s-a stabilit niciun termen. Verbal, Stalin promisese sec că alegerile urmau să fie organizate o lună mai târziu. Acestea nu vor avea loc decât în 1947 și nu vor fi libere. Aliații, care negociaseră totuși din greu, au crezut în promisiunea lui Stalin? Aspectul este îndoielnic. Cât despre Stalin, nu a avut niciun motiv să creadă că Aliații urmau să se resemneze în cele din urmă?

În ceea ce privește Germania, Churchill a obținut o zonă de ocupație pentru Franța, precum și participarea sa la Comisia de control. Stalin a cerut pur și simplu ca zona franceză să fie luată din zonele prevăzute pentru Statele Unite și Marea Britanie. În schimb,

granițele germane au fost subiect de dezbateri aprinse. Desigur, Polonia avea să fie redusă la Linia Curzon – definită în 1919 de ministrul de Interne britanic Curzon și care se găsea la aproximativ 200 de kilometri mai la Vest decât granița stabilită într-un final în 1921 între Polonia și Rusia bolșevică. Și se subînțelegea că va primi compensații în Vest și în Nord în detrimentul Germaniei. Dar până unde? Până la Neisse Occidentală, ceea ce adăuga o parte considerabilă a Sileziei? Churchill și Roosevelt pledau pentru o soluție mai moderată a liniei Neisse de Est, cu atât mai mult cu cât erau de acord să mute populațiile germane, decizie cu multe consecințe în viitor. Dar Stalin voia ca „Polonia să fie puternică" și insista în favoarea liniei Neisse Occidentală. În lipsa unui acord, problema a fost remisă pentru viitoarea conferință de pace.

Nu s-au pus de acord nici cu privire la problema despăgubirilor germane. Sovieticii au propus inițial eliminarea a 80% din toate industriile grele germane și, pe de altă parte, o despăgubire totală de 20 de miliarde de dolari, din care jumătate urma să le revină lor. Această cerere uriașă a fost cu siguranță ușor de înțeles, având în vedere prejudiciul pe care l-a suferit URSS, dar britanicii și americanii erau foarte ostili. Ei considerau că despăgubirile excesive impuse Germaniei după 1919 fuseseră una dintre cauzele celui de-al Doilea Război Mondial. În lipsa unui acord, chestiunea a fost, prin urmare, lăsată în seama unei comisii ce avea să se întâlnească la Moscova. Dar SUA, împotriva opiniei Marii Britanii, au acceptat ca această comisie să aibă o cifră de 20 de miliarde de dolari ca „bază de pornire". La fel ca în cazul „reorganizării" Guvernului polonez, era neclar, dar în același timp era în mare parte determinată continuarea.

În privința problemei unității germane, a fost o derulare tipică. Cele trei mari puteri au afirmat principiul diviziunii Germaniei, dar, spre deosebire de Conferința de la Teheran din decembrie 1943, niciunul dintre ei nu a propus un plan exact de dezmembrare. Și lasă această chestiune în grija celor trei miniștri de Externe, cu

sarcina specială de a găsi o formulă care să fie înscrisă în clauzele capitulării germane. Molotov (pentru Uniunea Sovietică), Stettinius (pentru Statele Unite) și Eden (pentru Marea Britanie) au căzut de acord rapid asupra unui text foarte flexibil, care să fie integrat în instrumentul de capitulare pe care Comisia consultativă europeană de la Londra era pe punctul de a-l dezvolta. Acest text rezerva posibilitatea demarării dezmembrării Germaniei, dar nu o transforma într-o obligație. Dacă la Teheran fusese păstrat principiul divizării, din momentul percepерii de către diferiții parteneri a interesului propriu, chestiunea se schimbase: sovieticii, mult mai aproape de Berlin decât occidentalii, se temeau deja ca divizarea să nu aducă beneficii anglo-americanilor, și invers. Molotov a propus continuarea discuției la Londra, între Eden și ambasadorii american și sovietic aflați în oraș, adică fără francezi, cei mai favorabili dezmembrării. Pe 11 aprilie, această comisie confirma că, în temeiul acordurilor de la Ialta, divizarea Germaniei era o posibilitate deschisă Aliaților, dar nu o obligație. În cele din urmă, în textul capitulării germane din 8 mai, nu s-a făcut nicio aluzie la dezmembrare, nici măcar ca simplă posibilitate. Și în discursul de a doua zi, Stalin a declarat că „URSS nu voia nici dezmembrarea, nici distrugerea Germaniei", ceea ce era un mod evident de a poza, în ochii Aliaților, în protectorul poporului german, cu atenție detașat de regimul nazist.

Subestimăm de multe ori importanța acestei orientări luate la Ialta și confirmată în săptămânile următoare: în definitiv, Germania nu avea să fie dezmembrată, în vreme ce mulți se așteptau la acest lucru. Având în vedere rațiunile ascunse ale unora și altora și discursul lui Stalin din 9 mai 1945, în care declara că URSS dusese război împotriva lui Hitler, dar nu împotriva poporului german, putem să spunem că Germania devenise o miză în rivalitatea dintre învingători înainte chiar de a-și fi semnat capitularea. Abia în 1946 a început procesul divizării Germaniei, element esențial al divizării continentului. Nu a fost ceea ce s-a dorit la Ialta.

Punctul cel mai caracteristic al Conferinței de la Ialta a fost discuția în legătură cu „Declarația privind Europa eliberată". Ne amintim că Departamentul de Stat al SUA – sprijinit, de asemenea, de englezi – a sugerat înainte de conferință crearea unei Comisii superioare de urgență pentru Europa eliberată, responsabilă, în special, de asigurarea libertății și controlul alegerilor. Dar Roosevelt respinsese complet această propunere și a transformat-o în simpla „Declarație privind Europa eliberată". Adoptată la Conferință, aceasta a afirmat principiul guvernelor rezultate din alegeri libere, controlate de cele trei mari puteri.

Precum în cazul polonez, ne aflăm aici în centrul problemei de interpretare pe care o ridică Ialta. Pentru unii, dacă această declarație ar fi fost respectată de sovietici, Europa de Est nu ar fi fost comunizată și continentul nu ar fi fost divizat. Pentru alții, această declarație, din pur principiu și lipsită de eficacitate, era doar un paravan în spatele căruia anglo-americanii știau foarte bine că Stalin nu avea decât să acționeze după bunul plac în Europa de Est. Fără îndoială, lucrurile sunt mai complexe: această declarație a fost negociată dur și câștigată cu greu de către occidentali împotriva unui Stalin care nu voise nici să audă de ea la început. În plus, era vorba despre un text important, deoarece acesta prezenta pentru prima dată democrația bazată pe alegeri libere ca standard de drept public european și temelia unei noi ordini europene. Nu era un simplu paravan, ci unul dintre nucleele conferinței. În același timp, interpretarea conform căreia ar fi fost suficientă respectarea acestei declarații pentru a evita divizarea Europei și Războiul Rece este pripită și este discutabil dacă anglo-americanii își făceau multe iluzii cu privire la eficacitatea sa.

Dar a intervenit probabil un factor cultural: după cum o spune unul dintre membrii delegației americane, doar englezii și americanii știau ce anume erau alegerile libere. În plus, este adevărat că în majoritatea țărilor din Europa Centrală și de Est nu erau modele de democrație în 1939. Să adăugăm și faptul că Stalin a fost abil: în

aparență cel puțin, dominația comunistă absolută în Europa de Est a fost un proces care s-a derulat între 1945 și 1948 și nu a avut loc imediat.

Ipocrizii

Revenind la Ialta, Churchill a avut multe mustrări de conștiință față de Polonia și a fost, de asemenea, nevoit să înfrunte revolta unora dintre deputații conservatori. Dar se poate detecta la el o anumită ipocrizie. Într-adevăr, tendința generală la Londra a fost să se sacrifice mai mult sau mai puțin clar partea de nord a Europei de Est, în special Polonia, încercându-se în același timp să se obțină de la Stalin garanția intereselor britanice în Balcani și în Mediterana de Est. Acesta este sensul celebrului „acord al procentajelor" încheiat între Churchill și Stalin, în timpul vizitei prim-ministrului britanic la Moscova, în octombrie 1944. Acest acord plasa Bulgaria și România în sfera de influență exclusivă a Rusiei, Grecia în cea a Marii Britanii, în vreme ce Ungaria și Iugoslavia aveau să se regăsească în părți egale sub influența ambelor puteri. De fapt, acest acord marca foarte clar prioritățile britanice, orientate spre Marea Mediterană: era vorba, în esență, de salvarea Greciei – și a Italiei.

Cât despre de Gaulle, el a fost consolat de faptul că nu a fost invitat la Ialta. S-a acordat puțină atenție lucrurilor pe care i le-a scris pe 27 ianuarie 1945 lui Georges Bidault, ministrul de Externe al Guvernului provizoriu: „ [...] noi vom fi mult mai liberi să tratăm ulterior încurcătura din Europa, dacă nu vom participa la viitoarea bâlbâială; care poate să se încheie prin rivalități între cei „prezenți"[5]". Era un element coerent cu viziunea lui generală de după război: Franța trebuia să facă manevre între anglo-americani și sovietici.

De Gaulle și, ulterior, Republica a V-a, au instrumentalizat mitul Ialta. Desigur, lucrurile nu s-au desfășurat convenabil pentru Franța,

din perspectiva rangului şi prestigiului său. Dar interesele sale majore – participarea la ocuparea Germaniei, rolul în organizarea mondială în desfăşurare – s-au păstrat. De asemenea, constatăm că, într-o anumită măsură, Franţa se consola că nu fusese prezentă, în ideea în care, mai târziu, putea să se poziţioneze ca lider al puterilor europene în vederea regrupării lor împotriva marilor puteri. Cât despre cele mai grave concesii implicate la Ialta, recunoaşterea Poloniei comuniste şi graniţa Oder-Neisse, de Gaulle cedase în faţa sovieticilor asupra lucrurilor esenţiale înainte chiar de Ialta, în timpul vizitei sale la Moscova, în decembrie 1944. El a fost primul politician care a fost de acord să facă schimb de reprezentanţi cu ceea ce era încă pe atunci Comitetul Lublin şi, de asemenea, să accepte frontiera Oder-Neisse, Stalin făcând din acestea două condiţii *sine qua non* pentru semnarea Pactului franco-sovietic din 10 decembrie 1944[6].

Prin urmare, este greşit să se spună că Ialta a permis divizarea Europei. Mai întâi, Stalin nu a luat de partea sa niciun angajament: nu a recunoscut nicicând vreo sferă de influenţă în Europa de Vest. Apoi, englezii şi americanii s-au luptat, fără îndoială, pentru Polonia şi Europa de Est. Teoria clasică a „dublei hegemonii" nu ţine. În plus, chiar din luna aprilie, Roosevelt şi Churchill au protestat faţă de modul în care Stalin interpreta acordurile de la Ialta.

Dar şi celelalte teorii sunt la fel de discutabile. Într-adevăr, nici nu putem vorbi despre un acord bun, care ar fi evitat divizarea Europei şi Războiul Rece dacă ar fi fost pus în aplicare: Stalin a semnat Declaraţia de la Ialta deoarece el a fost convins, după cum a declarat Molotov, că avea să o aplice în felul său, în conformitate cu „corelarea forţelor"; cât despre occidentali, aceştia au renunţat în principal la Polonia şi au fost conştienţi de faptul că Declaraţia privind Europa eliberată, ce înlocuia comisia executivă prevăzută iniţial, era foarte teoretică.

De fapt, Vestul s-a resemnat să îi ofere lui Stalin o sferă de influenţă în Europa de Est. S-a sperat că se puteau stabili, în ciuda

tuturor evidenţelor, relaţii stabile cu el, din moment ce acesta acceptase principalele cerinţe ale lui Roosevelt ce priveau ONU şi Japonia. În ceea ce priveşte Europa de Est, americanii, mai optimişti decât britanicii şi mai marcaţi de antifascismul din New Deal, sperau ca guverne de coaliţie, nu numai comuniste, să fie posibile, precum în Cehoslovacia, între 1945 şi 1948. Fără îndoială, Londra şi Washington-ul se resemnau cu ideea că Stalin avea să manipuleze în mare parte alegerile şi viaţa politică din regiune, lipsită oricum de o tradiţie democratică importantă, dar fără să îşi imagineze până la ce punct.

Cu siguranţă, occidentalii nu şi-au dorit la Ialta o împărţire fundamentală, politică, ideologică, a Europei, anticipând confruntarea dintre două sisteme sociale diferite, nu şi-au dorit ceea ce avea să devină o marcă esenţială a Războiului Rece. Dar, în opinia mea, ei au acceptat să acorde Uniunii Sovietice o sferă de influenţă în Europa de Est. Doar că, fără să fi fost în măsură să înţeleagă pe deplin componenta ideologică a sistemului sovietic, o vedeau ca pe o sferă de influenţă clasică, despre cum istoria Europei oferea multiple exemple, ce aveau cu siguranţă un colorit politic „de stânga", dar rămase într-un cadru democratic. Sigur că nu îşi imaginau ce profunzime aveau să atingă comunizarea Europei de Est şi prăpastia ce a tăiat Europa în două.

Ialta a fost, şi rămâne în istorie, o conferinţă foarte ambiguă, susceptibilă de interpretări diferite, în primul rând din cauza unei contradicţii fundamentale între, pe de o parte, principiile democratice pe care ea le instituie ca bază a noii ordini europene şi, pe de altă parte, concesiile concrete făcute de Occident lui Stalin, căruia i-au dat mână liberă în Polonia şi Europa de Est. Apoi, din cauza ambiguităţii lui Roosevelt: credea el în soluţia ţărilor prietene cu URSS, dar păstrând un minimum de libertate internă, chiar în cadrul coaliţiilor guvernamentale care înglobau comunişti, cum a fost practic cazul Cehoslovaciei înainte de 1948? Sau poate că se

îndoia de faptul că influenţa sovietică avea să meargă mult mai departe? Şi cât de departe credea el că avea să meargă? Chiar şi astăzi, nu putem răspunde cu certitudine. Churchill este (relativ) mai puţin ambiguu, dar neputincios. Stalin pare să fie dintre cei trei cel care a urmărit cu această ocazie cea mai limpede politică...

---

1. Două lucrări mereu esenţiale: Herbert Feis, *Churchill, Roosevelt, Stalin. The War They Waged and The Peace They Sought*, Princeton University Press, Princeton, 1957; Jean Laloy, *Yalta hier, aujourd'hui, demain*, Robert Laffont, Paris, 1988. Pentru resituarea Ialtei în contextual Războiului Rece, cf. Georges-Henri Soutou, *La Guerre froide*, 1943-1990, Fayard, col. „Pluriel", Paris, 2011.
2. William Taubman, *Stalin's American Policy*, New York, Norton, 1982, pp. 111 şi 112; Vladislav Zubok şi Constantine Pleshakov, *Inside the Kremlin's Cold War*, Harvard University Press, Cambridge, 1996.
3. David Carlton, *Churchill and the Soviet Union*, Manchester University Press, Manchester, 2000.
4. Cf. colecţiei de documente diplomatice americane, *Foreign Relations of the United States, Yalta Documents*, pp. 313 şi 314.
5. Charles de Gaulle, *Mémoires de guerre*, t. III, *Le Salut, 1944-1946*, Paris, Plon, 1959, anexe.
6. Georges-Henri Soutou, „Le général de Gaulle et l'URSS, 1943-1945: idéologie ou équilibre européen", *Revue d'histoire diplomatique*, 1994/4.

Bibliografie selectivă

Carlton, David, *Churchill and the Soviet Union*, Manchester University Press, Manchester, 2000.

Feis, Herbert, *Churchill, Roosevelt, Stalin. The War They Waged and The Peace They Sought*, Princeton University Press, Princeton, 1957.

Laloy, Jean, *Yalta hier, aujourd'hui, demain*, Robert Laffont, Paris, 1988.

Soutou, Georges-Henri, *La Guerre froide, 1943-1990*, Fayard, col. „Pluriel", 2011.

Taubman, William, *Stalin's American Policy*, Norton, New York, 1982.

Zubok, Vladislav, et Pleshakov, Constantine, *Inside the Kremlin's Cold War*, Harvard University Press, Cambridge, 1996.

NOTE BIOGRAFICE ALE AUTORILOR

ALBERTELLI, Sébastien, profesor şi doctor în istorie, este autorul cărţilor *Services secrets du général de Gaulle*, *Atlas de la France libre* şi *Services secrets de la France libre.* Pregăteşte o lucrare consacrată istoriei sabotajului în Franţa (1870-1945), care va fi publicată la Editura Perrin.

ARBARÉTIER, Vincent, locotenent-colonel, absolvent al Şcolii Speciale Militare de la Saint-Cyr şi doctor în istorie, este autorul mai multor cărţi despre al Doilea Război Mondial, printre care *Rommel et la stratégie de l'Axe en Méditerranée de février 1941 à mai 1943*, publicată la Editura Economica.

AUBIN, Nicolas, profesor de istorie, fin cunoscător al armatei americane, contribuie la numeroase reviste de istorie militară. A publicat *Les Routes de la liberté: la logistique américaine en France et en Allemagne, 1944-1945.*

BIHAN, Benoist, istoric şi strateg. Redactor-şef adjunct al revistei *Défense & Sécurité internationale* şi coordonator editorial al revistei *Histoire & Stratégie*; este, de asemenea, consilier la redacţia revistei *Science & Vie: Guerres & Histoire.*

BIROLLI, Bruno, absolvent al Institut National des Langues et Civilisations Orientales (INALCO) din Paris, fost reporter la *Nouvel*

Observateur, stabilit în Asia, este autorul cărții *Ishiwara, l'homme qui déclencha la guerre.*

BRÉZET, François-Emmanuel, fost ofițer de marină, este doctor în istorie al Universității Paris-Sorbona (Paris IV). Și-a consacrat în mare parte cercetările istorice și articolele publicate istoriei marinei germane.

FACON, Patrick, doctor în istorie, este conducător de teze la Armata Aerului din cadrul Departamentului Apărării (Paris-Vincennes). Specialist în războiul aerian, Facon este autor a numeroase lucrări, printre care *Le Bombardement stratégique*, *Histoire de la guerre aérienne, 1933-1945* și *Histoire de l'armée de l'air.*

FELDMANN, Daniel și MAS, Cédric lucrează împreună de mai mulți ani. Cédric MAS, specialist al operațiunilor din Marea Mediterană, este autorul cărții *La bataille d'El Alemain.* Daniel FELDMANN este interesat în special de campania Europei din Nord-Vest și de aspectele strategice ale conflictului. Au publicat biografiile lui Rommel și a lui Montogomery, iar la ora actuală au ca obiect de studiu operațiunile de la sfârșitul războiului din Germania.

GRUMBERG, Pierre, a devenit jurnalist științific după studii de istorie. Membru al revistei *Science & Vie*, Grumberg este, din 2011, redactor-șef adjunct al revistei *Guerre & Histoire.* Lucrează ca specialist în tehnologia militară și a războiului din Pacific.

HEYRIÈS, Hubert, este profesor de istorie contemporană la Universitatea „Paul Valéry" – Montpellier III. Cercetările lui sunt axate pe armata italiană și pe garibaldieni, în secolele XIX și XX.

KERSAUDY, François, profesor, a predat la Universitățile Oxford și Paris I – Panthéon-Sorbonne. Este autorul cărților *De Gaulle et Churchill, De Gaulle et Roosevelt* și *Churchill contre Hitler*, dar și al

biografiilor lui Churchill, Mountbatten şi Göring. Ultima lui lucrare: *MacArthur*, face parte din colecţia „Maîtres de guerre".

LE GAC, Julie, fostă elevă a École Normale Supérieure (ENS) – Şcoala Normală Superioară din Cachan şi profesoară de istorie, este cercetătoare post-doctorală în laboratorul de excelenţă EHNE (Paris-Sorbona). A publicat deja *Vaincre sans gloire. Le corps expéditionnaire français en Italie (novembre 1942-juillet 1944).*

LELEU, Jean-Luc, inginer în cadrul Centrului Naţional Francez de Cercetări Ştiinţifice (CNRS) la secţia de Istorie cantitativă (Universitatea din Caen), şi-a publicat în special teza referitoare la *Waffen-SS* şi a fost coautor al lucrării *Atlas historique de la France dans la Seconde Guerre Mondiale.*

LOPEZ, Jean, fondator şi director al redacţiei *Guerres & Histoire*, s-a făcut remarcat printr-o serie de lucrări prin care revizitează frontul germano-sovietic, cum ar fi *Koursk. Les quarante jours qui ont ruiné la Wehrmacht, Stalingrad, la bataille au bord du gouffre* şi, alături de Lasha OTKHMEZURI, prin biografia lui Gheorghi Jukov, apreciată în unanimitte. Ultima lui carte: *Les cent derniers jours d'Hitler*. Lasha OTKHMEZURI, fost diplomat, este consilier la redacţia revistei *Guerre & Histoire.*

MIOT, Claire, absolventă a Şcolii Normale Superioare din Paris şi profesoară de istorie, este doctorandă la École Normale Supérieure (ENS) – Şcoala Normală Superioară din Cachan. Sub coordonarea lui Olivier Wieviorka, autoarea scrie o teză având ca titlu *La Première armée française, du débarquement de Provence à la capitulation allemande (août 1944-mai 1945).*

MURACCIOLE, Jean-François este profesor de istorie contemporană la Universitatea Paul-Valéry din Montpellier. Lucrările lui sunt axate pe Franţa liberă şi a publicat *Les Français libres. L'autre*

Résistance (Tallandier, 2009), dar a şi co-dirijat *Dictionnaire de la France libre* (Robert Laffont, „Bouquins", 2010);

SOUTOU, Georges-Henri este membru al Academiei de Ştiinţe Morale şi Politice şi profesor emerit la Universitatea Paris-Sorbona (Paris IV). Lucrează în domeniul relaţiilor internaţionale ale secolului XX.

SOUYRI, Pierre-Francois, fost profesor la INALCO şi fost director al Casei franco-japoneze din Tokyo, este profesor la Universitatea din Geneva, unde studiază istoria japoneză. A publicat *Nouvelle histoire du Japon* şi, alături de Constance Sereni, *Kamikazes*.

VAÏSSE, Maurice, profesor emerit în istoria relaţiilor internaţionale la Institut d'études politiques de Paris (cunoscut şi prin apocopa Sciences Po), respectiv Institutul de Studii Politice din Paris, a publicat, printre altele, *Les Relations internationales depuis 1945* (ediţia nr. 14 în 2015), *La Puissance ou l'influence: la France dans le monde depuis 1958* (2009) şi *La Paix au XXe siècle* (2002).

VIRGILI, Fabrice, istoric, este conducător de teze la CNRS, precum şi autorul cărţilor *La France „virile": des femmes tondues à la Libération* şi *Naître ennemi: les enfants de couples franco allemands nés pendant la Seconde Guerre Mondiale*.

WIEVIORKA, Olivier, membru al Institutului Universitar din Franţa şi profesor universitar doctor la École Normale Supérieure (ENS) – Şcoala Normală Superioară din Cachan, este specialist recunoscut în Rezistenţă şi al Doilea Război Mondial, cărora le-a consacrat numeroase cărţi de referinţă, printre care *Histoire du Débarquement* şi *Histoire de la Résistance*.

Cartea *Miturile celui de-al Doilea Război Mondial* reunește o serie de 23 de eseuri scrise pe înțelesul tuturor, care încearcă să restabilească unele adevăruri ale celui de-al Doilea Război Mondial, pornind de la marile mituri legate de această conflagrație, cele mai multe eronate.

„Proiectul este meritoriu: distruge numeroase clișee asupra conflictului care a făcut deja obiectul unei imense istoriografii și pe care credeam că îl cunoșteam bine."

Libération

„O privire rece, dar realistă asupra trecutului."

Le Figaro

„Autorii acestei cărți fără echivalent speră să contribuie la o nouă privire de ansamblu asupra unui moment decisiv din istoria lumii. Uneori surprinzătoare, alteori neașteptate, dezvăluirile lor sunt fascinante."

bebelio.com